

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ
КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ В РУЖОМБЕРКУ (СЛОВАЧЧИНА)
ВИЩА ШКОЛА УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ
В М. ОПОЛЄ (ПОЛЬЩА)
УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКА АСОЦІАЦІЯ
ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ (США)
МІЖНАРОДНЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО В ДОРТМУНДІ (НІМЕЧЧИНА)**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

2-3 ЧЕРВНЯ, 2022

ТЕРНОПІЛЬ, УКРАЇНА

Редакційна колегія:

Гомотюк О. Є. – доктор історичних наук, професор, декан соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (*голова редколегії*);

Біловус Л. І. – доктор історичних наук, професор, заступник декана соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету;

Щербяк Ю. А. – доктор педагогічних наук, професор, заступник декана соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету;

Недошитко І. Р. – кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету;

Патряк О.Т. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету;

Васильків О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету;

Ліщинська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету;

Кричківська О. В. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри освітології та педагогіки Західноукраїнського національного університету.

Т 43 Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи: зб. Матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 2-3 червня 2022 р. / під заг.ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. 342 с.

Збірник укладено на основі матеріалів доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи». До збірника увійшли статті й тези доповідей з актуальних питань формування у майбутніх фахівців цінностей миру й ненасильства, підготовки здобувачів освіти до життя в екстремальних умовах і кризових ситуаціях, історичного та соціокультурного виміру сучасного українського наукового дискурсу, функціонування соціальних та психологічних центрів надання допомоги, особливостей і принципів психологічної роботи системи освіти в умовах військового стану, успіхів та викликів українського дипломатичного фронту та інше.

Збірник розраховано на наукових працівників, фахівців у сфері гуманітаристики, викладачів, аспірантів і студентів.

Друкується за рішенням вченої ради соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету.

Матеріали конференції публікуються в авторській редакції.

Відповідальність за зміст статей покладається на авторів.

ПОЧЕСНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

- Андрій Крисоватий** – доктор економічних наук, професор, ректор Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Світлана Байталюк** – начальник Департаменту культури та туризму Тернопільської обласної державної адміністрації (Україна)
- Ольга Хома** – начальник управління освіти та науки Тернопільської обласної державної адміністрації (Україна)
- Микола Шинкарик** – кандидат фізико-математичних наук, доцент, перший проректор Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Оксана Десятнюк** – доктор економічних наук, професор, проректор із науково-педагогічної роботи (міжнародна діяльність) Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Зеновій-Михайло Задорожний** – доктор економічних наук, професор, проректор із наукової роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Петер Майда** – доктор наук, ректор Теологічного інституту в Спішському Підграді Католицького університету в Ружомберку (Словаччина)
- Войтек Дучмал** – доктор габілітований, професор, ректор Вищої школи Управління та Адміністрації в Ополє (Польща)
- Олена Сайтс** – віце-президент Міжнародної культурно-освітньої асоціації (ІСЕА, м. Чикаго, США), Україно-американської асоціації працівників вищої школи (UAACE) (США)

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ

- Амантіус Акім'як** – доктор педагогічних наук, професор Теологічного факультету в Кошицах Католицького університету в Ружомберку (Словаччина)
- Ольга Анісімова** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем управління Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна)
- Тетяна Бевз** – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
- Леся Біловус** – доктор історичних наук, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, заступник декана соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Анатолій Вихрущ** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (Україна)
- Андрій Гірняк** – доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Оксана Гомотюк** – доктор історичних наук, професор, декан соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Олександр Марковець** – кандидат технічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Національного університету «Львівська політехніка» (Україна)

Микола Лазарович – доктор політичних наук, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (Україна)

Людмила Недільська – кандидат політичних наук, перший секретар відділу Балкан Другого територіального департаменту МЗС України

Марек Рембсж – доктор габілітований, професор Сльонського університету в Катовіцах (Польща)

Віталій Панок – доктор психологічних наук, професор, директор Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України

Ольга Паламарчук – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського(Україна)

Марина Палієнко – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка(Україна)

Ірина Передерій – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, культури та документознавства Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Україна)

Василь Спрінсян – кандидат наук з мистецтвознавства, завідувач кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Національного університету «Одеська політехніка», Президент Асоціації документознавців України (Україна)

Анатолій Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)

Тамара Хомуленко – доктор психологічних наук, професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди(Україна)

Сергій Шандрук – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)

Ірина Шкіцька – доктор філологічних наук, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (Україна)

Юрій Щербяк – доктор педагогічних наук, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, заступник декана соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)

Олександра Янкович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка(Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Оксана Гомотюк – доктор історичних наук, професор, декан соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)

Юрій Щербяк – доктор педагогічних наук, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, заступник декана соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)

- Леся Біловус** – доктор історичних наук, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, заступник декана соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Сергій Шандрук** – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Ірина Недошитко** – кандидат історичних наук, доцент, в.о.завідувача кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Лілія Ребуха** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освітології та педагогіки Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Андрій Гіряк** – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Олександра Патряк** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Наталія Ліщинська** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Оксана Кричківська** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри освітології та педагогіки Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Андрій Підлужний** – завідувач навчальної лабораторії суспільного моделювання соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету (Україна)
- Войтек Дучмал** – доктор габілітований, професор, ректор Вищої школи Управління та Адміністрації в Ополє (Польща)
- Славомір Сліва** – доктор наук, заступник декана економічно-гуманітарного факультету Вищої Школи Управління та Адміністрації в м. Ополє (Польща)
- Мартін Тарай** – кандидат теологічних наук, заступник декана Теологічного факультету в Кошицах Католицького університету в Ружомберку (Словаччина)
- Крістіан Кралер** – доктор математичних наук, доктор філологічних наук, професор, заступник керівника Інституту педагогічної освіти та шкільних досліджень Інсбрукського університету імені Леопольда Франценса (Австрія)
- Олена Сайтс** – віце-президент Міжнародної культурно-освітньої асоціації (ІСЕА, м. Чикаго, США), Україно-американської асоціації працівників вищої школи (UAACE) (США)
- Йоаким Новак** – Президент Міжнародного наукового товариства в Дортмунді (Німеччина)
- Ярослава Бугерко** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна)

ЗМІСТ

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦІННОСТЕЙ МИРУ Й НЕНАСИЛЬСТВА

GLOCALIZATION AND HUMAN RIGHTS IN TEACHER EDUCATION – FOSTERING PEACE IN TIMES OF UNCERTAINTY	14
<i>Bacher S.V., Binytska K. M., Kraler Ch.</i>	
DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY DIRECTED SYSTEM OF SOCIAL VALUES WHERE IS NO PLACE FOR WAR	20
<i>Suprun Daria</i>	
PEACE AS AN INDISPENSABLE VALUE	22
<i>Bylina Slawomir</i>	
ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МИРУ В СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ	24
<i>Бакай С.Ю.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	27
<i>Яковичин Р.Я.</i>	

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ЖИТТЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ І КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

OSALANIE HUMANISTYCZNYCH WARTOŚCI W EDUKACJI DZIECKA PODCZAS WOJNY – DOŚWIADCZENIA NIETYLKO KORCZAKOWSKIE	31
<i>Muszyńska Małgorzata</i>	
ЖИТТЄСТІЙКЕ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО СПРИЙНЯТТЯ ТА ОЦІНКИ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ	33
<i>Ребуха Л. З., Савіцька В. В.</i>	
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	35
<i>Жданова-Неділько О. Г., Білай Д. В.</i>	
ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	38
<i>Кавецький В.Є.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	40
<i>Дем'янюк А. В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID 19	43
<i>Мельник Ю. В., Шмакова О. І.</i>	
ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	45
<i>Білоус І. І., Брик Р.С.</i>	
СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ	47
<i>Кудирко І.О.</i>	

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	49
<i>Секелик І. І.</i>	
ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ВИПРОБУВАННЯ	51
<i>Ладанівська І.Ю.</i>	
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	54
<i>Марчук С.В.</i>	
PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE	55
<i>Krychkiwska Oksana</i>	
СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕНТРИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ	
ФОРМОПРОЯВИ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ПАРАМЕТРИЧНІ ІНВАРІАНТИ	58
<i>Гірняк А.Н., Бабій Л.І.</i>	
OSRODKI POMOCY SPOŁECZNEJ W SYTUACJACH KRYZYSOWYCH W POLSCE	60
<i>Jarmoch Edward</i>	
ЗАВДАННЯ І ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ	63
<i>Яблонська Т.М., Мусаєва А.</i>	
SPOŁECZNO-PRAWNE ASPEKTY ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA PRZEZ CUDZOZIEMCÓW W POLSCE	66
<i>Raweł Visoń</i>	
РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ АТО ТА ООС «ЯРМІЗ»)	71
<i>Литвинська С. В., Кошетар У. П., Сібрук А. В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КРИЗОЮ В ПОЗИТИВНІЙ ПСИХОТЕРАПІЇ	73
<i>Бригадир М.Б.</i>	
САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМАТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	75
<i>Бугерко Я.М., Баумкетнер Н.А.</i>	
РАЦІОНАЛЬНІСТЬ І РЕЛІГІЙНІСТЬ: ЇХ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	79
<i>Бугерко Я.М., Тодосійчук Н.М.</i>	
СТРЕС ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ	83
<i>Гірняк Г.С., ЧжанЛіфан</i>	
ДИНАМІКА ВЛАСНИХ ДУМОК, ПЕРЕЖИВАНЬ ТА ДІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ	86
<i>Комар Т. О.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ УМОВАХ	89
<i>Крупник З.І.</i>	

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ТА ВИПЛАТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ <i>Миколюк С.М.</i>	92
ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В ПОШУКУ РЕСУРСІВ У КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ <i>Надвинична Т.Л.</i>	95
ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ <i>Педоренко В.М.</i>	97
ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ВІДЧУЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ <i>Подорожний В.Г.</i>	100
ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОЇНІВ АТО З УРАХУВАННЯМ ЇХ РІВНЯ ОСВІТИ ТА ЗАЙНЯТОСТІ <i>Саранча І.Г., Коверзнева А.І.</i>	102
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ <i>Шаюк О.Я.</i>	105
СІМЕЙНА МЕДІАЦІЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ <i>Яремко О. М.</i>	106
ПРОБЛЕМИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНИХ РЕАКЦІЙ ПІДЛІТКІВЗА УМОВ ВІЙНИ <i>Підгурська М.В.</i>	108
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕНТРИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ <i>Яценко Е.М.</i>	111
ВПЛИВ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВЗАЄМИН НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ ДИТИНИ <i>Дембіцька В.В., Гірняк А.Н.</i>	112
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ <i>Дубатовк В. С.</i>	114
ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЮНАКІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ГРУП ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ <i>Короцінська Ю.А., Паламарчук О.М.</i>	116
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DIRECTIONS AND MEASURES TO INCREASE THE PSYCHO-EMOTIONAL STABILITY OF THE INDIVIDUAL <i>Cui Jizhou, Podzhynska O.O.</i>	119
PSYCHOLOGICAL PREVENTION AND CORRECTION OF DELINQUENCY <i>Zhu Jiale, Podzhynska O.O.</i>	121
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ <i>Семенчук А. В., Підгурська М. В.</i>	123
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ АВТОНОМНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ <i>Бойченко А. В.</i>	125
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЬМ <i>Бучинська В. І., Бригадир М.Б.</i>	128
ЯК ГОВОРИТИ З ДІТЬМИ ПРО ВІЙНУ, СМЕРТЬ І ВТРАТУ <i>Вітвіцька А. Я., Бригадир М.Б.</i>	130

ПРОБЛЕМА АФЕКТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ	132
<i>Іващук Д. А., Яремко О. М.</i>	
ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ	133
<i>Козак І. В., Яремко О. М.</i>	
СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗМІН ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ	135
<i>Кравчун О., Миколюк С.М.</i>	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ВІД СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДЛІТКІВ	137
<i>Поліщук Б. В., Комар Т.О.</i>	
СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ – ОСНОВА ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	141
<i>Приймак Ю., Миколюк С.М.</i>	
РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ	144
<i>Твардовська О. Р., Яремко О. М.</i>	
ВЕКТОР СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПАЛІАТИВНА ТА ХОСПІСНА ДОПОМОГА	147
<i>Хасцька В., Миколюк С.М.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	149
<i>Сушко А. С., Бугерко Я.М.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ ПІД ЧАС ВІЙНИ	152
<i>Ягла О.М., Бригадир М.Б.</i>	

ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	154
<i>Панок В.Г.</i>	
ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ПСИХОЛОГІВ ДО НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ З ВОЄННО-ПАТОПСИХОЛОГІЧНИМ СИНДРОМОМ	156
<i>Рибалка В.В.</i>	
ТЕХНІКИ РОЗВИТКУ УСВІДОМЛЕНОЇ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	164
<i>Гордієнко-Митрофанова І. В., Гоголь Д. М.</i>	
ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	167
<i>Паламарчук О.М.</i>	
ПСИХОДІАГНОСТИКА ЕСТЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ	169
<i>Фоменко К., Найчук В.В.</i>	
ГУБРИСТИЧНА МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ	172
<i>Фоменко К., Черногор Т.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ	174
<i>Шандрук С. К., Лисенко Л. М., Шевченко О. О.</i>	

ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	176
<i>Кін О.М.</i>	
КРИЗА ЕТИКИ ТА ЦІННОСТЕЙ У КОНСУЛЬТАТИВНІЙ ПРАКТИЦІ УМОВАХ ВІЙНИ	178
<i>Жванія Т.В.</i>	
ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА І ВІТЧИЗНЯНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	180
<i>Ілляшенко Т.Д.</i>	
ВІЙНА ВСЕРЕДИНИ НАС: ВІД АГРЕСІЇ ДО ТОЛЕРАНТНОСТІ	183
<i>Байдик В.В.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ, ДІТИ ЯКИХ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ	185
<i>Корнієнко І. О.</i>	
МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЧЧИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	187
<i>Романовська Д.Д.</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ	190
<i>Подорожний В.Г., Нетичук Ю.М.</i>	
ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	192
<i>Скрипник Н.Г.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ	195
<i>Подорожний В.Г., Почвірна А.В.</i>	
РЕЛІГІЙНИЙ СВИТОГЛЯД ЯК ФАКТОР ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ОСМИСЛЕНОСТІ ЖИТТЯ	197
<i>Кузнецов О.І., Єфімова Т.Ю.</i>	
РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ У АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ	200
<i>Нестеренко М.О.</i>	
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ	202
<i>Каменецук Т. Д., Жук Т. В.</i>	
СТРУКТУРА ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНОЮ ВИРАЖЕНІСТЮ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИХ ЖИТТЄВИХ СМИСЛІВ	206
<i>Меднікова Г.І., Колісник М.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУВ УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	209
<i>Предко В. В.</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ВЖИВАННІ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН ТА ЗАСОБИ ДЛЯ ЇХ УНИКНЕННЯ	211
<i>Богуславська І. В.</i>	

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДИТИНОЮ З ОСОБЛИВИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	214
<i>Якимчук Г. В.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	217
<i>Куцак Д., Чухрій І.В.</i>	
ПРОЯВ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ ЮНАКІВ	222
<i>Ковальчук Ю.Ю., Лящ О.П.</i>	
ВНУТРІШНІЙ ДІАЛОГ ЯК СПОСІБ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ	224
<i>Чала Т.І.</i>	
ІСПИТ НА ЛЮДЯНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ	227
<i>Анищенко Л.О., Бієнко Н.А.</i>	
САМОРЕГУЛЯЦІЯ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	229
<i>Коломійцев Г. А., Янов Р.І.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОМАШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЮДИНИ	232
<i>Ковтун Е.Є.</i>	
ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ	234
<i>Ковтун Т., Поезднік О.</i>	
СТАВЛЕННЯ ДО СВОГО ТІЛА ТА ЗОВНІШНОСТІ У ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ	237
<i>Ландарь Е., Савостіна П., Задоя І.</i>	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОСМИСЛЕНOSTІ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ	240
<i>Лунченко Н.В., Панок І.В.</i>	

ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ОНЛАЙНОВИХ КУРСАХ ДЛЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	243
<i>Шкіцька І. Ю.</i>	
ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ	247
<i>Біловус Л. І., Яблонська Н. М.</i>	
ПЕРЕПИСУВАННЯ ІСТОРІЇ ЯК ОДИН З КЛЮЧОВИХ СКЛАДНИКІВ КОНСЦІЄНТАЛЬНОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ)	252
<i>Гула Р. В., Передерій І. Г.</i>	
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ: МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ	255
<i>Чередник Л. А.</i>	
НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ	257
<i>Длугопольський О. В.</i>	

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА	260
<i>Палеха Ю.І.</i>	
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	267
<i>Спрінсян В. Г.</i>	
ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ П. ЖИТЕЦЬКОГО, І. ОПІЄНКА ТА М. ЖОВТОБРЮХА В КОНТЕКСТІ КУРСУ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВА»	269
<i>Онуфрієнко О. П.</i>	
СУРЖИК І КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ	274
<i>Онуфрієнко О. П.</i>	
ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВІЗМУ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	276
<i>Чорний О. О.</i>	
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ (НА ПРИКЛАДІ МУЗЕЇВ ВІННИЧЧНИ)	279
<i>Лебідь Т. П.</i>	
МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	281
<i>Ремез С. М., Біловус Л. І.</i>	
ІНФОРМАЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНОЇ РЕКЛАМИ	285
<i>Зарубайко М. Г., Біловус Л. І.</i>	
БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	288
<i>Вислоцька Н. В., Біловус Л. І.</i>	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	290
<i>Ганушкевич І. Б., Біловус Л. І.</i>	
РЕПАТРІАЦІЯ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ З ТЕРЕНІВ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ГРУПИ ДЖЕРЕЛ	292
<i>Срібняк М. І.</i>	

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФРОНТ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ, УСПІХИ

ІДЕЯ «ЄДНОСТІ» В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ	296
<i>Бевз Т. А.</i>	
90 ДНІВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В УКРАЇНУ: ДИПЛОМАТИЧНІ ЗДОБУТКИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	298
<i>Кармазіна М. С.</i>	
ЛИТОВСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В ХХІ СТ. В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ	301
<i>Візняк Я.Я.</i>	
ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ТА УСПІХИ ДИПЛОМАТИЧНОГО ФРОНТУ УКРАЇНИ ЗАТРИ МІСЯЦІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ (КІНЕЦЬ ЛЮТОГО– ПОЧАТОК ЧЕРВНЯ 2022)	304
<i>Недільський Р.Б., Недільська Л.Я.</i>	

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ПРОСВІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ МИРУ ТА СУЧАСНІ ОСВІТНІ МИРООХОРОННІ ПРАКТИКИ	311
<i>Олена Сайдс (Долиняк)</i>	
УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ У 1917–1921 РР.	316
<i>Дацків І.Б.</i>	
ЮРИДИЧНИЙ ФРОНТ: ШЛЯХ ДО СПЕЦІАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ РОСІЇ	319
<i>Коруц У.З.</i>	
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ	321
<i>Патряк О. Т.</i>	
INTERNATIONAL DIPLOMATIC RELATIONS CZECH REPUBLIC – UKRAINE	323
<i>Martin Černek</i>	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	326
<i>Бабенко І. В.</i>	
УРОКИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТУРНЕ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КАПЕЛИ	328
<i>Назимок У.Ю.</i>	
УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ	330
<i>Лясковець С.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	334
<i>Федчишин Ю.О.</i>	
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО МОБІЛЬНОСТІ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ	337
<i>Сеник А.М.</i>	
ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	339
<i>Сушко В.В.</i>	

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦІННОСТЕЙ МИРУ Й НЕНАСИЛЬСТВА

УДК 330.714

Bacher S.V.,

*MMag. Dr. Senior Lecturer) at the Department of Teacher Education and
School Research, University of Innsbruck, Austria*

Binytska K. M.,

*Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, Professor of the Department of
Pedagogy, Khmelnytskyi Humanities and Pedagogic Academy, Ukraine*

KralerCh.,

*Prof. Dr., Head of Teacher Education and School Research, University of
Innsbruck, Austria*

GLOCALIZATION AND HUMAN RIGHTS IN TEACHER EDUCATION – FOSTERING PEACE IN TIMES OF UNCERTAINTY

Today, of scientific publications on globalization and glocalization is increasing due to rapid societal, economical, and technological changes. The concepts of globalization and glocalization are interrelated and arise in response to the interconnected and interdependent world. In the first place (between 1980-2010), global education has attracted more attention than local education.

One origin of the idea of glocalization draws back to Japanese economic concepts (global localization). This term was used to refer to the global distribution of products or services that are adapted to the needs of users or consumers in local markets. The term ‘glocalization’ appeared in the late 1980-s in business, and the idea of combining ‘globalization’ and ‘localization’ was then used in sociology and later in higher and pedagogical education [3;7].

The translation of this concept from economic to socio-educational system shows that glocalization is not about universalization. It means that global events in certain areas are assimilated with local culture to achieve desired results. In their book *The Global Fourth Way. The Quest for Educational Excellence* Dennis Shirley and Andy Hargreaves wrote:

“We are at a pivotal moment of world history. An immense crisis has come upon us, and our lives are being turned upside down. We are in the midst of the greatest economic turmoil in half a century. The technological changes of the digital age are rampant and relentless. Political unrest and instability is erupting everywhere – some of it promising; much of it perilous. Climate change is unabating. And the movement of people and ideas around the world is greater than ever before” [11, p.1].

That was 10 years ago. A lot has changed since then and unfortunately not for the better. Now we face further growing gaps within society (ideologically and financially), disruptive political developments, the biggest pandemic global health crisis in 100 years, waves of migration and refugees and more and more environmental challenges caused by climate change. Instead of serious joint efforts to conquer global challenges, some parts of society misuse the situation, take advantage in uncertain times and amplify fears and use ideology, fake news[6] to reinforce their own political and/or economical position and power. Especially uncertainty and fear have become prominent currencies in our accelerated world [8]. And declining former empires, respectively some leading politicians, show unreasonable and erratic behavior. The Brexit process, the US Trump Administration, China's neocolonial policy in Africa, and leading politicians fostering so called illiberal democracies (Hungary, Turkey, Philippines, Brazil, ...) give vivid examples of such developments. One of the latest cases (2022) is the Russian invasion of Ukraine.

Already in 1979, Jean-François Lyotard proposed the collapse of the 'grand narrative' of the modern age of enlightenment. He argued that we have ceased to believe metanarratives are adequate to represent and contain us all. Everyone has a distinctive, own perspective and story. Lyotard characterized this postmodernity by an abundance of micronarratives[5]. These micronarratives create a 'local' story of truth not any longer reasonably connected to the logic of rest of the world.

When global aspects came into play that started to create problems. 'Local' perspectives often differ from a 'global' point of view. We learned that relatively local actions can have a global effect (deforestation and climate change, wars/suppression and refugee movement, transport problems and economy, ...) and vice versa. One innovative concept to describe this phenomenon is glocalization[Roudomentof 2016]. Basically, it means the simultaneous occurrence of both universalizing and particularizing tendencies in social, political and economic systems.

"Glocalization indicates that the growing importance of continental and global levels is occurring together with the increasing salience of local and regional levels. Tendencies towards homogeneity and centralization appear alongside tendencies toward heterogeneity and decentralization. [...] It points to the interconnectedness of global and local levels"[9, p. 9].

What we face for our society as a whole is obviously true for its subsystems, especially the field of formal education[13, p.3f]. A growing number of researchers have begun to use the concept of glocalization in the field of education (Patel/Lynch 2013).

"A part of a necessary international institutionalisation is the development of 'glocal' teaching to address problems and possibilities. The relation between the

global and local can be described as a ‘glocal’ perspective and is investigated and discussed as a concept [...]” [13, p.4].

We experience in classrooms what we see in the world. Therefore, education and teacher education are no longer exclusively national tasks. Hollier for example argues, that the necessary advancement and improvement of teacher education programs highly benefits from glocalized perspectives and strategies ([4, p. 128]. And Trippestad recapitulates:

“The individual and the local can be found in the universal. In-between nations and the state, we can find universal or commonly desired political or economic conditions or solutions. And in the global, the particular and the local can be focused on. The glocal teacher, in the light of a bildung tradition and the globalisation era, must teach the students the personal and the local, the polis and the common culture, and the global and the universal, to create a harmonious and balanced education.” [12, p.21f].

The opening lines of UNESCO’s (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) constitution state that “since wars begin in the minds of [...] [humans], it is in the minds of [...] [humans] that the defences of peace must be constructed” [17]. Education and society are highly intertwined. Thus, education has the potential to play a pivotal role in fostering a peaceful society. Teachers, as the key figures, carry a substantial responsibility in this process, as they have an enormous influence on their pupils, so their actions to a certain extent shape the young generation. Therefore, high-quality teacher education, as described in the United Nations’ Sustainability Development Goal 4 [16] is fundamental. In the following, we suggest fostering peace in times of uncertainty through a heightened emphasis on two aspects of teacher education: the development of a glocal mindset and a stronger implementation of human rights education.

A glocal mindset is essential for prospective teachers, so they learn to understand the complexity of societal and educational realities both from a local and a global perspective. In the sphere of higher education, the concept of ‘glocalization’ refers to the process of interaction between global standards and local education systems, while maintaining the significant contribution of communities in different contexts and cultures [7]. One way of fostering glocal awareness is an enhanced focus on comparative pedagogy in teacher education. Wolhuter (2018) [18] points out that “the focus of comparative pedagogy is broader than the education system itself. The education system is studied within its social context and is seen as an established mechanism or as a result of social forces (geographical, demographic, public, economic, cultural, political and religious)” [18, p. 33]. An engagement with several education systems encourages teacher trainees to reflect about the advantages and disadvantages of their own system. In this context, comparative pedagogy can

support critical thinking, mutual understanding, and a fruitful exchange of ideas, and in consequence, lead to positive changes and reforms. The benefits of a glocal perspective in teacher education transfer directly into the classroom. Teachers with glocal competency view pupils as glocal citizens. The integration of the local or individual cultural identity and interculturality is a fundamental component of fostering a peaceful society because violent conflicts often result from a suppression of cultural identity (2, p. 110]. With this in mind, teachers can provide safe spaces for young people of different backgrounds where they learn to respect and appreciate each other and, at the same time, to embrace diversity and develop a cosmopolitical worldview.

Human rights education is another essential component in the fostering of a peaceful society, as emphasized in the *Universal Declaration of Human Rights*: “Education shall be directed [...] to the strengthening of respect for human rights [...] and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace” [14]. Human rights education includes both knowledge about human rights and their underlying values. It pursues the goal that all people know about human rights, understand what they mean, respect and advocate for them. The United Nations’ *World Programme for Human Rights Education* [15] aspires to advance the implementation of human rights programs and is currently in its final phase. One of its goals is to promote human rights education for higher education and human rights training programs for teachers and educators. Nevertheless, human rights education plays a minor role in most school curricula and teacher training programs. Thus, within the context of formal education, explicit human rights education is rare [2, p. 181f]. Human rights education is a necessary condition for the implementation of human rights because what is the use of having human rights if people don’t understand what this implies? Therefore, we advocate for a stronger implementation of human rights education both in curricula and teacher education programs. In the context of human rights education glocalization plays an important role as well. Sadruddin (2019) proposes “to first gather and add local content knowledge, and then filter the global HR knowledge that best fits the sociocultural context of that particular country“ [10, p. 2] and proposes a socioecoethical model of human rights education from a glocal perspective.

In the context of pedagogical diversity between education systems, curricula, students and teachers, the concept of glocalization can be used to inform and improve teacher education [1].

Glocal education requires universities that train future teachers to create educational spaces that encourage students and teachers to explore and understand contemporary social realities and issues. Teachers, as facilitators, have the opportunity to present global and local realities along with their relative relationships

to students. It is needed not only to offer knowledge to students, but to give them the opportunity to see themselves as glocal citizens who are able to change the situation for the better through local and global communities and thus contribute to a peaceful and sustainable future.

It is important to recognize that as glocal citizens, we are not only training prospective teachers to become citizens of the world. We also teach them to be aware of their local citizenship with specific rights and responsibilities. Not every teacher should be an active agent of change, but everyone should be properly informed. Teacher training at all levels of education means recognizing the teachers' multi-layered status in the world, giving them the opportunity to perceive themselves as citizens of a nation and citizens of the world. This is related to the aspect of glocal education. Educational institutions (schools and universities) should foster the formation of a glocal civic education of future teachers respecting people, diverse cultures, different education systems, etc.

Nowadays, researchers (see cited literature) consider the introduction of glocalization as an alternative paradigm to the scarce model of neoliberal internationalization in higher education. This might promote glocalization as an appropriate response to the challenges and needs of society. We support the views of scholars who argue that glocalization can decrease the negative impact of local and global socio-economic and political problems through dialogue and action. This has the potential to create powerful learning experiences for local and global, resp. glocal, learning communities.

REFERENCES

1. Chou F.C., Hsiao C.-T., Yang C.-W. et al. (2021). "Glocalization" in medical education: A framework underlying implementing CBME in a local context, Journal of the Formosan Medical Association. URL: <http://surl.li/cajyn>.
2. Fritzsche, K. P. (2016): Menschenrechte. Ferdinand Schöningh.
3. Ho M.J., Abbas, J. et al. (2017). The "Glocalization" of medical school accreditation: case studies from Taiwan, South Korea, and Japan. Acad Med, 92 (2017), 1715-1722.
4. Hollier, D.R. (2018). Are We Finished Yet? Teacher Preparation and the Rise of "Glocalization". Journal of Education, 2018, Vol. 198(2), 127–135.
5. Lyotard, J. F. (1979/84) The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. University of Minnesota Press.
6. O'Connor, Cailin, Owen, James (2019). The Misinformation Age: How False Beliefs Spread. New Haven, London: Yale University Press.
7. Patel, F., Lynch, H. (2013). Glocalization as an Alternative to Internationalization in Higher Education: Embedding Positive Glocal Learning

Perspectives. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education* 2013, Volume 25, Number 2, 223-230.

8. Rosa, H. (2019). *Resonance. A Sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge: Polity.

9. Roudomentof, V. (2016). *Glocalization. A Critical Introduction*. New York: Routledge.

10. Sadruddin, M. M. (2019). Socioecoethical Model (MSEEM) of Human Rights Education. *Social Science Research Network*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3755005>.

11. Hargreaves, Shirley, D. (2012). *The global fourth way: The quest for educational excellence*. Corwin Press; Learning Forward; Ontario Principals' Council. 204 p.

12. Trippstad, T. A. (2016). The Glocal Teacher: The paradox agency of teaching in a glocalised world. *Policy Futures in Education*. 2016, Vol. 14(1) 9–23.

13. Trippstad, T. A., Huang, Z. (2016). The Glocal Teacher: Multiple perspectives, national and international contexts. *Policy Futures in Education* 2016, Vol. 14(1) 3–8.

14. UN General Assembly. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

15. UN General Assembly. (2004). *World Programme for Human Rights Education*. <https://digitallibrary.un.org/record/537134>.

16. UN General Assembly. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

17. UNESCO. (1945). *UNESCO Constitution*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15244&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

18. Wolhuter, C. C. (2018). *Leading the Way to Impact-Making Research: The Role of Comparative International Perspectives in Research on Leadership in Education in South Africa*. In C. C. Wolhuter (Ed.) *Raising the Impact of Education Research in Africa*, 21-40.

Suprun Daria

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the department of Special Psychology and Medicine,
Faculty of Special and Inclusive Education
National Pedagogical Dragomanov University*

DEVELOPMENT OF PROFESSIONALLY DIRECTED SYSTEM OF SOCIAL VALUES WHERE IS NO PLACE FOR WAR

Expansion of international relations and integration into the European community, the need to find constructive ideas to solve problems of optimization and intensification of technical, foreign language and other variable professional competencies in the digital age – the objective reality of education today.

Our life was divided into «before the war» and «during the war». Time has stopped. There is no understanding that it is already spring, March. The main feeling of this war is chaos and an absolute misunderstanding what and for what is happening. Because the war seemed absolutely unreal, it seemed absolutely impossible and so absurd, ridiculous that everything that happened on it just caused a feeling of some kind of unreality – you don't believe that this is actually happening in the 21st century

A separate question is children. The contrast between childish joy and war is striking. This is what holds, what inspires hope for a bright and peaceful future, even against the background of uncontrollable anxiety for the safety of their lives.

New standards of support requires a new orientation purposes, principles, content, methods, evaluation obtained knowledge according to defined educational qualification characteristics of specialists, skills to solve typical problems and their application in practice. Thus, the interpenetration of knowledge of methods and theories and their practical application becomes so important. Therefore there is a necessity of forming a new generation of psychologists that can provide expert help for children in wartime.

Intensification of different processes in conditions of war in Ukraine actualizes the problems of specialists' motivation directly involved in the organization and providing the effective functioning of the inclusive support environment [4, 29]. So, this concept requires a new orientation purposes, principles, content, methods, evaluation obtained knowledge according to defined educational qualification characteristics of specialists, skills to solve typical problems and their application in practice in wartime. In government documents on national education policy defined priority content ideas of personality education: the ideas of freedom, equality, national and personal dignity; formation of hard work, mutual aid and self-discipline;

attitude to life and the lives of others as the highest value. Scientists of the National Pedagogical Dragomanov University gained considerable experience with practical implementation in students' and listeners' educational process of the theoretical foundations of various education areas [3, 59]. Expansion of international relations and integration into the European community, the need to find constructive ideas to solve problems of optimization and intensification of professional competencies in wartime –the objective reality. Considering the internationalization of education as an aspect of the global space of higher education, it is necessary to outline the European choice to help in our research: educational values at the global and national levels. Currently we have the opportunity to provide research cooperation between the Faculty of Special and Inclusive Education of National Pedagogical Dragomanov University and relevant faculties of European countries: Sapienza University, Rome, Masaryk University, Brno and Tomas Bata University, Zlin, Czech Republic, The John Paul II Catholic University, Lublin, Poland etc. It should be noted that the integration of universities into global war processes contributes to the renewal of scientific, educational, personal and organizational potential of the Free Economic Zone at the individual, institutional and system levels. Therefore, we now have the opportunity to implement and increase the innovative experience of the European standard, which should be carried out in a rational combination with the innovative experience of Ukrainian scientists-organizers of higher education in the field of modern education in social cohesion, social support in wartime.

Thus, the effective means of forming the key special education specialist's competences are pedagogical technologies that are considered as a combination of teaching methods through the prism of relevant features of educational results, their effectiveness in determining the quality of mentioned support in wartime. In conditions of a system of social changes and spiritual values, the economic crisis in the country quality education specialists' training becomes of paramount importance, because psychological doctrine that provides stability, prudence becomes imperative in time of war in all aspects of civilized society. Reasonable and methodologically justified is professionally directed psychological support of children in the wartime, the ultimate goal of which corresponds to outlined concepts (objectivity activities), stimulates appropriate measures needs to obtain knowledge (motivation activity), leads to accordance training activities for personal use (purposeful activity) and also promotes the comprehension of the actual necessity of professional support (awareness activities)[5, 92].

Therefore there is a necessity of forming a new generation of Specialists that can provide expert help by implementing and increasing the innovative experience. We must do with even greater force what we do well in peacetime, do our business, do

our work, promote the ideas of rational, positive, common sense for the development of a society where is no place for war...

REFERENCES

1. Suprun D. (2019). *Modernizatsiia zmistu profesiinoi pidhotovky psykholohiv v haluzi spetsialnoi osvity (monohrafiia)*. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova. 440p.
2. Suprun D. (2018). Academic mobility perspective in the context of professional internationalization in the field of special education DOI 10.31392/NPUnc.series19.2020.40.13Kyiv. http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34962/Sheremet_83-89.pdf?sequence=1
3. Suprun D. (2019). The Future Psychologists' Motivation to Work in the System of Inclusive Education *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)* ISSN: 2277-3878, Volume-8 Issue-4S, November 2019 <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i4S/D10081184S19.pdf>
4. Suprun D. (2021) *Psychology of Management*: Kyiv:NPDU, 345p.

УДК 124.5

Stawomir Bylina

*Dr. hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych*

PEACE AS AN INDISPENSABLE VALUE

The search for peace in the modern world has become more and more important, especially in recent years, when there is a war in Ukraine. Questions about peace are a perennial reference to the state of stabilization and the object of reflection of many thinkers since antiquity. Peace is especially important to people who are under threat or at war. Ukraine is in such a situation, where since 2014 Russian troops have been destabilizing the situation from the eastern borders of the country until the attack on the capital Kyiv in February this year.

In the face of current threats, there are always questions that are difficult to answer, who encourages warfare and who encourages peace. It can be said that no conscious person encourages war.

Among the many international institutions, we find numerous forms of supporting peacekeeping activities. We can mention here the North Atlantic Pact, the European Union, the Organization for Security and Co-operation in Europe, and many others which in their sections indicate commitment to stabilizing the situation in the world.

A special institution that for centuries has participated in the process of reminding about the value of peace is the Catholic Church, which, with the words of

successive popes, calls for the conclusion of universal peace¹. In the publication, I will cite symbolic references to individual popes who reminded us of the value of peace.

The Fathers of the Second Vatican Council, in the Pastoral Constitution *Gaudium et Spes*, emphasize that “even if, unfortunately, the war has already begun, not everything thus becomes permitted between the opposing parties”².

Pope John Paul II, during his speech in the Vatican in 1986 on the occasion of the 19th World Day of Peace, noted that “All the nations of the world will only be able to realize their common goals if they together strive for peace as a universal value. Peace to all hearts! Peace is so valuable that it should be proclaimed and supported anew by all”³.

Pope Benedict XVI, on the other hand, in the Message delivered for the World Day of Peace on January 1, 2006, noted that “The truth about peace must retain its value and spread its beneficent splendor even when we find ourselves in the tragic situation of war”⁴. This important reference to the armed conflict indicates a direct reference to the negotiation process, which, even in a hopeless situation, may be an attempt to resolve the inflamed conflict.

Another example of a pope who has clearly expressed himself on the topic of peace as a value is Pope Francis, who is now in the seat of Peter, in his Message for the 53rd World Day of Peace on January 1, 2020. Entitled: Peace as a way of hope: dialogue, reconciliation, ecological conversion, he emphasized the following statements: “In our Christian experience we constantly commemorate Christ who gave his life for our reconciliation (cf. Rom 5: 6-11). The Church fully participates in the pursuit of a just order, constantly serving the common good and fostering the hope of peace, through the transmission of Christian values, moral teaching and social and educational works”⁵. The above statement proves a broad view of the issues of war and peace building in the aspect of having hope, as well as building value

---

¹ S. Bylina, *Pokój jako wartość powszechna we współczesnym nauczaniu Kościoła katolickiego*, w: *Bezpieczeństwo a wartości*, red. E. Jarmoch, Siedlce 2010, s. 325-334.

²Konstytucja duszpasterska *Gaudium et spes*, Sobór Watykański II, N. 79.

³Jan Paweł II, *Pokój jest wartością, która nie zna podziałów*, Przemówienie okazji XIX Światowego Dnia Pokoju, w ogłoszonym przez Organizację Narodów Zjednoczonych Międzynarodowym Roku Pokoju, Watykan, 8.12.1985 r., p. 1.

⁴Benedykt XVI, *Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 Stycznia 2006 roku*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20051213_xxxix-world-day-peace.html, dostęp 10.05.2022

⁵Franciszek, *Orędzie Ojca Świętego na 53. Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2020 roku. Pokój jako droga nadziei: dialog, pojednanie, nawrócenie ekologiczne*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20191208_messaggio-53giornatamondiale-pace2020.html#_ftn1 dostęp 10.05.2022.

through such forms as moral teaching and social and educational works. We know well that such guidelines are extremely timely and require a lot of commitment as well as the cooperation of many nations.

REFERENCES

1. Benedykt XVI, *Orędzie Ojca Świętego Benedykta XVI na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2006 roku*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20051213_xxxix-world-day-peace.html, dostęp 10.05.2022
2. Bylina S., *Pokój jako wartość powszechna we współczesnym nauczaniu Kościoła katolickiego*, w: *Bezpieczeństwo a wartości*, red. E. Jarmoch, Siedlce 2010, s. 325-334.
3. Franciszek, *Orędzie Ojca Świętego na 53. Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2020 roku. Pokój jako droga nadziei: dialog, pojednanie, nawrócenie ekologiczne*, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20191208_messaggio-53giornatamondiale-pace2020.html#_ftn1 dostęp 10.05.2022.
4. Jan Paweł II, *Pokój jest wartością, która nie zna podziałów*, Przemówienie z okazji XIX Światowego Dnia Pokoju, w ogłoszonym przez Organizację Narodów Zjednoczonych Międzynarodowym Roku Pokoju, Watykan, 8.12.1985 r., p. 1.
5. Konstytucja duszpasterska *Gaudium spes*, Sobór Watykański II, N. 79.

УДК 371

Бакай С.Ю.

*кандидат педагогічних наук, доцент
ХНПУ імені Г.С.Сковороди*

ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ МИРУ В СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ

(до 300-річчя від дня народження)

Сьогодні, українська держава, після страшної хвилі пандемії, переживає лихі часи. Різні соціальні мережі рясніють низкою порад для психічного здоров'я, твердого розуму, витримки та підняття духу для різних верств населення, зокрема сучасної молоді. Але, саме зараз мені особисто не вистачає влучно сказаного слова нашого славетного земляка, просвітителя, філософа й педагога XVIII століття Григорія Савича Сковороди.

Хочу наголосити, що у 2020 р. ЮНЕСКО проголосило Г.Сковороду одним з п'яти найвидатніших мудреців людства! Безумовно, це не випадковість, бо його ідеї та думки, висловлювання та цитати, взагалі філософська й педагогічна

спадщина, як пророцтво пронизує час та стає актуальним в умовах сьогодення. У грудні цього року українська спільнота та наукове товариство відзначатиме 300-річчя від дня народження українського «Першорозуму» та багатогранної особистості водночас.

Хочу зупинитися на одній з ключових фраз, яка вразила мене сучасною правдивістю. Йдеться про лист Григорія Сковороди до свого улюбленого учня Михайла Ковалинського (згодом, його першого біографа), де він пише: «Не той щасливий, хто бажає кращого, а той, хто задоволений тим, чим володіє» [1]. Саме зараз нам потрібно бути вдячними Богу за те, що ми вже маємо, попри те, що багато людей втратили своє життя й близьких, домівки, а вже потім бажати чогось більшого, тобто все має починатися з подяки.

Також акцентуємо увагу на ще одній фразі, теж з цього ж листування: «Самотня людина – або дикий звір, або бог». Цю фразу сучасній молоді важко трактувати, але в ній закладений глибокий зміст: у своєму загалі всі люди соціальні і прагнуть суспільства, спілкування, визнання тощо. Але є й особистості (можна сказати «інтроверти»), які не прагнуть цієї «соціалізації» і стають геніями або повними «відлюдками, дикунами».

Свободі та Миру Г.Сковорода присвячує вірш «Про свободу», у якому вболіває за долю покріпаченого українського народу. Мислитель оспівує волю як найбільше благо для людини, навіть золото нічого не варто: у порівнянні з волею, воно – болото. Він найбільше усього у житті боїться позбутися волі. Хіба не сучасною постає ця думка, коли Україна сьогодні демонструє всьому світу право на свободу? Цікаві рядки сквородинівського віршу:

«Що є свобода? Добро в ній яке?
Кажуть, неначе воно золоте?
Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото,
Проти свободи воно лиш болото.
О, якби в дурні мені не пошитись,
Щоб без свободи не міг я лишитись.
Слава навіки буде з тобою,
Вольності отче, Богдане-герою!» [1].

У цьому вірші Г.Сковорода прославляє визвольну війну українського народу 1648-1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького, якого вважає «батьком волі» і прославляє його за мужність.

Також велике виховне значення для майбутніх вихователів має твір «Хто серцем чистий і душею». Твір відбиває найсуттєвішу ознаку творчості мислителя: віру в оновлення людського суспільства за допомогою морального й духовного вдосконалення людини, виховання в ній найкращих якостей, щоб у мирному майбутньому саморозвиватися й самовдосконалюватися. Наш

наставник висловлювався проти війн і щиро вірив в «благорозумну» особистість, виховання в ній найкращих, вищих людських якостей. Він мріяв про новий світ, у якому не буде ворожнечі, засуджував загарбницькі війни й ушляхував мирне життя:

«Хто серцем чистий і душею,
То нащотобі броня?
І шолом над головою?
Не потрібна йому війна» [2].

Г.Сковорода вбачав добро і справедливість у людині з чистими думками й помислами:

«Непорочність – ось тобі броня,
А невинність – крем'янастіна.
Щит, меч і шолом – буде тобі бог.
Бомб це місто не боїться,
Ні підступності, ні стріл.
Хитрих мін не застрашиться,
Ні пожежі, ані стрільб.
Непорочність – ось де діамант,
А невинність – ось священний град» [2].

За словами Г.Сковороди, побудувати світ добра, справедливості та миру можна лише за умови, якщо кожна людина шляхом самовдосконалення розвине в собі гуманістичні якості: «Сам ти град, коли в душі є сад!»

За словами мислителя, «святість життя – тільки у справах»! Тому я, як наставник сучасної молоді, прагну своєю працею та вчинками досягати мети, як навчав Г. Сковорода, щоб... «дати життя – духу нашому, благородство – серцю і ясність – думкам нашим...» Безумовно, виховуючи майбутніх вихователів, пам'ятаємо, що професія та душа вихователя, за Сковородою, є чаша, наповнена вічною радістю.., повинна бути кришталевою як янтар і чистою, як вода...» [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакай С.Ю. Музично-педагогічні ідеї та просвітницька діяльність Г.С.Сковороди на Слобожанщині. Дис... канд.пед.наук. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Харків. 2004. 263 с.
2. Сковорода Григорій. Повнаакадемічназбіркатворів. За редакцією проф. ЛеонідаУшкалова. Харків-Едмонтон-Торонто: Майдан; ВидавництвоКанадськогоІнститутуУкраїнськихСтудій, 2011. 1400 с.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під девіантною (від лат. *Deviatio* –відхилення) поведінкою в соціології розуміють дії та вчинки людей, соціальних груп, що суперечать соціальним нормам чи визначеним шаблонам і стандартам поведінки [7, с. 109]. Сутність девіантної поведінки полягає в недотриманні вимог соціальної норми, у виборі іншого, ніж вона прописує, варіанту поведінки в тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення ступеня взаємодії особистості й суспільства, соціальної групи й суспільства, особистості й групи.

Слід зазначити, що відхилення від норми (права, культури, моралі, спілкування тощо) у поведінці можуть трактуватися як позитивні, так і негативні.

Позитивні девіації характеризують нестандартну особистість, для якої характерними є оригінальні, творчі ідеї, що мають суспільну значущість, загалом свідчать про успішний процес соціалізації та відіграють позитивну роль у прогресивному розвитку суспільства [2; 3; 7].

Негативні девіації поведінки пов'язані з тим, що особистість не засвоює позитивного соціального досвіду, не може адаптуватися до моральних цінностей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства, хоча й може досить добре знати ці норми. У цьому випадку процес соціалізації особистості є порушеним, що проявляється у незбалансованих психічних процесах, неадаптованості, порушенні процесу самоактуалізації або у вигляді уникання морального й естетичного контролю за власною поведінкою [1-3; 5; 7].

В основі девіацій часто-густо лежить конфлікт цінностей, інтересів, розходження потреб, деформація способів їх задоволення, помилки у вихованні, негативний життєвий досвід, емоційні проблеми, неадекватність самооцінки і рівня домагань, слабкий розвиток рефлексії, низький рівень адаптивних можливостей, викривлення в когнітивній сфері тощо.

Причинами негативних змін особистості є соціальні та біологічні чинники, які діють не ізольовано, а тісно взаємодіють.

Профілактика девіантної поведінки – це комплекс заходів, спрямованих на її запобігання. Психолого-педагогічне запобігання – це система профілактичних заходів, пов'язаних з усуненням зовнішніх причин, чинників і умов, що викликають ті чи інші недоліки в розвитку неповнолітніх [6].

Деякі автори всі профілактичні заходи умовно поділяють на загальні й спеціальні. До загальних зараховують політичні й соціально-економічні. Спеціальні заходи базуються на загальних, проте мають деякі особливості при різних формах девіантної поведінки.

Виділяють первинну, вторинну і третинну профілактику девіантної поведінки [8].

Якщо уявити систему профілактичної роботи школи то передусім відмічаємо, ранню профілактику, яка охоплює наступність і взаємозв'язок в системі «Дитячий садок – початкова школа».

Загальновідома першопричина порушень поведінки учнів – втрата інтересу до навчання. Нерідко в її основі лежить затримка чи порушення розумового, психічного розвитку, педагогічна занедбаність тощо. Як результат, уже в 3 му класі третина учнів відвідує школу без інтересу, кожен десятий – не любить школу, кожен п'ятнадцятий – її ненавидить.

До вивчення дітей з моральними і поведінковими аномаліями слід підходити дуже обережно і ретельно. Вчителі нерідко припускаються серйозної помилки, аналізуючи негативні прояви дитини, і не шукаючи позитивних якостей особистості, на які можна покластися при вихованні[4; с. 209].

Досвід профілактичної роботи у школі свідчить про значні можливості попередження правопорушень серед учнів засобами гуманізації навчально-виховного процесу на ранньому етапі навчання. Нижня вікова межа ранньої профілактики відносна, однак доцільно розпочинати ранню профілактику відхилень у поведінці уже в старших групах дитячого садка. До цього висновку приходять педагоги, аналізуючи успішність учнів у середніх і старших класах. Вони доводять, що незасвоєння навчального матеріалу і небажання учнів навчатися закладається у початкових класах. У свою чергу, вчителі початкових класів, не заперечуючи того, що фундамент майбутньої радості від такої копіткої праці як навчання залежить, у першочергу, від них, справедливо наполягають на необхідності спеціальної підготовки дитини до школи, вміння батьків допомогти дитині.

У системі виховання підростаючого покоління важливе місце мають займати попереджувальні заходи, які запобігали б масовій появі важковиховуваних дітей. Варто акцентувати увагу на соціальних передумовах попередження появи «важких» дітей, які мають глобальний характер.

Сьогодні у вітчизняній науці сформувалося стійке поняття про те, що відхилення в поведінці, особливо такі його форми, як правопорушення, пияцтво, статева розбещеність, суїцидальні дії, можуть бути у здорових з нервово-психічного боку людей. Такий підхід до проблеми має принципове значення, оскільки багато в чому визначає тактику профілактичних заходів: у першому випадку – це в основному заходи медичного характеру, у другому – заходи виховного та правоохоронного порядку.

Педагогічна корекція девіантної поведінки є частиною більш широкої системи психолого-педагогічних заходів. Вона будується на встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, знання типу особливостей характеру, специфічних для цього віку особистісних реакцій (емансипації, групуванні, самоствердження тощо), компетентності в питаннях та інтересах, близьких неповнолітнім.

На заключному етапі роботи з неповнолітніми проводяться консультативні та психотерапевтичні бесіди для підтримки тих нових форм сімейних стосунків. Основне завдання педагога при цьому повинно полягати в стимулюванні і недирективному орієнтуванні групи й окремих її членів на адекватні форми поведінки [9].

Разом з адекватними вербальними методами на заняттях можуть бути використані і невербальні методи, такі, наприклад, як проєктивний малюнок, психогімнастика, музична терапія та ін.

Отже, для запобігання девіантної поведінки в неповнолітніх використовується первинна профілактика асоціальної спрямованості і вторинна профілактика, для якої, останніми роками, актуальним завданням стало визначення так званих «груп ризику», у які входять неповнолітні збільшою за інших схильні до формування девіантної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Н.А., Тараканов Ю.В. Асоциальное поведение несовершеннолетних. Самара, 2001. 154 с.
2. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій. К.:МАУП, 2006. 88 с.
3. Змановская О.В. Девиантология. М., 2003. 228 с.
4. Каменская Н.Л. Привычка к сквернословию и ее профилактика в условиях школы. *Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся*. К., 1989.
5. Козубовська І.В., Товканець Г.В. Особливості професійно-педагогічноспілкування з важковиховуваними дітьми молодшого шкільного віку. Ужгород, 1999. 92 с.
6. Личко А.Е. Психопатия и акцентуации характера у подростков. М., 1999. 416 с.

7. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. К., 2004.
8. Райский Б.Ф. Условия и причины возникновения и развития отклонений в поведении детей и подростков. М., 1999.
9. Титаренко Т.М. Возрастные и индивидуальные особенности дисгармоничности развития личности учащихся. *Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся*. К., 1989.

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ЖИТТЯ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ І КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

УДК 37.01

*MuszyńskaMałgorzata,
prof. Dr hab. Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu (Polska)*

OCALANIE HUMANISTYCZNYCH WARTOŚCI W EDUKACJI DZIECKA POD CZAS WOJNY – DOŚWIADCZENIA NIETYLKOKORCZAKOWSKIE

Rozmyślając o wartościach humanistycznych, ich ocaleniu w ostatnio dramatycznym położeniu Europy, wróciłam do myśli Janusza Korczaka – pedagoga, pisarza, lekarza o zainteresowaniach społecznych, wieloletniego kierownika Domu Sierot dla dzieci żydowskich, współpracownika internatu dla dzieci polskich Nasz Dom. Żyję w przeświadczeniu, że to właśnie w obliczu zagrożeń, jakie niesie totalitaryzm, wyzwaniem staje się człowieczeństwo jako kategoria filozoficzna. W prawdzie należę do pokolenia powojennego, które w sposób zapośredniczony poznało okrucieństwa wojny przez opowieści rodziców i niektórych ocalałych członków rodziny, to w jakiejś mierze odczuwam boleśnie naznaczony przez wojnę los. Dlatego, jak każdy Europejczyk, nie chcę wojny, nie chcę jej ofiar. Być może, jestem naiwnym pedagogiem chcącym zmieniać świat, jednak bez tego usilnego starania i troski o los każdego istnienia, idea edukacji dla pokoju nie powiedzie się. Nie ma zatem lepszego wzoru osobowości wyjątkowej, jaką stanowi Janusz Korczak. Zaczynając chociażby od przywoływania jego bogatego dorobku pisarskiego polscy pedagodzy i biografowie znajdują w nim echa szerokich zainteresowań religiami, starożytną filozofią, doktrynami teozoficznymi, masońskimi i antropozoficznymi (znał R. Steinera). To właśnie idące wraz z nimi głębokie przemyślenia pozwoliły Korczakowi na budowanie kultury dobra w środowisku różniącym się religią, kulturą i językiem. Składa się na nią troska o dziecko, jego los, bliski, empatyczny kontakt z nim, poszanowanie jego godności oraz prawa do pielęgnowania poczucia własnej indywidualności – także przez ekspresję i eksplikację (odgrywanie scenek z życia i śmierci), odrębności myślenia o religijności i duchowości, prawa do błędu, decydowania i odpowiedzialności w sprawach własnych i wspólnoty, której jest się znaczącym członkiem. Prawda, sprawiedliwość i praca były dla Korczaka najważniejszymi wartościami, które dzieci z sierocińca poprzysięgły wyznawać w swoim życiu. Sam Korczak pewnego razu dał wyraz swojemu oddaniu się różnorodności świata w takim oto epizodzie zanotowanym we wspomnieniach Joanny Olczak-Ronikier „Korczak. Próba biografii”, kiedy to we wrześniu 1941 roku w getcie podczas obchodów jesiennych świąt: Rosz ha-Szana – żydowskiego

Nowego Roku i Jm Kipur – Dnia Pojednania „Doktor, pogrążony w modlitwie, stał w rogu Sali. Miał na sobie swój zniszczony oficerski płaszcz i wojskowe buty. Na głowie jedwabną jarmułkę. W ręku polski modlitewnik” [4, s.364].

Pozostaję zatem z nadzieją i ufam, że praktyka współczesnej edukacji, przed którą stoją kolejne zadania w nowej sytuacji społecznej i międzynarodowej, będzie utkana delikatnym językiem, jak o tym rozprawia filozof, filolog – prof. Tadeusz Sławek. Subtelność poczynań w tak delikatnej tkance, jaką jest wspólna edukacja bliskich kulturowo narodowości, będzie wynikała z bogactwa różnorodnych pedagogii alternatywnych, które są przedmiotami badań wielu ukraińskich i polskich uczonek. Seminaria, konferencje, liczne spotkania organizowane oddolnie są dowodem na rozwijanie dobrych praktyk edukacyjnych, które mogą służyć naszym gościom z Ukrainy i nam samym. Podejmujemy działania w zakresach: planu daltońskiego, koncepcji Marii Montessori, szkół waldorfskich, otwartych inicjatyw twórczych, „budzącej się szkoły”, szkół dwujęzycznych, arteterapii dla dzieci z traumą wojenną i innych. Najistotniejszą ideą w nowych warunkach jest otwartość sytuacyjna, dzięki której będą dokonywały się procesy wzajemnego poznawania i reagowania na potrzeby osób przybywających do naszego kraju. Jesteśmy gotowi do rozmów w sprawie odgórnych zarządzeń ministerialnych, które nie zawsze sprzyjają naszym przemyślanym ideom i sprawdzonym i nadal sprawdzanym praktykom.

BIBLIOGRAFIA

1. Hanford O., Karolak W., Bajka w twórczym rozwoju i arteterapii. Łódź 2007.
2. Łukaszewicz R. M., Wrocławska Szkoła Przyszłości PLUS, czyli lepsze jest możliwe. Działania praktyczne, wizje i projekcje nowego – innego – twórczego. Wrocław 2019.
3. Montessori M., Edukacja i pokój, przekł. O. Siara, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2021.
4. Olczak-Ronikier J., Korczak. Próba biografii, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2012.
5. Robinson K., Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację, Wydawnictwo Element, Gliwice 2020.
6. Sławek T., A jeśli nie trzeba się uczyć, Wydawnictwo UŚ, Katowice 2021.
7. Suchomliński W., Oddaję serce dzieciom, tłum. M. Bybluk, Wydawnictwo Poligraf.
8. Wasilewska A., Karczmarzyk M., „W” jak wojna, „W” jak wojsko. Dziecięce interpretacje rzeczywistości. Konteksty Rozwojowe i Edukacyjne, Gdańsk 2022.

Ребуха Л. З.

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет*

Савіцька В. В.

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет*

ЖИТТЄСТІЙКЕ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО СПРИЙНЯТТЯ ТА ОЦІНКИ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Зміна ставлення до кризової ситуації, її переоцінка у студентів відбувається за допомогою трансформування змістової події, що включає внутрішньо-індивідуальну роботу суб'єкта, аналіз проблеми й відбувається у тісному взаємозв'язку з ціннісно-сміисловою сферою особистості. Сміслова саморегуляція завжди опирається на актуальні для студента життєві цінності (матеріальне благополуччя, духовне задоволення подіями, що відбуваються в житті, значимість сфери освіти, сімейної сфери та ін.) та включає оцінку ситуації в контексті життєвих цінностей, її осмислення з надситуативної позиції, позитивну переоцінку та зниження емоційного напруження особи у процесі ставлення до самої події [1, 96].

Дуже важливо для педагога навчитися знижувати у студентів емоційну гостроту події, так як для кризових ситуацій, викликаних об'єктивними причинами, типовими є тривалі переживання тривоги, страху, занепокоєння, почуття провини [2, 27–29]. Для фрустраційних ситуацій характерні депресія, пригніченість, відчуття самотності, агресивні емоції, які мають тривалий характер.

У своїй професійній діяльності педагог-освітянин повинен враховувати основні способи поведінки студентів у кризових ситуаціях. Для такої поведінки характерними є:

- активні дії щодо зміни ситуації та себе, що проявляються внаслідок підвищеної активності, почуття провини, усвідомлення важливості ситуації;
- ухилення від вирішення проблеми, що дає депресивні емоції, апатію і прагнення студента розслабитися, зняти напругу, відволіктися, зайнятися справою;
- пошук допомоги та підтримки, що полягає у зверненні за допомогою до близьких або знаючих людей при тривалому перебігу ситуації у супроводі відчуття самотності, тривоги, занепокоєння.

Тому ставлення студентів до події буде успішним та життєстійким, якщо вони будуть мати змогу осмислити кризову ситуацію з надситуативної позиції. Для цього студентів потрібно навчити використовувати особистісно такі способи саморегуляції в кризових ситуаціях: змінити вид діяльності, зайнятися улюбленою справою, практикувати процеси відволікання та переключення уваги на нейтральний об'єкт. Під час переживання така поведінка допомагає кожному побачити недоступні сприйняттю особливості кризової ситуації.

Життєстійке ставлення студентів до сприйняття та оцінки кризових ситуацій дозволяє здійснити її позитивну переоцінку, отримувати урок, життєвий досвід з будь-якої, навіть негативної події [3, 75–77]. Позитивна переоцінка відбувається у стані мобілізації сил, що поєднується з плануванням вирішення проблеми, пошуком інформаційної, дієвої та емоційної підтримки, переконаністю у необхідності особистісного залучення до проблеми для її ефективного вирішення.

Зазначене ставлення студента до кризової ситуації сприяє зниженню емоційної гостроти події та сприйняттю її як менш значущої за рахунок розвитку впевненості в собі, позитивного ставлення до життя, усвідомлення власної сили впливати на результат подій, гнучкості поведінки та творчого підходу до вирішення життєвої кризи.

До індивідуальних умов, що сприймають життєстійкому ставленню студента до кризової ситуації нами віднесено самоприйняття, проникливість, здатність до пізнавальної мотивації, мисленнєва гнучкість, високий рівень розвитку регулятивних здібностей, соціальна зрілість, впевненість у собі, контактність, спрямованість на справу, схильність до співпраці та відповідальність [4; 5].

Отже, ставлення студентів до сприйняття та оцінки кризових ситуацій відбувається внаслідок оцінки ними кризової ситуації в контексті значущості сфери освіти, майбутнього професійного та суспільного життя. У кризових ситуаціях в названий фактор входить цінність сімейної сфери, індивідуального творчого саморозвитку та отримання морального задоволення від подій, які мають місце у житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кордунова Н., Мудрак І., Дмитріюк Н. Особливості життєстійкості та адаптивності студентів у кризових ситуаціях. *Psychological Prospects Journal*, 2021. Вип. 38. С.96–109.
2. Кравчук С. Психологічні особливості життєстійкості студентів та їх ставлення до активної участі в політичному житті суспільства в умовах воєнного конфлікту. *Психологічні виміри, економіки, управління*. Львів. 2018. Т. 12. С. 27–38.

3. Маннапова К. Роль життєстійкості у подоланні складних життєвих ситуацій. *Теорія і практика сучасної психології*, 2019. Т. 2. С. 75–78.
4. Ребуха Л.З. Саморегуляція стресів у підлітковому віці. Матеріали ХХІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії». *Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький*, 2016. С. 229–232.
5. Титаренко Т. М. Потенціал подолання складних життєвих обставин. *Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей*, Київ. 2006. №13(16).

УДК 377.3.091.212-044.372

Білай Д. В.

*аспірант кафедри педагогічної майстерності
та менеджменту імені І.А. Зязюна,*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Жданова-Неділько О. Г.

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогічної майстерності
та менеджменту імені І.А. Зязюна,*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Педагогічне середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти передбачає не тільки підготовку молоді до професійної діяльності в технологічному плані, а й сприяє її особистісному становленню, формуванню якостей, необхідних для подальшої успішної життєдіяльності. Це тим більш важливо, що учні професійних освітніх закладів – переважно особи юного віку, вчорашні школярі, які щойно почали отримувати більш широкий досвід суспільної взаємодії і потребують допомоги і підтримки як безпосередньо щодо адаптації в новому для них середовищі, так і в формуванні відповідних компетентностей, що знадобляться їм у подальшому житті.

Тож одним із завдань педагогічного колективу закладу професійної (професійно-технічної) освіти є сприяння тому, щоб соціальна адаптація учня не суперечила ключовим позитивним якостям його особистості, не означала підлаштування під вимоги іншої людини тільки тому, що остання бачиться більш сильною та впевненою в собі. Здатність підходити критично до чужих слів і дій, розуміння наслідків прийнятих рішень, уміння відстоювати власні

принципи – все це є важливими ознаками особистісної зрілості, проте учні демонструють їх далеко не завжди. Наш педагогічний досвід показує, що одна із частих проблем, яка болісно переживається батьками, особливо іногородніх учнів, з початком навчання їхньої дитини і яка згодом може призвести до негативних наслідків для самого учня, є небезпека шкідливого впливу на нього нового товариства – не обов'язково в самому закладі, але дотичного до тих умов, у яких юнак чи дівчина організовує свій побут і дозвілля.

Тому варто з перших днів навчання звертати увагу на особистісну позицію учня в соціальному середовищі, під якою, слідом за О. Власовою, розуміємо систему «вибіркового ставлення людини до оточення, яка пов'язана з оцінкою навколишньої дійсності і визначає індивідуальний характер її діяльності та вчинків» [1, с. 47]. На наш погляд, найголовнішими характеристиками такої позиції є її гуманізм (любов до людей і життя, здатність діяти на користь суспільству, відчуваючи свій обов'язок перед людством, народом, родиною); стійкість (відповідність засвоєним принципам, що лише незначною мірою детермінується обставинами); активність (здатність обстоювати зазначені принципи навіть у несприятливій для цього ситуації, діяти задля їхнього ствердження); конструктивність (уміння у рішеннях і вчинках обирати варіанти, що сприяють власному і чужому життєзбереженню, психоемоційному комфорту, відкривають нові перспективи самореалізації, розвитку стосунків в умовах внутрішнього чи міжособистісного конфлікту тощо).

Водночас дослідники все частіше говорять про те, що явища дестабілізації в країні, які на сьогодні сягнули особливого загострення, провокують у населення, і особливо в дітей та молоді, розгубленість, неготовність брати на себе відповідальність за власну долю, і загалом – розчарування в тих життєвих положеннях і поглядах, які прищеплювалися їм з дитинства. Безумовно, у час війни хиткість особистісної позиції є особливо небезпечною, про що свідчать, зокрема, оприлюднені в засобах масової інформації випадки, коли молодь 15 – 17 років співпрацювала з ворогом, приймаючи його докази щодо, фактично, зради свого народу як справедливі.

Як відзначає Н. Тавровецька, «особливий період у розвитку нашої країни є не єдиним чинником, що може зруйнувати особистісне життя людини, адже, й відвласне особистісних криз, їх проживання ніхто не «застрахований». Отже, проблема полягає в тому, що життєва криза детермінується як обставинами життя, соціальною ситуацією, так і внутрішнім особистісним конфліктом» [2, с. 298], і педагоги це повинні особливо ретельно враховувати це в сучасних умовах.

Освітні програми більшості спеціальностей у закладах професійної (професійно-технічної) освіти не передбачають вивчення дисциплін,

спрямованих на формування саморегуляції, конфліктологічної компетентності учнів тощо. Але сьогодні запит на такі знання, на вміння зберігати цілісність свого «я» і стійкість особистісної позиції є обґрунтовано високим, навіть якщо учень не завжди усвідомлює, що саме з ним відбувається і яка допомога йому потрібна. Притаманна навіть жителям відносно мирних територій тривога, невпевненість у завтрашньому дні, порушення звичного способу життя і, що найгірше, втрата рідних і близьких призводять до станів, коли разом із зовнішніми життєвими орієнтирами руйнуються і внутрішні, що може в подальшому призвести особистість до тяжких наслідків.

Тому у воєнний час комунікація викладачів, класних керівників, майстрів виробничого навчання з учнями професійних (професійно-технічних) закладів не повинна обмежуватися виключно формальними рамками. Їхня взаємодія має розширюватися в часі, переходячи від функціонально-рольового до особистісного змісту, заохочуючи учнів до відвертості, відкритості в розкритті свого психоемоційного стану. Не тільки недостатнім, а й помилковим є обговорення наболілих питань під час занять чи виховних годин без володіння інформацією про те, що відбувається в житті кожного учня, які внутрішні конфлікти визрівають у нього. При цьому педагог має пам'ятати, що його місія – залишатися психологічною опорою для вихованців, не тільки сприяти тому, щоб їхня зрозуміла розгубленість не призводила до критичних станів, а й розкривати для них такі сторони дійсності, що, будучи іноді неочевидними через трагізм ситуації, спроможні однак сприяти тому, щоб їхня особистісна позиція, попри все, зміцнювалася в своєму гуманізмові, стійкості, активності і конструктивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Либідь, 2005. 400 с.
2. Тавровецька Н.І. Конструкти життєвої позиції особистості як опірність кризам життя. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/30.pdf>

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кардинальні зміни в життєдіяльності суспільства, пов'язані з введенням воєнного стану в Україні, спонукають переглянути пріоритети у визначенні освітніх завдань, переосмислити питання формування життєвої компетентності особистості через призму реалій сьогодення. Власне, за твердженням І. Ялома, каталізатором переоцінки життєвих цінностей часто є переживання екстремального досвіду, пов'язаного із загрозою власній безпеці, руйнуванням базової системоутворюючої системи, що фіксується у багатьох під час війни. Зокрема, загострюється центральний екзистенційний конфлікт між бажанням жити і страхом померти, потребою у структурованості буття, наявності чіткої системи життєвих координат і руйнуванням вже існуючої внаслідок воєнної агресії, що може породжувати екзистенційний вакуум. Тож важливо особливу увагу приділити формуванню життєвої компетентності особистості в нових реаліях. Під життєвою компетентністю розуміють специфічну здатність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя [3, 106]. Нові виклики і випробовування, що виникли у процесі життєздійснення в умовах війни потребують уміння орієнтуватися і здатність критично осмислювати обставини, що складаються, приймати рішення в умовах дефіциту часу і оперативно реагувати на швидкозмінні події.

Життєва компетентність передбачає також вміння збалансовувати біологічні ритми (свою активність, сон, апетит, стан, настрій, працездатність) із соціальними ритмами (почуттям відповідальності, усвідомленням необхідності чогось, звичним розкладом, обов'язками і правами) [4, 8]. Особливо актуальним питання збалансування біологічних і соціальних ритмів є в сучасних реаліях, коли сигнали повітряної тривоги спонукають виконувати необхідні дії, спрямовані на убезпечення свого життя, що суттєво впливає на звичний життєвий уклад, здатність відновлювати свої сили і можливість спланувати свою діяльність.

У структурі життєвої компетентності особистості виокремлюють такі основні виміри, як метаантропологічний, індивідуально-особистісний,

ситуативний і соціальний [5, 11]. У сучасних умовах важливо, щоб особистість не тільки ефективно розв'язувала нагальні життєві проблеми і убезпечила своє життя та життя близьких, необхідним є переосмислення свого становища і спрямування зусиль на пошук свого місця в новій системі координат. Тому завданням сучасної педагогіки є визначення завдань, спрямованих на створення сприятливих умов для самоактуалізації й самореалізації особистості в нових реаліях, задоволення її вітальних і духовних потреб.

Як стверджує І. Єрмаков, особистість, яка формується, повинна сама себе створити, осмислити власне життя, оволодіти мистецтвом життєтворчості. Життєтворчість сприяє самостійному вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації індивідуального життєвого проекту. Відповідно до засад педагогіки життєтворчості здобувачі освіти стають співтворцями нових моделей освіти ХХІ ст., глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом бути [2]. Тому важливо спрямувати зусилля педагогів на переосмислення життєвих цінностей здобувачами освіти, сприяти побудові життєвої траєкторії розвитку з урахуванням сучасних реалій.

На думку П. Горностая, підвищення життєвої компетентності особистості неможливе без віднайдення втраченого (або обмеженого чи не набутого) сенсу буття. Допомогти особистості знайти, для кого, або для чого жити - це означає, що потреби в самореалізації знайдуть своє русло в необхідній формі активності і не лише наповнять радістю існування, а й допоможуть розвинути необхідні уміння та здібності для розв'язання інших важливих життєвих задач [1]. При допомозі особистості у пошуку себе у нових реаліях за основу можна взяти підхід екзистенційного психотерапевта В. Франкла, який виокремлював три форми сенсоутворюючих цінностей: це цінності творчості, цінності переживання і цінності ставлення. Важливо щоб особистість була спрямована на реалізацію свого потенціалу на благо інших і країни в цілому, на відчуття повноти і радості людського існування у його неповторності і заняття гідної позиції стосовно обставин, що склалися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горноста́й П. Життєва компетентність в умовах обмеженості життєвого світу. URL: <http://gorn.kiev.ua/publ14.htm>
2. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. URL: <http://library.rehab.org.ua/ukrainian/logop/erm>
3. Життєва компетентність особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Л.В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. К.: Богдана, 2003. 520 с.

4. Концепція національного виховання. Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р. *Рідна школа*.1995. №6. С. 18 – 25.
5. Степаненко М.Д. Життєва компетентність особистості: концептуальні засади та соціальні виміри: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд.. філософських наук 09.00.03. Х., 2006. С. 11 – 13.

УДК 371.3

Дем'янюк А. В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Вплив факторів зовнішнього і внутрішнього характеру має беззаперечні наслідки навищу освіти, як відкритої педагогічної системи. Освітні трансформаційні процеси є складним явищем в контексті фундаментальних наслідків, оскільки виступають основою устрою будь-якої держави. Руйнування та деградація у сфері вищої освіти призводять до негативних наслідків у всіх інших інститутах держави. Тому надзвичайно важливим й актуальним є здійснення інноваційної освітньої діяльності у вищій освіті з метою забезпечення трансформації як освітньої, так і всіх інших сфер життєдіяльності держави.

Інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти доцільно визначати діяльність, яка спрямовується на розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок. Освітніми інноваціями важливо виокремлювати такі, як новостворені (застосовані) або вдосконалені освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські технології, методи, моделі, продукції, освітні, а також технічні рішення у сфері освіти, які сприяють істотному підвищенню якості, результативності та ефективності освітньої діяльності. Розроблення інновацій в освітній діяльності включає[3]:

– опис та обґрунтування запропонованих ідей та підходів, їх чітке і повне розкриття, а також визначення очікуваних результатів від їх впровадження;

– перевірку ефективності запропонованих ідей та підходів через проведення експерименту або реалізації інноваційного освітнього (науково-педагогічного, науково-психологічного, психолого-педагогічного) проекту.

Інноваційна освітня діяльність в Україні може здійснюватися на всеукраїнському рівні, на рівні окремої адміністративно-територіальної одиниці, а також на рівні навчального закладу. Рівень інноваційної освітньої діяльності визначається її змістом та масштабністю змін, що будуть внесені у систему освіти внаслідок удосконалення педагогічної діяльності, використання запропонованої освітньої інновації.

Розвиток сучасної системи вищої освіти знаходиться не тільки під впливом людського капіталу, але й освітнього зовнішнього середовища, що передбачає перехід до Smart-освіти – це нова якість освітньої діяльності, в якій сукупність використаних технічних засобів, сервісів та Інтернету призводить до якісних змін у взаємодії суб'єктів освітньої діяльності, що дозволяє отримувати нові ефекти – соціальні, економічні та інші переваги для кращого життя громадян. Отже, впровадження інноваційних методів і інструментів в освітню сферу дозволить активізувати діяльність педагога у новому форматі. Педагоги, підвищуючи рівень своїх знань і опановуючи новими вміннями зможуть продемонструвати студентам ефективні можливості використання гаджетів в освітній діяльності. Таким чином, формування Smart-суспільства в Україні можливе в контексті розвитку методологічної бази функціонування освітньої системи в умовах Smart, підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, здатних діяти в умовах Smart-освіти та використовувати Smart-технології з метою формування інтелектуального, творчого і духовного потенціалу підростаючого покоління [2].

Важливо зазначити, що під впливом різноманітних кризових та надзвичайних ситуацій, за прогнозами учених різних галузей, існуючі моделі вищої освіти будуть зазнавати таких змін, що не зможуть згодом відновитись у попередньому вигляді. Досліджуючи світовий досвід освітньої діяльності закладів вищої освіти, відзначимо, що у сфері вищої освіти очікується зростання ролі дистанційної та онлайн-форм навчання, які поступово замінять змішану та очну форми. Зазначені трансформації форм навчання будуть сприяти кардинальним змінам методик, дидактичних і психологічних моделей викладання, формування та розвитку нової педагогічної галузі – цифрової педагогіки. Водночас, як один з негативних факторів, буде знижуватися цінність живої, безпосередньої психологічної взаємодії викладача і студента, що девальвуватиме і цінність живого навчання [1].

Освітня діяльність набуває іншого вигляду під час кризових та надзвичайних ситуацій, тоді заклади вищої освіти мають бути стійкими та знаходити нові способи продовження викладання та навчання. Однією з реалій, що виникають у результаті кризових ситуацій, є перехід на дистанційне навчання, щоб зменшити ризики протягом освітньої діяльності. З огляду на

можливі обмеження підключення до Інтернету, концепція гнучкого навчання може бути як варіант для дистанційного навчання, особливо у вищих навчальних закладах. Гнучке навчання зосереджується на тому, щоб надати студентам вибір у темпі, місці та способі навчання, якому можна сприяти за допомогою відповідної педагогічної практики. Гнучкість навчання та викладання охоплює безліч підходів, вони включають «незалежність з точки зору часу та місця навчання, а також наявність певного ступеня вибору в навчальній програмі (включаючи зміст, стратегії навчання та оцінювання), а також використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки низки стратегій навчання» [4].

Безперервність викладання та навчання в умовах кризових ситуацій вимагає здійснення аналізу параметрів, за якими працює заклад вищої освіти, з точки зору студентів, викладачів, навчальних планів тастейкхолдерів. На основі даних аналізу заклади вищої освіти повинні здійснюватися стратегічний прогноз для кращих, сприятливих і гірших ситуацій у сфері освітньої діяльності з метою забезпечення безперервності викладання та навчання в умовах надзвичайних та кризових ситуаціях шляхом трансформацій навчальних програм, підвищення кваліфікації викладачів та модернізації інфраструктури. Важливо систематично здійснювати оцінку стратегічних прогнозів, їх змінювати та вдосконалювати, щоб вчасно реагувати на нестабільні, невизначені та мінливі сценарії під час кризових ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Л.В., Харадзе Є.М. Інноваційно-технологічний характер вищої освіти в період пандемічно зумовлених трансформацій. *Вісник національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія*. 2021. № 18. С. 10 – 18.
2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.
3. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. [URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00#Text).
4. Filomena T., Daisy R., Laurence L., Michelle Mae J. Teaching and Learning Continuity Amid and Beyond the Pandemic. [URL:https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2021.678692/full](https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2021.678692/full).

Мельник Ю. В.

*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи*

*Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського*

Шмакова О. І.

*студентка 4 курсу
спеціальності 053 «Психологія»*

ОСОБЛИВОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID 19

Сьогодні сучасної молоді людини характеризується невизначеністю, яка значно посилилась в останні роки, особливо з 2019 року з появою у світі пандемії Covid-19. Досить гостро проблема невизначеності постала перед учасниками освітнього процесу, які змушені прийняти виклики сучасності та перейти на дистанційний режим роботи.

В таких умовах інформаційно-освітнє середовище заповнює всі сфери життєдіяльності молоді людини. Проте, окрім інформаційно-технічних компонентів, не менш важливим для студента виступає вміння організувати власне життя в умовах дистанційного навчання.

Перехід на режим дистанційного навчання значно ускладнює процеси адаптації до швидких та постійно змінюваних умов життя. У результаті значна кількість молодих людей переживає почуття розгубленості й невизначеності свого майбутнього.

Відповідно до цього, при проектуванні, моделюванні та розвитку життєвого простору студента в умовах дистанційного навчання мають ставитися і вирішуватися не лише інформаційно-програмно-технічні, але й соціально-психологічні питання. Зокрема усвідомлення того, що для забезпечення успішної життєдіяльності в умовах дистанційного навчання сучасна молода людина має бути не тільки освіченою, але й життєстійкою до непередбачуваних ситуацій, готовою до життєвих змін та толерантною до невизначеності.

В основі толерантності до невизначеності закладено поняття про вміння людини успішно справлятися з викликами сьогодення, не відмовлятися від нового та незвичного в житті, бути спонтанним та креативним у прийнятті власних рішень. Толерантність до невизначеності передбачає можливість сприйняття невизначеності не як джерела загрози, а як поля для нових можливостей, особливо в умовах дистанційного навчання.

Психологічні аспекти дистанційної освіти і проектування дистанційних розвивальних середовищ досліджували як зарубіжні (Х. Беккер, В. Хассон та ін.), так і вітчизняні (Ю. Балашова, Н. Багдасарова, І. Богданов, І. Васильєва, Ю. Машбиць, М. Смульсон та ін.) вчені.

Вивченням толерантності до невизначеності за кордоном займалися (С. Баднер, В. Зінченко, Т. Корнілова, Д. Леонт'єв, О. Луковицька, Н. Нортон, Е. Френкель-Брунвік, Р. Халлман, та ін.). В Україні проблему толерантності до невизначеності вивчали (Л. Бурлачук, А. Гусєв, С. Кузікова, С. Максименко, П. Лушин, С. Хілько).

Виявлення гендерних особливостей толерантності до невизначеності значно доповнює знання отримані в дослідженні даного феномену та дозволяє визначити шляхи психологічної підтримки студентів, які зіткнулись з невизначеністю в умовах дистанційного навчання.

Програма розвитку толерантності до невизначеності в умовах дистанційного навчання має передбачає розвиток ТН через формування оптимістичного стилю мислення, стабілізації психоемоційного стану, розширення уявлень про ситуацію, мислєдїяльність та формування умінь і навичок опанування невизначеною ситуацією, зокрема, у вигляді постановки власних життєвих цілей, роботи з переживаннями й стресами.

В перспективі наукових досліджень є детальне вивчення феномену толерантності до невизначеності в умовах дистанційного навчання на різних вікових етапах з урахуванням як особистісних і так ситуаційних характеристик; розробку та апробацію засобів психокорекційного впливу на розвиток толерантності до невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник Ю.В. Психологічні стратегії життєдїяльності в умовах ситуаційної невизначеності: дис. ...канд.психол.наук.: 19.00.01. Київ, 2020. 325 с.
2. Shvalb Yu., Melnyk Yu. The features of strategies for behavior of personality, that are in a situation of uncertainty. *The Scientific Heritage*. Budapest, 2019. №. 42–4. P. 61–66.
3. Wallerstein I, Immanuel Y, Giddens A., Turner J. H. *Social Theory Today*. 1982.

Білоус І. І.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри освітології і педагогіки
Західноукраїнського національного університету*

Брик Р.С.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри менеджменту і методології освіти,
Тернопільський обласний комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ТЕХНОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

В період всесвітньої пандемії, коли використання традиційних методів було нереальним, педагоги оптимізували свої сили та знання для того, щоб продовжити процес навчання. В кризових ситуаціях дуже широкую популярність почали набирати у світі інтерактивні дистанційні методи навчання в основі яких лежить ціленаправлена та контрольована посилена самостійна робота студента, який може навчатися в зручному для себе місці, по узгодженому розкладу з викладачами та під керівництвом викладачів-наставників (без відвідування університету у зв'язку з введенням карантину). Не є виключенням і наша країна, в якій приділяється посилена увага підвищення якості надання освітніх послуг і впровадження сучасних інноваційних методів традиційного і новітнього навчання за допомогою інтерактивних методів і різних програм, таких як: відеоконференції на базі платформи Zoom, Viber, YouTube, Telegram, Instagram тощо.

Дистанційна форма навчання була введена в дію наказом Міністерства освіти і науки України у зв'язку з введенням карантину. Враховуючи, що сьогодні освітня діяльність в Україні знаходиться в надзвичайно складних умовах, в умовах воєнного стану, дуже зростає роль і місце дистанційної форми навчання та використання сучасних інформаційних інноваційних технологій. Тому, дистанційне навчання є однією з нових реальностей сучасної освіти в кризових умовах, а використання інтерактивних інноваційних технологій є надзвичайно важливим в освітньому процесі.

Кваліфіковані спеціалісти, зокрема і педагоги, протягом життя кілька разів зобов'язані пізнавати нові технології. В сучасному світі утворилися якісно нові вимоги до фахівця – швидко опановувати технічні новинки та нові технології. Варто відмітити, що професія педагога має свою специфіку, він працює з людиною. Його власна особистість є могутнім робочим інструментом, і чим

досконалішим є цей інструмент, тим успішнішим буде професійний результат. Кожен педагог повинен планувати траєкторію свого подальшого професійного зростання, підвищувати рівень працьовитості, прагнення до самовдосконалення. Для того, щоб студенти не втратили бажання навчатися, здобувати нові знання педагог повинен їх зацікавити розвивати стійкий пізнавальний інтерес до навчання. Тому викладачі повинні не лише надавати здобувачам певні знання, навчати їх самостійно мислити та аналізувати отриману інформацію, але й самим постійно підвищувати свою кваліфікацію, вміти розробляти та оновлювати курси дисциплін на відповідних дистанційних платформах, вдосконалювати свої навички та роботу з новітніми технологіями.

Дуже актуальною в сьогоденних умовах є також і психологічна підтримка і консультування з використанням інтерактивних технологій. Новітні методи допомагають встановити партнерські взаємовідносини між педагогом та учнями, студентами, що позитивно впливає на процес засвоєння знань та формування фахових компетентностей. Під час кризових ситуацій, якщо є така можливість, обов'язково потрібно продовжувати процес навчання за допомогою інноваційних освітніх технологій. Використання інтерактивних технологій в кризових умовах є необхідним елементом освітнього процесу, що сприяє формуванню в здобувачів глибоких теоретичних знань, практичних навичок, стимулює конструктивно-критичне мислення, пробуджує інтерес та мотивацію.

Отже, якість дистанційної освіти залежить, в першу чергу, від залучених фахівців, від їх професійності, кваліфікованості та бажання опановувати новітні методи навчання, а також від якісного використання в освітньому процесі інтерактивних інноваційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Rebukha L., Polishchuk V. Ukrainian Society and Covid-19: the Influence of the Pandemic on Educational Processes in Higher School.
2. Postmodern Openings. (2020). № 11(2), P. 120-127. URL: <https://doi.org/10.18662/po/11.2/165> (Date of visit: 25.05.2022).

Кудирко І. О.
аспірантка другого року навчання
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Психологи і педагоги протягом багатьох століть намагаються дослідити феномен свідомості особистості. Цим питання присвячені наукові дослідження В.М.Рамішвілі, Є.Г.Карташова, Є.В.Черносвітова, Л.М.Скворцової та інших.

Розвиток моральної свідомості в зарубіжній психології розглядають як базовий, цілісний і динамічний процес становлення особистості з різних позицій.

Прихильники теорії соціального навчання (А. Бандура, Дж. Роттер) підкреслюють, що діти засвоюють мораль завдяки винагороді й покаранню за різні види поведінки, а також завдяки наслідуванню рольових моделей. Представники когнітивної теорії (Ж.Піаже, Л.Кольберг, К. Гілліган, Н. Айзенберг, М. Хоффман) вважають, що, подібно до розумового розвитку, розвиток моральної свідомості має визначену стадіальну динаміку [1].

Краще зрозуміти проблему морального виховання особистості допоможе теорія Л. Кольберга. Її вважають основною у сфері морального розвитку особистості. Ученого цікавила не відповідь, а обґрунтування вибору. Він стверджував, що рівень оцінки моральності залежить від виду або засобу побудови доказів того, хто відповідає, а не від самого доказуваного твердження. [2].

Ці та інші дослідження було проведено в умовах мирного часу. І хоча Кольберг говорив про кризову ситуацію свого персонажа, але учасники дослідження могли лише уявляти стан особистості, а не відчувати його самим.

Жахливі умови сьогодення, воєнний стан поставили перед педагогами-практиками і психологами нові виклики. Досліджувати кризові стани, у яких перебуває особистість, і перебувати одночасно в цьому стані – це різні речі.

Термін «криза» означає тяжкий перехідний стан людини, який викликаний внутрішнім чи зовнішнім чинником або різкою зміною статусу персонального життя [3].

Учені стверджують, що в людини, яка пережила стрес, інакше функціонує пам'ять. Стресори не просто зберігаються, вони постійно з'являються. Це сприяє розвитку посттравматичного синдрому.

Кризова ситуація — це ситуація емоційного та інтелектуального стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу [3].

Відомий американський психолог Абрагам Маслоу розробив ієрархію потреб людини. Основу становлять найбільш насущні потреби (їжа, вода, житло), а на вершині піраміди — більш високі індивідуальні запити (визнання, самовираження, моральність). Друге місце займають потреби безпеки. Особистість повинна відчувати, що ніяка кризова ситуація не загрожує її життю.

Перебуваючи в соціумі, підліток розвиває свою соціальну активність. Він засвоює принципи, норми й способи поведінки, як моральні так і протилежні. Підлітки спостерігають, якими принципами моральності керуються дорослі, досягаючи певної мети. Вони бачать вчинки, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, а також самоствердження особистості з використанням фізичної сили, егоїзму, обману. Ось тут і відбувається становлення «Я-морального».

Сьогодні, у період воєнного стану, складної кризової ситуації, підлітки здобувають освіту, перебуваючи в стані страху. Їх пам'ять працює по-іншому, а моральність формується як позитивна, так і навпаки. Дитині-підліткові важко зрозуміти, чому саме він опинився в цій ситуації. Чому щось загрожує його життю? Чому він і його родина покинули рідний дім? Педагоги-практики постійно чують такі запитання. Розуміють, що, можливо, не всі здобувачі освіти задовільнили першу й другу категорії з ієрархії потреб.

Сьогодні учитель спілкується з учнем у віртуальному житті. Тому важливо «відчути» стан вихованця на відстані. Тембр голосу, поведінка перед екраном, темп роботи під час занять покажуть педагогові психологічний стан учня.

Учителі також перебувають у стресі, але показати його учневі є неприпустимою помилкою. Не можна демонструвати свій психологічний стан, говорити про страх. Потрібно бути впевненим, не можна хвилюватися. Своєю поведінкою учитель демонструє спокій перед вихованцями, цим самим заспокоює їх. Педагог повинен поцікавитися, де знаходяться діти, чи є поряд дорослі. Запевнити, що в майбутньому обов'язково все буде добре.

Отже, у кризовій ситуації підліток перебуває в кризовому стані. Його пам'ять працює по-іншому. Говорити про становлення моральної свідомості підлітка під час освітнього процесу можливо лише за умови задоволення його фізіологічних потреб й забезпечення безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І.С., Алексєєва Ю.А. Моральне зростання підлітків: сучасні технології консультативної діяльності: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. 223 с.
2. Осика О. В. Теорія морального розвитку дитини Л.Колберга в сучасній психології. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 359-368.
3. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко... Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. К.: ТОВ "Видавництво "Логос". 207 с.

УДК 519

Секелик І. І.

учитель англійської мови

Тернопільського ліцею №21-

спеціалізованої мистецької школи

імені Ігоря Герети

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу стали події, викликані збройною агресією Російської федерації та оголошенням в Україні воєнного стану, згідно з Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Це вплинуло на звичний спосіб життя кожного з нас.

Під час війни заклад загальної середньої освіти став осередком, який дає змогу дітям отримувати не лише знання, але й психологічну підтримку, не втрачати відчуття приналежності до спільноти, вірити в свої сили. В умовах воєнного стану особливо важливо забезпечити права учнів і дати їм можливість продовжувати здобувати освіту.

Однією з особливостей предмету «Іноземна мова» є побудова освітнього процесу на засадах комунікативного та діяльнісного підходів із забезпеченням соціокультурного контексту змісту навчання. Потрібно враховувати те, що, отримуючи відомості про культуру країн, мова яких вивчається, порівнюючи їх із рідною країною, в учнів формуються цілісні уявлення про особливості життя у глобалізованому світі, систему загальнолюдських і національних цінностей. В умовах воєнного часу особливістю дистанційного навчання є ймовірність під час онлайн-зустрічей ситуацій, коли вмикається сигнал повітряної тривоги.

У таких випадках МОН рекомендує педагогам наступний алгоритм дій:

- спокійно повідомити учням, що оголошено сигнал повітряної тривоги, а тому треба припинити заняття;
- зацентувати увагу школярів на тому, що вони мають пройти в безпечне місце, встановлене їхніми родинами;
- попросити учнів вийти з конференції (якщо урок проводиться онлайн в режимі реального часу);
- дочекатися, щоб усі учні вийшли з онлайн-конференції [1].

Під час дистанційного навчання в основному вчителі користуються: платформами «ZOOM» та «Єдина школа» для проведення онлайн конференцій, індивідуальних консультацій, передачі інформації, перевірки робіт, проведення тестування й оцінювання учнів. Платформи «GoogleClassroom» та «Googlemet» виявилися зручними для пояснення нового матеріалу, контролю вимови, для вироблення навичок читання й аудіювання, для практики говоріння. А платформа «На урок» зручна для створення вчителями різноманітних тестових завдань з граматики та практики іноземної мови.

Зокрема, платформа «Єдина школа», яка найбільше сподобалась вчителям іноземних мов, виявилася зручною та простою у використанні. Плюсами є те, що всі завдання зібрано в одному місці, учитель має можливість бачити всі оцінки учня та надавати зворотній зв'язок, вчасно повідомляти батьків про успіхи їхніх дітей. Учні можуть прикріплювати виконані завдання у різних форматах.

До найбільш поширених форм онлайн-оцінювання віднесено: виконання тестових завдань, написання самостійних, контрольних і творчих робіт, заповнення таблиць, підготовка проєктів, тощо [2].

Отже, в умовах воєнного стану не вдалося повною мірою залучити всіх учнів до дистанційного вивчення іноземної мови (відсутність технічних засобів у родинах і проблеми з Інтернетом, труднощі під час самостійного вивчення або виконання певних завдань, перебування учнів на окупованих територіях, необхідність перебування у сховищах під час повітряної тривоги, тощо). Для більшості педагогів основна складність дистанційного навчання полягала у неможливості якісного контролю за засвоєнням учнями вивченого матеріалу. Основною проблемою для учнів, на думку педагогів, стало невміння керувати власним часом під час дистанційного навчання та самодисципліна. А найбільшим мінусом є те, що діти проводили занадто багато часу перед монітором. Крім того, не всі батьки йшли на контакт з учителями.

Незважаючи на сумні реалії, учителі іноземних мов повинні на онлайн уроках створити такі умови, за яких вони зможуть абстрагувати учнів від подій, пов'язаних із війною. Розглядати військову проблематику допустимо лише з

учнями старшого шкільного віку, які є більш готовими рефлексувати та міркувати про такі складні події.

Рефлексуючи на такі теми, як: участь видатних осіб у боротьбі з країною-агресором, робота волонтерів, питання особистої безпеки, майбутнє України, та отримуючи психологічну підтримку від учителя, учні зможуть по-іншому поглянути на події, які відбуваються в країні та усвідомити, що війна закінчиться і вони повернуться до мирного та щасливого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Особливості застосування норм трудового законодавства, дистанційної форми роботи під час правового режиму воєнного стану. URL: mon.gov.ua.
2. Як вчителю організувати свою роботу під час війни. URL: sqe.gov.ua.

УДК 37.091

Ладанівська І.Ю.

*асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
факультету іноземних мов
Львівський національний університет
імені Івана Франка*

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ВИПРОБУВАННЯ

2022 рік приніс нам нові випробування, в які би було важко повірити ще кілька місяців тому. XXI століття, розвиток технологій, центр Європи, але війна постукала у наші двері. Цей період увійде в історію України як період кардинальних змін, переосмислення нашого буття, наших цінностей та нашого світогляду. Не можемо оминати і педагогіку, адже педагогіка також зазнала значних змін, а це сприяло опануванню нових методів та флексибілізації навчального процесу.

24 лютого 2022 року відбулось повномасштабне вторгнення російських військ в Україну, яке поділило наше життя на «до» та «після», внесло корективи у життя кожного українця. Наступного дня після початку повномасштабного вторгнення Міністерство освіти і науки України (МОН) рекомендувало зупинити освітній процес у закладах освіти всіх рівнів і відправити здобувачів освіти на двотижневі канікули. За цей час багато міст та містечок, сіл та селищ опинились під окупацією, а люди були змушені шукати прихисток на чужині, в інших областях України. Багато міст стали ареною активних бойових дій, а школи, університети постраждали від бомбардувань. Вже 14 березня освітній процес відновився в областях, де було порівняно

спокійно і ситуація це дозволяла. Рішення про те, де й у якому форматі проводити заняття, приймали обласні військові адміністрації та самі заклади освіти, але більшість шкіл та університетів обрали дистанційне навчання, щоби не піддавати життя та здоров'я студентів, школярів та професорсько-викладцького складу небезпеці.

Дистанційне навчання дозволяє здобувати освіту в тому закладі освіти, в якому навчалися раніше. Навіть якщо заклад освіти фізично зруйновано – він однаково може організовувати дистанційне навчання для всіх здобувачів. Це є однією з найвагоміших переваг дистанційного навчання у час війни, адже дітям та студентам не потрібно змінювати колектив і це не буде черговою травмою та стресом для них. Всіх учнів, студентів, які мають можливість навчатися, варто і потрібно залучати до освітнього процесу для того, щоб вони відволікалися, могли абстрагуватися від війни, від всіх негараздів та бід, почали знову пізнавати і цікавитися чимось новим. Також вчителі відіграють важливу роль у формуванні особистості, вчитель повинен бути психологом, вислуховувати дитину та пояснювати їй все те, що зараз відбувається у нашій країні. Варто пам'ятати, що взаємодія вчителя та учня, викладача та студента є надзвичайно необхідною у цей складний час, а позитивна мотивація, похвала стимулюватиме учня, студента відвідувати заняття та впоратися із цими труднощами, які склалися. Вчитель має академічну свободу й може самостійно визначати кількість годин на вивчення тієї чи іншої теми, обирати програмне забезпечення, методи та форми організації навчальної діяльності учнів [2].

Також виникла дискусія щодо оцінювання учнів, студентів під час війни. Одні стверджують, що це є необхідною умовою, адже учням, їхнім батькам та студентам потрібен зворотній зв'язок, щоб усвідомити, що ще потрібно допрацювати, інші стверджують, що не варто оцінювати у такий складний час. Оцінювання результатів навчання учнів потребує гнучкості в умовах, коли не всі школи можуть повноцінно відновити освітній процес [3]. На моє переконання, оцінювання – це також стимул до навчання, який мотивує учнів, студентів навчатись, підвищує інтерес до самого процесу навчання, допомагає рухатись далі. Але вчителі у жодному разі не повинні критикувати студентів, не повинні вказувати при інших студентах на якісь прогалини у навчанні, знаннях, вказувати на недоліки, адже це ще більше може знеохотити студентів до навчання.

Також у такий складний час для студентів та учнів слід використовувати інтерактивні методи навчання, адже вони допомагатимуть відійти від важких думок, а матеріал засвоюватиметься легше. інтерактивні методи навчання допоможуть досягнути поставленої мети через побудову діалогу, в процесі якого відбувається взаємодія всіх учасників навчально-виховного процесу.

Інтерактив – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною). Отже, інтерактивне навчання – це насамперед діалогове навчання, під час якого здійснюється взаємодія вчителя та учня, студента та викладача. Вчитель може використовувати на заняттях «мозковий штурм», гру-мікрофон, роботу у групах чи у парах, рольові ігри [1, 7]. Також чільне місце на заняттях повинні займати бесіди, діалоги, які допоможуть студентам висвітлити свої переживання, проблеми, а також бажання поділитись ними.

Вчителеві слід ретельно добирати матеріал, який фокусуватиме увагу студентів та учнів на розумінні історії боротьби українського народу за незалежність та своє майбутнє. Педагогові слід уникати сюжетів, подій, які травмуватимуть студента та його психіку. А також звертати увагу на те, чи готові студенти сприймати новий матеріал, чи обмежитися відпрацюванням раніше отриманих знань.

Тож педагогіка є надзвичайно важливим аспектом у житті кожної нації та держави. І зараз, у цей важкий час для України, час становлення нашої державності та ідентифікації нас як нації, педагогіка відіграє важливу роль у формуванні студентів, учнів як особистостей, адже саме майбутнє покоління будуватиме нашу державу. Також педагоги інших країн світу допомагають нашій країні, нашим учням та студентам освоювати матеріал, вони надають величезну моральну та гуманітарну підтримку Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пометун О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: наук-методичний посібник. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
2. Як вчителю організувати свою роботу під час війни: рекомендації Державної служби якості освіти. URL: https://sqe.gov.ua/yak-vchitelyu-organizuvati-svoyu-robotu-p/?fbclid=IwAR27UOhBQXq3xjWyp6FCaUzt9Qc4e3_9HnmhoIpJxsJq3j-i68U-hgc2NgA
3. Як здійснювати оцінювання навчальних досягнень учнів в умовах війни: рекомендації Державної служби якості освіти. URL: <https://sqe.gov.ua/yak-zdiysnyuvati-ocinyuvannya-navchalni/>

Марчук С.В.
аспірантка 2 року навчання
кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Дослідники вказують, що емоційний інтелект впливає на усі сфери особистості: когнітивну, емоційну та поведінкову. У першому випадку високий рівень емоційного інтелекту передбачає конгруентне бачення себе та оточуючих людей. В емоційній сфері відбувається регулювання емоційних проявів, а, відповідно, і менший вплив стресу, який має місце у всіх сферах життєдіяльності. Високий рівень емоційного інтелекту передбачає комфортне самопочуття, відсутність або конструктивне вирішення навчальних, виробничих та сімейних стосунків, адекватність реакцій життєвим ситуаціям. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту прагнуть до навчання, з задоволенням черпають нову інформацію, синтезують її та застосовують на практиці, цінують дружні стосунки та родинні звичаї і традиції, беруть активну участь у громадському та політичному житті, піклуються про своє здоров'я. Поведінковий аспект людини з розвиненим емоційним інтелектом виявляється в умінні організувати і спрямувати своє життя таким чином, аби повністю самореалізуватися у всіх сферах життєдіяльності та мінімізувати ризик впливу негативних та стресових чинників. З огляду на життя сучасної молоді високий рівень емоційного інтелекту є надзвичайно важливим і потрібним. Він допомагає уникати стресів, позитивно реагувати на життя та оточуючих людей, втілювати свої плани та задуми, знаходити однодумців і адекватно сприймати інформацію під час воєнного стану.

Щодо дослідження особливостей поведінки особистості в екстремальних ситуаціях – цим займалися зарубіжні та вітчизняні вчені. Так, В. Томас і Ф. Знанецький вважають, що сукупність економічних, соціальних, релігійних та інших цінностей особистості впливають на психічний стан в даний момент. Виходячи з цього, кожна конкретна активність особистості – це рішення нею певної ситуації [1, 135].

Самоконтроль включений в перебіг психічних процесів і є однією з основних умов адекватного відображення внутрішнього світу та складових об'єктивної дійсності. Зовнішній сектор стресостійкості виявляється в розвитку емоційного інтелекту [2; 3]. Узагальнюючи дані, можна говорити про те, що

емоційний інтелект відіграє значну роль в процесах емоційної саморегуляції. Високий рівень емоційного інтелекту дає можливість свідомо керувати емоційною сферою, розуміти власні емоції та емоції інших людей, асимілювати їх в мислення. Емоційний інтелект лежить в основі емоційного сприйняття, пізнання, регуляції емоційної сфери [3; 26]. Емоційний інтелект стає основою формування емоційної компетентності – здатності особистості здійснювати оптимальну координацію між емоціями і цілеспрямованою поведінкою. Психофізіологічною передумовою емоційної компетентності служить комплекс властивостей, що виявляються у чутливості до розбіжності між очікуваним і отриманим результатом, в почутті задоволеності досягнутим. Підсумовуючи вищесказане, ми визначаємо емоційний інтелект як фактором, який з однієї сторони регулює структуру особистості у екстремальних умовах та впливає на переживання суб'єктом стресової ситуації, а з іншої – знаходиться в основі успішної діяльності та соціальної активності, реалізується за допомогою функцій самоконтролю, саморегуляції, емоційної стійкості, виявляється у рівні розвитку емоційного інтелекту та емоційної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Медведев В.И. Устойчивость физиологических и психологических функций человека при действии экстремальных факторов. Л.: Наука, 1982. 232 с.
- 2.Циганчук Т. В. Психологія стресу: навчальний посібник. К., 2016. 177 с.
- 3.Циганчук Т. В. Підвищення стресостійкості у студентів ВНЗ. *Практична психологія та соціальна робота*. К., 2010. № 8. С. 18-30.

УДК 378.147

Krychkivska Oksana
Senior lecturer at the Department of
Educology and Pedagogy
Faculty of Humanities and Social Sciences
West Ukrainian National University

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

It is no secret that a large number of students from around the world (about 148 countries) still study in Ukraine. In addition, every year the number of incoming students tends to increase. Thus, from 2011 to 2014, the number of foreign students increased by 20,000 (from 50,000 to 70,000). At present, this figure is still at its peak, as the number of students has dropped significantly (to around 60,000) due to the difficult situation in the country since that year.

Interest in the educational system in Ukraine is not surprising. In our country, there are educational institutions of different types: universities, academies, institutes, conservatories, and colleges and all of them can be both public and private. About 240 educational institutions teach foreign students.

Practically the same study conditions are provided for students from another country as for Ukrainians themselves. They have at their disposal such levels of higher education as a bachelor (or junior bachelor), master's, doctor of philosophy, and doctor of sciences. In addition, the same forms of study: distance, full-time and part-time.

The training itself is usually taught in Ukrainian or Russian, but recently more and more foreign students are offered training in English. Those students who would like to study Ukrainian or Russian (for study/living) can do so for about a year in special additional courses. At the time of admission to the university, knowledge of the language is usually not considered a decisive factor; more attention is paid to the success of the applicant in his previous educational institution. In addition, the requirements for mastering the material and the success of foreign students are usually set by each university at its discretion.

Problems of quality of education and adaptation of foreign students are among the main tasks of any educational institution and its structural units – faculties and departments. These issues are especially important for those faculties and departments where foreign students study. Because the – foreign students – are an important source of information about the department, faculty and university in their country.

The main problems related to the adaptation of foreign students while studying in Ukraine include the following:

- linguistic (problems of learning Russian / Ukrainian language, elaboration of special terminology in the chosen speciality and understanding of teachers' language);
- ethnocultural (problems of everyday communication with local residents and classmates, features of national cuisine and certain differences in the diet of local and foreign students);
- personal security (problems of tolerance and some misunderstandings with local residents and representatives of other nationalities or other religious denominations);
- ensuring personal life (registration and visa measures, filling out various documents, questionnaires, and forms without taking into account the level of proficiency of foreign students in Russian / Ukrainian, nostrification of documents on higher education abroad and others);
- financial (general financial problems are related to the general lack of money for living while studying at university, technical problems of paying for contract

tuition, etc.). Some of these problems related to the adaptation of foreign students are solved by specialized government agencies, security services, faculty and dormitory administrations, and some by the staff of the departments where foreign students study.

It can be concluded that despite facing numerous problems many foreigners are attracted to the opportunity to study in Ukraine from many sides: from the language and the opportunity to learn the homeland of their ancestors to career prospects. It should also be noted that Ukrainian education is in many ways the "golden middle" between price and quality. With a relatively low cost of education and accommodation (compared, for example, to the UK), we offer a high level of training in various specialities (especially medical and technical specialities), with the opportunity to find the further application of this knowledge.

LITERATURE

1. Адаптація першокурсника до ролі студента педагогічного ВНЗ. URL: <http://vipreferat.net/228273-Adaptaciya-pervokursnika-k-rolu-studenta-pedagogicheskogo-VUZA.html>.
2. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям / Український державний центр міжнародної освіти // Міністерство освіти і науки України. URL: <http://intered.com.ua>.
3. Особливості адаптації іноземних студентів до освітнього середовища України (на прикладі ЧДТУ). URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuedu/article/view/8931>

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕНТРИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ

УДК 159.9

Гірняк А.Н.

*д.психол.н., доцент, завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

Бабій Л.І.

*здобувачка ступеню вищої освіти магістр, спеціальність 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет*

ФОРМОПРОЯВИ ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇХ ПАРАМЕТРИЧНІ ІНВАРІАНТИ

Психологія є однією з наймолодших але найскладніших й найбільш затребуваних наук і сфер професійної діяльності сучасного постіндустріального (інформаційного) суспільства, яка досліджує різноманітні *факти, тенденції* та відносно стійкі *закономірності* і *закони* розвитку та функціонування психіки. Остання, власне, часто постає основним предметом дослідження психології. При цьому *психіка* (від дав.-гр. ψυχή, «дихання, душа» та лат. суфікс *-is*) традиційно інтерпретується як система явищ суб'єктивного внутрішнього світу людини та тварин; буквально, те що притаманне психеї, душевне або те завдяки чому формуються ідеальні образи реальної дійсності [5]. Психіка виконує когнітивну (пізнавальну), регулятивну, мотиваційну та комунікативну функції. Однак формопрояви психічної діяльності до сьогодні не мають достатньо повного теоретичного обґрунтування, котре б базувалося на логічній наступності, системності та методологічній стрункості. Тому метою даної публікації є обґрунтування, за принципом кватерності, трьох класичних і четвертого інноваційного формопрояву психічної діяльності особистості.

Формопрояви психічної діяльності та їх параметричні інваріанти:

1. Психічні процеси: а) когнітивні (відчуття і сприймання, увага, пам'ять, уява, мислення та мова); б) емоційно-вольові (воля, емоції та почуття).

2. Психічні стани: а) емоційні (настрої, афекти, хвилювання тощо); б) вольові (рішучість, розгубленість, стриманість, безпорадність, утома, збудженість і т.д.); в) пізнавальні (зосередженість, замисленість, сумнів, упевненість, рефлексія та інші).

3. Психічні властивості: а) характер і темпераментальність; б) потреби та мотиви; в) свідомість – світогляд – самосвідомість; г) здібності, таланти, у т.ч. знання, вміння, норми, цінності.

4. Психічні тенденції: а) адаптованість / дезадаптованість; про- чи асоціальна спрямованість поведінки-діяльності; б) самоповага – самозневага; самовизначення – уникнення вибору; в) конструктивне чи деструктивне самоствердження; внутрішня актуалізація – внутрішня пасивність (сила / слабкість); г) професійна та особистісна самореалізація / деградація; психодуховне зростання / занепад [1, 171; 3].

Під психічними тенденціями розуміємо результуючі вектори психічної активності-діяння, що виявляються як окультурені потяги особи до одних сфер і цінностей та інтуїтивне відторгнення інших. Вони є усталеними особистісними характеристиками (відносно стійкими психічними структурами внутрішнього світу Я), які наявні на всіх етапах розвитку особистості та на всіх рівнях функціонування її самосвідомості [1, 185; 6].

Цікаво, що внаслідок російської агресії 24 лютого 2022 року соціологи та психологи констатують у повнолітніх громадян України докорінну трансформацію психічних тенденцій «альтруїзм – егоїзм», а також «ідеальні цінності – матеріальні вартості», котра відбулася внаслідок ціннісно-сислової кризи та зміни самоідентичності (Self-identity). Під останньою розуміють «єдність і спадкоємність життєдіяльності, цілей, мотивів і смисложиттєвих установок особистості, яка усвідомлює себе суб'єктом діяльності. Це не якась особлива риса чи сукупність рис, якими володіє індивід, а його самість, відрефлексована в термінах власної біографії. Вона виявляється не стільки в поведінці суб'єкта і реакціях на нього інших людей, скільки в його здатності підтримувати і продовжувати якийсь нарратив, історію власного «Я», що зберігає свою цілісність, незважаючи на зміну окремих її компонентів» [2]. Зокрема, за результатами дослідження Соціологічної групи «Рейтинг» проведеного 16.05.22 року (вибіркова сукупність 1000 респондентів) понад 90% опитаних згодні з тезою, що не матеріальні вартості, а свобода є однією з головних цінностей для українців. Також прикметним є те, що респонденти висловлюють більше занепокоєння за безпеку своїх близьких та рідних (91%), аніж за свою власну безпеку (63%)[4], виявляючи тим самим чітку тенденцію до альтруїзму.

Отож нами пропонується новітнє бачення формопроявів психічної діяльності, котрі доповнені *психічними тенденціями*, що значно збагачують і розширюють поле психологічного пізнання психіки як надскладного і полікомпонентного феномену. Водночас сутнісний зміст і загальні характеристики дефініції *психічних тенденцій* конкретизуються нами через низку критеріально розмежованих параметричних інваріантів, які презентуються у формі полярних дуальностей. Власне таке тлумачення формопроявів психічної діяльності дає змогу психологу-досліднику зосередити

свою увагу не лише на актуальних, а й потенційних аспектах пізнання і домогтися вищого рівня динамізму й прогностичності наукового пізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк Г.С. Психологічне проектування змісту і структури навчально-книжкових комплексів з гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Ялта, 2013. 313 с.
2. Ідентичність (психологія). *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_\(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C_(%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F))
3. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. К.: Вища школа, 2001. 487 с.
4. Одинадцять загальнонаціональне опитування: Особиста свобода, безпека та питання зброї. Соціологічна група «Рейтинг». 23.05.2022 р. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/odinnadcatyy_obschenacionalnyy_opros_lichnaya_svoboda_bezopasnost_i_voprosy_oruzhiya.html
5. Психіка. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D1%96%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 24.05.2022).
6. Фурман А. В., Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ: монографія. Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2012. 328 с.

УДК159.96

Jarmoch Edward
Prof. drhab., Profesor
Uniwersytet Przyrodniczo – Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

OŚRODKI POMOCY SPOŁECZNEJ W SYTUACJACH KRYZYSOWYCH W POLSCE

Poruszając kwestię sytuacji zagrożenia w aspekcie funkcjonowania ośrodków pomocy społecznej w Polsce rozważania należy rozpocząć od kilku definicji. Zagrożenie definiuje się m.in. „jako niekorzystne i niebezpieczne dla żywotnych interesów i podstawowych wartości danego podmiotu (jednostkowego lub

zbiorowego) działania innych uczestników życia społecznego”⁶. Natomiast *Słownika języka polskiego* podaje następującą definicję: „sytuacja lub stan, które komuś zagrażają lub w których ktoś czuje się zagrożony; też: ktoś, kto stwarza taką sytuację”⁷. Również patrząc na szeroko rozumiane zagrożenia można wymienić za S. Byliną ogólne kryterium spostrzegania zagrożeń w naukach o bezpieczeństwie. Znajdujemy tutaj trzy podstawowe zagrożenia świata ziemskiego przed zagrożeniami z kosmosu, zagrożenia spowodowane działaniami świata ziemskiego, oraz zagrożenia spowodowane działalnością człowieka w środowisku ziemskim⁸.

Obok podstawowych zadań jakimi zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej w Polsce wykonują organy administracji rządowej i samorządowej⁹. Współpracują z nimi organizacje społeczne, kościoły związki wyznaniowe, fundacje, stowarzyszenia oraz pracodawcy i osoby fizyczne i prawne.

Do szczególnego przeznaczenia pomocy jest instytucja Pomoc Społeczna, która obok licznych zadań posiada kompetencje w sytuacji szczególnego zagrożenia.

Do jednostek organizacyjnych pomocy społecznej należą:

- regionalne ośrodki polityki społecznej, które wykonują zadania z zakresu pomocy społecznej. Na szczeblu województwa zadania wykonuje wojewoda. Istnieją struktury organizacyjne – administracji rządowej i samorządowej. Zadania samorządowe wykonuje marszałek województwa przy pomocy regionalnego ośrodka polityki społecznej - jednostki organizacyjnej powołanej do realizacji zadań pomocy społecznej w województwach samorządowych.

- powiatowe centra pomocy rodzinie wykonują zadania powiatu w zakresie pomocy społecznej. Zadania powiatowych centrów pomocy rodzinie w miastach na prawach powiatu realizują miejskie ośrodki pomocy społecznej (miejskie ośrodki pomocy rodzinie).

- domy pomocy społecznej świadczy, na poziomie obowiązującego standardu, usługi bytowe, opiekuńcze, wspomagające i edukacyjne osobom wymagającym całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności. Domy dzielą się według przeznaczenia (osób w podeszłym wieku, osób przewlekle somatycznie chorych, osób przewlekle psychicznie chorych, dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie, dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie, osób niepełnosprawnych fizycznie, osób uzależnionych od alkoholu).

---

⁶ M. Cieślarczyk, *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwań, szans i zagrożeń*, „Zeszyty Naukowe AON” 1999, nr 2 (35), s. 233.

⁷ Zagrożenie, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/zagro%C5%BCenie.html>, dostęp 10.05.2022.

⁸ S. Bylina, *System Bezpieczeństwa Narodowego. Aksjonormatywne studium w kontekście teoretycznym i praktycznym*, Wydawnictwo UPH Siedlce, Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe, Siedlce-Drohiczyn 2017, s. 80.

⁹ E. Jarmoch, *Praca socjalna*, Siedlce – Drohiczyn 2009.

•placówki specjalistycznego poradnictwa, w tym rodzinnego, oferuje poradnictwo specjalistyczne, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne. Rejestr jednostek specjalistycznego poradnictwa prowadzi wojewoda.

•ośrodki wsparciemogą być prowadzone miejsca całodobowe okresowego pobytu.Ośrodkiem wsparcia może być ośrodek wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, dzienny dom pomocy, dom dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, schronisko i dom dla bezdomnych oraz klub samopomocy.

•Szczególną formą są **Ośrodki Interwencji Kryzysowej**

Rolą ośrodków interwencji kryzysowej jest świadczenie osobom i rodzinom będącym w stanie kryzysu, w tym dla matek z małoletnimi dziećmi oraz kobiet w ciąży dotkniętych przemocą lub znajdujących się w innej sytuacji kryzysowej, specjalistycznej pomocy psychologicznej, poradnictwa socjalnego, prawnego oraz schronienia¹⁰.

Do zadań Ośrodków Interwencji Kryzysowej w Polsce należą:

- pomoc psychologiczna
- pomoc prawna
- pomoc socjalna
- interwencje wyjazdowe na miejsce zdarzenia
- hostel - miejsca noclegowe
- psychoterapia
- grupy wsparcia
- zespoły interdyscyplinarne
- telefony zaufania
- uzależnienia
- profilaktyka
- rozwiązywanie konfliktów rodzinnych
- mediacje
- przemoc domowa
- bezrobocie
- myśli samobójcze
- żałoba po utracie bliskich
- bezdomność
- wypadki i katastrofy
- wykorzystywanie seksualne¹¹

Odnośnie ilości Ośrodków Interwencji Kryzysowej w Polsce można dokonać symboliczne podsumowanie: dolnośląskie (13), kujawsko-pomorskie (4), lubelskie

---

¹⁰ <https://www.gov.pl/web/rodzina/instytucje-pomocy-spoecznej>, dostęp 10.05.2022.

¹¹ <http://www.oik.org.pl/>

(9), lubuskie (3), mazowieckie (6), małopolskie (8), opolskie (4), podkarpackie (4), podlaskie (1), pomorskie (7), śląskie (16), świętokrzyskie (3), warmińsko-mazurskie (1), wielkopolskie (9), zachodniopomorskie (6), łódzkie (4)¹².

Podsumowując poruszane zagadnienie można stwierdzić, że system pomocy społecznej w Polsce oprócz wielu zadań, które realizowane są zgodnie z założeniami instytucji państwowych, posiadają także szczególny zakres wykonywania obowiązków związanych z sytuacją zagrożenia. Taką specjalną formę realizowania zadań spełniają Ośrodki Interwencji Kryzysowej.

REFERENCES

- Bylina S., *System Bezpieczeństwa Narodowego. Aksjonormatywnestudiumw kontekście teoretycznym i praktycznym*. Wydawnictwo UPH Siedlce, Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe, Siedlce-Drohiczyn 2017, s. 80.
- Cieślarczyk M., *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwania, szans i zagrożenia*. „Zeszyty Naukowe AON” 1999, nr 2 (35), s. 233.
- Jarmoch E. *Praca socjalna*, Siedlce – Drohiczyn 2009.
- <http://www.interwencjakryzysowa.pl/osrodki-interwencji-kryzysowej>
- <http://www.oik.org.pl/>
- <https://www.gov.pl/web/rodzina/instytucje-pomocy-spoecznej>, dostęp 10.05.2022.
- Zagrożenie, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/zagro%C5%BCenie.html>, dostęp 10.05.2022.

УДК 159.98

Яблонська Т.М.

*д. психол. наук, професор, доцент кафедри психології розвитку,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Мусаєва А.

студентка,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАВДАННЯ І ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Військова агресія Росії по відношенню до України, яка триває з 2014 року, мала і продовжує чинити негативний вплив на життєдіяльність мільйонів людей у нашій країні. Весь світ був вражений тим, що у цій війні мирне населення стало однією з мішеней ворога; через жорстокість і масовість військових злочинів, масштаб руйнувань, велику кількість потерпілих і

---

¹² <http://www.interwencjakryzysowa.pl/osrodki-interwencji-kryzysowej>

внутрішньо переміщених осіб проблема організації психологічної допомоги населенню стоїть дуже гостро.

Безпосередня загроза для життя і здоров'я, перебування у ситуації ризику і загрози, емоційна напруга, тривога призводять до порушень психічного функціонування як дорослої людини, так і дитини, яка є дуже вразливою до емоцій батьків, навіть, якщо до кінця не розуміє, що відбувається. Особи, які перебували на території військових дій або мали травматичний досвід насильства, втечі з-під обстрілів і окупації, часто потребують спеціалізованої допомоги. Багато з них внаслідок пережитого травматичного стресу наражаються на ризик виникнення посттравматичного стресового розладу, ознаками якого є флешбеки; уникання певних місць, речей; підвищена збудливість або тривожність, негативні думки; складність адаптуватися, кошмарні сни та спогади, почуття ізоляції, дратівливість, депресія і тривожні стани. Симптоми цих розладів частіше трапляються у жінок, ніж чоловіків.

Серед найбільш поширених симптомів дітей з психологічною травмою виокремлюються складність сепарації; порушення сну; порушення комунікації з батьками та однолітками; зниження рівня когнітивних процесів; поява нав'язливих думок, настороженості та підозрливості; поява страхів; підвищення рівня тривожності, можливе виникнення паніки; поява почуття провини. Емоційна нестійкість, низький самоконтроль, жорсткість, конформність також відносяться до реакцій, характерних для дітей, які страждають на посттравматичний синдром. При цьому психотравмуючі події можуть стати для дитини причиною зупинки особистісного розвитку [3].

Ще однією вразливою групою в ситуації війни є люди похилого віку. Під впливом стресу в них загострюються хронічні захворювання; спостерігається зниження самооцінки, рівня соціальної адаптованості та фрустраційної толерантності, з'являється високий рівень тривожності, знижується емоційна стабільність. У них спостерігається яскраво виражене відчуття скороченої життєвої перспективи і небажання будувати будь-які плани на майбутнє.

Переселенці складають окрему групу осіб, які потребують психологічної допомоги. Вони були вимушені покинути рідні домівки, майно, зіткнулися з матеріальними проблемами та соціальною депривацією, тобто опинилися в ситуації відсутності близьких, роботи, друзів, що призводить до комплексу проблем, які проявляються як на психологічному, так і психопатологічному рівнях. Навіть якщо людина не має травматичного досвіду, сам по собі переїзд у нове незнайоме місце є стресом, переживання якого залежить від індивідуально-психологічних особливостей, але навіть найбільш стійкі до стресу особи можуть виявляти пов'язані зі стресом симптоми: розлади сну і харчування, розлади уваги і пам'яті (труднощі концентрації і переключення уваги, спогади, що переслідують,

вибіркове забування), емоційні труднощі (людина нічого не відчуває або має емоційні «гойдалки», пригнічена чи навпаки дратівлива, відчуває страх, тривогу чи сум). Страх, депресія, замкнутість, зневіра у власних силах і добро, відсутність перспектив для розвитку і життя, конфлікти – це лише невеликий перелік проблем, з якими звертаються внутрішньо переміщені особи [1].

Більшість сучасних підходів постраждалим, зокрема переселенцям, передбачають наступні етапи психологічної допомоги:

I. Побудова відчуття безпеки через зняття емоційного та тілесного напруження, ослаблення жорстких механізмів захисту, що з'явилися внаслідок кризової ситуації. Може використовуватися робота з тілом, спрямована на виведення адреналіну з організму, який активізувався в період впливу стресових чинників.

II. Сприяння відновленню та зміцненню психологічних ресурсів людини. Ефективним є використання арт-терапії, символдраматичних мотивів, що сприяє зняттю внутрішньої напруги, зміцненню природніх захисних механізмів психіки та стане підґрунтям для ефективної роботи з негативними станами.

III. Корекція негативних переживань, пов'язаних із стресовими чинниками, створення умов для символічного або прямого їх прояву. Доречним є використання ігрової, тілесно зорієнтованої терапії, арт-терапевтичних методів.

IV. Активація природніх механізмів самоцілення переселенців, адаптація до нових обставин, активації природнього середовища самоізоляції. Важливо сприяти розширенню сфери їх інтересів, зміцненню соціальних зв'язків, особливу увагу слід приділити процесу адаптації людей в новому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Робертс Б., Махашвілі Н., Джавахішвили Д. Скрытие последствия конфликта. Проблемы психического здоровья внутренне перемещенных лиц и доступность психологической помощи в Украине. URL:<https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Ukraine-Hidden-Burdens-Conflict-IDPs-RU-2017.pdf>
2. Стасюк В. В. Система соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів: монографія. Київ : НАОУ, 2005. 322 с.
3. Фоміна К. Допомога дітям із зони АТО. *Соціальний педагог*. 2015. № 6. С. 17-21.

SPOŁECZNO-PRAWNE ASPEKTY ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA PRZEZ CUDZOZIEMCÓW W POLSCE

Wstęp. Prawo do zawarcia związku małżeńskiego bez wątpienia należy uznać za jedno z najbardziej podstawowych praw naturalnych przysługujących człowiekowi. Akt zawarcia małżeństwa i założenia rodziny jest jedną z najistotniejszych decyzji podejmowanych przez człowieka. W państwie demokratycznym niemożliwe jest podejmowanie przez władze państwowe działań władczych wobec jednostki w sferze zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Nie może zatem organ władzy publicznej podejmować decyzji o tym, kto z kim, kiedy i w jakich okolicznościach wejdzie w związek małżeński, ani czy w ogóle zdecyduje się na taki krok. Swoboda decyzji obejmuje zatem wszystkie elementy istotne aktu zawarcia małżeństwa. Nie znaczy to jednak, że władza publiczna nie odgrywa żadnej roli w tej sferze życia człowieka. Zważyć należy, iż występowanie określonego rodzaju praktyk rzutować może negatywnie na interes ogólnospołeczny. Akt zawarcia małżeństwa równoznaczny jest bowiem z założeniem rodziny, a w rodzinie rodzą się i wychowują dzieci – obywatele, którzy po osiągnięciu dojrzałości przejmują odpowiedzialność za losy państwa. Wobec tego praktyka realizacji prawa do zawarcia małżeństwa leżała zawsze w sferze zainteresowania władz publicznych. Tak było w przeszłości i tak jest współcześnie. Zagadnienie to nabiera szczególnego znaczenia gdy nasilają się ruchy migracyjne np. na skutek bestialskiej wojny wywołanej przez Rosję Putina, a co za tym idzie pojawiają się nowe wezwania i problemy. Celem referatu jest przedstawienie stanu prawnego, obowiązujących rozwiązań, możliwości i perspektyw zawarcia małżeństwa przez cudzoziemców w Polsce.

Rozwinięcie. Na wstępie należy zwrócić uwagę, że w aspekcie zawierania małżeństw przez cudzoziemców w Polsce znajduje zastosowanie w pełnym wymiarze zakaz dyskryminacji. Osoby zawierające związek małżeński mają prawo do jednakowego traktowania, bez względu na ich rasę, religię, język, pochodzenie narodowe czy obywatelstwo. Prawo to jest gwarantowane aktami prawa międzynarodowego¹³ (w szczególności art. 23 ust. 4 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz art. 16 ust. 1 Powszechnej Deklaracji Praw

---

¹³Prawo prywatne międzynarodowe zawiera normy kolizyjne wskazujące prawo właściwe dla międzynarodowych (transgranicznych) stosunków z zakresu prawa prywatnego, w szczególności z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego i prawa pracy. Takie stosunki charakteryzuje występowanie elementu zagranicznego (obcego).

Człowieka). Zasadę niedyskryminacji – niezależnie od postanowień Konstytucji RP (art. 32 i art. 33) – formułuje również art. 23 Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Jak podkreślił Trybunał Konstytucyjny w sprawie K 1/91: „[...] w państwie demokratycznym konstytucyjne przepisy dotyczące praw obywatelskich, z wyjątkiem praw o czysto publicznym charakterze, jak np. prawa wyborcze, dotyczą również cudzoziemców”¹⁴.

Z zasadą niedyskryminacji cudzoziemców ścisły związek wykazuje zasada uniwersalności. Zgodnie z art. 37 ust. 1 Konstytucji RP każdy, kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnionych w Konstytucji RP, zaś wyjątki od tej zasady, odnoszące się do cudzoziemców, określa ustawa. Z regulacji konstytucyjnej wynika, że jakiegokolwiek odstępstwo od zasady wykonywania przez cudzoziemców praw i wolności w porównaniu do obywateli Rzeczypospolitej Polskiej musi mieć rangę ustawową. Nie można też tych wyjątków interpretować rozszerzająco.

Przepisy Konstytucji RP stanowią podstawę określenia sposobu realizacji przez cudzoziemców prawa do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny. Wiąże się z nią ściśle problem udzielenia cudzoziemcowi zezwolenia na zamieszkanie na terytorium państwa, z którego pochodzi jego małżonek. Ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa lub porządku publicznego, zdrowia lub moralności publicznej władze państwowe władne są odmówić cudzoziemcowi zezwolenia na zamieszkanie na terytorium tego państwa razem z jego małżonkiem albo cofnąć udzielone zezwolenie. Podobnie rzecz się ma w przypadku uznania, że małżeństwo zostało zawarte w celu uzyskania zezwolenia na zamieszkanie lub osiedlenie się (*marriages of convenience*). Korelację prawa do zamieszkania na terytorium państwa, z którego pochodzi małżonek, potwierdził Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie *Abdulaziz, Cabales i Balkandali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*¹⁵. W wyroku tym trybunał stwierdził naruszenie art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z tego powodu, że małżonkowi obywatelki brytyjskiej władze Zjednoczonego Królestwa odmówiły zezwolenia na pobyt stały¹⁶.

W świetle polskiego prawa udziela się cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy lub stały na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zezwolenia na pobyt czasowy dla członka rodziny obywatela Rzeczypospolitej Polskiej udziela się cudzoziemcowi, gdy pozostaje w uznawanym przez prawo Rzeczypospolitej Polskiej

---

¹⁴Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 maja 1991 r., K 1/91, OTK 1991, nr 1, poz. 4.

¹⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 maja 1985 r. w sprawie *Abdulaziz, Cabales i Balkandali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 9815/82, ECLI:CE:ECHR:1986:0708JUD000981582.

¹⁶Por. A.M. Nowicki, *Kamienie milowe. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1997, s. 243.

związku małżeńskim z obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej¹⁷. Jednakże cudzoziemcowi odmawia się udzielenia zezwolenia na pobyt czasowy, gdy związek małżeński został zawarty w celu obejścia przepisów określających zasady i warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ich przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu z niego¹⁸.

Z kolei zezwolenia na pobyt stały udziela się cudzoziemcowi na czas nieoznaczony, jeżeli pozostaje on w uznawanym przez prawo Rzeczypospolitej Polskiej związku małżeńskim z obywatelem polskim i pozostawał w tym związku małżeńskim przez co najmniej trzy lata przed dniem, w którym złożył wniosek o udzielenie mu zezwolenia na pobyt stały, i bezpośrednio przed złożeniem tego wniosku przebywał nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres nie krótszy niż dwa lata na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy udzielonego wskutek pozostawania w związku małżeńskim z tym obywatelem polskim (względnie w związku z innymi okolicznościami, tj. uzyskaniem statusu uchodźcy, ochrony uzupełniającej lub zgody na pobyt ze względów humanitarnych)¹⁹. Jednakże odmawia się (obligatoryjnie) cudzoziemcowi udzielenia zezwolenia na pobyt stały, jeżeli podstawą ubiegania się o zezwolenie jest zawarcie przez niego związku małżeńskiego z obywatelem polskim, a związek małżeński został zawarty lub istnieje w celu obejścia przepisów określających zasady i warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ich przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu z niego²⁰.

Zawarte małżeństwo daje cudzoziemcowi możliwość uzyskania obywatelstwa polskiego w trybie uproszczonym. Uzyskując zaś status obywatela Rzeczypospolitej Polskiej staje się obywatelem Unii Europejskiej (o ile wcześniej nim nie był), uzyskując w ten sposób tytuł prawny do wjazdu i pobytu na terytorium innych państw członkowskich.

Kluczowym problemem w przypadku zawarcia małżeństwa przez nupturientów, z których przynajmniej jedno jest cudzoziemcem, jest odpowiedź na pytanie, prawo jakiego państwa powinno mieć zastosowanie do określenia możliwości i sposobu zawarcia małżeństwa. W pierwszej kolejności zważyć należy na postanowienia umów międzynarodowych – jeśli takie zostały zawarte. Normą jest rozwiązanie, zgodnie z którym stosuje się prawo ojczyście nupturienta. Jest to konsekwencja ogólniejszej zasady, zgodnie z którą status personalny cudzoziemca określa jego prawo ojczyście.

---

¹⁷ Art. 158 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (tekst jednolity: Dz.U. z 2021 r. poz. 2354 z późn. zm.), dalej: u.c.

¹⁸ Art. 165 ust. 1 u.c.

¹⁹ Art. 195 ust. 1 pkt 4 u.c.

²⁰ Art. 197 ust. 1 pkt 6 u.c.

W przypadku braku umowy międzynarodowej określającej prawo państwa właściwe dla zawarcia związku małżeńskiego²¹, stosuje się przepisy ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe²². W świetle art. 48 u.p.p.m. o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej ze stron jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa. Jeżeli jednak prawo państwa właściwe dla nupturienta będącego cudzoziemcem odsyła do prawa polskiego, wówczas – zgodnie z dyspozycją art. 5 u.p.p.m. – stosuje się przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Co do zasady konieczność zastosowania norm prawa ojczyściego właściwego wobec nupturienta wymaga uwzględnienia wyłącznie okoliczności zachodzących po jego stronie. Niemniej podzielić należy uznać, że – w związku z koniecznością złożenia oświadczenia o braku przeszkód małżeńskich – cudzoziemiec musi spełnić również wymogi odnośnie do braku przeszkód zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

Zasady określonej w art. 48 u.p.p.m. nie stosuje się do cudzoziemców będących uchodźcami²³, co staje szczególnie istotne w obecnej sytuacji geopolitycznej – zbrodniczej napaści Rosji na Ukrainę i związanej z tym przymusowej migracji. Zgodnie z art. 12 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 r.²⁴ status osobowy uchodźcy (w rozumieniu tejże Konwencji) jest regulowany przez prawo państwa jego zamieszkania, a jeżeli nie ma on miejsca zamieszkania – przez prawo państwa pobytu. Natomiast w świetle art. 3 u.p.p.m. wobec osoby, która uzyskała ochronę w innym państwie niż państwo ojczyście²⁵ w związku z faktem, że jej więzy z państwem ojczyściem uległy trwałemu zerwaniu z powodu naruszania w tym państwie podstawowych praw człowieka (np. na skutek wojny), stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się jej miejsce zamieszkania, a w razie braku miejsca zamieszkania, stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się miejsce jej zwykłego pobytu. Jeżeli zatem nupturientem jest cudzoziemiec uzyskujący ochronę i posiadający miejsce

---

²¹Rozwiązania takie przewidziane są w treści zawieranych między państwami umów o pomocy prawnej.

²²Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r. poz. 1792), dalej: u.p.p.m.

²³ Por. M. Domański, *Zawieranie małżeństw przez uchodźców*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 3, s. 74-75. Jak wskazuje Mieczysława Zdanowicz, uchodźcą jest osoba, która „przebywa poza granicami państwa swojego obywatelstwa i nie korzysta z ochrony tego państwa oraz jest prześladowana lub żywi uzasadnione obawy przed prześladowaniem”. Taż, *Formy ochrony cudzoziemców w Polsce*, w: *Status prawny cudzoziemca w Polsce*, red. M. Zdanowicz, Temida 2, Białystok 2007, s. 221.

²⁴Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 119, poz. 515) uzupełniona Protokołem dotyczącym statusu uchodźców, sporządzonym w Nowym Jorku dnia 31 stycznia 1967 r. (Dz. U. z 1991 r. Nr 119 poz. 517). Protokół zapewnia bieżące stosowanie konwencji, otwierając ramy czasowe (sama konwencja bowiem nie ma już zastosowania, odnosi się ona jedynie do osób, które stały się uchodźcami w wyniku sytuacji zaistniałych do końca 1950 r.).

²⁵ Przepis ten odnosi się do osób legitymujących się w państwie zapewniającym im ochronę innym statusem ochronnym niż wynikający z Konwencji genewskiej. Ochrona tego typu może wynikać np. z rozwiązań przewidzianych w prawie wewnętrznym państw, natomiast zakres jej stosowania może mieć swoje źródło w zwyczajowym prawie międzynarodowym (np. azyl terytorialny, ochrona tymczasowa itp.).

zamieszkania (względnie miejsce pobytu) na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, znajdują w takim przypadku zastosowanie przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Regułą określoną w art. 3 u.p.p.m. stosuje się również do bezpaństwowców. Jeżeli ustawa przewiduje właściwość prawa ojczystego, a obywatelstwa danej osoby ustalić nie można, osoba ta nie ma obywatelstwa żadnego państwa albo nie można ustalić treści prawa ojczystego, stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się jej miejsce zamieszkania, a w razie braku miejsca zamieszkania stosuje się prawo państwa, w którym znajduje się miejsce jej zwykłego pobytu.

Zgodnie natomiast z art. 49 ust. 1 u.p.p.m. forma zawarcia małżeństwa podlega prawu państwa, w którym jest ono zawierane (zasada właściwości *legis loci celebrationis*). Przy zawieraniu małżeństwa w Polsce obowiązuje zatem forma przewidziana przepisami polskiego prawa. Szczegółowy tryb postępowania w sytuacji, w której jedno z nupturientów jest cudzoziemcem, określają przepisy ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego. Zgodnie z art. 79 u.p.a.s.c. cudzoziemiec zamierzający zawrzeć małżeństwo składa: 1) zapewnienie, że nie wie o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa; 2) odpis aktu urodzenia, a jeżeli pozostawał uprzednio w związku małżeńskim – odpis aktu małżeństwa z adnotacją o jego ustaniu, unieważnieniu albo stwierdzeniu jego nieistnienia, albo odpis aktu małżeństwa z dokumentem potwierdzającym jego ustanie lub unieważnienie albo dokumentem potwierdzającym stwierdzenie nieistnienia małżeństwa, jeżeli na podstawie pozostałych składanych dokumentów nie można ustalić danych niezbędnych do sporządzenia aktu małżeństwa; 3) dokument stwierdzający, że zgodnie z właściwym prawem może zawrzeć małżeństwo, chyba że na podstawie przepisów ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe jego możliwość zawarcia małżeństwa jest oceniana na podstawie prawa polskiego. Jeżeli otrzymanie powyższego dokumentu napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody, sąd w postępowaniu nieprocesowym na wniosek cudzoziemca może go zwolnić od złożenia tego dokumentu. Według art. 50 u.p.p.m. o skutkach braku możliwości oraz niezachowania formy zawarcia małżeństwa rozstrzyga odpowiednio prawo ojczyste nupturienta lub prawo państwa, w którym jest ono zawierane.

Zakończenie. Przeprowadzona refleksja wskazuje na zdolność państwa do podejmowania aktywnych działań promażeńskich i prorodzinnych w celu stymulowania pożądaných procesów społecznych, także w czasie transformacji społeczno-humanitarnej wymuszonej wojną. Narzędziem, które służy władzom państwowym do wytyczania kierunków polityki państwa w obszarze kształtowania określonego modelu małżeństwa i rodziny, są instytucje prawa rodzinnego. Od czasów antycznych aż po współczesność państwo podejmowało działania na rzecz stabilizacji stosunków społecznych przez wspieranie monogamicznego związku

kobiety i mężczyzny jako jedynej prawnie dopuszczalnej postaci małżeństwa usankcjonowanej przez prawo, także dla cudzoziemców.

Państwo uznawało, że tylko małżeństwo rozumiane jako związek kobiety i mężczyzny jest w stanie tworzyć podstawę pod budowę rodziny, w której wychowują się dzieci pochodzące od obojga małżonków i w ten sposób przygotowują się do przyjmowania odpowiedzialnych ról społecznych w dorosłym życiu. Krótka analiza zawarcia małżeństwa przez cudzoziemca w Polsce w aktualnej perspektywie społeczno-humanitarnej prowadzi do wniosku, że obowiązujące rozwiązania sprzyjają tak ważnej społecznie instytucji jak małżeństwo i rodzina, aczkolwiek na pewno byłoby o wiele łatwiej cudzoziemcowi zawrzeć małżeństwo w Polsce, gdyby państwo jego pochodzenia należało do Unii Europejskiej.

Chwała Ukrainie!

УДК 316.77:364.786(043.2)

Литвинська С. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови та культури
Національний авіаційний університет*

Кошетар У. П.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та культури
Національний авіаційний університет*

Сібрुक А. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та культури
Національний авіаційний університет*

**РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В
УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
(НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ
АТО ТА ООС «ЯРМІЗ»)**

У комунікативістиці комунікація (від лат. communico – спілкуюся з кимось) трактується як соціально-культурна взаємодія людей, соціальних груп, організацій, держав, регіонів, що відбувається за допомогою інформаційного зв'язку. Не можна обмежувати сутність комунікативного процесу лише обміном інформацією. Це потрібно розглядати як передавання інформаційного контенту під час соціально значимих індивідуальних, групових чи масових дій. Механізм такого процесу забезпечує мовне спілкування людей, транслює в

соціальному просторі певні зразки спілкування як норми і правила соціальних дій. Безпосередня комунікація актуалізується у формі бесіди або публічного виступу, для яких характерні емоційна компонента, вербальній невербальні засоби. Опосередкована комунікація репрезентує односторонній характер і актуалізується за допомогою засобів масової інформації тощо [1, 108]. Варто зауважити, що посттравматичні стресові порушення негативно впливають на комунікативну активність ветеранів російсько-української війни. Учасники бойових дій тяжко адаптуються до мирного життя, також подібні проблеми мають члени їхніх сімей та особливо – члени сімей загиблих. Такі особи потребують реабілітаційних заходів, зокрема соціальної й психологічної підтримки.

З метою ресоціалізації ветеранів та членів їхніх сімей в Україні створено реабілітаційні центри. Одним з таких закладів є заснований у 2019 році в Києві зусиллями ветеранів і волонтерів Центр реабілітації та адаптації учасників АТО та ООС «ЯРМІЗ» (далі – Центр)[3]. Назва цього Центру «ЯРМІЗ» походить від давньоукраїнського слова «ярміс», що означає «спосіб, засіб, вихід»[2, 542].

Фахівці цього Центру надають психологічну й спортивну реабілітацію, просвітницьку й соціальну допомогу, бізнес-консультування тощо. Вони опікуються постраждалими від бойових дій, надають допомогу особам, які через власні фізичні й психологічні травми обмежені в реалізації своїх прав. Сприяють соціальній реабілітації малозабезпечених і безробітних осіб з обмеженими можливостями з числа учасників АТО (ООС). Також у Центрі проводять заняття для дітей і підлітків із постраждалих сімей, організовують цікаві екскурсії, туристичні поїздки, оздоровлення.

До складу реабілітаційної команди входять ветерани й члени родин учасників бойових дій, волонтери, військові психологи, що працюють із цільовою аудиторією з 2014 року. Приміщення Центру має зручну структуру – навчальні студії-трансформери, тренажерні й танцювальні зали, кухню, кав'ярню, роздягальню, душові кімнати тощо. Завжди достатньо місця для проведення конференцій, творчих вечорів, виставок, місць для коворкінгу. Партисипативний характер діяльності Центру сприяє створенню атмосфери родинного затишку, розуміння та взаємопідтримки.

У 2021 році в «ЯРМІЗі» за підтримки European Union in Ukraine та Міжнародного фонду «Відродження» було засновано Ветеранський мовний центр «Діалог» як місце презентації культур, в якому створено простір для ознайомлення з культурою й традиціями різних народів світу, вивчення англійської та української мов, проведення щорічних етнофестивалів.

На волонтерських засадах викладачі кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету провели 64 години лекційних занять за спеціально розробленою навчальною програмою. Вони навчали відвідувачів Центру орфоепічно правильно вимовляти й орфографічно грамотно записувати слова української мови, логічно будувати речення, роз'яснювали нові правила останньої редакції правопису, а також провели тренінги зі складання ділових документів. Наступним етапом роботи було створення розмовного клубу, де слухачі вправлялися в активному мовленні, конструювали діалоги, проводили дискусії, а також дізнавалися про цікаві факти з української історії, культури, літератури. Крім того, було проведено гостьові лекції на культурологічні теми: «Аспекти етнології Німеччини», «Аспекти етнології Франції».

Отже, реабілітаційна робота з ветеранами та членами їхніх сімей може мати різні напрями та форми. Важливо, щоб постраждалі виходили з депресивного стану, відновлювали навички створювати позитивні контакти, опановували уміння вільно спілкуватися державною українською та англійською мовами, поглиблювали свої знання з історії й культури рідного народу та народів світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прищак М.Р., Лесько О.Й. Етика та психологія ділових відносин: навч. посіб. Вінниця: ВНТУ. 2016. 151 с.
2. Словарь української мови. Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. Т. 4 Р-Я. Київ: Вид-во АН УРСР. 1959. 563 с.
3. ЯРМІЗ. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%A0%D0%9C%D0%86%D0%97> (дата звернення – 15.05.2022).

УДК: 159.9

Бригадир М.Б.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З КРИЗОЮ В ПОЗИТИВНІЙ ПСИХОТЕРАПІЇ

Кризова ситуація – це ситуація, яка вимагає від людини значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу. Криза відноситься не тільки до травматичної події чи досвіду, але й до реакції індивіда на ситуацію. Події, які викликають цю кризу, можуть охоплювати різноманітний життєвий досвід, від перешкод у розвитку (наприклад, проходження періоду статевого дозрівання) до природних катаклізмів, до смерті близької людини.

Кризове консультування – це втручання, яке може допомогти людині впоратися з кризою, пропонуючи їй допомогу та підтримку. Коріння сучасного кризового консультування сягає часів Першої та Другої світових воєн, коли саме постала проблема надання психологічної підтримки у періоди проживання важких травматичних подій.

Криза – це певна життєва подія, яку людина сприймає як стресову, при цьому нормальні механізми її подолання не є достатніми.

З точки зору психічного здоров'я, криза відноситься не до травматичної ситуації чи події, а до реакції людини на подію. Одна людина може сильно реагувати на подію, тоді як інша – переживає незначні хвилювання, або її ситуація взагалі не зачіпає.

Криза – це не лише небезпека, але і можливість та ресурс. На основі цього фахівці в галузі ментального здоров'я розробили численні техніки розвитку ризельєнтності.

Ми часто думаємо про кризу як про раптове несподіване лихо. Однак кризи можуть бути різними за типом і тяжкістю. Виокремлюють кризи розвитку – вони виникають як частина процесу зростання і розвитку в різні періоди життя. Іноді криза є передбачуваною частиною життєвого циклу, як, наприклад, кризи, описані на етапах психосоціального розвитку Е. Еріксона. Ще один різновид криз – екзистенційні – проживаються як внутрішні конфлікти пов'язані з такими аспектами, як життєва мета, цінності і духовність. Також, науковці визначають такий тип криз як ситуативні – вони раптові та несподівані, сюди включають аварії та стихійні лиха.

Проживання кризових подій відображається на фізіологічному та ментальному рівнях. Зокрема, визначають такі ознаки психічного здоров'я, які сигналізують про травматичність подій для людини: зміна ваги тіла; зниження успішності в школі або на роботі; різкі зміни у звичках сну; нехтування особистою гігієною; різкі зміни настрою, відмова від звичайної діяльності [2].

Позитивна психотерапія — це короткостроковий психотерапевтичний метод із психодинамічною моделлю, гуманістичним світоглядом і транскультурним підходом. Він був розроблений з 1968 року професором, доктором медичних наук, доктором наук Н. Пезешкіаном та його співробітниками в Німеччині, і сьогодні є офіційно визнаним методом у сфері післядипломної підготовки в багатьох країнах [1; 3].

У кризовому консультуванні в межах позитивної психотерапії є доступним цілий комплекс дієвих технік. Зокрема: робота із балансною моделлю, опрацювання базових емоційних установок, діагностика первинних та вторинних актуальних здібностей. Коли мова йде про надання кризової допомоги, то тут варто розмежувати такі її різновиди: кризова інтервенція,

кризове консультування, травматерапія. Відповідно у позитивній психотерапії в цьому аспекті існують чіткі протоколи роботи на рівні актуального, внутрішнього та базового конфлікту.

Криза є одним з неминучих і необхідних моментів життя, однієї з рушійних сил розвитку як особистості, так і групи, суспільства, людства загалом. Оскільки вона є необхідною, бо без неї будемо спостерігати регрес та деградацію, то актуальності набуває питання психологічної допомоги у проживання кризових подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карикаш В.И., Москаленко Л.С. Сравнительный анализ позитивной психотерапии Н. Пезешкиана и позитивной психологии М. Селигмана. URL: <http://positum.org.ua/sravnitelnyj-analiz-pozitivnoj-psixoterapii-n-pezheskiana-i-pozitivnoj-psixologii-m-seligmana/>
2. CERC: Psychology of a Crisis. URL: https://emergency.cdc.gov/cerc/ppt/CERC_Psychology_of_a_Crisis.pdf
3. Peseschkian N. Positive Psychotherapy in the Time of Global Crisis. *The Global Psychotherapist*. 2021. Vol. 1, No.1, Jan. 2021. pp. 9-10.

УДК 159.923.2(=161.2)

Бугерко Я.М.

*к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

Баумкетнер Н.А.

*студентка 1 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет*

САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ФОРМАТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Тисячоліттями людство йшло до розуміння цілісності світу, в якому жило, і, відповідно, цілісного характеру знань про нього. Та ще складніше люди наближалися до усвідомлення цілісності власної сутності й науки самопізнання. Історична місія кожного етносу є явищем об'єктивним, і головним завданням кожного народу, якщо він хоче досягти успіху, є вичерпне усвідомлення ним свого завдання, чітка національна та етнічна самоідентифікація та побудова на основі цього національного ідеалу.

У єдиній системі самопізнання й самотворення самоідентифікація постає як неодмінний сутнісний складник розвитку особи, нації, народу, організації їх життя, досягнення мети. При тім їй не можна звести до ототожнення статичного

фотографічного образу з оригіналом, який теж не перебуває в статиці, а постає як динамічний, багатоплановий і в той же час органічно єдиний процес. Рух відбувається і в образі, і в критеріях самоідентифікації. Тому, на думку низки науковців, у методологічному плані самоідентифікацію слід розглядати не стільки як технологічний атрибут, а, в першу чергу, як спосіб цілісного й цілеспрямованого розвитку особи й спільноти, важливу функцію науки самопізнання [1-3]. Без самоідентифікації неможливо уявити цілісної особистості, єдиного, цілеспрямованого в своїх діях суспільства. Самоідентифікація лежить в основі тяглості, неперервності історичного процесу. Завдяки їй забезпечується часопросторова єдність розвитку, спадкоємність поколінь. Формотворним чинником такої єдності й спадкоємності виступає сама ідея людини, нації, народу, людства, історичний досвід її реалізації.

В останні роки серед науковців часто висловлювалися думки про зниження актуальності, або й взагалі зняття питання про самоідентифікацію особи, нації чи народу у зв'язку з наростаючою тенденцією до глобалізації суспільних, економічних, політичних, інформаційних духовних процесів загалом. У поступі, на їх думку, головне – ідентифікувати себе з іншими. Однак події останніх місяців повномасштабного вторгнення РФ в Україну показали, що цей погляд – помилковий. Етнопсихологічні процеси в сучасному світі засвідчують, що ідентифікація й самоідентифікація набувають все ширшого спектру дії та змісту. До них крім основоположних координат, таких як належність до певної спорідненої спільноти та солідарності з нею, додається багато інших, твориться широке поле диференціації процесу, що стає все більш багаторівневим і різноаспектним: не лише індивідуальним, а й груповим, інституційним, у якому виникає багато нових напрямків форм ідентифікації та самоідентифікації. А це привносить з собою не лише нове, позитивне, а й породжує багато проблем, непорозумінь та суперечностей: кого і з ким ідентифікувати і чи є потреба надалі самоідентифікуватися.

Сьогодні важливо не заблукати в орієнтирах ідентифікації й самоідентифікації, побачити їх ієрархію і неодмінну підпорядкованість єдиній меті – самопізнанню й самореалізації суб'єкта самоідентифікації, досягнення ним єдності дії в самотворенні. Параметри ідентифікації (самоідентифікації), як і саме життя, можуть бути найрізноманітніші: природні й соціальні, міфологічні й світоглядні, релігійні й наукові, ідеологічні й політичні, економічні й культурологічні, етнонаціональні тощо. Але визначальним є процес ідентифікації (самоідентифікації) людини як людини розумної, яка виступає носієм всіх інших параметрів через природні, етнонаціональні, історичні, релігійні, соціальні і т.п. умови життя.

Самопізнання та самотворення – не разовий прийом, а неперервний процес, що розвивається, наповнюється все новим і новим змістом, у міру зростання самоусвідомлення. Процес ідентифікації / самоідентифікації складний, і багатоплановий оскільки багатогранне саме буття народу. Він починається із з'ясування самої ідеї особи, нації, народу, основних сфер і параметрів її прояву у сферах матеріального і духовного життя і дозволяє дослідити й усвідомити історичне покликання особи, нації, народу, а відтак і сенс людського життя. Варто зазначити, що як у пізнанні й самопізнанні, так і в самоідентифікації завжди присутня традиція: етнонаціональна, соціальна, культурна, яка і є головним чинником стабільності історико-культурних уявлень народу, усвідомлення ним своєї місії, досвіду й уроків її здійснення.

Український науковець, керівник Львівського регуляторного хабу Тарас Хавунка зазначає, що «виразний та безкомпромісний рух українців до свободи та самоідентифікації зіткнувся із закономірним та невідворотним, як з історичної, так і зі світоглядної точки зору явищем – війною за незалежність, яка розпочалася вже більше двох місяців тому, триває вісім років та ведеться століттями» [4]. Це відкрите протистояння, на думку дослідника, глибоко вкорінене в історичній пам'яті українців і сьогодні воно набуло нового формату еволюційного етапу кристалізації нації – процесу трансформації його в цілісну, об'єднану оновленою національною ідеєю націю переможців. Війна показала, що *комплекс меншовартості українців розвіяний та відійшов в небуття*. Нам є чим гордитися. Ми, українці, зупинили найбільшу армію Європи. Небачена мужність та хоробрість наших вояків, повсюдний спротив мирного населення на тимчасово окупованих землях, безпрецедентний приклад Маріуполя та азовців, неймовірно потужний волонтерський рух, повсякденний героїзм простих українців в єдиному прагненні – допомогти українській армії наблизити перемогу над ворогом не лише дивує весь світ, а й лікує українське суспільство від отриманих в минулому тоталітарних та колоніальних травм. Сьогодні *формується нова українська історична парадигма: Ми вільні. Ми сильні. Ми непереможні*. Михайло Винницький зазначає: «Сьогодні весь світ дивиться на нас і каже: «Ми хочемо бути такими, як українці». Наші сенси і практики стали еталоном для всього світу й мають тепер стати нашим дороговказом для перебудови власної країни. Це наша відповідальність, зокрема перед тими, хто не вижив у нашій боротьбі» [5]. Науковець наводить аналогії України 2022 року і Сполучених Штатів кінця 18-го століття, котрі були фронтиром, місцем, далеким від умовних центрів європейської цивілізації. Однак саме тоді, після власної революції та війни за незалежність, в Америці появилася держава, інституції якої стали прикладом для розвитку решти західної цивілізації впродовж двох минулих століть.

Аналіз сьогодення та ретроспекції української історії дозволяють стверджувати: нашій нації вперше випала історична роль – власною битвою за незалежність розкрити нові напрямки світового розвитку, стати полем битви цивілізацій та світоглядів, місцем глобального зіткнення добра та зла. Війна 2022 року показала, що Україна обрала дещо більше, ніж традиційні європейські цінності. Україна й українці вийшли на новий рівень, який є знаковим для всього світу. Сьогодні ми стаємо новим прикладом свободи для світу – свободи внутрішньої, духовної. Ключовими ознаками та інтенційними прагненнями української нації завжди були, а зараз особливо гостро проявилися, воля до єднання, людяність та емпатійність. Зараз відбувається унікальне українське історичне явище –

зміцнення української громадянської ідентичності в дужемі цій коаліції національною ідентичністю. Аналізуючи дану тенденцію,

засновник аналітичного центру pro.mova,

учасник Несторівської групи Євген Глібовицький зазначає,

що чим ширшим буде ядро цієї коаліції,

то міцнішим буде будьякий державний конструкт після перемоги.

Аналіз сьогодення і ситуації в українському суспільстві дозволяє стверджувати, що війна не тільки на фронті, а й не тільки в тилу. Вона іде у свідомості. І самотут, якщо врахувати, що типологія війни має, як мінімум сім рівнів, знаходиться ключовий з них – цивілізаційний вимір. Саме він визначає зміни, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві. Попри всі складнощі, які відбуваються зараз в українській державі, можна впевнено стверджувати, щоте, щозараз відбувається в свідомості громадян України – цеточка неповернення до минулого. І особливо величезну відстань усвідомлення проходять громади в східноукраїнських містах. Харків початку лютого 2022-го і Харків першого дня після закінчення війни – це різні міста, різні свідомості, зовсім інші громади, – зазначив Євген Глібовицький.

Економіст і бізнес-стратег Андрій Длігач стверджує, що національно-визвольна війна, яка зараз ведеться в Україні і її гаряча фаза стала наслідком того, що за 8 років суспільство все ж таки не зрозуміло, що нам треба радикально змінитися. Сьогоднішня ситуація – це точка неповернення до минулого і водночас – точка відкриття для нас нового світу можливостей. Україна отримала унікальний шанс стати не просто членом європейської родини, Європейського Союзу чи глобальної системи безпеки, а бути лідером у творенні нового світу. Ми не маємо більше підлаштовуватися під когось. Ми маємо заявляти світу свою модель, своє прагнення, свою візію, й настільки

зацікавити світ, що він захоче Україну розглядати як майданчик тестування Нового світу. Цією можливістю потрібно скористатися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верменич Я. Національна ідентичність як соціокультурний конструкт: погляд з початку ХХ століття на проблеми ХХІ. *Регіональна історія України*. 2017. Вип. 11. С. 9–42.
2. Суший О. Глибинні рифи українського націєтворення: архетип на програма конфлікту. *Проблеми політичної психології*. 2017. Вип. 5(19).С. 103–121.
3. Якубова Л. Суспільство на війні: проблеми націєтворення. Ч. 1.
URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2198-larisa-yakubova-suspilstvo-na-vijni-problemi-natsietvorennya-chastina-1>.
4. Хавунка Т. Війна, яка нас змінила.
URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/12/7345726/> (дата звернення 17.05.2022).
5. Винницький М. Я дуже мрію, що ми нарешті позбудемося українського гена нарікання. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/27/7342382/>

УДК 392(=161.2):2

Бугерко Я.М.

*к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

Тодосійчук Н.М.

*магістр спеціальності 231 Соціальна робота, ОП «Соціальна теологія»,
Західноукраїнський національний університет*

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ І РЕЛІГІЙНІСТЬ: ЇХ ВПЛИВ НА ПОВЕДІНКУ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

При аналізі релігійності української молоді постає ряд актуальних питань: релігійність молоді – це данина моді, традиції, віруванням батьків, спонтанний крок чи усвідомлений раціональний вибір? Проаналізуємо релігійність молоді з точки зору теорії раціонального вибору.

Аналіз наукової літератури показує, що під поняттям «релігійність» в переважній більшості розуміють суб'єктивне засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм та їх вплив на поведінку, життєдіяльність віруючих. Окрім того, релігійність розглядають як ціннісно-життєву орієнтацію, внутрішню здатність індивіда до реалізації своїх релігійних установок. Вибір релігії є

особистісним явищем, у якому поєднуються як зовнішні чинники, так і внутрішні мотиви молодої людини. У процесі релігійного самовизначення сучасної молоді провідну роль відіграє сім'я і духовна культура, яку успадковує особистість від народження. Згодом, вже на етапі вторинної соціалізації, у процесі свого розвитку та формування, молодь отримує можливість вільного вибору релігії. На базі власного релігійного досвіду молода людина з багатьох релігійних традицій надає перевагу тій, яка найбільшою мірою відповідає її переконанням. Цей вибір багато в чому є можливим завдяки наявному в сучасному світі релігійному плюралізму – «простору релігійних пропозицій».

Проаналізуємо особливості теорії раціонального вибору. Ця теорія сьогодні набуває популярності на противагу теорії секуляризації, яка мало уваги приділяє феномену суб'єктивної релігійності. Суть теорії раціонального вибору полягає в тому, що найпростішою формою суспільних відносин визнаються відносини обміну, а складні соціальні феномени пояснюються через елементарні дії індивідів. За умови, коли великі групи людей через певні обставини отримують неефективну релігійну соціалізацію, суб'єктивна релігійність схильна бути різнорідною, але більш поширеною, ніж організована релігійна діяльність. Цю тезу яскраво підтверджують емпіричні дані, зокрема стрімко зростаюча категорія молодих людей, які позиціонують себе як віруючі взагалі. Зокрема, третина (33,8 %) студентської молоді України характеризується неінституціалізованою релігійною свідомістю, на противагу 41,2 %, яким притаманна інституціалізована релігійна свідомість [1]. У науковій літературі ця тенденція отримала назву «приватна релігійність», «позацерковна чи позаконфесійна релігійність», «індивідуальна релігійність», «нетрадиційна релігійність», «особисте виявлення релігійності», «інтелектуальна релігійність», «вірування у власного Бога», «позацерковне християнство», «віра без належності» [2].

Теорія раціонального вибору пояснює, які чинники керують молодими людьми за звичайних обставин, змушуючи їх шукати нову чи/та змінювати наявну релігійну традицію. При виборі релігії, – стверджують Р.Старк і Р.Фінк, – люди намагаються зберегти свій наявний соціальний капітал, під яким розуміються міжособистісні прихильності. Відповідно, якщо люди мають прихильність до представників іншої конфесії або релігії, то вони відповідно будуть схильні до переміщення або навернення. При цьому, здійснюючи свій вибір, людина намагається зберегти наявний релігійний капітал, під яким розуміється «ступінь знання та прихильності до конкретної релігійної культури» [3, 120]. Відповідно, чим більший релігійний капітал, тим менше люди схильні до переміщення або навернення. Водночас варто зауважити, що переміщення є більш поширеним явищем, ніж навернення, оскільки люди

роблять такий вибір аби максимально зберегти свій релігійний капітал. Так, більш вірогідним є можливість переміщення греко-католика до православ'я, ніж до харизматизму. Молодь схильна як до «навернення», так і до «переміщення», оскільки має менший «релігійний капітал», аніж люди старшого віку. Зрозуміло, що «накопичення» такого роду капіталу відбувається за рахунок релігійного виховання та освіти.

Теорія раціонального вибору дає відповідь на питання чому молодь стає основним ядром нових релігійних рухів (НРР). Цей факт пояснюється, по-перше, тим, що НРР пропонують інший продукт, альтернативний традиційним релігійним організаціям; по-друге, релігійне виховання та освіта мають безпосередній вплив на формування релігійності або, принаймні, релігійної ідентичності, що було неодноразово проілюстровано і обґрунтовано українськими соціологами та психологами. Зокрема той факт, що чим більший релігійний капітал, тим менше молоді люди схильні до переміщення чи навернення, оскільки вкладають менше релігійних інвестицій у свої власні релігійні зобов'язання. Відтак, молодь поглинала різноманітні релігійні та езотеричні концепції та уявлення, що врешті-решт і спричинило формування її еkleктичних релігійних поглядів, в основі яких лежить визнання доктрин різних релігійних традицій, що традиційно вважалися несумісними між собою.

Врахуємо ще сімдесятирічну атеїстичну пропаганду і виховання, які були необхідною частиною соціалізації особистості у радянському суспільстві, а відтак значна частина сучасної молоді не виховувалась у релігійному дусі. Водночас, за даними Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, які проводились у лютому 2011 року, третина опитаних в Україні (37 %) стверджували, що вони виховувалися у релігійному дусі. Зауважимо, що серед молоді цей відсоток є трохи меншим: зокрема, у групі 18-29 років – 30,3 %, а у групі 30-39 років – 35,8 % [4]. Однак такий високий відсоток молоді (одна третина), яка отримувала релігійне виховання, виглядає дещо сумнівно, зважаючи на існуючу цілеспрямовану атеїстичну пропаганду. Український релігієзнавець В. Єленський зазначає, що ці дані слід належним чином інтерпретувати, адже «суспільна атмосфера загального схвалення релігійних цінностей певною мірою абереує минуле і навіть казуальні вияви традиційної поваги до Церкви з боку батьків й прабаб'яків можуть тепер сприйматися як релігійне виховання» [5, 189].

З досвіду можна сказати, що народжені у 1980-і роки зазнавали впливу радянської ідеології меншою мірою, однак традиції сімейного релігійного виховання були перервані і батьки, які виховувались за «заповідями Ілліча» не могли дати релігійних знань своїм дітям не лише через те, що не бажали цього, але й через власне незнання як це робити. Безумовно, тут варто згадати про те,

що Західна Україна залишалася найбільш релігійним регіоном радянського союзу, і варто відзначити, що традиції релігійного виховання тут не переривалися. А відтак, проблема вибору / перевибору релігії та поширення нових релігійних рухів серед молоді західних регіонів України не стало актуальним.

Війна 2022 року відіграла активізуючу роль як у національній, так і релігійній ідентифікації українців. Вона стала викликом і для українських церков, на який не усі вони дали гідну відповідь. Війна України з росією змінила ставлення до мовного вибору та конфесійної орієнтації населення. Російська мова стала мовою агресора, що спонукало багатьох російськомовних українців перейти на українську мову спілкування, вийти з православних громад московського патріархату. Численні свідчення про це з'явилися у ЗМІ, соціальних мережах. Дослідження інтернет-форумів переселенських спільнот (внутрішньопереміщених осіб з тимчасово окупованих територій – ВПО) фіксують тенденцію до переїзду в західні області, підтвердження власної української ідентичності через наповнення приватного простору артефактами української культури, що є своєрідною компенсацією психологічної травми, заподіяної «руським міром». Сьогодні суттєво збільшились приклади конфесійної ідентифікації під впливом релігійних громад західного регіону, де знайшли притулок переселенці.

Під час важких випробувань релігія завжди відіграла потужну і помітну роль. І це наочно відбувається в Україні. Нині, коли війна росії проти України стала тотальною, коли ми маємо широкомасштабний наступ, люди звертаються до Бога, до релігійних організацій по допомогу, по молитву. Сьогодні церква, особливо УГКЦ, стала центром соціального служіння потребуючим, в першу чергу переселенцям, задовольняючи їх потреби не лише в матеріальному а й в духовному плані. Учасники релігійних молодіжних спільнот займають активну громадянську позицію і виконують важливу роль, зокрема у волонтерському русі. Відтак можна констатувати, що українські церкви сьогодні виступають провідниками національної ідеї, сприяють інтеграції національних сил, сприяючи формуванню релігійної національної ідентичності українців. Водночас це означає не лише невідворотну зміну свідомості українських віруючих а й можливості загострення внутрішньо-релігійної боротьби по завершенні збройного протистояння агресору.

Вкрай важливо, що українська нація жива, модернізується і активно творить свій духовний світ у властивих лише їй духовних образах. Попереду, як засвідчує світовий досвід, важкий шлях злетів і падінь; духовних прозрінь і прикрих, але від того – не менш болючих помилок; скидання з п'єдесталів вигаданих кумирів і покликання нових героїв нової епохи. Головне, що нова

культура нової України твориться попри гальмівну дію застарілої адміністративної та релігійної системи на засадах любові і правди. А така культура завжди має майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Н. Современная религиозность. Во что и как верит молодежь Украины. *LAP LAMBERT Academic Publishing*, 2010. 56 с.
2. Єленський В.Є. Перебенесюк В.П. *Релігія. Церква. Молодь*. Київ, 1996. 120 с.
3. Stark R., Fink R. Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion. *University of California Press*, 2000. P. 47-68.
4. Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему: «Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку», 8 лютого 2011 р. Київ: Центр Разумкова, 2011. 35 с.
5. Єленський В.Є. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні. Київ, 2002. 120 с.

УДК 159.9

Гірняк Г.С.

*к.психол.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

ЧжанЛіфан

*здобувач ступеня вищої освіти доктор філософії,
спеціальність 053 Психологія
Західноукраїнський національний університет*

СТРЕС ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

Кожен з нас, потрапляючи у ситуацію стресу чи невизначеності відчуває внутрішнє напруження, котре через механізми психосоматики часто спричинює деструктивні зміни не лише у нашому самопочутті, а й поведінкових патернах та навіть фізіологічних реакціях нашого організму. Залежно від психотипу особистості вона по різному реагує на ситуації небезпеки чи потенційної загрози. Зокрема, навіть незначні на перший погляд стани тривоги, які відчуває студент перед іспитом, спортсмен напередодні змагань або працівник фірми у переддень важливого звіту чи зовнішньої перевірки здатні стати пусковими механізмами чи навіть тригерами ірраціональних деструктивних і

почастисаморуйнівних дій людини. До таких конативних змін належать й розлади харчової поведінки особистості. Для прикладу сесія в університеті як потенційний стресогенний чинник може по-різному впливати на студентів: в одних може простежуватися повна втрата апетиту аж до реакцій блювання і повного виснаження організму, а в інших провокуватися шалений апетит (так зване «заїдання проблеми») і відбуватися неконтрольоване поїдання шоколаду чи інших смаколиків. Відтак впродовж кількох тижнів перебування у дистресі особа може істотно набрати зайвої ваги або патологічно схуднути. Звісно, якщо сесія не викликає емоційний стан підвищеної тривоги через повну байдужість студента або належний рівень його підготовки і саморегуляції то й зазначених змін харчової поведінки не відбуватиметься. Водночас стрес може чинити на деяких осіб доволі конструктивний вплив, мобілізуючи усі їхні внутрішні ресурси та додаткові резерви, а відтак уможлиблюючи досягнення максимального результату на екзамені, під час спортивного змагання чи в професійній діяльності [1]. Отож, важливим є не тільки тривалість дії стресора та рівень його інтенсивності, а й, насамперед, наша реакція на нього. Іншими словами емоції та поведінка більшим чином детермінуються не об'єктивною, а суб'єктивною реальністю особистості. Зазначене твердження є справедливим й в умовах підвищеного ризику громадян України у часі війни.

Як відомо, стрес може бути позитивним, тонізуючим чинником життєдіяльності особистості – так званий *еустрес*, що здатний підвищити функціональні резерви організму й спричинити швидку адаптацію до нових умов [2]. Однак в умовах *дистресу* людина навпаки демонструє дезадаптивну поведінку. У хронічному варіанті сильний, але недостатній для швидкої смерті, стресор викликає гостре виснаження резервів катехоламінів, глюкокортикоїдів і деяких інших гормонів. Виснаження резервів призводить до того, що їх викид різко знижується, і це слугує причиною важкої депресії [3].

З моменту впливу подразника на організм виділяється цілий ряд гормонів, які за своєю структурою та механізмом дії поділяються на дві групи: кортикостероїди (кортизол, глюкокортикоїди) та катехоламіни (адреналін, норадреналін). Наш організм швидше реагує на дію катехоламінів, унаслідок чого ми одразу відчуваємо посилене потовиділення, погіршення апетиту, пришвидшення серцебиття та дихання. Однак дія кортикостероїдів триває довше, попри те, що ефект від них з'являється пізніше. Вивільнення цих гормонів стресу зумовлює зміни у функціонуванні імунітету [4].

Розлади харчової поведінки (РХП) – нервова анорексія, булімія та компульсивне переїдання, є доволі актуальною проблемою, оскільки вони пов'язані з вираженими негативними медико-соціальними наслідками та мають найвищий рівень смертності серед усіх психічних захворювань [5]. Причиною

розладів харчової поведінки можуть бути як суто соціальні фактори (тиск культурних стереотипів щодо еталонів «ідеального» образу тіла), так і психологічні (неадекватна самооцінка, дезадаптація, страх, самотність, відчуття втрати контролю над власним життям, гіпервідповідальність, відсутні навички саморегуляції, пережите насилля, аутоагресія тощо). Тобто РХП виникає тоді, коли нормальна мотивація отримання задоволення від смаку їжі трансформується на потребу зняття надмірної психоемоційної напруженості.

У середньому на анорексію хворіють 1–4% людей, на булімію – 2%, на психогенне переїдання – 3–4% жінок і 2% чоловіків. Анорексія часто починається у пубертатному або ювенальному віці – від 14 до 19 років. Вона є третім за поширеністю хронічним захворюванням у дівчат-підлітків. Булімією ж переважно хворіють люди від 15 до 21 року. Однак 13% жінок старше 50 років також страждають розладами харчової поведінки. До 40% людей, які худнуть, мають ознаки компульсивного переїдання [6].

Також РХП можуть спричинити появу депресивних і тривожних розладів. Майже 50% пацієнтів, які страждають на булімію чи компульсивне переїдання, мають ознаки синдрому дефіциту уваги і гіперактивності, і приблизно 15% пацієнтів виявляють коморбідну компульсивну поведінку – зловживання алкоголем і наркотичними речовинами, компульсивний шопінг і множинні сексуальні зв'язки. Для таких осіб можуть бути характерні самоушкодження, хаотичний сон, ознаки межового розладу особистості чи біполярного розладу [6].

Незважаючи на різновиди і причини розладів харчової поведінки особистості, в їх основі зазвичай лежить підвищена *емоційна напруженість*, котра тлумачиться нами як психічний стан, що характеризується загальним нестабільним емоційним фоном, супроводжується негативними (не завжди повно усвідомленими) очікуваннями та передуює вивільненню межових емоційних переживань зумовлених оціночним емоційним ставленням до результатів і умов перебігу здійснюваної діяльності [7]. Виникнення РХП детермінується низьким рівнем *нервово-психічної стійкості* особистості до впливу соціальної та економічної нестабільності та дії інтенсивних стресових чинників в умовах війни, які впливають на життєдіяльність людини і ведуть до зниження успішності професійної діяльності, формування негативних психічних станів та погіршення рівня загального здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н., Васильків О.В. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 79-90.

2. Еустрес. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81>
3. Дистрес. *Вільна енциклопедія Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B5%D1%81>
4. Беденко Г. Стрес: вплив на імунітет. URL: <https://myhelix.com.ua/articles/category-anti-aging/post-53-stres-vpliv-na-imunitet>
5. Розлади харчової поведінки. *Сайт: Одеський обласний центр громадського здоров'я*. URL: <https://healthcenter.od.ua/psychichne-zdorovya/rozlady-harchovoyi-povedinky/>
6. Беба Ю. Заїсти проблему. Що таке розлади харчової поведінки й чим вони небезпечні? *Сайт: TheVillage Україна*. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/food/healthy-food/313873-scho-take-rozladi-harchovoyi-povedinki>
7. Гірняк Г. С., Городова Ю. Ю. Особливості виникнення емоційної напруженості у студентів ВНЗ. *Актуальні задачі сучасних технологій* : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-техн. конф. молодих учених та студентів, м. Тернопіль, 17–18 листопада 2016 р. Тернопіль: ТНТУ ім. Івана Пулюя, 2016. Т. 2. С. 320–321.

УДК 159

Комар Т. О.

*к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ДИНАМІКА ВЛАСНИХ ДУМОК, ПЕРЕЖИВАНЬ ТА ДІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність проблеми. Уже понад 90 днів, як в Україні триває війна. Більше ніж 90 днів наша країна протистоїть жорстоким атакам путінської воєнної агресії. Тисячі людей загинули, у мільйонів зламані життя. Скрізь зруйновані міста, стерті з лиця землі містечка та села. Жах Маріуполя, Бучі, Бородянки та інших міст кидає виклик нашим уявленням про людяність. Понад 4 мільйони українців виїхали з країни через війну, а тисячі мирних жителів загинули через вторгнення військ росії. Широкі верстви населення в Україні переживають гостру психічну травму.

Ми, українські психологи та психотерапевти, перебуваємо на передньому фронті надання психологічної допомоги. Ми – живий міст, який дає опору у

важкому переході через кошмари війни до мирного життя, на якому нам необхідно зберегти розум і людяність. Сьогодні, як ніколи, нам необхідно триматися разом, перебувати в контакті з важкими, болючими переживаннями, намагатися їх опрацювати та підтримати одне одного. Були організовані групи підтримки вітчизняними та зарубіжними колегами. Дуже вдячна Дженеру Бінголю (Туречина), Маурісію Гасу (Італія), Джудіт (Швеція), Джону Шлапоберскі (Англія).

Мета статті. Аналіз динаміки власних думок, переживань та дій під час участі в групах підтримки.

Виклад основного матеріалу. Війна це колективна травма. Все населення України переживало гострий стрес – згідно з визначенням, це вплив екстремальних стресових чинників за короткий проміжок часу, результатом чого є виникнення інтенсивних станів збудження, які перевищують внутрішні та зовнішні ресурси індивідуальної здатності до їхнього протистояння [2;3;4]. Тому інформація про війну визвала різноманітний спектр негативних емоцій: страх, паніку, тривогу, гнів, розпач. Я відчула велику тривогу та страх за своє життя, життя своїх близьких та за майбутнє в цілому. Крім цього були великі переживання ненависті до російської армії та росіян.

Дії на початковому етапі були: зв'язатися з рідними та близькими, поінформувати їх про початок війни і переконатися, що з ними все гаразд. Крім того, як захисний механізм – це «цілий день не випускала телефон з рук» і постійно підтримували зв'язок із близькими: обмінювалася новинами та корисною інформацією, обдумували наступні кроки і підтримували одне одного емоційно.

На перших групах було багато сліз і суму за тим, що життя змінилося і ніколи не буде таким як було. Крім того було почуття вини, яке виникало від безпорадності. В міжнародних групах, в яких були присутні психотерапевти з росії, не було досягнуто безпеки, такі групи регресували на психотичний рівень, було багато гніву, агресії, параної. Адже повномасштабна війна це те, чого раніше з нами не було, чого немає в нашому досвіді. Тому я переживати різні негативні емоції такі як: деструкція і агресія, роздратованість, сум, образа, депресія, дисоціації (втрата своєї ідентичності). Ми втратили безпечність світу, отже війна – це деструкція.

Перше завдання – структуруватися. Захист рамок, своїх структур, дотримання рамок інших. Повернути відчуття безпеки до світу. Допомогати самоструктуруватися. Наша робота повинна мати певну структуру, чіткі рамки і безпеку, пам'ятати, що відчуття безпеки в кожного своє. Внаслідок травми відбувається ампутація цінностей (справедливість, свобода, правда, підтримка),

тому потрібно відновлювати через спогади про те, що було до війни, цінності (фото, сімейні альбоми).

Крім того травми створюють ілюзію додаткової небезпеки, тобто реальність штучно перетворюється на катастрофу, потрібно давати чітку інформацію і правдиву надію. Технічно навчити, що життя є непередбаченим. Приймати невизначеність. Справитися з тривогою та сумом допомагала надія на завершення війни та відчуття єдності із суспільством. Ідентичність відновлювалася при допомозі дій наших ЗСУ.

На наступних групах велику агресію викликали міжнародні колеги коли говорили про толерантність до колег з росії. Аналіз своєї агресії дав можливість пояснити її причину. Через багатоаспектність феномену «толерантності» у теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння цього феномену.

Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість, річ або подію, як терпіння, терпимість, витримку, примирення. Політичний контекст centruє увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого тощо. У загальнопедагогічному контексті толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння [1]. З психологічної точки зору, толерантність пов'язана з довірою до світу, яка формується в ранньому дитинстві (Ерік Еріксон, Джон Боулбі).

Зруйнована довіра до світу призвела до руйнування толерантності до росіян. Меседж, який давав силу: «російські солдати прийшли мене вбити, то нехай знають, що будуть вбиті перші». Внаслідок вивчення інформації про росію та її жителів, я зрозуміла, що колективне несвідоме в даної нації психотичне. Отже, всю інформацію про Україну вони не можуть сприймати реально, вони живуть в своїх фантазіях в яких впевненні і нічого їх не переконає, але відповідальність вони понесуть.

На стабілізацію емоційних станів впливала професійна ідентичність, яка розширювалася внаслідок навчальних семінарах організованих вітчизняними та зарубіжними спеціалістами. Все це давало можливість активізувати волонтерську діяльність в центрі реабілітації та надання психологічної допомоги волонтерам та переселенцям.

Зараз ми переживаємо кумулятивний стрес. Цей вид стресу нарастає протягом тривалого проміжку часу та залишає сліди пам'яті у нервовій системі у тому випадку, коли немає можливості відпочити, відновитись або повернутись до базового рівня чи спокою.

Досить важливо шукати ресурси для подолання травми: важливо підтримувати позитивні емоції, формувати надію на перемогу, оптимізм, вдячність, прийняття, цікавість, гумор (молитва, пісні, зняття напруги); підтримувати зв'язки з іншими людьми, на протипагу відстороненню чи ізоляції (ми втратили безпечне місце, але завтра ми будемо відновлювати його); намагатися залишатись в діапазоні оптимального збудження або надійно врегульовувати свій стан (дихальні вправи); сенсорна стабілізація; практика співчуття thestance позиція люблячої доброти та досягнення кращого розуміння.

Висновки. Ми переживаємо на даний момент стрес пов'язаний з повномасштабною війною. Професійна ідентичність наповнює смыслом життя, але мало радості. Дуже важливо берегти своє психічне здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко Ю. Толерантність в українській лінгвокультурі. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2019. Вип. 70. С. 223–233.
2. Филиппов М. М. Психология функциональных состояний: Учеб. пособие. К.: МАУП, 2006. 240 с.
- 3.URL:http://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-1-84800-165-7_4
- 4.URL:<http://cyberleninka.ru/article/n/immunitet-i-razlichnye-stadii-stressornogo-vozdeystviya>
- 5.URL:<http://link.springer.com/article/10.1007/s12026-014-8517-0>

УДК 37.013.42

Крупник З.І.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАБІЛІТАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ УМОВАХ

Становлення України як правової держави супроводжується багатьма негативними явищами й тенденціями в економічній і соціальній галузях. Як наслідок – цілий ряд чинників, таких як соціальна дезадаптація, криза духовності, девальвація моральних цінностей, ослаблення внутрішньородинних зв'язків, зростання соціального сирітства призвели до різкого загострення і криміногенної ситуації серед неповнолітніх.

Вивчення питань ресоціалізації, соціальної адаптації, організації перевиховання неповнолітніх останніми роками стало традицією вітчизняної науки [2]. Проте розв'язанням таких проблемних питань на сьогодні займаються

не лише теоретики, але й люди, які перебувають в безпосередньому контакті з «важкими» неповнолітніми. Це соціальні педагоги, адже основною їхньою місією є перевиховання, перенавчання неповнолітніх, надання їм допомоги в соціальному і моральному аспектах.

Варто зазначити, що реабілітаційна робота з такими дітьми у закладах соціальної реабілітації виявляється не тільки надзвичайно складною, але й потребує комплексного підходу, що поєднує педагогічну, психологічну, соціальну і медичну реабілітацію. Усе це повинен враховувати у своїй роботі соціальний педагог, який працює у даному типі закладів, і основними напрямками його діяльності повинні бути наступні[3].

1. *Вивчення мікросоціального оточення, в якому перебував вихованець.* Це здійснюється з метою вивчення причин протиправної поведінки, а також для створення програми корекційної роботи з дитиною. Вивчення мікросоціального оточення, у якому знаходився вихованець, здійснюється різними шляхами. Це, насамперед, вивчення документів вихованця.

Плануючи роботу, соціальний педагог вивчає рівень, особливості десоціалізації і психолого-педагогічної занедбаності підлітка, його життєвий досвід, і на базі цього створює програму розвитку особистості вихованця, у якій планує шляхи навчання дитини соціальної компетентності, комунікативності, її індивідуальний і соціальний розвиток.

2. *Культурно-інформаційний підхід* у процесі ресоціалізації вихованця закладу соціальної реабілітації є ще одним важливим напрямком діяльності соціальною педагога. Здійснення цієї роботи передбачає залучення учнів до сучасної культури (у її широкому розумінні), через інформування про її надбання. Діти повинні мати інформацію про зовнішній світ в усій її реальності, етичні і правові норми, соціальні стосунки тощо. У цьому напрямі, планування роботи соціального педагога повинно бути спрямоване, в основному, на роботу не в замкненому просторі закладу соціальної реабілітації, а поза ним: на проведення екскурсій, відвідування культурних закладів тощо.

3. Робота, направлена на подальшу *реалізацію життєвих планів* конкретної дитини. У цьому напрямку соціальний педагог дізнається про плани і мрії підлітка на майбутнє, пояснює йому, що він самостійно, без допомоги інших, має реалізувати їх. Тобто, все залежить від нього самого. Роль соціального педагога, у цьому випадку, – роль консультанта і порадирика: як правильно вихованцю реалізувати свої плани на майбутнє і якими шляхами.

4. *Підготовка мікросоціального оточення до випуску вихованця.* Орієнтація вихованця на самостійне життя і самостійне вирішення ним проблем – важливий компонент реабілітаційної роботи з підлітком. Але у подальшій реабілітаційній роботі з вихованцем, вже після його випуску із закладу

соціальної реабілітації, головну роль відіграватиме мікросоціальне оточення, у якому він перебуватиме, насамперед, сім'я і загальноосвітня школа, а також оточення поза сім'єю і загальноосвітньою школою. Виходячи з цього, завданням соціальною педагога є і підготовка мікросоціальне оточення до прийняття підлітка, співпраці з ним. З цією метою соціальний педагог консультує батьків вихованця, щодо його індивідуальних особливостей, організації контролю за ним, а також з питань подальшого налаштування на навчання і працю.

5. *Здійснення соціально-правового захисту вихованців.* Соціальний педагог у своїй діяльності є особою, яка порушує питання про відновлення прав вихованців закладу соціальної реабілітації, якщо вони порушені. Порушення прав вихованців закладів соціальної реабілітації може здійснюватися у різних сферах діючого законодавства. Завдання соціального захисту вихованців соціальний педагог виконує спільно із органами з охорони дитинства за місцем проживання неповнолітнього.

6. *Перевірка соціальної адаптації вихованців* здійснюється соціальним педагогом після випуску учнів. Цей напрямок роботи має конкретну і неформальну направленість. Він не зводиться лише до «обміну довідками» з закладами, де навчається або працює випускник, які підтверджують, що він там навчається. Соціальна адаптація вихованця здійснюється безпосередньо за місцем навчання, праці і проживання випускника. З цією метою соціальний педагог періодично виїжджає на місце перебування випускника. Він, перш за все, зустрічається з працівниками служби у справах неповнолітніх, від яких одержує інформацію про стан соціальної адаптації вихованця. Опісля відвідує навчальний заклад, де випускник навчається, спілкується з самим випускником, педагогами. Зустрічається з батьками неповнолітнього.

Таким чином, використовуючи у своїй діяльності наведені соціально-педагогічні умови функціонування, педагогічний колектив закладів соціальної реабілітації: забезпечує кожній дитині максимально можливий розвиток її здібностей та успішну ресоціалізацію на основі їхніх індивідуально-психологічних особливостей і навчальних можливостей; використовує в педагогічній практиці етико-гуманістичний принцип взаємин вихователів і вихованців; спрямовує виховний процес на актуалізацію психоемоційної сфери підлітка; органічно поєднує правову грамотність і правову свідомість із свідомістю моральною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аветісян Т. В. Особливості професійного становлення фахівців із соціальної роботи. *Socioprospir*: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2011. № 2. С. 142- 147.

2. Ключко О.О. Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки: навч.-метод. посіб. для студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка»; «Соціальна робота». Суми: ФОПЦьома С. П., 2017. 93 с.

3. Соціальна, педагогічна та психокорекційна робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

URL:

<http://www.moodle.socosvita.kiev.ua/moodldata/filedir/d8/68/d8688caf7bb0f70804c608e0d94c6d91beefd0a1>

УДК 364.02

Миколюк С.М.

кандидат економічних наук

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ТА ВИПЛАТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Державні соціальні допомоги та виплати в Україні базуються на ідеї соціальних мінімумів: мінімальна зарплата, мінімальна пенсія, прожитковий мінімум тощо. Саме на основі прожиткового мінімуму запроваджено систему соціальних виплат.

Ще до війни в Україні соціальні аналітики зазначали, що розміри мінімальних державних соціальних стандартів відчутно занижені. Тому вдосконалення методичних підходів до встановлення соціальних стандартів нарахування соціальних допомог та виплат для українців є досить актуальним завданням у контексті поліпшення рівня їх соціального захисту.

Регулювання відносин у сфері соціальних допомог та виплат здійснюється багатьма законодавчими та правовими актами. Найважливішими серед них є Конституція України, Закони України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про прожитковий мінімум», «Про соціальні послуги» та Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг основних соціальних і демографічних груп населення».

На сьогодні показник величини прожиткового мінімуму залишається одним із ключових для призначення соціальних допомог та виплат. Він є державним нормативом, що використовується при визначенні більшості показників соціального блоку бюджету, саме тому привертає до себе найбільшу увагу. Прожитковий мінімум визначається як «вартісна величина достатнього

для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистостей» [3].

В умовах воєнного стану в Україні соціальні допомоги та виплати не призупиняються. Державна соціальна допомога виплачується і буде виплачуватись протягом усієї дії воєнного стану та впродовж одного місяця після його припинення чи скасування. Під час воєнного стану не потрібно звертатися за її перепризначенням або підтвердженням права на її отримання [2]. Це стосується таких виплат:

- допомоги малозабезпеченим сім'ям;
- допомоги на дітей одиноким матерям;
- допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність;
- щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;
- тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме;
- щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;
- тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

Алгоритм нарахування та отримання соціальних виплат у перший місяць літа 2022 року не змінився. В Україні повністю профінансовано соціальні допомоги та виплати на період воєнного стану. Не дивлячись на воєнний стан в Україні держава навіть підвищує соціальні допомоги та виплати окремим категоріям населення. Так людям, які виїхали із тимчасово окупованих територій України або із зони бойових дій щомісяця виплачують допомогу від держави у розмірі від 2 до 3 тисяч на особу в залежності від віку [4]. Відновлено справедливість в індексації пенсій на законодавчому рівні: індексація пенсій тепер буде відбуватись щорічно 1 березня [6].

Уряд ухвалив рішення, яке забезпечує виплату щорічної разової грошової допомоги майже мільйону людей відповідно до Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про жертви нацистських переслідувань в умовах воєнного стану» [1; 5]. Так держава розширила пільги

та гарантії для сімей тероборони та добровольців. Внаслідок цього добровольці Сил територіальної оборони Збройних сил України, члени добровольчих формувань територіальних громад матимуть можливість отримати грошові виплати, що передбачені в разі поранення та інвалідності внаслідок військової агресії проти України, а в разі загибелі – члени їхніх родин отримають одноразову грошову допомогу.

Таким чином, усі соціальні допомоги та виплати під час воєнного стану виплачуються своєчасно та в повному обсязі для усіх громадян України. Крім того, держава знаходить можливості для розширення соціальних пільг та гарантій в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деякі питання виплати у 2022 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань»: Постанова Кабінету Міністрів від 07.05.2022 №540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-2022-%D0%BF#Text>.
2. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів від 07.03.2022 №214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>.
3. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
4. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів від 01.10.2014 №505. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF#Text>.
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3552-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.
6. [Справедливість в індексації пенсій відновлено на законодавчому рівні – Марина Лазебна. Міністерство соціальної політики : веб-сайт.](http://www.cmsp.gov.ua/news/21780.html) URL: [/www.cmsp.gov.ua/news/21780.html](http://www.cmsp.gov.ua/news/21780.html).

ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В ПОШУКУ РЕСУРСІВ У КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ

Протягом життя людина постійно зіштовхується зі складними обставинами, які змушують її шукати можливості їх подолання та адекватної реакції на їх наслідки. З одного боку, це створює значні перешкоди на життєвому шляху, а з іншого – дає змогу переоцінити ситуацію та відшукати нові стратегії поведінки. Недарма у китайській мові слова «криза» і «можливість» позначаються одним і тим же ієрогліфом.

Але одна справа, коли ці ситуації торкаються важливих, але не критично значимих аспектів нашої життєдіяльності та вимагають прийняття складних й все ж більш-менш визначених рішень, які так чи інакше відомі та зрозумілі в індивідуальному чи соціальному досвіді (втрата роботи, конфлікт із значимою людиною тощо). Зовсім інша справа, коли обставини, з якими доводиться зіштовхуватися настільки значні та масштабні, що здатні не просто ускладнити життя, а й зруйнувати його основоположні принципи (зокрема війна і пов'язані з нею втрати та необхідність трансформації усіх життєвих орієнтирів). В цьому випадку мовиться не просто про складні обставини, а про критичну ситуацію, яка пов'язана з переживанням складних, важких чи навіть небезпечних подій, що «...породжують дефіцит сенсу в подальшому житті людини, коли неможливо реалізувати свої прагнення, мотиви, мету і цінності – все те, що може бути викликане внутрішньою необхідністю» [1, с. 21].

Ґрунтовний аналіз цілої низки вітчизняних та закордонних джерел засвідчив [2-3], що науковцями для визначення таких обставин використовуються достатньо різні терміни, найбільш поширеними серед яких є наступні: критична ситуація (Ф.Е. Василюк); конфліктна ситуація (К. Левін); афектогенна життєва ситуація (Ф.В. Басін); напружена ситуація (М.І. Дьяченко, М.О. Пономаренко); патогенна ситуація (В.М. Мясищев); проблемна ситуація (І. Лінгарт, О.М. Матюшкін); емоціогенна ситуація (П. Фрес) тощо.

При цьому кризи можна розподілити на дві великі групи – кризи першого порядку можуть значним чином порушити звичну життєдіяльність та ускладнити реалізацію т. зв. життєвого замислу, але загалом зберегти шанс повернутися до звичного ритму та відновити колишній баланс, що ж до криз другого порядку, то вони є більш руйнівними, можуть повністю порушити саму

структуру життя та зробити ситуацію безповоротною. У будь-якому випадку кризовий стан змушує людину шукати певні резерви, які допоможуть їй оволодіти ситуацією, модифікувати власну особистість та зробити її життєздатною у нових обставинах. Мовиться про т. зв. зовнішні та внутрішні ресурси особистості. Щодо перших, то вони виявляються у матеріальних цінностях, соціальних статусах (ролях) та соціальних зв'язках. Інші ж мають більш складну природу та достатньо по-різному тлумачиться окремими дослідниками. Так, найбільш визнаними визначення внутрішніх особистісних ресурсів є наступні: психотехнологій саморегуляції та самокерування діяльністю людини – сукупність психічних станів, здібностей, особистісних якостей, що можуть забезпечувати оптимізацію діяльності, підвищувати її ефективність (А. Деркач); функціональний потенціал, що забезпечує високий рівень реалізації її активності, виконання трудових завдань, досягнення завданих показників протягом певного часу; особистісні якості та установки, які впливають на регуляцію поведінки (В. Бодров); толерантність до невизначеності (toleranceforambiguity), життєстійкість (hardiness), конструктивна копінг поведінка (copingbehavior), самоповага, професійні уміння, самоконтроль, життєві цінності, ініціативність, відповідальність, прагнення сенсу (В. Розенберг) тощо. Отож ресурс визначають і як стан, і як засіб досягнення мети, і як внутрішні сили, які необхідні людині для конструктивного додання життєвих криз.

На переконання більшості фахівців, які працюють з клієнтами, які переживають кризу переконані, що успішність подолання негативних життєвих подій безпосередньо залежить від різноманітності, характеру і міри використання наявних і доступних ресурсів. Для їх активізації вони використовують різноманітні психологічні підходи, методи, засоби, інструменти. На нашу думку, у роботі з кризовими станами, пов'язаними із травмуючими подіями війни, достатньо ефективною та дієвою є модель «BASICPh» («Міст над прірвою») – багатовимірна модель подолання стресу та пошуку внутрішньої стабільності, яка дає можливість у кризовій ситуації поєднати зруйновані зв'язки між «Я» і «Світ», розроблена професором Мулі Лаадом – директором Ізраїльського Центру попередження стресу [4]. Вона була розроблена саме для роботи з такими клієнтами та демонструє різні стилі, шляхи того, як людина може впоратися із стресом і кризою.

Вищеозначена модель розглядає внутрішні психологічні ресурси особистості в подоланні кризи як багатовимірний феномен, який наповнений особистісними смислами, зумовлений індивідуально-типологічними якостями та досвідом людини. Вміння їх відшукати та актуалізувати – пріоритетне завдання у кризовій ситуації, розв'язання якого дасть людині можливість

здобути певну автономність, незалежність від зовнішніх і внутрішніх умов життя, прийняти реальність такою, якою вона є насправді та знайти нові смисли та переорієнтувати життєві стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буковська О.О «Кризова життєва ситуація» в реабілітаційній діяльності психолога. *Актуальні проблеми психології*. Т.7, вип. 44, С. 21 – 29.
2. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Київ: Главник, 2007. 144 с.
3. Штепа О. С. Особливості зв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології*: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН. Вип. 21. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С. 782 – 791.
4. Lahad, M., Shacham, M., Ayalon, O. The "BASIC PH" Model of Coping and Resiliency. *Theory, Research and Cross-Cultural Application*. London: Jessica, 2013.

УДК 159.922.8:923.2

Педоренко В.М.

*к. психол.н., старший викладач кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В сучасних умовах розвитку суспільства, а особливо з початком війни в Україні досить гостро постала проблема професійного та особистісного становлення майбутніх фахівців. Адже сучасні студенти – це покоління молодих, людей, які народжені вже в незалежній Україні, а тому українське суспільство покладає саме на них великі сподівання у відбудові, зміцненні нашої держави. А тому важливим, на нашу думку, є не тільки питання професійного становлення майбутніх фахівців, а і особистісного, зокрема формування ціннісної системи сучасних студентів закладу вищої освіти.

Важливості проблеми розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців приділяла увагу велика кількість науковців: І. Бех, М. Боришевський, І. Варє, Е. Помиткін, М. Савчин [1, 2, 3] та ін. Ми погоджуємось із думкою багатьох науковців про те, що розвиток ціннісних орієнтацій особистості починається ще з дитячих років, а потім продовжується у закладі вищої освіти тощо. Однак саме в юнацькі роки, коли відбувається криза ідентичності, коли студент

фактично розпочинає самостійне доросле життя, приймає свої перші свідомі відповідальні рішення, саме в цей період відбувається формування стійких ціннісних орієнтацій, переконань[1, 3].

На жаль, початок війни повністю змінив звичний спосіб життя, навчально-професійної діяльності більшості студентів закладу вищої освіти. Адаже у кожного студента, як і у кожного громадянина України відбулась суттєва переоцінка власних цінностей. А тому викладачам потрібно було дещо переорієнтувати освітній процес у закладі освіти, враховуючи потреби сучасного студента. Нова соціальна ситуація передбачала становлення майбутнього фахівця іншого складу, який би поведився морально і який би був здатний до самоконтролю, самообмеження своїх потреб відповідно до нових власних цінностей[1, 3].

Ми провели емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій студентів 2-х, 3-х курсів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. До участі у дослідженні були запрошені студенти денної форми навчання різних спеціальностей (n=56). Для дослідження ми розробили анкету, де найперше включили питання, які дадуть можливість з'ясувати які провідні чинники на даний момент найбільше впливають на формування їхніх ціннісних орієнтацій. Ми отримали наступні результати (табл.1).

Таблиця 1

Показники чинників, які на даний момент найбільше впливають на формування ціннісних орієнтацій студентів

№ з/п	Чинники, які на даний момент найбільше впливають на формування ціннісних орієнтацій студентів	Кількість досліджуваних (у %)
1	Військовослужбовці	89,3
2	Викладачі університету	64,3
3	Родина	53,6
4.	Друзі	48,2%
5	Війна	35,7%

Зазначимо, що студенти могли називати 2-3 чинники, а не тільки один. Найбільший вплив на формування ціннісних орієнтацій сучасних студентів мають військові (89,3%) (їхні заклики «тримати стрій», поведінка військовослужбовців Азовсталі, відомі особистості, співаки, актори, які вступили до Українського війська, виступи Президента України тощо). Високий показник виявлено за чинником «викладачі університету» – 64,3% опитаних. Студенти зазначають, що їм важливо, щоб викладачі під час проведення занять приділяли увагу на обговорення актуальних новин війни.

Кілька студентів відзначили, що «важливо, щоб викладачі давали можливість висловитись з певних подій, а не робили вигляд, що нічого не відбувається і обговорювали тільки навчальний матеріал».

Досить високий показник як чинник розвитку ціннісних орієнтацій студентів отримав чинник родини – 53,6%; друзі – 48,2%; війна як окремий чинник формування ціннісних орієнтацій – 35,7% досліджуваних. Як видно з таблиці 1, серед чинників, які на даний момент впливають на формування ціннісних орієнтацій студентів усі чинники прямо чи опосередковано пов'язані з війною.

Серед названих чинників нема таких, як засоби масової інформації, твори художньої літератури, фільми тощо.

На питання анкети «Які цінності для вас є найбільш актуальними зараз» ми отримали такі результати (таблиця 2). Зазначимо, що студенти могли називати кілька варіантів відповіді.

Таблиця 2

Актуальні цінності студентів закладу вищої освіти (у %)

№ з/п	Актуальна цінність студентів	Кількість студентів (у %)
1	Мир	95,4
2	Здоров'я	85,7
3	Родина	66,1
4	Друзі	33,9
5	Улюблені справи	28,6
6	Кожен прожитий день	12,5
7	Я сам цінність	3,5

Як видно з табл. 2, жоден студент не назвав цінністю власний саморозвиток, навчання. А тому педагогам слід приділити цьому аспекту увагу, мотивуючи студентів до навчальної діяльності за обраною професією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пірен М. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі. *Освіта регіону*. 2011. № 4. URL: <http://social-science.com.ua/article/648>
2. Бушман І. Ціннісні орієнтири сучасного студентства. Особистість студента і соціокультурне середовище університету в суспільному контексті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (2 черв. 2017 р., м. Київ); Київ, 2017. С. 22.
3. Вознюк О. Психолого-педагогічні умови становлення. URL: <http://www.zippo.net.ua/data/files/KafPsihol/MetodRobota/mp>

ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ВІДЧУЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Поняття «відчуження» як термін етимологічно походить від латинського іменника *alienation*, який походить від латинського дієслова *alienare*, що означає «забирати, видаляти або викликати розлуку». На початку даний термін з'явився в богословських працях та позначав сепарацію і відстань між людиною й Богом. Найбільш розробленими та обґрунтованими є зокрема соціальне та психологічне трактування даного феномену. Соціальна філософія трактує відчуження як соціальний процес, що характеризується перетворенням діяльності людини і її результатів на самостійну силу, пануючу над нею і ворожу їй. Психологія визначає відчуження як психологічний захист у формі ізоляції, відособлення всередині свідомості особливих зон, які пов'язані з травматичними чинниками. Тобто загалом можна зазначити, що відчуження є загальною характеристикою суспільства, яка говорить про відірваність його членів один від одного і від суспільства в цілому. Дана проблема особливо гостро постає в умовах війни, коли до відчуженості членів суспільства додається фізична відірваність від місця проживання рідних, або ж їх втрата.

Е. Дюркгейм розглядав відчуження як наслідок аномії, яка розглядається як результат руйнування соціальних норм у суспільстві. Війна в Україні, з її жахливими наслідками яскраво демонструє повне руйнування не лише соціальних норм та правил, а й повної дегуманізації. Також Е. Дюркгейм стверджував, що внаслідок відчуження в людей може виникати відчуття відсутності суспільно схвалених засобів і норм для керування своєю поведінкою задля досягнення мети [2, 49].

Переживання травматичних ситуацій та травми війни зокрема характеризується дисоціацією та ажитацією. У разі виникнення розщеплення чи дисоціації, мислення людини (за локальними суб'єктивними оцінками) стає відчуженим. При цьому деякі сукупності подій людина сприймає окремо, а зв'язки між ними не актуалізує і тому не аналізує. Таким чином можна зробити висновки, що відчуження також характеризується порушенням зв'язків. Тоді те, що відбувається сьогодні, неможливо зіставити з тим, що було вчора. Соціальна ізоляція та відокремленість провокують розпад звичайного функціонування свідомості: її єдність подрібнюється. Виникають ніби окремі відособлені

свідомості, кожна з яких може володіти власним сприйняттям, пам'яттю, установками. У разі такої дисоціації психіки здатність пересуватися з однієї ізольованої зони в іншу зберігається і, перебуваючи в одній з них, людина може спостерігати за самою собою з позиції іншої, тобто ніби з боку. Відчуження здійснює захист людини шляхом усунення «Я» від тієї своєї частини, яка провокує нестерпні переживання.

На основі вищевикладеного можна відзначити, що відчуження має в основному соціальну природу та прояв. Як стверджували різні науковці в різні періоди воно може бути спричинене багатьма чинниками: особливостями комунікації, суспільною взаємодією, трудовою діяльністю, науковими та технічними революціями, суспільними процесами та ін. Психологічний аналіз даного феномену змушує змістити центр уваги з особливостей соціальної взаємодії відчуженої особистості на її внутрішній світ. За М. Сименом, відчуження – це стан індивіда у суспільстві, який характеризується соціальною ізольованістю, іноді самовідстороненням, апатією до соціального буття [3, 174]. Визначення безсилля М. Симена відноситься до особистісного переконання або відчуття, що її власна поведінка або вибір не можуть визначати чого вона хоче досягти і мало впливають на досягнення результатів або підкріплення, яких вона шукає.

З іншого боку, соціальна ізоляція асоціюється з почуттям самотності, відторгнення і відмовою. За Д. Діном низька соціальна ізоляція тягне за собою теплі, дружні, безпечні особисті стосунки, підтримку та ідентифікацію із спільнотою й впевненість у своїй захищеності; тоді як висока соціальна ізоляція тягне за собою відчуття покинутості, самотності, неприйняття та знеособленості. Проте відчуження не завжди може супроводжуватися соціальною ізоляцією особистості. Можна бути серед людей, взаємодіяти з ними і водночас відчувати себе безсилим, психологічно відокремленим, непричетним до того, що відбувається. Такі переживання власне і можна спостерігати в умовах воєнного стану. Ця проблема загострюється відчуттям втрати своєї індивідуальності, усвідомленням внутрішньої самотності у суспільстві й водночас залежності від нього [1].

Емпіричними показниками поняття відчуження є ряд суб'єктивних феноменів: незадоволеність життям в цілому або його окремими сферами, переживання безсилля, аномія, нігілізм або цинізм по відношенню до суспільних цінностей, переживання ізоляції, відчуття втрати сенсу. Власне поняття «сенсу» дозволяє пояснити спектр когнітивних, емоційних і поведінкових феноменів, традиційно пов'язаних з відчуженням.

Дослідження переживання феномену відчуження у сучасному суспільстві з огляду на його комплексність та складність є нагальною проблемою та потребує детального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тимченко О.В. Проблема самоідентифікації в контексті життєвого шляху людини. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2007, вип.2. С. 169.
2. Sarfraz H. Alienation: A Theoretical Overview. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 1997. 12(1-2), P. 45-60.
3. Seeman M. Alienation Motifs in Contemporary Theorizing: The Hidden Continuity of the Classic Themes. *Social Psychology Quarterly*, 1983, Vol. 46(3).P. 171-184.

УДК 316.614:159]:355.09 (477)

Саранча І.Г.

*к. пед. наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Коверзнієва А.І.

*студентка 4 курсу спеціальності 231 Соціальна робота,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОЇНІВ АТО З УРАХУВАННЯМ ЇХ РІВНЯ ОСВІТИ ТА ЗАЙНЯТОСТІ

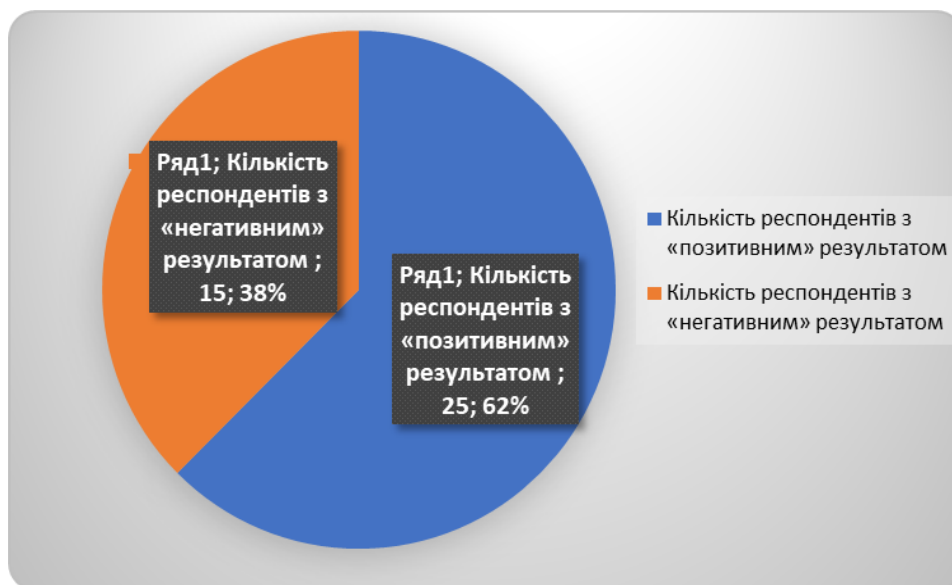
Дослідження розкриває методологічні основи та результати вивчення соціально-психологічних особливостей воїнів АТО з метою окреслення їх потреб у соціальних послугах.

Методологічною основою дослідження є база методик, рекомендованих Міністерством оборони України [1]. Для проведення психологічних досліджень запропоновано підбірку із 20 методик, розділених за етапами участі воїнів АТО у військовій службі: на етапі підготовки, перед відправленням до району ведення бойових дій; під час виконання службових обов'язків і бойових завдань в районі ведення бойових дій; після повернення військовослужбовців із району ведення бойових дій.

Завдання нашого дослідження полягає у побудові перспектив покращення якості соціально-психологічних послуг воїнам АТО, тому за основу емпіричного дослідження було взято методики останнього етапу, а також враховано соціально-демографічні особливості учасників дослідження.

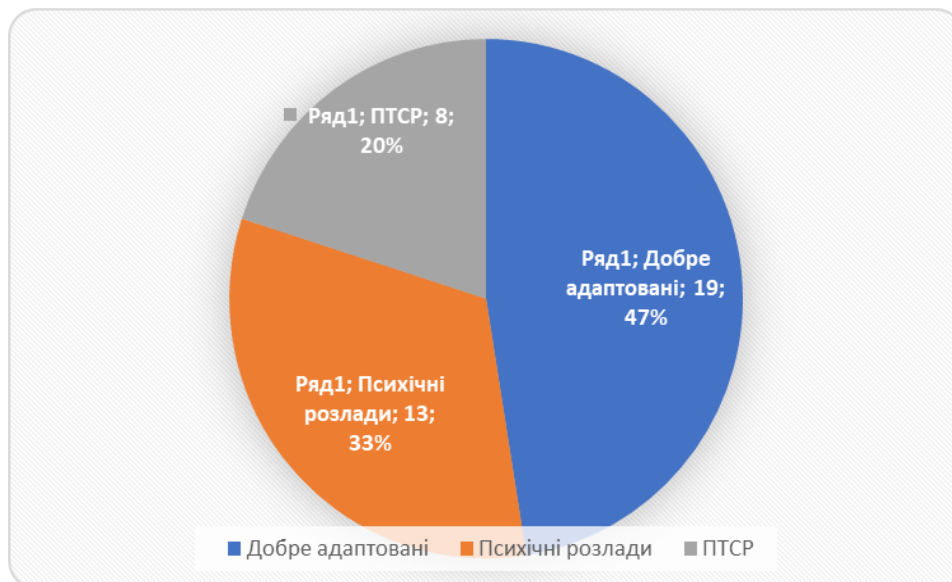
У безпосередньому дослідженні було використано 3 методики: Первинний скринінг посттравматичного стресового розладу (ПТСР), Міссісіпська шкала для оцінки посттравматичних реакцій (військовий варіант) та Шкала оцінки впливу травматичної події.

Аналіз результатів дослідження по кожній із методик проводився із урахуванням віку, статі, сімейного стану, освіти та зайнятості респондентів. Первинний скринінг посттравматичного стресового розладу (ПТСР) показав, що 62% опитаних можуть мати ознаки ПТСР або проблеми пов'язані з травмою і повинна бути проведена подальша психодіагностика (рис. 1). Переважна більшість проявів ПТСР спостерігається у безробітних воїнів АТО.

Рис. 1. Результати первинного скринінгу посттравматичного стресового розладу воїнів АТО, що брали участь в дослідженні

Діагностика за Міссісіпською шкалою посттравматичного стресового розладу показала, що більше половини респондентів добре адаптовані до зовнішніх подразників, 13 осіб (32,5%) мають психічні розлади та 20% респондентів притаманні ознаки посттравматичного стресового розладу (рис. 2).

Рис. 2. Результати дослідження за Міссісіпською шкалою посттравматичного стресового розладу воїнів АТО, що брали участь в дослідженні

Результати дослідження за Шкалою оцінки впливу травматичної події показали, що майже однаково поділились між собою форми впливу травматичної події на воїнів АТО. Суттєвих відхилень у статево-віковому розрізі аналізу результатів дослідження за Шкалою оцінки впливу травматичної події не простежується. Сімейний стан також не здійснює вплив на оцінку травматичних подій. Єдиним показником, який суттєво відрізняє вплив травматичних подій є зайнятість респондентів.

Аналіз соціально-психологічних особливостей воїнів АТО було проведено з урахуванням тематики дослідження та зосереджено на залежності рівня освіти та зайнятості з психологічним станом бійців. Отримані результати дають змогу сформулювати подальші дії, щодо напрямку та покращення якості надання соціальних послуг воїнам АТО, з використанням технології соціального проектування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаєв Н.А., Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В., Ткаченко В.В. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна – це жахлива у своїй реалістичності та трагічності драма, яка розігрується в душі кожної людини, чи то цивільної, чи то військової, і залишає по собі незабутні сліди. Можна цілком беззаперечно стверджувати, що жодна з відомих природних і техногенних катастроф незрівнянна з війною за ступенем екстремальності та за своїми психологічними наслідками.

Війна негативно впливає на людей як у фізичному плані – смерть, травми, сексуальне насильство, недоїдання, хвороби та інвалідність є одними з найбільш загрозливих фізичних наслідків війни, так і в емоційному – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та тривога впливають на психіку людей, викликають зміни в житті та поведінці. Особливих психоемоційних травм зазнають діти, [1; 3] адже, зазвичай, вони не мають іншого вибору, окрім як відчувати, як мінімум, ті ж самі жахи, що й їхні батьки. Війна – акт насильства, здійснюваний людиною, породжує емоційно та психологічно уражені на все життя покоління дітей та молодих людей.

За даними досліджень, одна із трьох дітей, що живуть у зонах бойових дій, може бути схильною до розвитку тієї чи іншої форми посттравматичного стресового розладу, психопатологічних симптомів та зниження рівня психосоціального функціонування протягом усього життя [2; 5].

Серед дітей, які зазнають впливу стресових факторів, пов'язаних з війною, протягом більш тривалого часу, поширеність посттравматичної стресової симптоматики варіюється від 10% до 90%, проявляючись тривожними розладами, такими як посттравматичний стресовий розлад та інші психічні захворювання, включаючи депресію, деструктивну поведінку та соматичні розлади [4]. Пройшовши через подібні потрясіння, діти демонструють їхні наслідки у поведінці і психоемоційному стані.

Людська природа має у своєму розпорядженні певні засоби, щоб упоратися з потрясіннями та життєвими негараздами. Дослідження показали, що для дітей у такому випадку характерним є аномальний відхід від реальності, деякі стають беземоційними, деякі демонструють істеричні спалахи. У деяких випадках дитина, яка зазнала великих потрясінь у ранньому віці, може стати байдужою до страждань інших людей [3]. Водночас результати досліджень свідчать, що

подібна симптоматика не є ознакою тяжкої стадії захворювання. Це є нормальна реакція на ненормальні події.

Як правило, рано чи пізно, дитина повертається до добрих стосунків із зовнішнім світом. Час відновлення залежить від важкості ушкодження, від здатності дитини справлятися із ситуацією, від віку дитини, а головне від лікування у посттравматичний період. Якщо діти вчасно матимуть необхідну допомогу, то зможуть повернутися до звичайного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галецька І., Сосновський Т. Психологія здоров'я: теорія і практика. Л.: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 338 с.
2. Коцан І.Я., Ложкін Г.В., Мушкевич М.І. Психологія здоров'я людини. Луцьк : РВВ – Вежа, Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2019. 316 с.
3. Allwood M., Bell-Dolan D., Husain S. (2002) Children's trauma and adjustment reactions to violent and nonviolent war experiences. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry 41: 450-457.
4. Thabet A., Vostanis P (1999) Post-traumatic stress reactions in children of war. J Child Psychol Psychiatry 40: 385-391.
5. Thabet A., Abed Y, Vostanis P. (2004) Comorbidity of PTSD and depression among refugee children during war conflict. J Child Psychol Psychiatry 45: 533-542.

УДК- 340.13+364+364.4

Яремко О. М.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

СІМЕЙНА МЕДІАЦІЯ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Суб'єктами вирішення конфліктів у соціальній сфері є: суди, адміністративні установи, правоохоронні органи, фахівці з соціальної роботи, соціальні працівники, психологи, медіатори. Проте особливої популярності на сьогоднішній день в Україні набуває практика вирішення соціальних конфліктів за участі саме медіатора, адже вона (практика) сприяє реалізації права сторін конфлікту самостійно шукати і приймати рішення у їхній справі.

Більшій популярності зверненню за медіаційною послугою у соціальній сфері сприяло прийняття 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію», що набув чинності 15 грудня 2021 року [1]. Проте ще до прийняття даного закону правові основи медіації (посередництва) як соціальної послуги були закладені Законом України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIIIЮ [2], наказом Міністерства соціальної політики

України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» № 892 від 17 серпня 2016 року [3] і наказом Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» 23 червня 2020 р. № 429 [4]. Ці нормативно-правові акти наділили медіацію (посередництво) статусом базової соціальної послуги, тобто соціальної послуги, надання якої їй отримувачам забезпечується радами об'єднаних територіальних громад (п. 10 ч. 6 ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги») [2].

Медіацію доцільно застосовувати для врегулювання конфліктів, яким характерні: наявність високого емоційного напруження учасників конфлікту, але при цьому вони прагнуть й надалі залишатися у близьких відносинах; бажання зберегти у таємниці те, що між ними відбувається; неможливість однозначного прогнозувати наслідки конфлікту; наявність значної кількості факторів, які визначають ситуацію. Власне ці ознаки притаманні й конфліктам, які виникають у сімейних відносинах, а також тим, які з'являються під час різних видів соціальної роботи.

Відповідальність за розвиток даної послуги на тій чи іншій території лягає на її громаду. Безпосереднє надання медіації як соціальної послуги відбувається у Центрі соціальних служб, Центрі надання послуг або у фахівця з соціальної роботи і надається особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (наприклад конфлікти між опікунами, між батьками і дітьми). Що стосується конфліктів, які виникають між батьками стосовно дітей, то Служби у справах дітей зобов'язані брати участь у вирішенні цих конфліктів (визначення способу участі батьків у вихованні та утриманні дітей, визначення місця проживання дитини, розусиновлення, позбавлення батьківських прав, отримання дозволу на виїзд за кордон дитини з одним із батьків) [5].

Сторони сімейного конфлікту зустрічаються з медіатором, який є нейтральним, незалежним фахівцем. Медіатор зобов'язаний забезпечити доброзичливий і ефективний діалог між ними, надаючи можливість кожному почути точку зору один одного і бути почутим. Вміти виявляти точки напруження і побоювання сторін сімейної медіації, бути уважним до сторін і добре розумітися в міжособистісних відносинах. Сімейна медіація не є психотерапією, юридичною консультацією або способом уникнення чи відкладення судового розгляду.

Наприклад, практика медіації щодо розірвання шлюбу свідчить про неготовність більшості людей у процесі розірвання шлюбу вести переговори, зберігаючи при цьому спокій, здатність мислити раціонально. Оскільки їх переповнюють сильні емоції, біль та гіркота від стосунків, що руйнуються.

Підвищена емоційність подружніх, як і більшості інших сімейних конфліктів, вимагає від медіатора відповідних компетенцій по роботі з сімейною структурою, деструктивними патернами поведінки подружжя, емоціями, а відповідно і приділення цьому більше часу в загальній структурі медіаційної сесії.

Сімейними медіаторами можуть бути особи, що пройшли спеціальну підготовку. Зазвичай її проходять соціальні працівники, психологи, юристи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20/card2#Card>
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
3. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» від 17 серпня 2016 р. № 892 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>
4. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» 23 червня 2020 р. № 429 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
5. «Медіація як спосіб деконфліктизації сімейних правовідносин в Україні» URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/mediatsiya-yak-sposib-dekonfliktyzatsiyi-simejnyh-pravovidnosyn-v-ukrayini/>

УДК 159.923

Підгурська М.В.

*старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

ПРОБЛЕМИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНИХ РЕАКЦІЙ ПІДЛІТКІВ ЗА УМОВ ВІЙНИ

Актуальність зазначеного дослідження визначається тим, що в умовах воєнних лихоліть українського сьогодення значно зростає обсяг і розширюється феноменологія соціальної дезадаптації населення. Також при цьому спостерігаються різноманітні види асоціальної і антисоціальної, девіантної поведінки. Девіантна, адиктивна і делінквентна поведінка підлітків нині стала чи не постійним елементом соціально-психологічного і психолого-педагогічного досвіду. Необхідність вивчення різноманітних форм соціальних (поведінкових і особистісних) девіацій, а також пошук науково обґрунтованих рішень проблем, які виникають при цьому, в засновку яких перебуває

розуміння психологічних причин і механізмів неналежної поведінки підлітків і юні, які пов'язані із розробкою нових психолого-педагогічних технологій діагностики, превенції і корекції поведінки першочергово в підлітковому середовищі. Девіантна поведінка підлітків, яка спричинена воєнними діями, вимагає до себе інтегрального підходу з урахуванням психологічних, соціальних і персональних (особистісних) чинників.

Існують достатньо сильні внутрішні взаємозв'язки між структурними особливостями особистості підлітка, зокрема, особливостями його мотиваційної сфери і різними формами його соціальної, у тому числі, девіантної поведінки. Принципово можлива корекція форм соціальної агресивної поведінки в ході спеціальної психологічної програми, яка приводить до зміни ряду особистісних параметрів, перш за все, самооцінки і самовідношення (самоствлення), оцінки перспектив життєвого шляху і професійного розвитку, комунікативності, агресивності і ціннісних засновків поведінки, тривоги і упевненості. Указані параметри можуть змінюватися під впливом спеціально організованих соціально-психологічних і психолого-педагогічних дій, що може привести до зміни структури соціальної поведінки підлітків. У такому разі можлива психологічна корекція різних форм неналежної поведінки, яка спричинена війною, через зміну цінностей, заданих зразків поведінки, системи самооцінок (відношення до себе, мотиваційних установок і особистісних ставлень).

Тож висновуємо про те, що агресія є складною, структурною і динамічною формою організації поведінки, яка змінюється в процесі соціалізації і може поставати одним з показників нормотвірної поведінки. Найбільш чутливим періодом в плані виникнення і прояву агресії є підлітковий вік. Особливість прояву агресивної поведінки підлітків у часи воєнних лихоліть полягає в схильності до відкритих форм агресивного реагування з переважанням фізичної і вербальної агресії. Підлітки з нормативними формами поведінки проявляють агресію в прихованій формі через непрямую агресію і негативізм. Агресивна поведінка спричинена не агресивністю як стійкою властивістю деформованої особи зі схильністю до жорстокості і насильства, а стереотипами поведінки і порушеннями процесів саморегуляції. Агресивні дії підлітків часто мають захисно-демонстративний характер. Агресивні тенденції підлітків із девіантною поведінкою в основному виявляються в психотравмуючих ситуаціях, де висока вірогідність емоційної напруги. У сприятливих ситуаціях ці тенденції компенсуються установкою на соціальну кооперацію і агресія може бути реалізована в соціально бажаній формі активності підлітка. Агресивна поведінка в підлітковому віці має дві основні форми: делінквентну і адиктивну, які пов'язані в своїх проявах із специфічними параметрами особистості

(компонентами самооцінки і оцінки зразків поведінки). При цьому досягнення успіху і ризик у підлітків позитивно пов'язаний із делінквентною поведінкою і агресією, тоді як уникнення невдачі і тривожність – з адиктивними формами поведінки.

Потреба у проведенні психокорекції актуалізується внаслідок результатів психодіагностики та прогнозу, що з них випливає, щодо несприятливих тенденцій у розвитку особистості та можливостей їх усунення за умови своєчасної корекції. Завдання психологічної корекції – це опис бажаного стану розвитку певних психічних процесів чи властивостей, який передбачено досягти у результаті корекції. Завдання психокорекції формулюється залежно від анкетних даних і результатів психодіагностики підлітка з девіантною поведінкою (який саме різновид агресивної поведінки має місце, стать і вік, сімейна ситуація, стан психофізичного здоров'я підлітка), а також змісту корекційної роботи (корекція розумового чи емоційного розвитку, рис характеру, невротичних станів та неврозів). Психологічна корекція відзначається більш поверховим і дискретним психологічним впливом на особистість, порівняно з психологічним консультуванням та психотерапією. Вона безпосередньо не націлена на зміну поглядів, внутрішнього світу особистості і може здійснюватися навіть у тому випадку, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Дискретність (на противагу глобальності) означає вплив психолога на відносно незалежні конкретні складові внутрішнього світу людини. Загальні результати психокорекційної програми будуть позитивними, якщо дозволять змінити структуру соціальної поведінки підлітка у бік зменшення форм соціальних девіацій поведінки підлітків, які спричинені війною. Тренінги особистісного розвитку і системи відносин особи є більш ефективною формою психологічної дії, аніж відповідні тренінги окремих видів девіантної і делінквентної поведінки підлітка. Що є дуже важливим у психокорекційній роботі з агресивними реакціями підлітків із девіантною поведінкою за умов війни.

СОЦІАЛЬНО–ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕНТРИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ

В реальних умовах воєнних дій і збройних конфліктів перед освітніми закладами України постали нові завдання, які потребують якнайшвидшого вирішення не лише у теоретичній, але й у практичній площинах. Уряд, науковці та практики спрямовують свої зусилля на надання допомоги в умовах війни. Зокрема, в Законі України від 04 квітня 2022 р. № 1/3872-22 започатковано методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» для педагогічних працівників, психологів і соціальних педагогів закладів освіти [1].

Освітні ініціативи фахівців сьогодні спрямовані на створення нових проєктів психологічної підтримки, телеграм-каналів, гарячих ліній, центрів конверсії та психологічної адаптації, активну співпрацю з міжнародними партнерами. В окреслених реальних умовах важливою є діяльність концентрів, які впроваджуватимуть найкращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, надання соціально-психологічної допомоги постраждалим від насильства та торгівлі людьми (оскільки термін «концентр» влучно пов'язується із необхідністю створення нового, але зі спільним центром, а також містить послідовні ступені у навчанні у ширшому і глибшому обсязі [2]).

Напрямки діяльності соціально-психологічних концентрів охоплюють види соціальної та психологічної допомоги та спрямовуються на різновікову аудиторію. Надзвичайно важливими сьогодні є: як психологічний супровід дітей-переселенців із зони бойових дій та членів їхніх сімей, робота фахівців з дітьми і підлітками, які перебувають у стресовому стані, так і індивідуальне консультування та робота в групах психологічної підтримки, навички психологічної самопомоги, надання юридичних та соціальних послуг та ін.

В умовах воєнного стану заклади освіти стали прихистками для людей, які потребують тимчасового житла. Внутрішньо переміщених осіб розміщують у гуртожитках закладів професійної, фахової та вищої освіти. У школах, дитсадках, закладах вищої освіти проводиться волонтерська діяльність, збір, сортування, розподіл гуманітарної допомоги.

Отже, діяльність соціально-психологічних концентрів надання допомоги є сьогодні потрібною і ефективною освітньою ініціативою як в контексті

антикризового управління освітнім закладом в умовах воєнного стану, так і в створенні безпечного та здорового освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 04 квітня 2022 р. № 1/3872-22. Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-persha-psihologichna-dopomoga-algoritm-dij>.
2. Словник української мови: у 11 томах. Том 4. Київ: Наукова думка, 1973. С.274.

УДК 159.9

Дембіцька В.В.

*здобувачка ступеня вищої освіти доктор філософії,
спеціальність 053 Психологія*

*Західноукраїнського національного університету,
викладач кафедри психології та соціальної роботи*

Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник - Гірняк А.Н.

*доктор психологічних наук,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

ВПЛИВ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВЗАЄМИН НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ ДИТИНИ

Психічне здоров'я є необхідною умовою функціонування та розвитку дитини в процесі життєдіяльності; є динамічною сукупністю психічних властивостей людини, які забезпечують гармонію між потребами людини і суспільства. З одного боку, воно є умовою адекватного виконання людиною своїх вікових, соціальних і культурних ролей, з іншого боку, забезпечує їй можливість безперервного розвитку впродовж усього її життя [2].

Емоційне благополуччя людини пов'язане як з характером емоцій, що переживаються, так і з можливістю і вмінням ці емоції проявляти. Сутність емоції як характеристики внутрішнього світу людини розуміється в психології як «особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з потребами та мотивами, що відображають у формі безпосередньо чуттєвих переживань значимість діючих на суб'єкта явищ і ситуацій» [1].

Дитячо-батьківські взаємини прийнято розуміти як найважливішу детермінанту психічного розвитку та процесу соціалізації дитини. Вони можуть бути визначені наступними параметрами:

- характер емоційного зв'язку: з боку батька – емоційне прийняття дитини (батьківська любов), з боку дитини – прив'язаність та емоційне ставлення до батька. Особливістю дитячо-батьківських відносин у порівнянні з іншими видами міжособистісних відносин є їх висока значущість для обох сторін;

- мотиви виховання та батьківства; особливості прояву батьківського лідерства;

- спосіб вирішення проблемних і конфліктних ситуацій; підтримка автономії дитини;

- соціальний контроль: вимоги та заборони, їх кількість; спосіб контролю; санкції (заохочення та підкріплення); батьківський моніторинг;

- ступінь стійкості та послідовності (суперечливості) сімейного виховання [1].

Найвищі показники емоційного розвитку припадають на середній дошкільний вік, що зумовлює високі розбіжності у значеннях «емотивності як індивідуальної характеристики емоційності». Саме у дошкільному віці відбувається активне формування індивідуальних варіантів емоційної сфери дітей.

Багато вчених вважають емоційну сферу найбільш патогенною зоною у сучасній культурі. Психологи підкреслюють, що «нестійкість соціальної, економічної, ідеологічної обстановки, дискредитація багатьох моральних орієнтирів викликають масовий психологічний стрес, який дуже позначається на загальному духовному та фізичному здоров'ї людей», причому негативні зміни спостерігаються в дітей дошкільного віку [3].

Дошкільний вік характеризується тісною емоційною прихильністю дитини до батьків (особливо до матері), причому не у вигляді залежності від них, а у вигляді потреби у любові, повазі, визнанні. У цьому віці дитина ще не може добре орієнтуватися в тонкощах міжособистісного спілкування, не здатна розуміти причини конфліктів між батьками, не володіє засобами для вираження власних почуттів та переживань. Тому, дуже часто сварки між батьками сприймаються дитиною як тривожна подія, ситуація небезпеки (через емоційний контакт з матір'ю). Дитина схильна відчувати себе винною у конфлікті, що виник, оскільки не може зрозуміти справжніх причин того, що відбувається і пояснює все тим, що вона погана, не виправдовує надій батьків і недостойна їхньої любові. Таким чином, часті конфлікти, гучні сварки між батьками викликають у дітей-дошкільнят постійне почуття занепокоєння,

невпевненості в собі, емоційного напруження і можуть стати джерелом їхнього психічного неблагополуччя [5].

Усі негативні чинники, про які йшлося, пов'язані з проблемою невротизації дитини, тобто з причинами виникнення та перебігу хвороби. У зв'язку з тим, що саме в дошкільному віці найчастіше зустрічаються діти, які страждають на неврози та інші психічні захворювання, дуже актуальною є проблема психопрофілактики психічного стану здорових дітей-дошкільнят. Безумовно, найкращим профілактичним засобом є добрі стосунки батьків із дітьми, розуміння батьками внутрішнього світу своєї дитини, її проблем та переживань, уміння поставити себе на місце своїх дітей [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєнко Т. Ф. Тенденції розвитку і класифікація батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї. *Збірник наукових праць Української Академії державного Управління при Президентові України*. К.: Вид-во УАДУ, 2001. Вип. 1"А". 192 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 96 с.
3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
4. Гірняк А.Н. Передумови формування гармонійної міжособистісної взаємодії в молодій сім'ї. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: [Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, ТНЕУ, 5-6 квітня 2019 р.]. Тернопіль: Економічна думка. 2019. Т. 2. С. 133-136.
5. Гірняк А.Н. Соціально-психологічний портрет сучасної неповної сім'ї. *Вітакультурний млин*. 2010. Модуль 11. С. 37-41.

УДК: 159.9

Дубатовк В. С.

*аспірантка першого року навчання,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розвиток лідерських якостей учнів старшої школи в Україні надає молоді можливість брати активну участь у ефективному функціонуванні навчально-виховного процесу, залучення до соціальних ініціатив та суспільного життя.

Актуальність дослідження проблеми розвитку лідерських якостей учнів продиктована стрімким зростанням попиту на молодіжне лідерство в умовах воєнного стану. Оскільки саме учні з розвиненими лідерськими якостями здатні об'єднати групи та утримувати зв'язок між їх членами. Адже в умовах воєнного стану, учні знаходяться у різних куточках країни та світу, на окупованих територіях, а зв'язок і комунікація між ними є значущими. Таким чином молодь має змогу зробити свій внесок у відновлення стабільного українського суспільства. Зауважимо, що саме школа повинна створювати відповідні умови для прояву молоді.

Шкільне освітнє середовище, як інститут соціалізації особистості та має сприяти розвитку лідерських якостей молоді. За час навчання у школі учні не лише набувають базових знань, а й засвоюють нові соціальні ролі, моральні норми та цінності, формуються нові інтереси. Ці якості розвиваються на фоні правильного функціонування шкільного освітнього середовища [2, 97].

Зміни, що відбуваються в сучасному світі щодня, ставлять нові вимоги до лідера. Лідер – це особистість, яка має розвинуті комунікативні вміння, своїми діями інтегрує та цілеспрямовує групу, здатна виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у групі; лідерство – це соціально-психологічний феномен внутрішнього розвитку групи, який характеризує відносини домінування і підпорядкування у групі результатом дії об'єктивних і суб'єктивних факторів, система соціально-психологічних явищ, пов'язаних з виходом людини в лідери та її поведінкою у ролі лідера [4].

На нашу думку, найбільш розширеною та змістовною є класифікація лідерських якостей, яку пропонує український дослідник Н. Семченко:

1) інтелектуально-креативні (швидкість, гнучкість, аналітичність, критичність, продуктивність, точність, послідовність, ерудованість, компетентність);

2) морально-вольові (соціальна відповідальність, порядність, чесність, оптимізм, альтруїзм, принциповість, сумлінність, самокритичність, дисциплінованість, честоловність, упевненість у собі та своїх силах, мужність, рішучість, наполегливість);

3) організаторсько-ділові (цілеспрямованість, переконливість, організованість, діловитість, активність, енергійність, заповзятливість, дієвість, об'єктивність, справедливість, доброзичливість);

4) емоційно-комунікативні (товариськість, комунікабельність, спостережливість, емпатичність, експресивність, ініціативність, репрезентативність) [1, 12].

Сформованість та розвиток перелічених якостей є дуже важливим у процесі розвитку особистості та досягнення нею поставлених життєвих цілей та спроможності об'єднувати інших людей для досягнення поставлених цілей.

Молодіжне лідерство є важливим компонентом розвитку освіти та суспільства, тому у сучасних обставинах одним із ключовим завдань для шкільного колективу та школи, як організації, метою якої є створення навчально-розвивального середовища для соціально-орієнтованої та гармонійно розвиненої особистості, має бути розвиток лідерського потенціалу учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. Психологічні особливості орієнтації учнів підліткового віку на лідерство залежно від типу закладу загальної середньої освіти. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2020, № 4 (21) С.7-17.
2. Доценко О. Освітнє середовище як умова формування компетентностей школярів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*, 2013. № 123(2). С. 96 – 99.
3. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentation-Roman-Stesichin.pdf>
4. The journal of business, economics, sustainability, leadership and innovation. URL: <https://www.cuw.edu/academics/schools/business/besli-journal.html>

УДК: 159.9

Короцінська Ю.А.
*аспірантка кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Науковий керівник - Паламарчук О.М.
д. психол. н, професор,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАСОБИ ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЮНАКІВ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД: ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ ГРУП ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Війна в Україні здійснила переворот в усіх сферах життя держави. Значних змін зараз зазнає також психологія, трансформуючись зі сфери досліджень соціальних та особистісних явищ у сферу екстреної допомоги в кризових

станах. І якщо значна увага нині звертається на постраждалих від активних бойових дій, військовослужбовців, матерів та дітей, то юнаки залишаються обділені такою увагою. Вони ніби достатньо дорослі, аби опікуватися ними, достатньо зрілі, аби самим допомагати оточуючим, достатньо молоді та здорові, аби стійко витримати стреси війни.

Разом з тим, численні дослідження минулих років свідчать про те, що саме юнацький вік сповнений внутрішніх конфліктів, емоційної нестабільності, невпевненості в собі та пошуків власного місця в соціальному житті[2]. Крім того, варто пам'ятати, що саме юнаки є найбільш активною, продуктивною, перспективною, водночас гнучкою категорією населення України.

Фізіологічні дослідження свідчать, що мозок досягає морфологічної зрілості до 18-20 років. Також у період 18-25 років відбуваються найбільші зміни в інтелектуальних функціях. Далі у 26-29 років відбувається зниження функцій пам'яті і мислення. Це відображається на емоційній сфері юнаків: вони краще аналізують свої емоції, можуть свідомо ними керувати та підсилювати мотивацію до дій власними емоціями[3]. Проте сильний стрес може суттєво ослабити захисні механізми психіки, похитнути самооцінку юнака та загострити минулі проблеми[4].

В ході індивідуальної та групової роботи з юнаками було виявлено такі особливості емоційного реагування на військові події:

- розгубленість перед майбутнім (невизначеність, яка дуже тисне та дезорганізує юнака);
- переживання краху планів та мрій (на рівні переживання горя та втрати);
- страх відпустити минуле, навіть негативне;
- відсутність опорних об'єктів;
- домінуючі емоції – тривога, розгубленість (проблеми з самооцінкою), безвихідь, відчай, а також спонтанність, креативність, самовіддача, емпатія;
- більшість хвилюється через те, що старі моделі емоційної саморегуляції не працюють, а нові ще не сформовані.

Якщо у мирний час юнаки частіше використовували конструктивні стратегії регуляції емоцій, а деструктивні стратегії когнітивної регуляції емоцій були зумовлені бажанням зниження наслідків стресових ситуацій[1], то нині деструктивні стратегії в юнаків спостерігаються дедалі більше.

Разом з тим, існує ряд психологічних програм, спрямованих на психоедукацію, групову підтримку та зменшення негативних симптомів стресу серед дітей та молоді. Помітну ефективність продемонстрували групи підтримки для юнаків 16-18 років за програмою «Діти та війна»

(CHILDRENANDWARFOUNDATION) від фонду UNICEF. На даних групах підтримки юнаки засвоюють психофізіологічні основи стресу та сильних емоцій (теоретичний блок), практикують вправи, що допомагають емоційній саморегуляції: дихальні техніки, техніки спрямованої візуалізації, майндфулнесс(Mindfulness), техніки когнітивно-поведінкової терапії для усвідомлення та зміни фокусу емоцій. Груповий формат роботи має ряд переваг: взаємопідтримка та співчуття, обмін досвідом, полегшення від усвідомлення того, що ти не один маєш ті чи інші проблеми чи негативні емоційні реакції.

Окрім того, ми описали базові рекомендації юнакам задля розуміння базових принципів емоційної саморегуляції в період війни.

- Ваші емоції – це є індикатор вашого внутрішнього балансу. Вони – ваші друзі, а не вороги. Навчіться слухати те, про що вони хочуть вам сказати.
- Завжди давайте вихід емоціям – в рухливих заняттях, творчості, веденні щоденника, довірчих розмовах.
- Навчіться відволікатися від проблем: споглядаючи природу, слухаючи музику, читаючи книги, займаючись повсякденними справами.
- Навчіться відділяти головне від другорядного: ранжувати завдання, економити ресурси.
- Допомагаючи іншим, ви допомагаєте собі, адже таким чином ви позбуваєтесь відчуття безпорадності.
- Створіть собі корисні ритуали на початку дня (для зарядження на позитив) та перед сном (для розслаблення). Ритуали мають бути стабільними.
- Навчіться техніці «майндфулнес», головний принцип якої полягає у повній присутності в моменті та активації всіх органів чуттів.
- Продовжуйте навчатися та засвоювати нову інформацію. Це допоможе мозку швидше відновитися після стресу (нейрогенез).
- Якщо ви переїхали – зробіть усе можливе, аби якомога швидше адаптуватися до нового місця.
- Підтримуйте контакти з оточуючими людьми. Продовжуйте спілкуватися з друзями, заводьте нові знайомства.
- Подбайте про неперервність свого існування: віри, емоцій, соціальної підтримки, уяви, когніцій, фізіології (модель BASIC PH) [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Л.І., Шульга Г.Б. Особливості стратегій емоційної саморегуляції осіб юнацького віку. *Габітус*. 2020. Вип. 18, Том 2.

2. Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості в підлітковому та юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Одеса, 2005. 19 с.
3. Рева О. М. Формування емоційної стійкості у ранньому юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2005. 23 с.
4. Ткач Б.М. Нейропсихологічні особливості осіб з девіантною поведінкою. *Psychological Journal*. 3 (13), С. 156–171. DOI:10.31108/2018vol13iss3pp156-171.
5. Lahad M., Shacham M., Ayalon O. The «BASIC Ph» model of coping and resiliency: theory, research and cross-cultural application. London; Philadelphia, PA: Jessica Kingsley Publishers, 2013. 288 p.

UDC 159.9

Cui Jizhou

the 5th year students Social and Humanitarian Faculty

Specialty 053 Psychology

West Ukrainian National University

Scientific supervisor- Podzhynska O.O.

Candidate of Psychological Sciences

Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work

West Ukrainian National University

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL DIRECTIONS AND MEASURES TO INCREASE THE PSYCHO-EMOTIONAL STABILITY OF THE INDIVIDUAL

Emotional stability refers to the situation in which a person's emotional state fluctuates with changes in external (or internal) conditions.

Some people with more stable emotions are less likely to cause strong emotional reactions or slower emotional reactions for general situations. For example, when encountering major life events such as career success or failure, it is easier to control your emotions. People with emotional instability are prone to emotional reactions to events, and trivial things in life can also cause strong emotional changes [1, 11].

Every emotional person has his own emotional detonation point. They may be caused by inferiority, anxiety, unsatisfied dependence, etc. When these «dead holes» are touched by others, their negative emotions are easily aroused.

Emotional stability is people's ability to balance negative emotions such as inferiority and anxiety. People with strong emotional stability occupy fewer negative

emotional detonation points in personality traits, and they are clearer about the position of their «germ barrels», so they can better deal with their potential emotions.

Emotional stability is one of the indicators of psychology to judge personality traits. The most widely used Eisek emotional stability test can be used to determine whether there is inferiority, depression, anxiety, obsessive-compulsive disorder, dependence, suspicion and guilt. Eisek is a professor of psychology at the University of London in the United Kingdom. He is one of the most famous psychologists in modern times and has compiled a variety of psychological tests [2, 144].

Eisek pointed out that people with emotional (nervous) instability are moody and prone to excitement; emotionally (nervous) stable people react slowly and slightly, and are easy to calm down. He further pointed out that emotional (nerve) is associated with the function of the autonomic nervous system, especially the sympathetic nervous system.

In the process of exploring the treatment of neurosis all year round, scientists have summarized a set of effective ways to improve emotional stability. Unfortunately, the popularity and implementation rate of this method are very low in Chinese society at present, which causes most people with low emotional stability to abruptly bear the harm of neurotic characteristics to life outcomes [2, 142].

The low prevalence of effective methods is that most of these methods are developed and used by clinical psychiatrists in the United States. China's mental health industry generally lacks standardized and strict scientific guidance, so even if you turn to paid psychological counseling programs in China, the probability that you will eventually fully harvest and implement one or two on the list of effective methods is extremely low. Therefore, most Chinese with low emotional stability are unaware of their own situation. Most of them only accept self-discipline to fight emotions (derive from the deviation of survivors who have observed some successful cases of highly responsible people), and they often have a lot of resistance to the professional skills used in the treatment of mental illness (fear and discrimination against people with mental illness). At present, the most effective method that has been tested to improve emotional stability is called the Unified Protocol (UP) [3, 59; 4]. The main purpose of UP was to treat clinical emotional and mood disorders. The UP method integrates the essence of the following psychotherapy techniques: cognitive behavior therapy, mindfulness therapy, anxiety expos The study shows that with the application of UP, the neurotic characteristics of subjects can be reduced more significantly and permanently than a single intervention.

REFERENCES

1. Bono J. E., Judge, T. A. (2003) Core self-evaluations: A review of the trait and its role in job satisfaction and job performance. *European Journal of personality*,

17(1), pp. 5-18.

2. Brose A., Scheibe S., Schmiedek F. (2013) Life contexts make a difference: Emotional stability in younger and older adults, *Psychology and Aging* 28(1), pp. 139-148.

3. Fisher T. D., McNulty J. K. (2008) Neuroticism and marital satisfaction: The mediating role played by the sexual relationship. *Journal of family psychology*, 22(1), pp. 54-65.

4. Furman A., Bessarab A., Turubarova A., Leshchenko I., Hirnyak A., Furman O. Psychological Tools Affecting Increasing Motivation to Learn Two Foreign Languages. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11, No. P. 255-263.

5. Zhu Jing-Shun Health psychology: Psychological students, Education and Science Publishing, 2002.

UDC 159.9

Zhu Jiale

the 5th year students Social and Humanitarian Faculty

Specialty 053 Psychology

West Ukrainian National University

Scientific supervisor- Podzhynska O.O.

Candidate of Psychological Sciences

Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work

West Ukrainian National University

PSYCHOLOGICAL PREVENTION AND CORRECTION OF DELINQUENCY

Criminal psychology prediction is the premise and condition of criminal psychology prevention.

Criminal psychology prediction is particularly important for crime prevention. Without scientific crime prediction, it is difficult to carry out effective crime prevention. In this sense, doing a good job in criminal psychology prediction is an important prerequisite and condition for doing a good job in criminal psychology prevention.

The methods and techniques of criminal psychology prediction are the guarantee of the accuracy and scientificity of criminal psychology prevention [1, 255].

The prediction of juvenile criminal psychology should be carried out according to the signs of crime, that is, according to the corresponding external behavior performance or some signs revealed during the formation of individual criminal psychology.

The prediction methods include observation method, heart-to-heart method, activity product analysis method, survey and interview method, etc. Suggestions for the psychological prevention of juvenile delinquency.

The changes in the physical development of adolescents will inevitably lead to changes in their psychology. During this period, some teenagers have a special affection for the opposite sex and like to be close, and some still have curiosity and a sense of mystery. These are all manifestations of the gradually clear sexual awareness. Some parents and teachers simply stop, oppose or even reprimand them, so that they cannot get help from adults and turn to so-called «confidants». Educators themselves should have a correct understanding of the emergence and maturity of adolescents' sexual awareness, and should properly educate them about sex knowledge and guide them to correctly handle the relationship between the sexes [1, 208; 3].

Suggestions for the psychological prevention of juvenile delinquency.

1) Top-down prevention. Set up national-level, leading and professionally authoritative crime prevention institutions, and set up corresponding psychological counseling and counseling centers in provinces, cities, and counties. obligation.

2) Bottom-up prevention. Schools, communities and relevant departments shall set up databases to provide crime information for prevention centers at all levels. Participation of news media: set up columns on central and provincial television and radio stations to report and comment on the psychological prevention of juvenile delinquency at the national and local levels. At the same time, use the Internet to transmit and exchange information on the prevention of criminal psychology, so that society, families, schools and individuals can jointly participate in the activities of juvenile delinquency prevention.

3) Youths with lofty ideals, lofty moral character and strong sense of social responsibility will form a youth volunteer group to actively call for mainstream culture, maintain uprightness and establish a new trend [2,181].

Adolescence is the future of the country, the hope of the nation, The prevention of juvenile delinquency is conducive to the healthy development of young people's mind and body. Although it has a long way to go, it is the common responsibility of the whole society.

REFERENCES

1. Dahua L, The Psychology of Juvenile Delinquency, China University of Political Science and Law Press, 1989. 260 p.
2. Editor-in-chief of the Chinese Institute of Social Sciences, The Psychology of Juvenile Delinquency, Shanghai People's Publishing House, 1985.P. 185.
3. Kirdan O., Kovalenko N., Miloradova N., Sabat N., Kovalchuk O., Hirnyak A. Psychological and Pedagogical Cooperation as a Factor in Increasing the Level of

Tolerance for Innovation. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21, No. 12. P. 684–688.

4. Wenhua Z, Xiaohua D, *Criminal Minds and Correction*, Mass Publishing House, 1997. P. 155.

УДК 159.9:314.15

Семенчук А. В.

*магістр спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет*

Науковий керівник - Підгурська М. В.

*старший викладач кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнського національного університету*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Проблема трудової міграції в Україні є широко розповсюдженим феноменом, який існує вже багато років. Трудова міграція як явище впливає не тільки на економіку держави, а й на суспільство загалом, особливо на дітей трудових мігрантів, які стають соціальними сиротами, що, як наслідок, зумовлює багато інших проблем. Міграція українського населення з метою працевлаштування в іноземних країнах є негативним явищем, яке сильно позначається на функціонуванні сім'ї як одного із найважливіших соціальних інститутів. Діти трудових мігрантів, що залишились з бабусями, дідусями чи братами або сестрами, відчують себе відкинутими, оскільки вони не знали належної батьківської турботи, догляду, опіки та виховання, а тому потребують кваліфікованої соціально-психологічної допомоги від фахівців.

Актуальність цього явища в Україні підтверджуються низками документами як: Конвенція ООН про права дитини; Конституція України; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закон України «Про основні засади державної міграційної політики України»; Закон України «Про зовнішню трудову міграцію»; Наказ МОН України «Про проведення соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів» та ін. [1, 131-132].

За звітом, наданим Міжнародною організацією з міграції у 2020 році Україна посідає четверте місце за кількістю мігрантів за кордоном, що становить 5,5 млн. осіб. Враховуючи російське вторгнення в Україну, згідно звіту наданим МОМ (28 квітня 2022 року), кількість емігрантів становитиме від 10 млн. осіб загалом, враховуючи звіти 2020 та 2022 року [4, 1; 5].

Згідно зі статистичними даними, наданими міжнародною правозахисною організацією «Ла Страда – Україна», серед основних причин трудової міграції українців є бажання заробити гроші на навчання дітей (86 %); придбання або будівництво житла для родини (72 %); забезпечення базових потреб своєї родини (69 %) [3]. Із наведених статистичних даних можна скласти загальну картину того, що більшість батьків, які виїжджають в іноземні країни, здійснюють це, щоб забезпечити своїх дітей освітою та базовими потребами, що з одного боку – забезпечує їх матеріально, але з іншого – призводить до виникнення психоемоційних проблем, відчуття провини, відчуження, низької мотивації та ін.

У дітей, яких батьки виїхали працювати за кордон, частіше формуються негативні ознаки у поведінці, такі як безвідповідальність, агресивність, байдужість, замкнутість. У них формується негативне ставлення до навчання, проявляється все більше споживацька поведінка, оскільки, окрім матеріальних речей вони нічого не мали. Розлучившись із сім'єю, дитина розпочинає шукати приклад для наслідування в інших особах, а особливо у кримінальному середовищі, де пізніше, її втягують до алкоголізму, проституції, наркоманії чи злочинної діяльності.

Загалом, діти трудових мігрантів мають такі ж проблеми, як і їх однолітки, але ж до цього також додаються додаткові труднощі через відсутність батьків, зокрема: тривожність, відчуженість, переживання за батьків, самотність, відсутність ціннісних орієнтацій. Усілякі питання та проблеми, які звичайні діти вирішують за допомогою порад батьків, діти трудових мігрантів не завжди можуть розв'язати, оскільки не відбулось настановлення їхніми батьками, а за допомогою до близького оточення чи професійних фахівців вони не звертаються через відсутність довіри або відчуття ніяковості, яке виникає у них від розповсюдження своїх проблем [2, 158].

Отже, для запобігання подальших психологічних та соціальних проблем у житті дитини трудових мігрантів, за нашим переконанням, необхідно:

- розробити та впровадити в практику програми, що зорієнтовані на наданні соціально-психологічної допомоги дітям трудових мігрантів у загальноосвітніх навчальних закладах;
- розробити комплексні корекційні програми для надання психологічної допомоги дітям трудових мігрантів, які включатимуть методи індивідуальної та групової терапії;
- впровадити групові заняття у загальноосвітніх навчальних закладах, що зорієнтовані на поширення дітьми трудових мігрантів своїх переживань та проблем, які притаманні їм через відсутність їхніх батьків;

– надавати консультації опікунам дітей трудових мігрантів щодо вирішення конфліктів з дітьми, проблем та труднощів, що виникають у житті дитини.

Таким чином, ми визначили, що при наданні соціально-психологічної допомоги дітям трудових мігрантів та їм опікунам, необхідно використовувати різний комплекс видів допомоги: психологічну, соціально-педагогічну, інформаційну-консультативну тощо. Адже, при вчасному виявленні проблеми та швидкому втручанні, фахівець допоможе знизити ризик потрапляння дитини у складну життєву ситуацію та забезпечить її нормальне функціонування у соціумі під час відсутності батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заверуха О. Я. Соціально-психологічні детермінанти проблеми психологічного сирітства дітей трудових мігрантів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2017. Вип. 2. С. 131-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2017_2_16
2. Пігіда В. М. Соціально-педагогічна діяльність з дітьми трудових мігрантів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 21. С. 157-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_53
3. Шевцова М. «Євросироти»: з чим стикаються діти українських трудових мігрантів. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/05/4/224005/> (дата звернення: 24.05.2022)
4. Ukraine response situation report 28 april 2022. IOM Ukraine. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/situation_reports/file/ukraine-response-situation-report-28-april-2022.pdf
5. World migration report 2022. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

УДК 159.922.8:923.2

Бойченко А. В.

*студентка 4 курсу спеціальності 053 Психологія,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ АВТОНОМНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема автономності особистості є досить актуальною протягом різних вікових періодів, а особливо в період юності. Адже починаючи з раннього

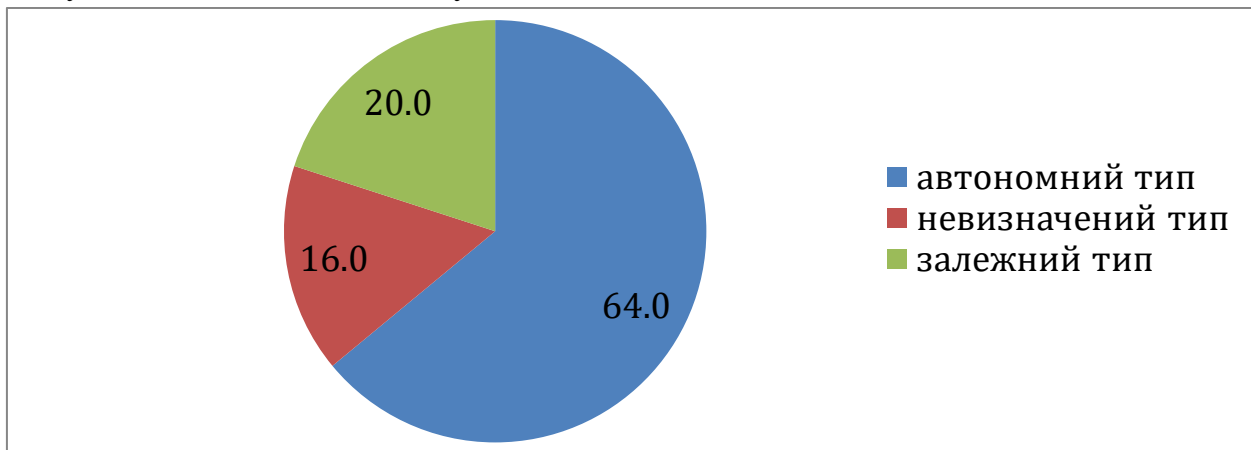
юнацького віку особистість робить свій вибір майбутньої професії, вчиться приймати самостійні відповідальні рішення, вибудовувати стосунки з протилежною статтю тощо. Звичайно, рівень автономності у кожної особистості різний, проте безперечним є той факт, що саме під час навчання у закладі вищої, професійно-технічної освіти, автономність особистості набуває вищого рівня розвитку[3]. Крім того, сучасні суспільні виклики, такі як війна, створюють умови для ще більшого прояву автономності особистості. Адже кожна людина в умовах військового стану, загальної мобілізації змушена самостійно прийняти свідоме рішення про те, як їй будувати своє життя далі: відвідувати заняття і старанно вчитись, чи займатись волонтерством, записатись до складу Тероборони чи виїхати в іншу країну, шукаючи більш безпечного місця проживання тощо. А тому, враховуючи зазначене, проблема автономності особистості в сучасних умовах є вкрай актуальною.

У психологічному розумінні **автономність** особистості визначається як соціально-психологічна якість, яка дозволяє їй діяти незалежно від внутрішніх і зовнішніх чинників, установок, яка здатна при цьому демонструвати самостійність. Автономія особистості визначається науковцями як потреба у прояві автономності [4]. Автономність вивчалась багатьма науковцями. Так, на думку А. Адлера ідея прагнення людини до автономності закладена у прагненні подолати «комплекс неповноцінності». На думку Е. Фрома, людина завжди прагне позбутися почуття неповноцінності, досягти автономії, однак відповідно до його теорії, особистість, будучи в постійному пошуку шляхів досягнення автономності, ніколи не здатна її досягнути [1, 2, 4]. А. Маслоутрактуює автономність людини як чинник самоактуалізації. На думку науковців І.Булах, Т.Гурлева, М.Яцюк та ін. [1, 2, 4], автономність є ознакою дорослості, самостійності людини.

Більшість науковців ототожнюють поняття автономності особистості із поняттям самостійності як здатності самостійно визначати власні цілі, досягати їх, самостійно вирішувати проблеми, труднощі, які з'являються в житті. Найголовнішими аспектами самостійності є свобода у власному виборі, вміння обґрунтовувати та досягати цієї свободи[4]. Досліджуючи особливості автономності особистості, до участі в дослідженні ми запросили студентів спеціальності 053 Психологія Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (n=50). У процесі дослідження за методикою «Методика діагностики автономності-залежності особистості в навчальній діяльності Копопкіна О. А., Пригіна Г.С» було отримано наступні результати, які представлено нами на рисунку.

Як видно з рисунку, 64,0% студентів виявляють здатність до автономності. Це означає, що дані студенти є достатньо самостійними у

прийнятті власних рішень, вони керуються власними висновками, виявляють здатність до аналізу та синтезу інформації. У 16,0% досліджуваних виявлено невизначений тип. Під час емпіричного дослідження нам не вдалося встановити переважаючий тип даних досліджуваних. Ми припускаємо, що дані досліджувані схильні до прояву як автономності, так і залежності, в залежності від різних ситуацій і від оточення. Однак у процесі дослідження нами виявлено 20,0% студентів належать до типу залежних.

Рис. Показники дослідження автономності-залежності досліджуваних за методикою Копокіна О. А., Пригіна Г.С. (у %)

Це характеризує даних досліджуваних як тих, хто виявляє низьку здатність до прийняття власних рішень. Таким студентам досить складно наважитись і зробити самостійний крок для вирішення тієї чи іншої задачі. Отже, як видно з представлених результатів нашого дослідження, більшості досліджуваних студентів характерний автономний тип поведінки, однак виявлено високий показник досліджуваних (20,0 %), які проявляють низьку здатність до самостійності, автономності, самостійне прийняття складних відповідальних рішень.

Зауважимо, що в умовах війни здатність приймати самостійні відповідальні рішення, тобто проявляти автономність є однією із найбільш важливих здатностей. А тому педагогам, психологам закладів освіти, самим студентам слід приділити достатньо уваги і зусиль для розвитку автономності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: дис.докт.психол. наук: 19.00.07.Київ, 2004. 581 с.
2. Гурлева Т.С. Автономність як ознака і рушійна сила особистісного зростання. *Актуальні проблеми психології*. Том 3: Консультативна психологія і психотерапія: Зб. наук. праць Інституту психології ім.

Г.С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С.Д., Кісарчук З.Г. Ніжин: Міланік, 2008. Вип. 5, С. 61 – 71.

3. Свіденська Г.М. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості в період підліткової кризи: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Інститут психології ім.Г.С.Костюка АПН України. Київ, 2008. 21 с.

4. Яцюк М.В. Соціально-психологічні умови розвитку автономності особистості в юнацькому віці: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2009. 245 с.

УДК: 159.9

Бучинська В. І.

*студентка 3 курсу спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет.*

Науковий керівник - Бригадир М.Б.

*к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ КРИЗОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ

В процесі життя людина проживає різноманітні кризові ситуації, які з одного боку є травмуючими для неї, з іншого, дають можливості зростання та розвитку. Проте в психологічному контексті не завжди особа може справитись із труднощами, особливо, коли ця ситуація зачіпає дитячу психіку. Діти, які відчують можливу або реальну перешкоду задоволення основних потреб не здатні допомогти самі собі. Тому потребують підтримки близької людини або психолога. Зараз, під час війни актуальними кризовими ситуаціями є: вимушене переселення, втрата членів сім'ї, руйнування домівки, що дає відчуття позбавлення безпеки для дітей.

Для дитини, яка переживає кризу, зазвичай, характерними є наступні особливості:

- 1) невпевненість та безпорадність;
- 2) підвищена тривожність і страхи;
- 3) підвищена емоційність;
- 4) відчуття зовнішнього тиску і напруги;
- 5) гостра потреба в допомозі [2, с. 6].

Діти є надзвичайно вразливими особливо у невизначених ситуаціях. Перебуваючи в стані тривоги, «маленька особа» може мати широко

розплющені очі, витрішкуватий погляд, дихання нерівномірне, рухи хаотичні. Перш за все, необхідно забезпечити присутність батьків та їхній тілесний контакт, адже він є дуже важливим для дитини. Частіше обнімайте, гладьте по голові, гойдайте на колінах і притискайте їх до себе. Говоріть повільно, глибоким і лагідним голосом [1].

Аналізуючи літературні наукові джерела, ми підібрали декілька технік, які є дієвими для дітей віком 3-7 років, коли вони переживають тривогу: простукування (техніка полягає в тому, що ви по черзі з двох боків тіла (справа і зліва) простукуєте певні чуттєві точки; пиття води (корисно діє як на фізіологічному рівні так і на психічному); дихальні вправи (надування бульбашок і т. ін.); наспівування вголос пісень [1].

Кризову психологічну допомогу дітям, що є внутрішньо переміщеними, Я. М. Омельченко вважає за необхідне надавати через роботу із середовищем, в якому перебуває дитина, з самою дитиною та її близьким оточенням [3 с. 50]. Саме дорослий має забезпечити таке середовище, в якому перебуваючи, маля буде відчувати себе в безпеці та любові. Важливо, щоб місце перебування не часто змінювалось, повинна бути певна передбачуваність. Звісно, що конфлікти мають бути мінімізовані, відсутність галасу та зосереджених в одному місці людей, тварин. Тому психологічна допомога має бути або індивідуальною, або груповою при величині групи не більше 3-5 дітей. Кожне психологічне заняття починати з комплексу вправ, спрямованих на роботу з тілом.

На думку М.В. Новікової, найбільш ефективними видами надання психологічної допомоги дітям у віці від 3 до 7 років, які переживають кризу, є наступні [2, с. 49]: 1) ігротерапія – метод, в якому психолог у своїй роботі використовує різні види ігор, 2) казкотерапія – метод, який використовує казкову форму для інтеграції особистісного досвіду, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом, 3) арт-терапія – метод творчий, дитина показує свій внутрішній стан через мистецтво.

При наданні психологічної допомоги в кризових ситуаціях дітям слід враховувати такі особливості та вимоги: створення безпечних та константних умов взаємодії із навколишнім середовищем та близьким оточенням; для здорового виходу із кризи необхідно сприяти формуванню внутрішнього відчуття безпеки у дитини; виявити її внутрішні ресурси; створити умови для відреагування негативних переживань; допомогти дитині адаптуватись до нових умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матеріали Габі Кьонцейз кризової допомоги дітям

URL:<https://vimeo.com/685254280?fbclid=IwAR1nkgjEHHOp-YYPpWqFtfU0nVdf-gEWwjGf7GIUBjpOEuri1uVP2o7XJ3I>

2. Новикова М.В. Психологическаяпомощьребенку в кризиснойситуации. М.: Генезис, 2006. 128 с.
3. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях:методитехніки: методичний посібник /за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: Логос, 232 с.

УДК: 159.9

Вітвіцька А. Я.

студентка 3 курсу спеціальності 053 Психологія,

Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник -Бригадир М.Б.

к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,

Західноукраїнський національний університет

ЯК ГОВОРИТИ З ДІТЬМИ ПРО ВІЙНУ, СМЕРТЬ І ВТРАТУ

Триває вторгнення Росії в Україну – війна. Збройні Сили України героїчно відбивають атаки ворога. Але ця війна найбільше впливає на дітей. Діти під час війни – найвразливіші. Вони не можуть самостійно подбати про себе і їм дуже потрібна підтримка і турбота з боку дорослих. Найскладніші розмови зараз з дітьми – про війну, про смерть, про загибель когось із близьких.

Нервові тіки, заїкання, енурез, депресії та різні тривожні стани – усе це наслідки жахливої трагедії. Тому батьки повинні докласти максимальних зусиль для того, щоб мінімізувати дитячий страх. Для цього потрібно дотримуватися таких практичних рекомендацій, щоб зменшити дитячий страх.

Як говорити з дитиною про війну?

1. Надавайте інформацію відповідно до віку дитини та подбайте, щоб вона не травмувала дитину. Діти з найменшого, дошкільного віку, мають право знати, що відбувається у їхній країні, але дорослі також мають відповідальність забезпечити їх від небезпечного контенту.

2. Дбайте про медіагігієну та медіаграмотність вашої дитини в умовах війни. Будьте уважними до того, яку інформацію отримують діти, прислухайтеся до їхніх розмов, аналізуйте їхні запитання до вас.

3. Обмежте потік новин. Подумайте про те, щоб вимикати новини при дітях дошкільного або молодшого шкільного віку. Новинний контент наразі є травмуючим для них, може викликати багато занепокоєння та підсилювати тривогу і страх.

4. Зосередьте увагу на допомозі. Дітям важливо знати, що люди допомагають одне одному. Розкажіть, до прикладу, про роботу волонтерів, які надають підтримку всім, хто її потребує, або про те, що робить територіальна оборона.

5. Слідкуйте за станом дитини. Оскільки війна триває і новини про воєнні події оточують нас звідусіль, запитуйте час від часу: «Як у тебе справи?», «Як ти почуваєшся?», «Що в тебе нового? Чи ти знаєш, як справи у ...(ім'я друга/подруги дитини?)», «Чи є у тебе питання, які б ти хотіла/хотів обговорити?».

6. Подбайте про себе. Обмежте своє перебування в мережі та читання новин, наскільки це можливо. Натомість зосередьтеся на якомусь важливому завданні або робіть те, що допомагає розслабитися та відновитися [1].

Як говорити з дітьми про смерть чи втрату ?

Якщо хтось помер, загинув обов'язково сказати дитині. Підтримати дитину, дати можливість виплакати. Розказати позитивну історію про цю людину (як любила дітей, як дорожила відносинами з ними). Створити позитивний образ людини. Якщо сім'я релігійна – помолитися, також можна сказати що та людина тепер ангел. Питати дитину про почуття, пов'язані з тією людиною, яка загинула чи померла. Сказати, що дитина може написати про свої почуття або поговорити або намалювати малюнок, портрет тієї людини, дати фотографію. Якщо можливо дитина може бути присутня на похоронах, дати можливість поплакати, поговорити [2].

Діти, особливо маленькі, можуть ставити ті самі запитання знову і знову, ходячи по колу. Дорослим треба бути готовими щоразу терпляче відповідати на ці питання. Знову і знову казати, що з нами все буде добре, все буде гаразд, українська армія хоробро і професійно нас захищає [3].

Пам'ятайте, що дорослі можуть допомогти дітям впоратися з травмою війни. Насамперед потрібно бути підтримкою та раціоналізацією того, що відбувається. Будьте поруч, обіймайте та підтримуйте свою дитину.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЮНІСЕФ. Як говорити з дітьми про війну: поради психологів.

URL:<https://www.unicef.org/ukraine/stories/how-to-talk-to-children-about-war>

2. Робота з гострою травмою. Модуль-3. Як говорити з дітьми про війну та смерть. Допомога батькам та дітям.

URL:<https://www.youtube.com/watch?v=KuZTndNrCYY&ab.channel=SvitlanaLipinska>

3. Освіторія. «Як говорити з дітьми про війну». URL:<https://osvitoria.media/experience/yak-govoryty-z-ditmy-pro-vijnu/>

Іващук Д. А.

*здобувачка ступеню вищої освіти бакалавр
за спеціальністю 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет.*

Науковий керівник -Яремко О. М.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

ПРОБЛЕМА АФЕКТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВИЙ І ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

В умовах війни, як серед цивільного населення, так і серед військових спостерігаються певні прояви порушення емоційної поведінки, підвищення рівня неврівноваженості, невротизації, агресивності. У той час як емоційна рівновага є необхідною умовою, тим базовим станом, на основі якого можливе гармонійне функціонування особистості. Емоційно врівноважена особистість набагато легше адаптується в складних життєвих умовах, в тому числі й під час війни.

Афекти, зазвичай, стоять на заваді нормальній організації поведінки, що не є позитивним в умовах війни, коли, навпаки, зорганізованість, врівноваженість, здатність знайти швидкий і розумний вихід з небезпечної ситуації можуть зберегти як власне життя, так і інших. При афекті поведінку людини регулюють не задалегідь обдумані мета, а відчуття, які повністю заповнили людину і викликають імпульсивність дій. Непоодинокі випадки, коли людина була настільки несвідомою на час афекту, що пізніше не змогла відновити у своїй пам'яті дії, які вона вчинила. Усе це зумовлює необхідність враховувати можливість перебування особи у стані афекту задля подальшого надання їй діям вірної правової оцінки [2, с. 251-268].

Представники юридичної психології і психіатрії виокремлюють два види афекту: фізіологічний афект – це короточасний розлад психіки людини, що виникає у відповідь на інтенсивну, раптову психічну травму; патологічний афект – є рідкісною формою, що належить до виняткових станів, під час його дії відбувається більш глибоке порушення свідомості з повною амнезією, а завершується сильним безсиллям чи сном. Відмінність афекту фізіологічного від афекту патологічного проводять за принципом дихотомії: осудний – неосудний.

Кримінально-правове значення афекту поширюється саме на фізіологічний афект, адже особи, які перебувають в стані патологічного афекту з клінічної точки зору є неосудними.

Під час війни люди потрапляють у кризові ситуації. Адже війна різко змінює звичний для них стан речей, зумовлює злам, загострення становища, призводить до різкого «психологічно» перелому. Зростає кількість вчинення злочинів як на побутовому рівні, так і у військовій сфері. Злочини вчиняють як військові, так і цивільне населення. І тут, власне, важливо бути уважним до кожного конкретного випадку. З'ясувати, чи не був він вчинений людиною, яка перебувала на момент його вчинення у стані афекту. Адже законодавець передбачив у Кримінальному кодексі України «стан афекту» як обставину, що робить склад злочину «привілейованим» (наприклад, ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання») або ж як обставину, щопом'якшує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66) [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України від 05 травня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії: монографія. Тернопіль: ВПЦ «Університетська думка». 2020. 376 с.

УДК 159.9+34.096

Козак І. В.

*здобувачка ступеню вищої освіти бакалавр
за спеціальністю 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет.*

Науковий керівник -Яремко О. М.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

ВІКТИМОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Реалії російсько-української війни, яка розпочалася в 2014 році, а з 24 лютого 2022 року для України стала повномасштабною, жахають жорстокістю злочинів та кількістю їх жертв. На сьогодні Організацією Об'єднаних Націй уже зареєстровано і підтверджено поіменно понад 6000 жертв серед мирного населення, що включає біля 3000 осіб, які загинули, і понад 3000 поранених осіб. Розуміємо, що реальна кількість жертв значно більша. Як заявила Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет, жертви та їхні родичі мають отримати відшкодування за завдану шкоду і трагедію, яку вони пережили [1].

Зрозуміло, що не має «ідеальної» війни, в якій бимайже не вбивали мирних жителів, а здійснювалося знищення лише військових об'єктів. Але під час війни в Україні щодня російські солдати вчиняють терористичні акти, вбивства, зґвалтування, тортури мирного населення й інші насильницькі злочини.

Вчинені російськими військовими аморальні насильницькі злочини щодо цивільного населення в Україні обумовлені «обезціненням» жертви злочину, не сприйняттям її як людини. І цев значній мірі пов'язано з антинаціональною імперською пропагандою, яку веде Росія як держава, щодо українців і всього українського. Відстрілювання цивільного населення, наче, тварин у сафарі чи в комп'ютерній грі у війну, викликають у російського окупанта відчуття ейфорії, веселості, драйву.

Російські солдати прославились і особливо «витонченими» формами зґвалтувань тортур. Складно дати однозначне трактування їхніх мотивів. Одні вважають, що зґвалтування – це ще одна військова зброя Росії. Другі – проявом тваринного інстинкту. Треті – формою самоутвердження над жертвою. Не впевнені, що військові командири безпосередньо дають накази на вчинення солдатами зґвалтувань. Але, в той же час, не забороняючи, вони здійснюють свою мовчазну згоду на злочинні діяння підлеглих, що рівнозначно трактуємо як «тиха» співучасть. Зґвалтоване і вимучене тортурами цивільне населення (діти, жінки, люди з інвалідністю, особи похилого віку) – це помста і возвеличення перед українськими солдатами-захисниками, це, наче, демонстрування «права переможця», «права власності» над жертвою.

Часто жертви насильницьких злочинів, ідентифікуючи себе за російською національністю, московсько патріархальним віросповіданням, російськими культурно-мовними вподобаннями були впевненими у відсутності будь-якої загрози з боку російських солдат, а тому помилково відчували себе безпечними при першій зустрічі з ними.

Будучи поінформованими про звірські злочини російських окупантів у Бучі, Ірпені, Гостомелі, не все цивільне населення інших територій України робило для себе повчальні висновки. Так, маючи можливість виїхати з територій на яких в скорому часі будуть проходити активні бойові дії або є загроза захоплення території окупантами, цивільне населення свідомо залишалося на них. Це при тому, що вже є «повна картина» і чітке розуміння того як окупанти ведуть себе з цивільним населенням захоплених територій. Наприклад, на час бойових дій у м. Лиман Донецької області залишилося близько 7–8 тисяч мешканців. «Зараз у місті дуже важка обстановка, йдуть щільні обстріли як у південній, так і північній частині міста. Дуже багато поранили місцевих мирних жителів, є також загиблі. Дуже багато зруйновано будинків, комунікації», – констатував мер м. Лиман [2].

Таким чином, дорослі часто своєю віктивною поведінкою, розраховуючи на «може, пронесе», роблять себе, своїх дітей чи інших родичів потенційними жертвами злочинів російських окупантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. ООН готова поіменно назвати майже 6 тис. жертв воєнних злочинів росіян в Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61255442>
2. Мер Лимана заявив про важку обстановку в місті: йдуть щільні ворожі обстріли, є загиблі та поранені. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/viyna-v-ukrajini-shcho-vidbuvayetsya-v-limani-doneckoji-oblasti-novini-ukrajini-50244715.html>

УДК 369.8

Кравчун О.

студентка групи ПСз – 41

Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник -Миколюк С.М.

кандидат економічних наук

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗМІН ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Соціальна опіка людей похилого віку – це важлива складова політики держави, відповідальної за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Від цього чинника залежить ефективність розвитку суспільства. На долю старшого покоління випало чимало випробувань, болю і втрат, проте вони зуміли зберегти та пронести через життя почуття гідності, віри й любові.

Сьогодні в Україні проживає понад 10 млн осіб похилого віку [3].

Люди похилого віку мають право на користування усіма соціально-економічними та особистими правами й свободами, закріпленими Конституцією України, Законами України та іншими законодавчими актами, які регулюють відносини у цій сфері [1].

Постійне зростання частки літніх людей у всьому складі населення стає впливовою соціально-демографічною тенденцією практично всіх розвинених країн. Такий процес зумовлений двома причинами. По-перше, робота охорони здоров'я, контролювання небезпечних захворювань, підвищення рівня і якості життя призводять до збільшення середньої тривалості життя людей. З іншого боку, процес стійкого зниження народжуваності, нижче рівня простого

заміщення поколінь, зменшення числа дітей, народжених однією жінкою, за весь її репродуктивний період, призвів до того, що рівень природної смертності в нашій країні перевищив рівень народжуваності. На зміну кожному поколінню приходить наступне покоління в меншій чисельності; частка дітей і підлітків у суспільстві помітно зменшується, що викликає відповідне зростання частки осіб старшого віку. Старіння людства є серйозною проблемою, яка потребує глобального вирішення.

Робота з людьми похилого віку у соціальній сфері обумовлена наступними чинниками: По-перше, роль установ соціального обслуговування з організації соціальної підтримки людей похилого віку помітно зростає в сучасних умовах; По-друге, соціальний працівник – це людина, що контактує з особою, працівник близько знайомиться з людиною похилого віку, дізнається про її негаразди і намагається допомогти.

По-третє, потреба у виявленні людей похилого віку, обізнаність у їхніх проблемах і пошук найбільш ефективних способів щодо їх усунення. Потрібно визначити стратегію соціальної роботи з самотніми людьми похилого віку, щоб якісно надавати різноманітну допомогу за допомогою соціальних служб, а також соціальних працівників Соціальна опіка людей літнього віку – це комплекс економічних, соціальних і правових гарантій для громадян похилого віку, що ґрунтується на принципах поваги та милосердя зі сторони держави.

Завдання соціальних працівників та близьких людей зводиться до надання допомоги самотній людині в міру можливості, зі знанням і розумінням матеріальної й моральної підтримки та поваги. Ритм старіння істотно залежить від способу життя людей (як правило, пенсіонерів), їх статусу в сім'ї, рівня життя, умов праці, інших соціальних і психологічних факторів. Для того, щоб працювати з людьми похилого віку, потрібно знати їх соціальне становище (у минулому і сьогодні), психологічні особливості, матеріальні й духовні потреби.

Понад два мільйони людей старшого віку опинилися в небезпеці через вторгнення Росії на Україну. Люди або не можуть, або не хочуть залишати домівки. Літні люди особливо вразливі до погіршення здоров'я через війну в Україні.

Уряд ухвалив напрацьоване Мінсоцполітики рішення, яке забезпечує можливість для людей у складних життєвих обставинах, зокрема літніх людей та людей з інвалідністю, отримати необхідні соціальні послуги екстрено (кризово) в умовах воєнного стану.

Ухвалене рішення серед іншого передбачає, що люди похилого віку та люди з інвалідністю під час воєнного стану зможуть отримати життєво

необхідні соціальні послуги, в тому числі притулку або стаціонарного догляду, лише за заявою, а відповідні рішення уповноважені органи або надавачі послуг прийматимуть протягом 1 доби [2].

В Україні соціальні послуги генеруються задля надання адресної, диференційованої соціальної підтримки різним категоріям населення, для нейтралізації або усунення критичних життєвих ситуацій, які виникають у зв'язку із соціальними та економічними умовами життя в період воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Літні люди та люди з інвалідністю зможуть під час війни отримати соціальні послуги екстрено, протягом 1 дня лише на підставі заяви. Міністерство соціальної політики: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21808.html>.
3. Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf.

УДК 159.9

Поліщук Б. В.

*студент 4 курсу спеціальності 053 Психологія,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

Науковий керівник - Комар Т.О.

*к. психол. н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ВІД СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ПІДЛІТКІВ

Важливість досліджень емоційного інтелекту як феномену людського життя з кожним роком визнається все більшим числом дослідників у всьому світі. Також незаперечним є вплив емоційного інтелекту на професійне зростання індивіда та його успішність у житті, що вказує на важливість розвитку складових емоційного інтелекту. Актуальність дослідження базується на тому, що емоційний інтелект недостатньо глибоко вивчений у підлітковому віці, та роль соціальних факторів таких як статус сім'ї в суспільстві та безпосередньо підлітка в шкільному колективі. Багато робіт вивчали емоційний інтелект особистості зрілого та юнацького віку. Однак у підлітковому віці мають місце суттєві зміни інтелекту, емоційної та мотиваційної сфер, для яких

є важливим адекватний психологічний супровід, корекція та цілеспрямований розвиток.

Особливо це актуально під час повномаштабної війни на Україні. Під час війни багато родин змушені розлучатися і стикаються з адаптацією до нових умов. Дані дослідження вказують, на які психічні процеси потрібно звертати увагу у вихованні підлітків.

Безумовній вплив на емоційний інтелект особистості являє її оточення в соціумі, що на пряму залежить від того який соціальний статус займає особистість. Емоційний інтелект – сума навичок і здібностей людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання інших людей і свої власні, а також здатність керувати своїми емоціями та емоціями інших людей з метою вирішення практичних завдань [3]. У зв'язку з недостатньо глибоким вивченням емоційного інтелекту в підлітковому віці доречним буде вивчення впливу соціального статусу підлітка на емоційний інтелект. Соціальний статус виділений станом сім'ї особистості, а саме: «повна» та «неповна» сім'я [1].

Офіційно повною визнається сім'я, в якій спільно проживають та займаються вихованням дітей обоє батьків або особи, які їх замінюють. Неповною називають сім'ю, що складається з матері та її дитини (дітей). Причому, якщо батько офіційно відсутній (у свідоцтві про народження дитини стоїть прочерк), жінка визнається самотньою матір'ю. Якщо ж батько офіційно визнав свою дитину (є свідчення про встановлення батьківства), але не проживає спільно з його матір'ю, жінка не має статусу матері-одиначки, проте виховує дитину в неповній сім'ї [4; 5].

Дослідження проведено на базі Комунальних закладів «Навчально-виховний комплекс I-III ступенів «ліцей-школа» Козятинської міської ради Вінницької області» та «Спеціалізована школа I-III ступенів №1 ім. Т. Г. Шевченка Козятинської міської ради Вінницької області». У дослідженні взяло участь 35 підлітків з повної сім'ї та 35 підлітків з неповної сім'ї.

Аналіз доступних діагностичних методик, які б відповідали меті та завданням нашого дослідження, дозволив обрати різні діагностичні ресурси. У процесі дослідження ми скористалися такими методиками: Анкета на визначення соціального статусу сім'ї та сімейних відносин, соціометрія, методика Холла на визначення рівня емоційного інтелекту, опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю».

Розглянемо більш детально результати емпіричного дослідження рівня емоційного інтелекту в підлітковому віці за методикою Холла на визначення рівня емоційного інтелекту. За одержаними результатами в підліткову віці переважає низький рівень емоційного інтелекту (84%). У досліджуваних це проявляється в невмінні керувати своїми емоціями, а саме в імпульсивності або

навпаки приховуванні своїх емоцій. Також в отриманих даних чітко простежується, що особистості підліткового віку мають в переважній більшості низький рівень емоційної обізнаності (56%), низький рівень самомотивації (66%). Різниця в показниках досліджуваних проявляється в таких шкалах як «Емпатія» та «Управління емоціями інших людей». Майже всі підлітки з «повних» сімей проявляють низький рівень як емпатії (84%) так і управління емоціями інших людей (88%). Тоді як досліджувані з «неповних» сімей мають переважно високий (20%) та середній (52%) рівні емпатії та високий (16%) та середній (40%) рівні управління емоціями інших людей, що проявляється маніпулюванні емоціями.

За допомогою Т-критерію Стьюдента для незалежних вибірок були виявлені відмінності між досліджуваними з «повних» та «неповних» сімей за шкалами емпатії (T емпіричне = 5,250, при $p < 0,01$) та управлінням емоціями інших людей (T емпіричне = 3,569, при $p < 0,05$). Ці відмінності можливо прослідити у підвищенні рівня емпатії та управління емоціями інших людей з низького до середнього та високого. На нашу думку ця різниця є наслідком подій, що сприяли зміні статусу сім'ї на «неповну». Так як підлітки починають розуміти важливість співчуття, і вчать розуміти емоції та підтримувати рідних що залишились в їхньому житті, а також в потребі навчання маніпулюванні емоціями інших людей для досягнення бажаних результатів.

Зазначений вище рівень емоційного інтелекту також підтверджує і локус контролю підлітків, що був визначений за допомогою опитувальника «Рівень суб'єктивного контролю» для досліджуваних із «повних» та сімей «неповних». За результати опитування в підліткову віці переважає екстернальний локус контролю (89%). У досліджуваних це проявляється в перекладанні відповідальності за події в житті на зовнішні чинники.

На мою думку, підліткам, які живуть в повній сім'ї, притаманний екстернальний локус контролю саме тому, що батьки несуть відповідальність за більшість важливих рішень та життя досліджуваних. Тільки в студентському віці в наслідок того що підлітки розривають постійний контакт з батьками, вони починають вчитись брати на себе відповідальність за своє життя.

Визначений нами рівень емоційного інтелекту та локус контролю підлітків також підтверджує рівень тривожності визначений за допомогою Шкали тривоги Спілбергера-Ханіна для «повних» та «неповних» сімей. Було визначено що у підлітковому віці переважає низький (31%) та середній рівень (59%) особистісної тривожності, що проявляється низькому спектрі ситуацій які досліджуваний сприймає як загрозу. Їм потрібне пробудження активності, підкреслення мотиваційних компонентів діяльності, збудження зацікавленості,

освітлення почуття відповідальності у вирішенні тих чи інших завдань. Це також підтверджує екстернальний локус контролю та низький рівень емоційного інтелекту.

В ході дослідження було виявлено значну перевагу високого рівня ситуативної тривоги (39%), що на мою думку викликано початком бойових дій на території України під час проведення дослідження.

Під час аналізу соціометрії встановлено, що досліджувані під час експерименту дали некоректні відповіді на запитання, вказуючи родичів та друзів, що не належать до досліджуваного колективу. Це може вказувати на низький рівень соціальної відповідальності або несформований комфортний психологічний клімат у групі. Саме другий варіант ми вважаємо вірогідним, оскільки досліджуваний колектив був сформований незадовго до експерименту згідно з тим, що учні сільських шкіл, які навчаються тільки до дев'ятого класу, були направлені для продовження освіти в навчальні заклади, в яких було проведено дослідження. Це сприяє зменшенню соціальних контактів, та на нашу думку, погіршенню розвитку емоційного інтелекту.

В ході дослідження було виявлено що підліткам притаманний низький рівень емоційного інтелекту та екстернальний локус контролю, а також переважно низький та середній рівень тривожності. Ці ознаки проявляються в перекладанні відповідальності за події в житті на зовнішні чинники та відсутності вмінь розуміти та керувати своїми емоціями. Проведений експеримент підтвердив вплив соціального статусу на емоційний інтелект. Це було виражено в тому що на відмінну від «повних» сімей, досліджувані з «неповних» мають вищий рівень емпатії та управління емоціями інших людей. Була висунута гіпотеза що це пов'язано з подіями, які сприяли зміні статусу сім'ї на «неповну». Також підтвердилась гіпотеза, яка була висунута в ході проведення соціометрії, що несформований комфортний психологічний клімат в колективі негативно впливає на розвиток емоційного інтелекту.

В перспективі ми плануємо розробити систему занять для підлітків з «повної» сім'ї для розвитку рівня емпатії, та підлітків з «неповних» сімей для корекції рівня управління емоціями інших людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурбо Л. Отношения родителей – ребенок. Киев, 2002.
2. Особистість у системі соціальних зв'язків: Соціологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. В. Г. Городянської. Київ, 2002.
3. Стивен Дж. Стейн, Говард И. Бук Преимущества EQ. Эмоциональный интеллект и ваши успехи. К: Баланс Бизнес Букс, 2007. 384 с.

4. Юрченко І.В. Психологічні особливості внутрішньо-сімейних відносин у неповних сім'ях (на матеріалі аналізу методики «Малюнок сім'ї»). *Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми*: збірник наукових праць. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2008. Т. X, Ч. 2. С. 506–512.
5. Юрченко І. В. Психологічна характеристика неповної сім'ї. *Альманах студентського наукового товариства «Актуальні питання психологічної науки»*. Рівне: РДГУ, 2008. Вип. 1. С. 119–24.

УДК 316.4

Приймак Ю.

студентка групи ПСз – 41

Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник -Миколюк С.М.

кандидат економічних наук

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ – ОСНОВА ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Істотною особливістю будь-якого суспільства, на якому б етапі розвитку воно не знаходилося, є надання допомоги та підтримки окремим групам населення, котрі не можуть за допомогою трудової діяльності забезпечити себе, зокрема, дітям, людям похилого віку, людям із інвалідністю та іншим нужденним.

Нездатність самостійно справлятися з повсякденними турботами стає причиною звернення по допомогу до соціальних служб.

Актуальність теми дослідження соціальних послуг генерується і військовим станом в Україні, обумовлюючи необхідність вдосконалення методів і форм соціальних послуг та медико-соціальної реабілітації людей.

Протягом розвитку світової історії існували різні форми допомоги та підтримки людей, які реалізуються як державними, громадськими структурами, так й індивідуально, на рівні окремих осіб. В Україні інтерес до цієї проблематики виник на початку 90-х рр. ХХ ст., коли держава знаходилася в ситуації переходу від однієї політичної системи до іншої, що викликало тяжке соціально-економічне становище, знизився рівень та якість життя населення.

Однією з найістотніших тенденцій соціальної політики наразі є організація надання соціальних послуг у військовому стані. Надання соціальних послуг

населенню – це особливий механізм, що дозволяє брати участь у вирішенні проблем суспільства, різних його соціальних груп та окремої людини. Соціальні послуги носять комплексний характер і включають різні види соціальних послуг, призначених громадянам для задоволення їх специфічних потреб, обумовлених важливими причинами: хворобою, інвалідністю, старістю, вихованням дітей тощо [4].

Для соціальної послуги як правової категорії характерно те, що право на таке обслуговування стає елементом правового статусу громадянина, котрий потребує таких послуг. Соціальні послуги являють собою систему соціальних заходів, яка передбачає сприяння та підтримку, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності.

Для прикладу, стосовно людей похилого віку соціальні послуги надаються вдома та у спеціалізованих державних закладах та структурах, які діють за підтримки органів місцевого самоврядування. Отже, соціальні послуги для громадян похилого віку – це система, що поєднує різні форми, види та типи установ та послуг. Основна мета такої системи – задоволення потреб людей похилого віку [3].

В основі надання соціальних послуг лежить дотримання прав та свобод, гуманності, поваги особистості та честі людини. Соціальні послуги є обов'язковим елементом соціальної держави та виступають як гарантії реалізації прав громадян, закріплених у Конституції України і які знайшли відображення в українському законодавстві [1].

Правову основу соціальних послуг становлять Конституція України, закон України «Про соціальні послуги» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти, видані на виконання відповідних законів. Відповідальними за реалізацію місцевої політики в системі надання соціальних послуг є органи місцевої влади, державні відомства, установи тощо. Соціальні послуги здійснюються через систему соціальних служб.

Зауважимо, що на початку 2020 р. було прийнято нову редакцію Закону України «Про соціальні послуги». Згідно з цим було визначено нові повноваження місцевих органів влади у сфері надання соціальних послуг та затверджено цілий ряд нормативних документів щодо оцінки потреб, планування, організації соціальних послуг, фінансування та порядок соціального замовлення. Для забезпечення умов надання соціальних послуг, максимально наближених до жителів місцевої громади, починають створюватися не тільки відповідні державні заклади, але й громадські, релігійні та волонтерські організації [4].

Під час воєнних дій швидкість прийняття рішень про надання соціальних послуг – часто питання життя та смерті в буквальному сенсі. Рішення про надання послуг екстрено (кризово) приймається уповноваженим органом або надавачем соціальних послуг невідкладно та протягом однієї доби забезпечується їх надання [2].

При цьому надавач соціальних послуг вживає заходів із відновлення паспорта або іншого документу, що підтверджує особу людини. Після завершення воєнного стану особа, яка подала заяву, протягом місяця надає уповноваженому органу документи, необхідні для прийняття рішення про надання соціальних послуг, які не було подано раніше.

Для того, щоб під час війни розширити можливості для людей отримувати соціальні послуги, Уряд також спростив критерії діяльності надавачів соціальних послуг на час воєнного або надзвичайного стану.

Зокрема, вони зможуть залучати до надання послуг працівників і волонтерів, які не мають документи, що підтверджують їхній фаховий рівень. Також не буде прийматись до уваги наявність або відсутність фінансової заборгованості. Натомість, надавачі окремих соціальних послуг, які мають відповідати спеціальним критеріям, повинні підготувати та облаштувати укриття для отримувачів послуг та персоналу.

До кола суб'єктів, які можуть виявляти осіб у складних життєвих обставинах, Уряд включив волонтерів, адже здійснюючи волонтерську діяльність, роздаючи гуманітарну допомогу, волонтери можуть виявляти осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, які залишились вдома і потребують сторонньої допомоги.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало викликом для соціальної сфери, яка опікується вразливими, малозахищеними та незахищеними категоріями населення, надаючи соціальні послуги. Спектр цих послуг є досить широким.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
2. Літні люди та люди з інвалідністю зможуть під час війни отримати соціальні послуги екстрено, протягом 1 дня лише на підставі заяви. Міністерство соціальної політики: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21808.html>.
3. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого — 30 квітня 2022). Cedos: веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/> c
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 №2671. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

Твардовська О. Р.

*здобувачка ступеню вищої освіти бакалавр
за спеціальністю 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет*

Науковий керівник -Яремко О. М.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ВІЙНИ

В Україні територіальним громадам відведена особлива роль у сфері надання соціальних послуг особам, що знаходяться у складних життєвих обставинах. Особливо відчутною стала їхня роль у період впровадження з 24 лютого 2022 року воєнного стану. Адже багато людей самотійно не здатні справитись з бідами, які породила війна: втрата місця роботи і відсутність будь-яких джерел (засобів) до існування; зруйнованість будинків, інфраструктури, транспортних засобів; зростання кількості сиріт, осіб з інклюзією; залишення на території активних бойових дій членів сім'ї, які через вік, фізичні вади тощо не здатні на належне самообслуговування.

Шкода, у тому числі психологічна, матеріальна, фізична, спричинена війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією – це один із чинників, який негативно впливає на життя людей, сімей, в тому числі сімей з дітьми. Відповідно більшість людей потребує допомоги соціальних працівників [4], організаційної, фінансової, майнової тощо підтримки з боку територіальних громад, де вони проживають чи тимчасово перебувають.

Законом України «Про соціальні послуги» і Постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» покладено на виконавчі органи сільських, селищних, міських рад обов'язок із забезпечення надання базових соціальних послуг особам/сім'ям відповідно до їх потреб, а також вжиття заходів до надання таким особам/сім'ям інших соціальних послуг.

«Російсько-українська війна ... «оживила» у нашому суспільстві й проблему надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. ... держава і органи місцевого самоврядування здатні забезпечити надання внутрішньо переміщеним особам соціальних послуг із консультування, інформування, представництва інтересів, але не готові ефективно забезпечити

надання притулку і натуральної допомоги», – констатує О. М. Яремко. – «У той же час виконання даних функцій взяли на себе волонтери і приватний сектор, що є свідчення існування в Україні справжнього громадянського суспільства» [5].

Повноваження об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) у сфері надання соціальних послуг закріплено у ч. 4ст. 11 Закону України «Про соціальні послуги». Відповідно, ОТГ уповноважені, насамперед, визначати потреби населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах; інформувати населення про перелік соціальних послуг (зміст і порядок надання); здійснювати заходи для виявлення вразливих груп населення і осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; забезпечувати за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї надання базових соціальних послуг особам/сім'ям; вживати заходи з надання інших соціальних послуг таким особам/сім'ям шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного/комунального сектору та/або залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору ін. [1]. 14 квітня 2022 року дані повноваження доповнено ще одним: визначати особливості надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях [1].

Законодавство про соціальні послуги чітко визначає випадки за яких ОТГ мають подбати про те, щоб особи, які знаходяться у складних життєвих обставинах, отримали соціальні послуги екстрено (кризово): 1) у разі існування загрози життю чи здоров'ю особи; 2) під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях. І визначає перелік соціальних послуг, які надаються завжди в екстреному порядку (інформування; консультування; надання притулку, зокрема нічного; короткотермінове проживання; екстрене (кризове) втручання [2]. Надання решти соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає етапи: аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу. За часом це відбувається до 10 робочих днів. В умовах сьогоденного військового стану слід визнати, що даний алгоритм – довгий. А тому схвальними слід визнати зміни законодавця, які полягають у розширенні спектру соціальних послуг, що надаються в екстреному порядку під час дії на території України або адміністративно-територіальної одиниці надзвичайного або воєнного стану (представництво інтересів; підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, бездомних осіб; соціальний супровід

сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;соціальний супровід сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;догляд вдома;догляд стаціонарний;денний догляд, денний догляд дітей з інвалідністю;паліативний догляд;соціально-психологічна реабілітація;натуральна допомога;переклад жестовою мовою;транспортні послуги) [2].Екстрене надання цих послуг зумовлює оперативне, протягом однієї доби, прийняття рішення про їх надання. Особливо вони стосуються внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
3. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Класифікатора соціальних послуг» 23 червня 2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
4. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>
5. Яремко О. М. Право внутрішньо переміщених осіб на отримання соціальних послуг в Україні. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти*: Зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ.конф.(м. Тернопіль,6 травня 2022 р). Тернопіль, 2022. С. 149-152.

Хаєцька В.

студентка групи ПСз – 41

Західноукраїнського національного університету

Науковий керівник -Миколюк С.М.

кандидат економічних наук

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнського національного університету

ВЕКТОР СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ПАЛІАТИВНА ТА ХОСПІСНА ДОПОМОГА

Щодня життя багатьох людей просівається крізь сито хвороб. Комуś щастить доволі швидко пройти випробування болем і забути про нього, комуś – зоставатися на його вістрі тривалий час. Скільки саме – невідомо. І якщо, на жаль, зболену важкохвору людину вже не зцілити, то потрібно бодай спробувати полегшити її долю. Бо навіть за такого стану ми зостаємося людьми, продовжуємо йти далі й потребуємо достойного завершення порохований не нами днів.

Догляд за людьми, хворих фатальними хворобами, що проходять з сильними болями, а також і можливим частковим, або повним знерухомленням, надзвичайно важка праця, яка дає можливість надати хворому шанс гідно прожити залишений йому час. Така ситуація може спіткати кожну людину, і якщо не залишиться поруч близьких, самотність перетворить особистість в подобу людини. Через це, цивілізований світ будує спеціальні медичні заклади – хоспіси, в яких команда лікарів-професіоналів надає допомогу хворим задля полегшення їх страждань, до останнього дихання, враховуючи прагнення і побажання хворих. На відміну від класичних лікарень, де хворі очікують на одужання, у хоспісах люди очікують продовження кожного дня, світанку, радіють кожній хвилині життя. Таким пацієнтам дозволяють тримати домашніх тварин, вільно дивитися телевізор, користуватися телефоном, замовляти перукаря, косметолога, обирати меню і багато іншого. Персонал установи «служить» своїм пацієнтам, щоб ті не занурювалися у самотність.

«Хоспіс» – це запозичене слово, яке тільки почало адаптуватись в українських реаліях, саме тому його і трактують по-різному. Хоспіс – це і будинок, і притулок, і своєрідна філософія, яка допомагає соціальним працівникам та лікарям зануритись у сутність одного із найскладніших питань, пов'язаних із життям та смертю.

Рано чи пізно в житті кожного настає момент, коли людина переступає поріг, що відокремлює межу безтурботного існування від нової межі

наближення смерті. Ця неминуча межа для особи починається тоді, коли людина до кінця усвідомлює, що з кожним роком, проведеним на землі, втрати і помилки стають важчі та серйозніші, а пережити їх стає надзвичайно складно. І смерть близької та коханої людини, без якої стає не мислиме подальше існування, стає найважчим випробуванням, що змінює життя безповоротно, без жалю і шансу на повернення.

Скільки переживань і мук відчуваємо, стоячи біля ліжка смертельно хворої людини, чоловіка, сина чи батька. Скільки молитов вимовляє мати або дружина, яка бажає віддати все на світі за життя любої нею людини.

Різні люди, різні долі...І за довоєнні роки існування Хоспісів в Україні працівники змушені були ставати свідками як справжніх життєвих трагедій, зрад, елементарного боягузтва, так і безмежної любові, щирості, життєлюбства. Відмова від смертельно хворого це не тільки неприємний аспект людських відносин, з яким доводиться зустрічатися співробітникам Хоспісів, це та делікатна й тонка грань між людьми, яка часто не помічається, а іноді й навмисне ігнорується в повсякденному житті.

Держава піклується за людей із особливими потребами, вчасно надаючи їм соціальні послуги [1]. Усі завдання паліативного догляду бере на себе хоспісна служба, яка забезпечує адекватну та грамотну медичну допомогу хворому, пом'якшує не тільки фізичні страждання, але допомагає вирішити його психологічні та духовні проблеми, а також надає психологічну допомогу близьким пацієнта під час його хвороби і в період переживання тяжкої втрати [2].

Інформації щодо умов, у яких перебувають підопічні закладів, кваліфікації персоналу, що надають соціальні послуги стаціонарного догляду, підтриманого проживання, паліативного/хоспісного догляду, а також інформації про інші заклади інституційного догляду (заклади для ветеранів праці, для людей з інвалідністю, геріатричні пансіонати тощо) значно менше – як у засобах масової інформації, так і в офіційних повідомленнях профільних міністерств.

На кінець березня цього року у 42 інтернатних закладах, що знаходились на оточених або окупованих територіях, залишалось не менше 6 тисяч людей. Станом на 25 березня щонайменше 10 неевакуйованих установ діяли у Херсонській області; у Чернігівській, Луганській, Харківській та Сумській областях – щонайменше по шість. Частина інтернатів залишалися в небезпеці у Київській, Запорізькій та Миколаївській областях.

Станом на 11 квітня цього року майже 3 тисячі дорослих підопічних із закладів соціальної сфери, у яких вони знаходились на цілодобовому перебуванні, було евакуйовано у зв'язку із загрозою життю та здоров'ю. Це мешканки геріатричних пансіонатів, будинків-інтернатів для осіб з

інвалідністю, психоневрологічних інтернатів з дев'яти областей (зокрема з Донецької, Харківської, Луганської, Житомирської та Київської областей і міста Києва). Переважна більшість мешканок були переміщені у відповідні заклади в інші області, де не відбувалися активні бойові дії, а близько двохсот людей – у відповідні заклади за кордоном [3].

Війна – надскладне випробування для країни, але Україна проходить його з честю, дбаючи за усіх своїх громадян!

ЛІТЕРАТУРА

1. Літні люди та люди з інвалідністю зможуть під час війни отримати соціальні послуги екстрено, протягом 1 дня лише на підставі заяви. Міністерство соціальної політики: веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21808.html>.
2. Про організацію паліативної та хоспісної допомоги : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 31.10.2011 №733.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0733282-11#Text>.
3. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого – 30 квітня 2022). Cedos: веб-сайт. URL:<https://cedos.org.ua/researches/soczialnyj-zahyst-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-30-kvitnya-2022/>.

УДК 159.96

Сушко А. С.

*студентка 2 курсу спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

Науковий керівник -Бугерко Я.М.

*к.психол.н., доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ситуація, яку переживає Україна, виходить за межі звичайного нормального людського досвіду. Вона спричинила значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, великі людські втрати, значні матеріальні збитки тощо. Все це вкрай негативно позначається на кожній родині. Одні сім'ї були вимушені залишити домівку та переживають кризу, пов'язану з втратами не лише матеріальними, але і соціальними. Інші родини переживають втрату близької людини. Так чи інакше в Україні не залишилося практично жодної відстороненої від конфлікту особи.

Психічне травмування у людей, що пережили надзвичайні події, має різну глибину і складність. Це залежить від багатьох факторів таких як: вік постраждалого, ступінь причетності до надзвичайної події (свідок, учасник, постраждалий і т.п.), життєвий і професійний досвід, психоемоційний статус та вміння володіти своїми емоційними станами, наявність або відсутність підтримки з боку найближчого соціального оточення тощо [2, 11].

Нинішні події у тій чи іншій мірі впливають на кожного, проте спектр можливих реакцій і емоцій вельми широкий. Багато хто відчуває себе враженим, вибитим з колії або не розуміє, що відбувається. Люди відчувають страх або тривогу, можуть впасти в заціпеніння або апатію. Деякі проявляють слабкі реакції, інші – важчі. Проте можливості пристосування (психологічні, фізіологічні, соціальні) до таких умов рано чи пізно вичерпуються, що сприяє зростанню посттравматичних стресових розладів (ПТСР) [1, 15].

На те, як реагує людина, впливає багато факторів, у тому числі: характер і тяжкість пережитої події; перенесені травмуючі події в минулому; наявність сторонньої підтримки в житті; фізичне здоров'я; наявність у людини або в її родині розладів психічного здоров'я (у тому числі в минулому); культурні корені і традиції; вік. У кожного є свої сили і можливості, які допомагають впоратися з життєвими проблемами. Разом з цим, як показує досвід, люди, які вважають, що їм надали хорошу соціальну підтримку, після кризи краще справляються з труднощами, ніж ті, хто вважає, що їм допомогли недостатньо. Тому так важливо надання коректної першої допомоги у надзвичайних ситуаціях.

Перша психологічна допомога (ППД) – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчувають страждання і потребу. Вона може надаватися не лише професійним психологом, а й іншим спеціалістом, людиною, котра знайома з правилами надання ППД. Зауважимо, що зазначений вид допомоги – це не професійне психологічне консультування, оскільки не передбачає детального обговорення, аналізу чи встановлення хронології та суті подій, які викликали стан дистресу [1, 16-17]. Не кожна людина, яка пережила кризову подію, потребує ППД або прагне її отримати, а тому не потрібно нав'язувати допомогу тим, хто її не бажає, однак завжди треба бути з тими, хто, можливо, захоче отримати підтримку.

В сучасних умовах війни нерідко виникають ситуації, коли люди потребують значно серйознішої допомоги, ніж первинна, а тому ті, хто надають ППД, повинні чітко усвідомлювати межі власних можливостей та звертатися за допомогою до професіоналів – медичних працівників, психологів,

представників соціальних служб, органів місцевого самоврядування або громадських організацій, присутніх на місці події [3].

Варто зазначити, що люди можуть потребувати допомоги та підтримки протягом тривалого часу після кризової події, ППД призначена для підтримки тих, хто щойно від неї постраждав. Її надають, коли вперше встановлюють контакт з людиною, яка перебуває у стані дистресу. Зазвичай це відбувається під час або відразу після події, але іноді – через кілька днів або тижнів, в залежності від того, як довго тривала подія і наскільки травмуючою вона була [3].

Першу психологічну допомогу можна надавати у будь-якому порівняно безпечному місці – безпосередньо на місці події, якщо мова йде про окремий нещасний випадок, або в місцях надання допомоги постраждалим, наприклад, в медичних установах, притулках і таборах переселенців, школах, пунктах розподілу гуманітарної допомоги. Бажано намагатися надавати її там, де є можливість поговорити з людиною без перешкод з боку оточуючих [3].

Підсумовуючи зазначимо, що проблема надання психологічної допомоги дітям і сім'ям, які постраждали внаслідок військових дій в Україні, є надзвичайно актуальною сьогодні і призначена для людей, які знаходяться в стані дистресу в результаті щойно пережитої або поточної важкої кризової події та надається як дорослим, так і дітям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. Кол.; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.

2. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник, за ред. З. Г. Кісарчук. Київ: ТОВ Видавництво «Логос», 2015. 207 с.

Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають / перебували у зоні збройного конфлікту.

URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:t9ZW_GK6MTgJ:https://www.mvk.if.ua/cssm/29453+&cd=3&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 22.05.2022).

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У ХХІ столітті перед Україною постало низка випробувань, основним з яких є війна, яка негативно впливає не лише на емоційний стан, але й на усі аспекти життя. Особливу увагу під час війни варто звернути на дітей, адже вони інакше сприймають та переживають травму, на відміну від дорослих і є вразливою категорією населення.

Для психологічної кризової допомоги дітям, які постраждали під час воєнних дій, потрібно робити і говорити наступне:

1. Підтримувати перебування в сім'ї:

- по можливості не відлучати дітей від батьків чи близьких родичів;

- якщо діти самі, то не треба ні в якому разі залишати їх наодинці, вони мають відчувати опору з боку дорослих і що вони не є самі.

2. Забезпечити безпеку:

- якомога більше дистанціювати дитину від трагічних сцен, насилля, смертей;

- захистити дитину від зайвих розпитувань сторонніх людей, які не надають першу психологічну допомогу.

3. Слухати, говорити спокійно, адже діти дуже добре зчитують емоційний стан дорослих [3, 46].

Зазвичай особливої уваги у екстремальних ситуаціях потребують саме діти, тому важливо розуміти і знати, яку першу психологічну допомогу їм потрібно надати.

Звісно, що в першу чергу також слід звернути увагу на вік дитини, бо діти від семи років по-іншому сприймають і проживають травму аніж діти до шести років.

Дуже важливо, щоб діти, як переживають травму, почули, що їхні реакції на травматичну подію є нормальними. Не варто вдаватись до деталей тих подій, які відбулись з дитиною, та постійно їй про них нагадувати. У роботі з дітьми можна застосовувати такі техніки, як робота з уявою, казкотерапія, методи роботи з образами, слухові техніки, відволікання уваги [1, 14].

Варто не забувати, що психологічна допомога з дітьми має бути цілеспрямованою, стабільною та комплексною. Таким чином визначають три основні напрямки роботи психолога з дітьми:

- робота з середовищем у якому перебувають діти. Фахівець має прагнути до того, щоб середовище набуло таких ознак, сприятливих для дитячої психіки, як безпечність, константність, тобто щоб діти не змінювали свого перебування надто часто, щоб оточували одні і ті ж люди, панування атмосфери поваги, щоб проявлялась повага до дітей, яка у свою чергу відчутно відобразиться у її свідомості;

- робота з близьким оточенням дитини. Включає у себе психологічну просвітницьку та консультативну роботу з їхніми батьками, опікунами, чи тим оточенням, у якому дитина перебуває;

- робота з самою дитиною. Безпосереднє спілкування та робота уже з дитиною, що дасть змогу зрозуміти в якому емоційному стані вона перебуває та яку саме допомогу потребує[2].

Основне завдання психолога – допомогти дитині з гармонізацією внутрішнього стану, повернути відчуття безпеки та довіри до світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гупта Л., ПерренШ., Г'єстадР. Діти та війна. Навчання технік зцілення. 2014. С. 14-17.
2. Кісарчук Г. С. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій. Методичний посібник. Київ. 2015. С. 46.
3. Пінчук І., Хаустова О. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебували у зоні збройного конфлікту.

URL:<https://dszn-zoda.gov.ua/sites/default/files/loadfiles/ATO/methodic.pdf>.

ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ

УДК 159.9.018

Панок В.Г.

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України,

Український науково-методичний центр практичної психології

і соціальної роботи, директор

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Основною метою діяльності психологічної служби системи освіти є підвищення ефективності освітнього процесу шляхом його індивідуалізації та, одночасно, захист особистісного суверенітету і соціального благополуччя всіх його учасників на основі застосування наукових методів і технологій прикладної психології та соціальної педагогіки [1].

Служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку дитини, мотивів її поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, створення психологічних умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх завдань закладами і установами освіти, підвищенню психологічної культури всіх учасників освітнього процесу [2].

У довоєнні роки, за даними МОН України, кількість фахівців психологічної служби становила 23 тис. 296 осіб. Із них практичні психологи – 15 тис. 68 осіб, соціальні педагоги – 7 тис. 355 осіб, методисти методичних кабінетів/центрів/лабораторій – 873 особи. У той час і на сьогодні психологічна служба є найбільш чисельною з усіх державних психологічних служб в Україні.

Війна росії проти України має дві фази. Перша – початок у 2014 році, яка відзначилась окупацією Криму, Севастополя і окремих районів Донецької і Луганської областей. Друга – повномасштабна агресія 2022 року. Обидві фази війни для працівників психологічної служби позначились великою кількістю постраждалих і внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

За даними ООН тільки у 2022 році кількість дітей, що були вимушені покинути свої домівки і переїхати в інші регіони країни або за кордон, налічує близько 4,8 мільйона. Це – дві третини від усієї кількості учнів і вихованців. Сюди ж слід додати інших учасників освітнього процесу – педагогічних працівників, батьків або законних представників учнів, інших членів сімей. Переселенці за короткий термін мають адаптуватися до нових умов життя і

навчання. Деякі з них були змушені переселятися двічі або й тричі. Отже, країна стикнулася з великою кількістю емоційно і психічно травмованих людей різного віку і статі.

Працівники психологічної служби, які й самі знаходяться у вкрай несприятливих умовах – переселення, регулярні обстріли, втрата близьких, хвилювання за рідних, тим не менш у більшості своїй взялися допомагати іншим. Разом із виконанням своїх прямих професійних обов'язків у закладах освіти, вони ще працюють в якості волонтерів у центрах допомоги ВПО, притулках, шпиталях.

За неповними даними, які зібрали науковці Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, за травень місяць працівники психологічної служби (в опитуванні взяли участь 2705 фахівців) професійна допомога була надана 99206 учасникам освітнього процесу. Це, орієнтовно, 74 постраждалих на одного працівника служби. Серед постраждалих, яким була надана психологічна допомога, діти ВПО – 20339, діти і сім'ї з числа постраждалих від війни – 35293. Психологічна допомога надавалась також і педагогам: ВПО - 4631, інші постраждалі педагоги – 7760.

Наведені дані свідчать не тільки про патріотизм і професійну відповідальність фахівців психологічної служби, а й про загрозу психоемоційному стану самих психологів. За нашими спостереженнями, серед психологів є непоодинокі випадки емоційного вигорання, помилки і неточності в роботі, іноді – повторна травматизація клієнтів.

Війна, окрім усього іншого, ще й вчитель. І ми будемо негідними учнями, якщо не зробимо висновків із помилок. Одним із перших висновків є необхідність суттєвого перегляду програм і стандартів підготовки практичних психологів у закладах вищої освіти. Тепер кожен психолог, що одержує диплом бакалавра або магістра має бути навченим, уміти, професійно надавати першу психологічну допомогу (ППД) постраждалим. Наголосимо – уміти практично надавати ППД у випадках надзвичайних ситуацій або воєнних дій.

Вже працюючі практичні психологи, соціальні педагоги, вчителі та інші педагогічні працівники мають володіти навичками надання ППД. Набуття таких навичок має здійснюватись через систему інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Важливим елементом вдосконалення діяльності психологічної служби є упровадження чіткої системи супервізії та інтервізії діяльності фахівців з метою профілактики емоційного вигорання та підвищення їхнього професійного рівня. Це, до слова, узгоджується з нашими пропозиціями щодо модернізації науково-методичного забезпечення діяльності служби [3].

Велика робота очікує нас у напрямку соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу у повоєнний період.

Безперечно, нам ще необхідно багато працювати над удосконаленням змісту і форм надання допомоги учасникам освітнього процесу в період війни та післявоєнної відбудови нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про психологічну службу у системі освіти України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>

2. Психологічна служба: Підручник / [В.Г. Панок (наук. ред.), А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін.]. Київ: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

3. Панок В. Г. Концепція психологічного супроводу освітніх реформ у діяльності психологічної служби. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2(1).

УДК 159

Рибалка В.В.

доктор психологічних наук, професор,

Почесний академік НАПН України, головний науковий співробітник лабораторії прикладної психології освіти УНМЦППСР НАПН України,

провідний науковий співробітник відділу психології праці ІПООД

імені Івана Зязюна НАПН України

ОСОБИСТІСНА ГОТОВНІСТЬ ПСИХОЛОГІВ ДО НАДАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ З ВОЄННО-ПАТОПСИХОЛОГІЧНИМ СИНДРОМОМ

В умовах війни між Росією та Україною, що розпочалася 24 лютого 2022 року, докорінно змінюється спосіб життя українського народу, перед яким постає реальна загроза існуванню його держави та життю і здоров'ю кожної людини. До цього слід додати, що воєнна небезпека діє водночас із пандемічною, яка визвана коронавірусом COVID-19. В смертельно небезпечній ситуації у значної частини людей виникає, відповідно до законів соціопсихогенезу, ідентичності індивідуального розвитку соціальному та інтеріоризації (Л.С.Виготський), складний проблемний **воєнно-патопсихологічний синдром**, який характеризується розладом цілісної особистості і руйнівною дією взаємопов'язаних між собою симптомів як його складових. Останні можуть бути класифіковані за підструктурами, компонентами, рівнями тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості [Рибалка В.В., 2020]. Вираженість симптомів даного

синдрому залежить від безпосереднього перебування і близькості людини до зони бойових дій, сили і тривалості впливу на неї воєнних чинників, видів ураження, а також від індивідуально-психологічних, вікових, статевих особливостей переживання екстремальних подій постраждалими й від рівня їх усвідомлення та упідсвідомлення. Знання цього синдрому та симптомів виступає необхідною умовою підготовки психологів до їх усунення.

Основними методами вивчення психологом воєнно-патопсихологічного синдрому та його симптомів виступають систематизоване спостереження і самоспостереження, уявний розумовий експеримент, зустріч і співбесіда з потерпілими, так званий допомагаючий (волонтерський) і самодопомагаючий (рефлексивний) експеримент, теоретичне моделювання та узагальнення існуючих наукових даних тощо.

Зовнішній соціальний воєнний конфлікт різнобічно відображається у **цілісній характеристиці** міжособистісної та внутрішньоособистісної конфліктності людини. Мова йде передусім про ту чи іншу конфліктність її емоційної, ціннісної, духовної сфери (між позитивними та негативними емоціями, почуттями і духовними цінностями); між психосоціальними групами «своїх» і «чужих» та ролями особистості; в сфері спілкування – це конфліктність сприймання одне одного, недостатність взаєморозуміння, розлад інтерації, зростання антипатії; у підструктурі спрямованості – між полярними мотивами, смислами та інтересами; між традиційними та новими рисами характеру; в рефлексивній сфері самосвідомості – конфліктність між різними видами Я; у досвіді – конфліктність між наявними та потрібними компетенціями; теж саме можна сказати про типи інтелекту, суперечливі думки, протилежні типи темпераменту, конституційні психосоматичні властивості, психогенетичну основу особистості, тобто про гострі суперечності між конфліктуєчими між собою інстинктами, безумовними рефлексами та більш цивілізованими підструктурами особистості тощо.

Показниками конфліктності особистості як цілісного утворення виступає також її деперсоналізація, дегуманізація, деструкція, що виявляється у функціональному блокуванні, гальмуванні, внаслідок дії екстремальних ситуацій війни (приміром, панічних атак, смертельних загроз бою тощо), функціонування тих чи інших підструктур особистості, частіше за все вищих, таких як духовність, психосоціальність, спілкування, спрямованість і т.д. При цьому на перший план висуваються нижчі базові підструктури – психофізіології, психосоматики, психогенетики (інстинкти та безумовні рефлекси).

Ще одним важливим показником конфліктності особистості постають тісно пов'язані між собою дезадаптованість і афектація емоційно-почуттєвої сфери.

Мова йде про суттєву трансформацію **емоційно-почуттєвої сфери особистості**, про її негативізацію, фобізацію, депресизацію, дистресизацію тощо. Під впливом тривоги виникає свідомо та несвідомо діючий стрес і дистрес – як хронічна й інтенсивна форма стресу, що відбувається, за Г.Сельє, за класичною формулою розгортання адаптаційного синдрому: тривога – опір – виснаження. Саме цей механізм під впливом війни, як потужного стресору, визиває емоційне виснаження у потерпілих, професійне вигорання військовослужбовців [О.М.Хайрулін, 2017]. Під впливом воєнного дистресу, внаслідок дії екстремальних чинників, часто спостерігається деструкція цілісної психологічної структури особистості. Першочергова психологічна допомога постраждалим від воєнного дистресу та емоційного вигорання полягає у знятті тривоги, страхів та фобій, актуалізації й використанні засобів опору, протидії стресору, релаксації й відтворенні ресурсів особистості.

На кожній з особистісних підструктур детермінована війною конфліктність має свою специфічну вираженість, рівень розвинутої дієвості тощо. Звичайно, що воєнно-патопсихологічний синдром представлений своїми симптомами нерівномірно, цілісно чи диференційовано, по-різному розподіленими і вираженими в кожній підструктурі та компоненті особистості, з різним ступенем їх відкритості і латентності, адаптованості людини до них, через що їх слід аналізувати, характеризуючи в контексті певної ідеальної узагальненої моделі особистості постраждалого.

Диференційована картина конфліктності особистості пов'язана з симптоматичними відхиленнями у функціонуванні різних її соціально-психолого-індивідуальних підструктур, компонентів діяльності, рівнів розвитку.

Так, **духовна сфера**, як вищий інтегративний чинник особистості, під час війни починає деформуватись, але і в цьому деформованому мілітарному вигляді відіграє значно більшу роль у житті людини, на що вказував ще Б.Наполеон, стверджуючи, що у солдата «духовна сила відноситься до фізичної як три до одного» [Ягупов В.В., 2003]. Це стосується і цивільної людини. При цьому духовні цінності змінюються у бік більшої виразності, контрастності, поляризації, антиномічності тощо. Між позитивними та негативними цінностями встановлюється більш явний антагонізм, дисбаланс, конфлікт, ніж у мирний час. Спостерігається також своєрідне домінування й обертання негативних цінностей у ставленні до ворога, до якого формується ненависть, бажання помсти, смерті, підкорення. Разом з тим, в українському суспільстві більш виразно і дієво виявляється дух державності, патріотизму, зміцнюється солідарність між різними верствами населення, бажання допомогти одне одному. Цьому сприяють й релігійні почуття.

Військові психологи виділяють у духовності, як її стрижень, моральну складову. Так, Н.Коупленд (1960) вважає моральний стан військ фактором життя і смерті, головною секретною зброєю армії, а його зміцнення – найважливішим завданням бойової підготовки воїна. Він додає, що «найміцніша зброя армії – її ідеали, але цей вид зброї, як і всі інші, має бути викуваний нацією». Діють і такі фактори, як оптимістична віра в перемогу та очікування миру. Саме на це має бути спрямоване виховання та самовиховання військовослужбовців і громадян.

Суттєво змінюються й інші підструктури особистості, що виявляється у специфічних симптомах, зокрема:

– **психосоціум** характеризується, з одного боку, тотальною деформацією, розподілом на своїх та чужих, ворогів та друзів, дегуманізацією, милітаризацією, дисгармонізацією, конфліктизацією суспільної атмосфери, панічними настроями, бажанням мирного населення врятуватися від смертельної загрози втечею, евакуацією у більш безпечний соціум, в тому числі за кордон, тощо; при цьому на базі патріотизму інтернаціоналізм дещо поступається націоналізму; з іншого боку, зростає громадянськість, бажання згуртуватися в єдиному суспільстві, підтримати одне одного, що виражається, зокрема, у волонтерському русі.

Виникають нові можливості для демократизації українського громадянського суспільства як інституту прямої демократії. При цьому можуть бути використані деякі принципи і процедури демократії, приміром, референдум. Так, можливе проведення навіть під час воєнного стану Всеукраїнського та регіональних референдумів за мир, на якому була б продемонстрована миролюбна воля українського народу, з якою важко буде не рахуватися усім зазіхувачам на її територіальну цілісність і незалежність;

– **спілкування** особистості з іншими людьми в умовах війни теж патогенно змінюється – у бік дефіцитарності, поляризації – з одного боку, на локальне вузьке безпосередньо-контактне, для людей в межах найближчого середовища проживання і перебування, а з іншого боку – на опосередковано-дистанційне для тієї частини населення, яке ще зберігає доступ до інтернету. Зростає дефіцит живого спілкування, домінування формального, механічного, авторитарного, наказного спілкування. Особливого значення набуває така базова форма спілкування, як діалог, принципів організації-змістові характеристики, тобто діалогічні універсалії якого, описані Г.О.Баллом (2006); діалог теж дещо деформується і має бути відтвореним. Разом з тим, у певній частині користувачів сучасних інформаційних технологій розвивається здатність до так званого мультиперсонального діалогу [Рибалка В.В., 2021], опосередкованого персональним комп'ютером, інтернетом, що фактично

моделюють деякі вищі психологічні функції особистості у вигляді різнофункціонально діючого штучного інтелекту. Персональний комп'ютер виступає не тільки як технічний засіб особистого користування при діалозі партнерів, але як значною мірою допоміжний персоналізований інструмент, що розширює можливості персоналу корпоративної всеукраїнської та всесвітньої дистанційної професійної праці;

– підструктура **спрямованості** особистості теж деформується – через різку втрату традиційного сенсу життя, антиномізацію мотивів по лінії Війна і Мир, Життя та Смерть, патогенну фрустрацію із зривом або відтермінуванням особистих планів, мрій, надій попереднього мирного часу; разом з тим зростає віра у перемогу українського духу і культури, настання миру та відновлення територіальної цілісності держави і функціонування громадянського суспільства;

– риси **характеру** загострюються, дисгармонізуються [Павлик Н.В., 2020], акцентуються, послаблюються, відбувається їх певна адаптивна зміна адаптація до надзвичайних умов війни. Зростає жорстокість, агресивність особистості, особливо на полі бою, а також співчуття й співпереживання при сприйманні численних жертв війни – безпосередньо або через засоби масової інформації. З часом відбувається загартовування і підсилення певних рис характеру;

– підструктура **самосвідомості** помітно перевантажується, спостерігається концентрація та зміщення рефлексивності від соціального, духовного полюсу до біологічного й фізичного Я, інтраверсіяція поведінки, асиметричне реструктурування Я в нових екстремальних обставинах, розростання егоїзму тощо. Вплив тривожності на самосвідомість призводить до спонтанної обтяжливої самоактуалізації психологічних захистів Я від зовнішніх конфліктів, тривоги, дезадаптованості, зазіхань на гідність людини, знецінення особистості, що треба враховувати при наданні психологічної допомоги, зокрема підвищуючи її цінність;

– **досвід** цивільного населення і спеціалістів гуманітарної сфери, зокрема психологів і педагогів, в умовах війни відчуває гостру недостатність мілітарних захисних і допомагаючих знань, умінь, навичок, через що виникає необхідність формування в них нових спеціальних компетенцій, приміром необхідних для роботи з постраждалим населенням і самовиживання;

– в **інтелектуальній сфері** особистості відбуваються різкі зміни як у механізмах, так і у змісті когнітивних установок, сприйманні та розумінні фактів, прийнятті рішень, мисленні, уяві, увазі, пам'яті, інтелектуальних емоціях тощо. Виникає так званий когнітивний дисонанс, за якого, відповідно до теорії Л.Фестингера, пізнавальна система під час військових дій

характеризується внутрішньою суперечливістю між традиційними мирними уявленнями та новими поточними мілітарними обставинами. Дисонанс ускладнюється в умовах неперервної динамічної зміни військової ситуації, проведення психологічної війни з її навмисною дезінформацією, поширенням неправдивих чуток, циркуляцією фейків тощо. Мислення стає начебто детекторним, оскільки оперує переважно з вибірковою, профільованою, односторонньою інформацією. Інтелект поляризується на емоційний та раціональний, патогенне й саногенне мислення (Ю.М.Орлов) із властивими для них суперечностями та впливом на психіку тощо.

В інтелектуальному плані вказані вище симптоми можна розглядати як особливі психологічні проблеми, що у вимірах життя та смерті загострюються і набувають нових екзистенційних характеристик. Ці проблеми доцільно розуміти інтегративно: як суперечливу властивість живої особистості, за Г.С. Костюком і В.П.Зінченком; як певну психофізіологічну доміанту, за О.О.Ухтомським; як функціональну систему П.К.Анохіна та функціональний орган О.М.Леонтєва тощо. Відповідно до цього, психологічна проблема виступає своєрідним живим доміантним системним функціональним органом, що здійснюється за законами життєдіяльності. Її вирішення відбувається у вигляді горизонтально-вертикального процесу, тобто водночас і як послідовний, поетапний (« $\leftrightarrow$ ») і як різнорівневий ієрархічний (« $\updownarrow$ »), з прямими і зворотними зв'язками, саморух від спочатку мало визначених тривожних вражень, запитань, завдань, проблемних ситуацій до все більшого ступеня самовизначення психологічних відповідей, вирішень по стабілізації, збільшенню ефективності функціонування та вірогідності виживання особистості у мілітарній ситуації. При цьому діє механізм неперервного перевизначення проблеми, задачі (М.Л.Смульсон), що само по собі виступає саногенним чинником;

– під час війни величезне навантаження лягає на **психофізіологічний, психосоматичний та психогенетичний потенціал** особистості, що визиває зростання психодинамічної, психосоматичної та психогенетичної неконгруентності між цими та іншими її підструктурами та потребу переходу до стану конгруентності. Так, більш виразно, ніж у мирний час, виявляється і спостерігається своєрідна «війна» між представниками з різним типом темпераменту – з проявами психофізіологічного домінування, підпорядкування, несумісності, використання, нищення тощо. Особливо відчувається патогенний вплив воєнного дистресуна представників меланхолійного типу темпераменту (з їх природно підвищеною чутливістю, тривожністю та слабкістю нервової системи), зростає стресогенна і психодинамічна неконгруентність представників холероїдного та

сангвіноїдного типів темпераменту, якщо вони тривало перебувають в ситуації гіподинамії (в окопах на фронті, або у бомбосховищах чи вдома під час комендантської години). Все це треба враховувати професійним психологам при визначенні скритих психофізіологічних, психосоматичних та психогенетичних проблем і наданні відповідної допомоги постраждалим;

– **діяльність** особистості, особливо професійна, що реалізується вказаними вище підструктурами особистості, також деформується, переорієнтовується, дистанціюється, переопосередковується, деперфектується тощо. Вона має бути по-новому операційно оснащеною, озброєною і мілітарно результативною – відповідно до умов війни і потреб виживання індивіда в ній;

– в ситуації воєнних дій здійснюється специфічний мілітарний вид психічного **розвитку** особистості, власне її певний інволюційний генезис за військовим типом. Формуються нові життєво необхідні здібності, компетентність, професіоналізм, майстерність, таланти. При цьому все ж слід враховувати перспективу повернення до мирного типу розвитку постраждалої особистості та її психореабілітації.

Формування особистісної готовності психологів до надання професійної допомоги населенню в умовах війни має враховувати вказаний вище воєнно-патопсихологічний синдром та його симптоми іспиратися на гуманістичний ресурс наукової психології, її принципів, законів, методів і технологій, можливості різних її галузей та напрямів, зокрема теоретичної і практичної психології, що мають величезний саногенний потенціал. Мова йде також про широкий набір духовних практик, соціально-психологічних, соціально-педагогічних, мотиваційних, характерологічних, рефлексивних, інтелектуальних тренінгів, вправ, видів фасилітації тощо. Так, корисними можуть стати запропоновані нами Дистанційна школа демократії та громадянського суспільства, особистісно центроване консультування клієнтів із патогенною психодинамічною неконгруентністю, тренінг оптимізму, рефлексивний професійний історико-рольовий та креативний тренінг тощо. Доцільно володіти також стандартами надання першої психологічної допомоги, викладеними, зокрема, у відповідному посібнику Всесвітньої організації охорони здоров'я «Перша психологічна допомога» (2014).

З цією метою слід ретельно ознайомитися з принципами надання такої допомоги (Підготовка! Спостереження! Слухання! Поєднання!) постраждальї особистості з врахуванням екстремальних ситуацій війни. Заслуговує на увагу Києво-могилянський (протомальтійський) варіант здійснення такої допомоги (укладачі Гірник А.М., Чернобровкіна В.А., 2017). Вказані варіанти представлені в Інтернеті. Доречно було б пройти спеціальну підготовку на

відповідних курсах. Так, організацію такої підготовки українських психологів здійснює директор УНМЦППСР НАПН України професор В.Г.Панок.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бондаренко А.Ф. Психологическаяпомощь: теория и практика. Москва: Независимаяфирма «Класс», 2001. 336 с.
- 2.Вовна А.М. Психологія мобілізованого: нарис. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 152 с.
- 3.Занюк С.С.Мотиваційний тренінг (Як учитися спонукати себе та інших до ефективної діяльності). Луцьк: Ред.-вид. відділ Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 1998. 64 с.
- 4.Занюк С.С.Психологія мотивації та емоцій: Навч. посібник для студентів гуманіт. факультетів ВНЗ. Луцьк: Ред.-вид. від. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. 180 с.
- 5.Зубалій М.Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України, 2010. 272 с.
- 6.Котик М.А. Психология и безопасность. Таллин: Валтус, 1981. 408 с.
- 7.Коупленд Н. Психология и солдат. Пер. с англ. Москва: Воениздат МО СССР, 1960. 136 с.
- 8.Наконечна М.М. Допомога іншому: психологічні аспекти. Монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 184 с.
- 9.Охременко О.Р. Діяльність у складних, напружених та екстремальних умовах: Київ: Національна академія оборони України, 2004. 210 с.
- 10.Первая психологическаяпомощь. Руководство для работников на местах. URL: [http:// apps.who.int/iris/bitstream/10665/44615/45/9769244548202_rus.pdf](http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44615/45/9769244548202_rus.pdf).
- 11.Перша психологічна допомога: посіб. для тренера / уклад.: Гірник А.М., Чернобровкіна В.А. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 96 с.
- 12.Платонов К.К. Психологиялетнего труда. Москва: Воениздат МО СССР. 1960. 352 с.
- 13.Помиткін Е.О., Рибалка В.В. Геронтопсихологія навчання особистості похилого віку: посібник. Київ: Талком, 2020. 184 с.
- 14.Психологічний словник / За ред. В.І.Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
- 15.Рибалка В.В. Готовність учня до профільного навчання / Упоряд. В.Рибалка. За ред. С.Максименка, О.Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
- 16.Рибалка В.В. Особистісно центроване консультування клієнтів із патогенною психодинамічноюнеконгруентністю: Методичний посібник. Київ: КМПУ імені Б.Д.Грінченка. 2005. 54 с.
- 17.Рибалка В.В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості: Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.

- 18.Теплов Б.М. Ум полководца / Избранные труды: В 2-х т. Т. 1. Москва: Педагогика, 1985. 328 с. С. 223-305.
- 19.Хайрулін О.М.Психологія професійного вигорання військовослужбовців: монографія/ за наук. ред. А.В.Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 220 с.
- 20.Ягупов В.В. Військова й соціальна психологія: Навчальний посібник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2000. 522 с.
- 21.Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual / Ed.: V.V.Rybalka, A.P.Samodryn, O.V.Voznyuk and others; a team of authors. Zhytomyr: Private enterprise Evro-Volyn, 2020. 392 p.

УДК 159.9

Гордієнко-Митрофанова І. В.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,*

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

Гоголь Д. М.

магістр психології,

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ТЕХНІКИ РОЗВИТКУ УСВІДОМЛЕНОЇ СТРЕСОСТІЙКОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

*Найкращий спосіб зафіксувати моменти –
це звернути увагу. Так ми розвиваємо
усвідомленість. Усвідомленість означає
залученість. Це означає знати, що ти робиш.*

Джон Кабат-Зінн

Війна як психотравмувальна подія спричинила посилений інтерес до конструкту уважності (mindfulness) у психології та суміжних галузях.

Усвідомленість визначається в західному науковому дискурсі як складнокомпонентна характеристика організації психічної діяльності, яка інваріантно передбачає довільне зосередження уваги на подіях, що відбуваються зараз, у незасуджувальний або приймаючий спосіб [1].

Механізми усвідомленості, таким чином, розкриває взаємодія двох компонентів: *саморегуляція уваги*, що забезпечує зосередження на подіях поточного моменту (ongoing awareness), і *ставлення до одержуваного досвіду*, що ґрунтується на цікавості й прийнятті (acceptance). Ці компоненти становлять основу двофакторної моделі уважності, запропонованої дослідницькою групою вчених із Канади та США [2].

Німецькі вчені, вивчаючи конструкт усвідомленості, показали, що стресостійкість і здатність до опору – це захисні психологічні властивості, які пов'язані з більшою адаптивною реакцією на стрес. Ці властивості можуть бути посилені за допомогою зниження стресу під впливом усвідомленості (далі – ЗСВУ). Це розширює застосування ЗСВУ від полегшення негативних станів до профілактики психопатологій і підтримання психічного здоров'я [3].

Найбільш повне уявлення про природу усвідомленості дають шкали П'ятифакторного опитувальника усвідомленості (FiveFacetMindfulnessQuestionnaire (FFMQ)), розробленого Рут А. Баєр з колегами [4]: *Спостереження (Observing)* – уміння помічати, відстежувати й відзначати зовнішній і внутрішній досвід: почуття, емоції, думки, запахи й звуки; *Опис (Describing)* – навичка словесно позначати внутрішній досвід; *Усвідомленість дій (Actingwithawareness)* – уміння бути тут і зараз, включившись у поточний момент, замість автопілоту; *Безоціночність (Nonjudgingofinnerexperience)* – уміння будь-який внутрішній досвід, навіть якщо він болісний, приймати як є, не оцінюючи його як не потрібний, без прагнення позбутися або придушити; *Нереагування (Nonreactivitytoinnerexperience)* – здатність не чіплятися за думки й не захоплюватися ними, поки вони приходять і йдуть.

Спираючись на результати теоретичних і емпіричних досліджень усвідомленості, ми розробили курс семінарів, присвячених інтеграції психотерапевтичних методів із фокусом розвитку усвідомленої стресостійкості. Під усвідомленою стресостійкістю розуміємо інтегративну властивість особистості, яка проявляється в *здатності до самокерування в стані стресу, перш за все, у здатності швидко досягати стану релаксації через зняття емоційного й м'язового напруження; основу властивості складають навички та вміння усвідомленості.*

Розвиток усвідомленої стресостійкості в межах курсу представлено широко відомими техніками, розподіленими за чотирма сферами балансної моделі як основного конструкту позитивної психотерапії [5, 102]. Позитивна психотерапія вірить у те, що людина є істотою чотирьох сфер: фізичної (тіло), розумової (діяльність), соціальної (контакти) та духовної (фантазії / смисли), а метою психотерапевтичного процесу, зокрема, є допомога клієнту в знаходженні балансу в повсякденному житті (балансна модель) [6]. Кожна сфера співвіднесена з навичками усвідомленості з актуалізацією позиції *Спостерігача* й містить п'ять кроків, кожен із яких може виконуватися самостійно:

1 крок «ТІЛО» (засіб – відчуття): головна вправа А. Лоуєна для заземлення, метод прискореного викликання стану релаксації Дж. С. Еверлі й

«Обійми метелика» Л. Артігас розвивають здатність встановлювати зв'язок зі світом через свої відчуття й навичку «Усвідомленість дій»;

2 крок «ДІЯЛЬНІСТЬ» (засіб – мислення): техніка Ф. Шапіро «Негативні когніції» розвиває здатність вербалізувати дистрес за трьома напрямками (відповідальність / відсутність безпеки / відсутність контролю) через розширення «Я»-концепції, формуючи цілісний (об'єктивний) погляд на самого себе й прийняття себе, і навичку «Опис»;

3 крок «КОНТАКТИ» (засіб – традиція): техніка Ф. Шапіро «Мультиплікаційний персонаж» розвиває здатність розвивати й підтримувати стосунки з собою через подолання негативного внутрішнього діалогу і навичку «Безоціночність»; внутрішній діалог в межах цієї техніки вибудовується як взаємодія різних Его-станів (Батько, Дорослий і Дитина) в теорії транзакційного аналізу Е. Берна [7];

4 крок «ФАНТАЗІЯ» (засіб – інтуїція): техніка Ф. Шапіро «Безпечне місце» розвиває здатність до уяви, «розширюючи доступ до позитивних мереж пам'яті» і навичку «Нереагування» [8, 75].

5 крок: техніка самогіпнозу Б. Еріксона – розвиває здатність гармонізувати, урівноважувати всі сфери і навичку «Спостереження».

Регулярна й наполеглива практика описаних вправ сприяє більш глибокому сприйняттю навколишнього світу, розвитку здатності до самокерування станом, адекватної самооцінки й упевненості в собі, вироблення гнучкого стилю поведінки, а головне – формування ефективних антистресових стратегій поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kabat-Zinn J. Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness. New York: Bantam Books Trade Paperbacks, 2013. 467 p.
2. Bishop S. R., Lau, M., Shapiro, S., Carlson, L., Anderson, N. D., Carmody, J., Segal, Z. V., Abbey, S., Speca, M., Velting, D., & Devins, G. Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 2004. 11, p. 230–241. URL: <http://dx.doi.org/10.1093/clipsy/bph077>.
3. Nila K., Holt, D. V., Ditzen, B., Aguilar-Raab, C. Mindfulness-based stress reduction (MBSR) enhances distress tolerance and resilience through changes in mindfulness. *Mental Health and Prevention*, 2016. 4(1), p. 36–41.
4. Baer R. A., Smith, G. T., Hopkins, J., Krietemeyer J., Toney, L. Using Self-Report Assessment Methods to Explore Facets of Mindfulness. *Assessment*, 2006. 13(1), p. 27–45. URL: <https://doi.org/10.1177/1073191105283504>
5. Пезешкиан Н. Если ты хочешь иметь то, что никогда не имел, тогда сделай то, что никогда не делал. М.: Институт позитивной психотерапии, 2005. 128 с.

6. World Association for Positive and Transcultural Psychotherapy. Этический кодекс Всемирной ассоциации ПП, Европейской федерации центров ПП, и Международной академии позитивной и кросс-культуральной психотерапии. URL:<http://positum.org.ua/wp-content/kodex-wapp>. Дата доступа: 24.05.22
7. Берн Э. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы; пер. с англ. А. Грузберга. Москва: Издательство «ЭКСМО-Пресс», 2017. 576 с.
8. Шапиро Ф. Преодолевая прошлое. Как научиться управлять своей жизнью при помощи техник сампомощи EDMR. М.: Научный мир. 2021, 408 с.

УДК 159.92

Паламарчук О.М.

*доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри
психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Війна в Україні є фактором великого потрясіння для психіки сучасної людини. В умовах воєнного часу особливу увагу варто приділити психосоціальній підтримці населення України. Нинішня ситуація спричинила суттєве порушення у функціонуванні сучасної особистості, призвела до великих людських втрат, значних збитків, що негативно позначилось на життєдіяльності українців. Особливої уваги потребує студентська молодь, оскільки війна наклала суттєвий відбиток на її звичне, буденне життя.

Втрата студентською молоддю соціальних зв'язків, а в деяких випадках домівки й навіть близьких людей, спричинила велику потребу у психосоціальній підтримці, яка має бути орієнтована на зняття стресу, пошук ефективних шляхів психологічної адаптації, налагодження соціальних зв'язків та пристосування до життя у нових умовах. Вчасна і якісна психосоціальна підтримка допоможе студентській молоді значно швидше відновитись від впливу травматичної події та мінімізувати ризик виникнення серйозних психологічних проблем.

Внаслідок пережитого травматичного досвіду представники студентської молоді можуть відчувати шок, викликаний неспроможністю повірити в те, що сталося. Спостереження показують, що певний відсоток студентської молоді демонструє реакції страху, гніву, провини, сорому й безпорадності. Зазначені реакції виникають, коли психіка намагається зрозуміти й погодитися з тим, що

сталося, а також захистити себе від психологічного болю чи небезпеки. Студентська молодь наголошує на відчутті розгубленості, нерішучості, складності зорієнтуватися й зосередитися. У голові виникає багато думок та чітких, але неприємних спогадів про травматичні події. Певному відсотку студентської молоді надзвичайно важко впоратися зі звичними простими речами чи завданнями, пов'язаними зокрема і з навчально-професійною діяльністю. Деякі студенти з однієї сторони, своєю поведінкою демонструють залежність від оточуючих, а з іншої – недовіру, відкинутість й уникання інших. У міжособистісних стосунках студентської молоді більше з'явилося агресії, дратівливості, конфліктів. Молодь відчуває деяку безглуздість займатись тим, чим вона займалась до війни, у результаті їй стало складніше включатись в навчально-професійну діяльність. Звичайно, це не всі реакції, які можуть виникнути у студентської молоді внаслідок травматичного досвіду. Досвід у кожного студента свій, і він може відрізнятись й бути індивідуальним. Фахівці у сфері психічного здоров'я вважають що такі різноманітні реакції є цілком адекватною відповіддю на величезний стрес. Іноді реакції на стрес можуть проявитися не відразу після травматичного досвіду, а пізніше. Під час самого інциденту молодь здатна до мобілізації усіх своїх ресурси, і лише через кілька днів або тижнів, коли зовнішня небезпека спадає, її психічне здоров'я може значно погіршитися.

Переживання різного роду травматичних подій надзвичайно шокує та впливає на психологічне самопочуття студентської молоді. Переважна більшість студентів є спроможними після кризи подолати труднощі й відновити своє емоційне й фізичне здоров'я. Частина студентської молоді навіть може відчувати посттравматичне зростання. Однак, у певного відсотка студентської молоді, яка особисто отримала травматичний досвід або ж була свідком психотравмуючих ситуацій, збільшується ризик виникнення соціальних проблем та проблем із психічним здоров'ям.

Психосоціальна підтримка студентської молоді має бути спрямована на розуміння того, що все що відбувається, це нормально; на обговорення відносної безпечності довкілля та акцентуації на присутності інших, які можуть допомогти почуватися в безпеці; на визнання й підтримку бажання не говорити про те що сталося, тут і тепер; на активне слухання; на прояв співчутливості, навіть під час ворожої налаштованості чи відчуженості; на допомогу при потребі; на заохочення піклуватися про своє фізичне та психічне здоров'я; на віру у власні можливості; на психоедукацію щодо того, що відбувається й скринінг щодо потреби у вузькопрофільному фахівці

Головною метою психосоціальної підтримки студентської молоді в умовах воєнного часу є сприяння збереженню статусу продуктивного суб'єкта

діяльності, особистості та індивідуальності, здатної до позитивної взаємодії зі світом, людьми й собою. Вважаємо, що одним із провідних, науково обґрунтованих й дієвих методів психотерапії в психосоціальной підтримці студентської молоді є когнітивно-поведінкова терапія. Вона базується на усвідомленні того, що при багатьох психологічних проблемах спостерігається спотворене сприйняття реальності й відповідно неадекватні дії. Когнітивно-поведінковий підхід передбачає партнерську співпрацю між психологом та студентом й передбачає активну участь останнього. Когнітивно-поведінкова допомога використовує широкий спектр технік та втручань. Згідно з даним підходом, не сама ситуація визначає реакцію студентської молоді на подію, а те, що думають про неї. Молодь, думаючи про ситуацію, надає їй певного значення, тобто «К», когніцію. У результаті виникає певна емоційна і поведінкова реакції, які впливають на наслідок. Від того, якими будуть емоційні та поведінкові реакції студентської молоді залежить наслідок. Варто наголосити, що в умовах воєнного часу, психосоціальна підтримка студентської молоді потребує відповідних модифікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційні підходи до організації медико-психологічної допомоги після травматичного стресового розладу. Методичні рекомендації. УНДІССПН МОЗ України. Київ, 2014.
2. Романчук О. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки та сучасні підходи до терапії. *НейроNEWS: психоневрологія і нейропсихіатрія*. 2012. № 1 (36).
3. Сміт Патрік, Дирегров Етл, Юле Уільям. Діти та війна: навчання технік зцілення. Л.: Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 84 с.

УДК 159.9

Фоменко К.І.

*доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Найчук В.В.

*кандидат психологічних наук, доцент, декан соціально-гуманітарного
факультету Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна», м. Вінниця,*

ПСИХОДІАГНОСТИКА ЕСТЕТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Проблема психодіагностики естетичної обдарованості особистості є маловивченою у сучасній психології, що викликано невизначеністю статусу

естетичних здібностей, естетичного інтелекту та естетичного сприйняття як її складових.

Естетичні здібності – індивідуально-психологічні властивості, що забезпечують успішне (виняткове) здійснення діяльності певного виду (музичну, музично-рухову, художню, словесну або іншу) на засадах естетики, прагнення сприймати, підтримувати, оцінювати, створювати нові естетичні цінності у даному виді діяльності. Отже, розділяємо музично-естетичні здібності, художньо-естетичні здібності, словесно-естетичні здібності, сукупність яких являє естетичну обдарованість (Методичні засади..., 2015), що, в свою чергу, виступає сукупністю індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким забезпечується можливість здійснювати діяльність на засадах естетики, естетично сприймати і переживати явища дійсності, твори культури та мистецтва, оцінювати їх, співвідносячи з ідеалом, створювати нові естетичні цінності [1].

Психометричну вибірку досліджуваних склали 272 особи, віком 17-60 років, 156 жінок та 116 чоловіків. Для обґрунтування конструктивної валідності методики було використано тест Векслера (невербальні субтести) батарею адаптованих тестів для вивчення рівня розвитку естетичного сприйняття (О.М. Торшилова і Т.В. Морозова) [2].

Для кожного завдання тесту було розраховано описові статистики, що характеризують міру правильності проходження тесту, тобто середні оцінки естетичних здібностей у балах за кожним завданням, визначено граничні значення норми.

Для перевірки описових властивостей методики було застосовано комплекс методів, спрямованих на вивчення невербального інтелекту (подібного за модальністю естетичним здібностям, які вивчаються у нашій методиці) та естетичного інтелекту (подібного за змістом матеріалу), а також власне естетичних здібностей, відповідно до концепції О. Торшилової [3]. Отримані результати свідчать про наявність позитивного зв'язку між естетичними здібностями та естетичним інтелектом, утім доводить, що ці два явища не тотожні. Високому емоційному інтелекту відповідає більша успішність у виконанні більш складних завдань на естетичні здібності. Отже, високий рівень естетичних здібностей є умовою високого рівня розвитку естетичного інтелекту.

Визначено кореляційні зв'язки між показниками естетичних здібностей та невербального інтелекту особистості за тестом Векслера. Визначено позитивні кореляції успішності виконання найбільш складних завдань із показниками здатності виділяти суттєві ознаки та узагальнювати зображення, руховою координацією та візуальним синтезом, здатністю до організації цілого із частин

і розуміння ситуації. Показано кореляційні зв'язки між показниками естетичних здібностей за представленою методикою та батареєю адаптованих тестів О. Торшилової[4]. За результатами першого субтесту – «Матіс» – досліджувані із серії репродукцій мали розпізнати почерк художника, за результатами другого – «Джоконда» – через синестезію віднайти відповідність між образом та формою, а за результати третього – «Ван Гог» – визначити більш естетично складні образи, що визначає опір естетичним стереотипам. Усі ці параметри естетичних здібностей цілком відповідають загальному показнику естетичних здібностей за результатами виконання завдань за представленим у даному дослідженні тесті.

Отже, більш складні завдання передбачають більш розвинені здатності до чуття форми та спроможність чинити опір естетично-смаковим стереотипам. Успішність у завданнях оптимальної складності більш високо корелює із показниками здатності до сприйняття виразності форми, тобто чутливості до образного ладу твору.

Перевірка повторних кореляцій успішності у виконанні завдань тесту переконливо доводить високу тест-ретестову надійність методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузменко В.У. Естетична обдарованість дошкільника: теоретичні засади діагностичної роботи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 8-9. С. 114-115 .
2. Торшилова Е.М., Морозова Т.В. Развитие эстетических способностей детей 3-7 лет (теория и диагностика). М.: Деловая Книга, 2001.
3. Найчук В.В., Фоменко К.І., Кузнецов О.І. Психодіагностика естетичного інтелекту. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Випуск 64. 155-178.
4. Найчук В.В., Фоменко К.І., Бутко В.С. (2021). Батарея адаптованих тестів для вивчення рівня розвитку естетичного сприйняття. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник наукових праць за матеріалами V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Харків: Діса плюс, 2021. С. 20-21.

Фоменко К.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології Харківського
національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

Черногор Т.

*здобувач другого (магістр) рівня вищої освіти Харківського
національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

ГУБРИСТИЧНА МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТІВ

Традиційно губристична мотивація визначається як прагнення до самоствердження, звеличення себе та підкріплення самоповаги, що реалізується двома шляхами – через досягнення досконалості чи / та переваги. Теоретичний аналіз психологічних корелят губристичної мотивації особистості, показаних у наших дослідженнях та наукових розвідках інших авторів, дозволяє констатувати високу значущість губристичних мотивів у розгляді таких особистісних властивостей, як перфекціонізм, авторитарність, оптимізм, почуття честі та гідності як моральні властивості тощо [2;3].

Студенти з високою академічною успішністю відрізняються вищими показниками губристичного мотиву досягнення досконалості. Встановлено типологічні особливості губристичної мотивації суб'єкта навчально-професійної діяльності: студенти поділяються на групи з високим та низьким рівнями губристичної мотивації, а також на типи з домінуванням прагнення до досконалості та переваги [1].

Специфіка навчально-професійної діяльності обумовлює рівень розвитку губристичної мотивації: маючи ознаки діяльності досягнень навчально-професійна діяльність студентів-спортсменів позитивно впливає на розвиток губристичного прагнення до переваги, а діяльність студентів творчих спеціальностей – губристичного прагнення до досконалості [1].

Мотивація провідної діяльності у студентів має специфіку в залежності від провідного типу губристичної мотивації. Домінуванням прагнення до досконалості у студентів характеризуються високими показниками навчально-пізнавальних та професійних мотивів, а також мотивації саморозвитку, а також найнижчі показники екстеріальної мотивації та амотивації, внутрішньої саморегуляції, інтеріоризованої мотивації досягнення успіху. Студенти з високим рівнем губристичної мотивації характеризуються найвищим рівнем розвитку професійних та навчально-пізнавальних мотивів, мотивів творчості та досягнення, поєднанням екстеріоризованих та інтеріоризованих мотивів досягнення успіху. Низький рівень губристичної мотивації у студентів

характеризується найвищими показниками мотиву уникнення, інтроєктованої та екстернальної мотивації. Студенти з домінуванням прагнення до переваги характеризуються найвищими показниками комунікативних та соціальних мотивів, мотиву престижу, мотивації саморозвитку та мотивації самоповаги [1].

Студенти з домінуванням прагнення до досконалості та з високим рівнем губристичної мотивації характеризуються адекватністю самооцінки, а з домінуванням прагнення до переваги – низькою неадекватною самооцінкою. У студентів з домінуванням прагнення до досконалості виявлено найнижчі показники закритості і найвищі показники самовпевненості, відображеного ставлення, самоприйняття і самоцінності, а у студентів з високим рівнем губристичної мотивації – найнижчі показники самопривязаності, внутрішнього конфлікту та самозвинувачення [1].

Студентам з домінуванням прагнення до досконалості та високим рівнем губристичної мотивації властивий здебільшого адекватний рівень домагань, у той час як досліджуваним з низьким рівнем губристичної мотивації властивий занижений рівень домагань, а з домінуванням прагнення до переваги – завищений та занижений рівень домагань. Домінування прагнення до досконалості передбачає високі показники здатності до оцінки результату навчально-професійної діяльності та самостійності, надійності, планування і моделювання саморегуляції. Студенти з високим рівнем губристичної мотивації відрізняються найвищими показниками усіх показників саморегуляції у навчально-професійній діяльності, а з низьким рівнем губристичної мотивації – найнижчими показниками саморегуляції навчально-професійної діяльності. Студенти з низьким рівнем губристичної мотивації мають найнижчі показники цілеспрямованості і активності у навчально-професійній діяльності. Серед регулятивних предикторів розвитку прагнення до досконалості у студентів найбільш впливовим виявилася оцінка результатів як характеристика саморегуляції навчання. Також було встановлено позитивну роль показників моделювання, гнучкості саморегуляції навчання, самостійності та планування. До регулятивних предикторів прагнення до переваги студентів відносяться самостійність саморегуляції, програмування як характеристика саморегуляції навчання у вищій та планування у саморегуляції [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Фоменко К.І. Губристична мотивація: феноменологія, структура, детермінація. Х.: Діса-плюс, 2018. 484 с.
2. Фоменко К.І. Губристичні прагнення у структурі навчальної мотивації студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2015. Вип. 5. С. 116-120.

3. Хомуленко К.І. Губристична мотивація як чинник прагнення до успіху: віковий аспект. Харків. 2012. 222 с.

УДК 159.955.3

Шандрук С. К.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної
роботи Західноукраїнського національного університету*

Лисенко Л. М.

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Шевченко О. О.

*магістрантка кафедри психології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ПІДЛІТКІВ

Виклики сучасного суспільства спрямовані на необхідність формування цілісної особистості, всебічно розвиненої, з уміньми генерувати нові ідеї та ініціативи, втілювати їх у життя. Завдяки розвиненому творчому мисленню людина проявляє здатності самостійно мислити, оперативно та конструктивно реагувати в екстремальних ситуаціях, здійснювати пошук відповідей на різноманітні питання, аналізувати та виявляти позитивне і негативне, генерувати оригінальні ідеї. Зазначені якості дозволяють успішніше адаптується до нових умов, знаходити творчий підхід до вирішення проблемних ситуацій. Саме тому метою нашого дослідження постало вивчення особливостей творчого мислення у підлітків та пошук шляхів його розвитку. Як зазначав Р. Солсо, незважаючи на актуальність проблеми творчого мислення у житті та освіті не виникло теорії, яка могла б поєднати відомі та протилежні дослідження. Саме це є доказом складності теми. Базуючись на сучасних освітніх концепціях, слід зазначити, що розвиток особистості має бути гармонійний та різноплановий, що і підтверджує необхідність розвитку творчого мислення.

Особливої уваги надавав вивченню творчого мислення, американський психолог Д. П. Гілфорд, характеристиками якого визначав семантичну образну та спонтанну адаптивну гнучкість, оригінальність, допитливість, здатність до розробки гіпотези, фантастичність [1, с. 434].

Як зазначав В.О. Моляко, для подолання освітньо-наукової кризи необхідним є формування особистості з якостями, що допомагають приймати адекватні рішення, допомагають долати труднощі та розвивати інтелект, волю, мотивацію та творчість. Розкриваючи сутність творчості визначав її як процес створення чогось нового для даного суб'єкта. Тому творчість у тій чи іншій формі не є талантом «вибраних», вона доступна кожному. Також науковець вважає однією з основних якостей творчої особистості прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної роботи, порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі [4, с. 8].

Сутність поняття «розвиток творчого мислення» трактується як складний процес якісних змін у мотиваційно-ціннісній, когнітивно-інтелектуальній, комунікативно-мовленнєвій складових особистості, що ґрунтується на природних потребах у творчій діяльності [3, с. 7].

Для розвитку творчого мислення необхідно зосередитися на таких характеристиках як пластичність, гнучкість, оригінальність. Пластичність дозволяє виробляти значну кількість різних ідей з одного поля чи елемента. Значною мірою пластичність пов'язана зі знаннями та досвідом людини, що допомагає продукувати нові ідеї. Гнучкість пов'язана зі здатністю пов'язувати між собою ідеї чи знання, які не мають нічого спільного. Людина з високою гнучкістю не обмежується лише переліченням нових ідей, а займається пошуком того, що їх об'єднує. Оригінальність полягає у створенні абсолютно нових ідей.

Для розвитку креативних здібностей необхідним є раціональне поєднання репродуктивних, частково пошукових та творчих завдань. Репродуктивні завдання спрямовані на відтворення знань та способів діяльності. Частково пошукові завдання передбачають прояв певної ініціативи, самостійності у пізнавальній діяльності. Отже, інноваційні форми навчання, спрямовані на розвиток креативного потенціалу суб'єктів освітнього процесу. У якості тренувальних вправ можуть бути використані різні інтерпретації та описи картин, наприклад, надати опис зображуваного елемента, коментувати зміст зображуваного та емоційні переживання персонажа. Також технікою, що розвиває творче мислення може бути здатність задавати питання до виокремлених елементів та давати на них відповіді [2, с. 147]. Оскільки, творче мислення має тісний зв'язок з емоціями, то в перспективі подальшої роботи вбачаємо розробку розвивальної програми, спрямованої на включення емоцій у творчий компонент.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта задач. *Психологія мислення*. Москва. Прогресс. 1965. С. 434–437.
2. Кульчицька О.І. Обдарованість та психологічні технології її розвитку. *Педагогічні технології*. (1). Київ. 2002. С. 145–192.
3. Люк О. В. Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. Автореф....канд. пед. наук 13.00.07. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань. 2015. 20 с.
- Моляко В. О. Робоча концепція стратегічного та тактичного подолання кризових науково-освітніх проблем (психологічні ракурси). *Актуальні проблеми психології: (XII). Психологія творчості*. (23). Київ. 2017. С. 6–12.

УДК 159.923

Кін О. М.

*доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди*

ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

У науковій психологічній літературі самосвідомість розглядається як психічне явище, процес самопізнання, суть якого полягає в усвідомленні особистості себе самої, власного «Я», свого місця в системі взаємовідносин та діяльності. Самосвідомість виступає певним результатом діяльності та досвіду соціальної взаємодії індивідуума, з іншими людьми [2; 3; 6].

Сьогодні, у складних умовах протидії російської агресії, боротьби українського народу за свою незалежність, свободу, суверенітет, державність, існування української нації як культурного та історичного феномену, особливої актуальності набувають питання розвитку та формування національної самосвідомості особистості.

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури [1; 4; 5] дали змогу встановити, що поняття національної самосвідомості трактується як певний результат осмислення індивідумом власної приналежності до конкретної, усвідомлення своєї національної ідентичності, спроможність організувати та реалізувати систематичну та послідовну діяльність задля успішного розвитку своєї нації, захисту її інтересів.

Національна самосвідомість, як складне та комплексне поняття, об'єднує такі складові: систему мотивів, що обумовлюють характер та зміст діяльності особистості, систему емоцій та почуттів до всіх аспектів національної історії, культури тощо, систему цінностей, в ієрархії якої національні цінності посідають особливе місце, систему знань про власну історію, культуру, мову, духовні здобутки народу, систему вмінь та навичок практичної діяльності, спрямованої на розвиток та збереження національних інтересів, традицій тощо, систему національних якостей та рис характеру [1, 103].

Здобувачі вищої освіти, як правило, є представниками юнацького віку, який характеризується сформованістю певного комплексу якостей та рис характеру, інтенсивним розвитком інтелектуально-пізнавальної, емоційно-вольової сфер, оформленням ціннісної ієрархії особистості, пошуком власного місця в соціумі, самовизначенням, плануванням своєї майбутньої діяльності, опануванням соціальних моделей поведінки, що обумовлює успішне формування та розвиток системи знань (про історію, культуру, мову, традиції, духовні надбання свого народу), почуттів (любов до рідної землі, мови, культури, гордість за свій народ, його історичні здобутки та сучасні досягнення, гордість за приналежність себе до певної нації, відповідальність за збереження та розвиток національних традицій, духовних цінностей), прагнень (докладати зусиль задля щасливої долі своєї нації, її майбутнього, до захисту рідної землі, мови, культури), та якостей (патріотизм, толерантність тощо), які є базовими для національної самосвідомості [4; 5].

Отже, складні соціально-політичні процеси в країні детермінують пріоритетність питань розвитку національного самовизначення, самосвідомості народу, що визначається запорукою збереження національного суверенітету Української держави, її духовного, економічного, політичного зростання. Отже, особливість самосвідомості здобувачів вищої освіти характеризується акцентуацією на її національну складову, як складного духовного феномену, в якому відбивається сукупність уявлень національної спільноти про власне походження, історію становлення, культурні досягнення та перспективи подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кін О. М. Система формування національної самосвідомості студентської молоді в процесі громадської діяльності : дис. ...докт пед. наук. Харків-Старобільськ, 2021. 557 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 167 с.
3. Співак Л. М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 491 с.

4. Ситник П. К., Дербак А. П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні: монографія. Київ, 2004. 226 с.
5. Савчук В. В. Філософські та психологічні підходи до визначення поняття «національна самосвідомість». URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/8_2009/11.pdf.pdf
6. Петрушенко В. Природа свідомості: зіткнення парадигм. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Сер.: Філософські науки.* Львів, 2009. № 636. С. 3–8.

УДК 159.96 + 17

Жванія Т.В.

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди*

КРИЗА ЕТИКИ ТА ЦІННОСТЕЙ У КОНСУЛЬТАТИВНІЙ ПРАКТИЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Неспровокований військовий напад Росії на Україну є не лише актом порушення суверенності нашої держави, але й фізично руйнує будинки, квартали, селища та міста, позбавляє робочих місць та засобів до існування, відбирає здоров'я та життя людей – цивільних і військових, спричиняє паніку у мирного населення всієї країни; ставить під загрозу безпеку в цілому та психологічну безпеку зокрема, а спостереження в режимі реального часу за вбивствами невинних українських мешканців і вибухами будинків – у медіа, соціальних мережах і стрічках новин протягом днів, тижнів і місяців поспіль має катастрофічний вплив на психічний стан людей у всьому світі. Разом з буквальною фізичною військовою агресією здійснюється й нова хвиля інформаційної війни проти України – ІПСО (Інформаційно-Психологічні Операції, PSYOPS – де PSY означає Psychological і OPS – Operations), яка має на меті «розгойдування психіки», підведення широких верств населення до висновку – «легше підкоритися ворогу, ніж будь-яким чином опиратися йому» [1]. Елементами ІПСО є дезінформація, пропаганда, перебільшення певної (часто реальної) інформації або применшення іншої, диверсії в тилу, кібератаки тощо. Ці «впливи» на фізичному та психічному / психологічному рівнях викликають переживання страху та невизначеності цивільними мешканцями, супроводжуються прямими загрозами їхньому життю та їхнім близьким. Коли українські міста потрапили під удар, мирні жителі на власні очі бачили вибухи та смерть, а також почали відчувати негайні збої в основних ресурсах

(електрика, водопостачання, питна вода, продукти харчування та ліки, а також проблеми з надійним спілкуванням з близькими людьми). Також українці відчують почуття несправедливості, оскільки важко здобути ними демократія та свобода опинилися під невиправданою загрозою. Уся сукупність зазначених факторів відповідає традиційній теорії «справедливої війни», яка є відповіддю на правопорушення. Теорія «справедливої війни» визначає критерії, за якими війна може бути визнана справедливою, та обмежує засоби ведення такої війни, і разом з цим, справедливі війни залишаються злом, але меншим і необхідним.

Існує велика кількість досліджень, що такі важкі переживання можуть призвести до серйозних наслідків, включаючи посттравматичний стресовий стрес, депресію та тривогу. Симптоми посттравматичного стресового розладу включають жахливі та реалістичні спогади про військові сцени, нав'язливі спогади про травму, паніку, нездатність заснути та кошмари, а також уникнення всього, що нагадує травму. Цивільні особи, які постраждали від війни, піддаються підвищеному ризику розвитку проблем із психічним здоров'ям, таких як посттравматичний стресовий розлад, тривога та депресія.

Травма війни, травма свідка, колективні травми під час криз, культурна травма – психічне здоров'я українців напружене через терор, занепокоєння та нещастя, з якими вони стикаються. Нинішні обставини можуть посилити або спровокувати вже існуючі проблеми з психічним здоров'ям і тих, хто перебуває в середині кризи, і тих, хто спостерігає здалеку, що викликає масу різноманітних емоцій, відчуттів і труднощів. Як свідчать численні психіатричні та психологічні дослідження, психологічний вплив військових дій може бути настільки глибоким, що війна викликає стійкі епізоди практично у всіх, незалежно від віку та статі: тривожні розлади, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) і депресія є одними з найбільш поширених побічних ефектів [1].

Травмуюча ситуація, якою є війна, призводить до зміни цінностей та запитів клієнта до психолога і психологічного супроводу. Відбуваються зміни у змісті та структурі ціннісно-орієнтаційних компонент особистості клієнта (необхідно пам'ятати, що психолог, який перебуває в той самій ситуації, що й клієнт, так само зазнає схожих змін, і може потребувати власного терапевтичного та супервізійного супроводу). Актуалізуються базові першочергові потреби безпеки та життєзабезпечення, порушуються функції планування власної діяльності та майбутнього, суб'єктивного контролю дійсності, відбувається переосмислення та переоцінка минулого досвіду, досягнень, вчинків, теперішнього стану та раніше запланованого майбутнього тощо. Психологи та психотерапевти, навіть ті, хто здійснює надання психологічної допомоги військовим та їх родинам, внутрішньо-переміщеним особам з 2014 року, часто мають таку саму симптоматику стресу, як і клієнти;

значна частина фахівців 1-3 тижні після початку війни не могли надавати кваліфіковану психологічну допомогу клієнтам через власні переживання та відсутність особистого ресурсу [2].

Окремою проблемою зараз постав етичний бік діяльності психологів при здійсненні публічної та медійної активності щодо висвітлення випадків гендерного (сексуального) насильства під час воєнних дій та психологічного супроводу осіб, які зазнали такого насильства (Заява Національної психологічної асоціації про межі професійної етики та практики психологів, які працюють з чутливими темами сексуальних злочинів російських окупантів в Україні, оприлюднену 15 квітня 2022 року).

ЛІТЕРАТУРА

1. Johnson WB, Grasso I, Maslowski K. Conflicts between ethics and law for military mental health providers. *Mil Med.* 2010 Aug;175(8):548-53. doi: 10.7205/milmed-d-09-00119. PMID: 20731257.
2. Adetunji Jo. Many Ukrainians face a future of lasting psychological wounds from the Russian invasion URL:<https://theconversation.com/many-ukrainians-face-a-future-of-lasting-psychological-wounds-from-the-russian-invasion-177986>
3. Stoll J, Müller JA, Trachsel M. Ethical Issues in Online Psychotherapy: A Narrative Review. *Front Psychiatry.* 2020 Feb 11;10:993. doi: 10.3389/fpsy.2019.00993. PMID: 32116819; PMCID: PMC7026245.

УДК159.9+376

Ілляшенко Т.Д.

*кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної роботи*

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА І ВІТЧИЗНЯНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ І РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Впровадження інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в Україні супроводжується значною критикою, пов'язаною, головним чином, з екстраполяцією зарубіжного досвіду, який важко пристосовується до реалій українського суспільства.

У процесі вивчення зарубіжного досвіду інклюзії в освіті, по-перше, звернено увагу на те, що перехід від диференціальної освіти до інклюзії здійснюється у країнах Західної Європи впродовж економічного розквіту, який забезпечив її підтримку не тільки політично, але й фінансово, по-друге, наголошено на тому, що «інклюзивна освіта є частиною освітньої та загальної

соціальної політики будь-якої держави і неминуче відображає її специфіку, внутрішню логіку й напрям розвитку» [4, 189]. У зв'язку з цим висловлюється застереження від «насадження скопійованої моделі в непідготовлені для цього навчальні заклади» [3, 92].

Тимчасом наша практика впровадження інклюзивної освіти дітей з ООП настійно дотримується таки запозичених моделей, посиляючись на ратифікацією у нашій країні ряду міжнародних документів, спрямованих на захист прав дітей з особливими потребами на якісну освіту й інтеграцію у суспільство через інклюзивне навчання.

Поєднання скопійованих методичних засад інклюзивної освіти та вимушене дотримання фінансових обмежень, які яскраво виявились у встановлених рівнях підтримки різних категорій дітей з ООП [2], не може дати позитивних результатів і змушує до пошуку прийняттого вітчизняного шляху без порушень міжнародних угод.

Насамперед, зазначимо, що у документах з означеного питання йдеться про загальні напрямки удосконалення освіти дітей з ООП, які сприяють їхній інтеграції у суспільстві, і разом з тим поважаються традиції та досвід кожної країни [5, п. 14]. Отже, рухаючись у рекомендованому напрямку, кожна країна може виходити із свого досвіду, який склався історично.

Вивчення методологічних засад інклюзивної освіти та зіставлення їх з вітчизняною методологією навчання і розвитку дітей з ООП дозволяє зробити висновок, що каменем спотикання є протиставлення теорії включення і вітчизняного положення про навчання, яке веде за собою розвиток.

Як зазначає А.А. Колупаєва, з прийняттям теорії включення «сьогодні зміщуються акценти від адаптації людини до навколишнього середовища в бік адаптації середовища для задоволення потреб людини» [1, 13]. Згідно з цією теорією усяке намагання змінити щось в особистості дитини з ООП є дискримінація, примусове пристосування її до вимог суспільства. Очевидно, саме тому зарубіжні послідовники інклюзії з пересторогою ставляться до звичних для нас таких понять спеціальної психології, як «корекція», «корекційне навчання», вбачаючи у них намагання насильно щось змінити у дитині. Згідно з цією позицією педагог працює тільки з актуальним її розвитком, нехтуючи зоною її найближчого розвитку і відмовляючи таким чином у праві на реалізацію потенційних можливостей. Закладена у вітчизняній спеціальній педагогіці програма корекції тих недоліків розвитку дітей з ООП, які можна змінити на краще, ніяким чином не є дискримінаційною, а, навпаки, сприяє повнішій реалізації їхнього права на якісну освіту та соціальній інтеграції. Отже, вітчизняні методологічні підходи до навчання і розвитку дітей з ООП не суперечать теорії включення і мають переваги, яких недоцільно втрачати.

Принагідно потрібно зауважити, що сучасна освітня система ще далека від тієї гнучкості у забезпеченні різноманітних потреб дітей в інклюзивному класі, про яку говорять теоретики інклюзії [1,14]. Справжньої рівноправності можливостей сьогодні інклюзивне навчання ще не забезпечує навіть за найкращих фінансових і організаційно-методичних умов і неминуче зазнаватиме трансформацій.

Зберігаючи основне завдання інтеграції у суспільство дітей з ООП, потрібно ширше практикувати там, де це можливо, поєднання в інклюзивному навчанні зарубіжного досвіду з вітчизняним. Робота над таким поєднанням є предметом подальших науково-методичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
2. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі / укладачі: Прохоренко Л. І., Ярмола Н. А., Набоченко О. О., Данілавичюте Е. А. та ін.. 2021. 200 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2021/12/31/Method.rekom.dlya.IRTS.31.12.pdf>
3. Продіус О. І. Особливості моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 4 (72). С. 86–93.
4. Садова І.І. Інклюзивна освіта в країнах Європи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69. Т. 1. С. 188–192.
5. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами, прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. 7–10 червня 1994 року. Саламанка, Іспанія. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

ВІЙНА ВСЕРЕДИНІ НАС: ВІД АГРЕСІЇ ДО ТОЛЕРАНТНОСТІ

Війна, яка сталася у нашому житті, показала існування гами почуттів, над якими ми навіть глибоко не замислювались: страх за власне життя та за життя своїх рідних та близьких людей; розпач від власного безсилля; втома від постійної тривоги; сум та туга за власною домівкою; коливання настрою від оптимізму до депресії; злість на окупантів, «західних партнерів», на сусідів та близьких, якщо вони не поділяють нашого сприйняття реальності.

На лінії фронту йде своя фізична війна, всередині кожного з нас – війна психологічна, війна зі своїми почуттями, настроями, проявами поведінки, які не завжди є адекватними та конструктивними. Нагромадження психіки негативними емоціями та почуттями, такими як злість, агресія, ненависть забирає енергію, необхідну для подальшого функціонування людини, а головне, має кумулятивний ефект переносу на все суспільство та подальшого вибуху в житті після війни. Настрій та поведінка людей під час війни не менш важливі, ніж потужні зброя та техніка. Турбота за психологічний стан кожної людини та суспільства взагалі також є важливою частиною боротьби за майбутнє України.

Проблема перевантаження негативними емоціями особливо гостро стає коли ведемо мову про дітей. Дорослі висловлюють свій негатив не соромлячись присутності дітей, засоби масової інформації цілодобово показують та розповідають про сцени жорстокості окупантів та мимоволі формують почуття ненависті до прихильників росії. Ми не соромимось нецензурних слів при обговоренні ситуації, у присутності дітей посилаємо прокльони в бік загарбників, друкуємо на одязі лайливі слова, у соціальних мережах кидаємось агресивними коментарями тощо. В іграх дітей найчастіше спостерігаємо зброю та ворожнечу, зростають вербальні показники агресії у молоді. Роздратування, докори, агресія «крокують» повномасштабно по нашому життю, входять у наш побут впевнено та швидко. Так, війна не дає нам час та можливості на прояви емпатії до ворогів, але агресія в українському суспільстві вже переходить кордони й стосується не тільки окупантів, а й окремих категорій громадян нашої країни, негативні почуття стають інтенсивними та тривалими.

Якщо розглядати взагалі ситуацію в державі, то можемо констатувати «спіральне» повторення життєвих історій 2014 року: проблеми

внутрішньопереміщених осіб, відношення до російськомовного населення, ставлення до родин які покинули домівки тих, хто залишився в зоні бойових дій тощо. Війна 2022 року ще більше поширила коло проблемних соціальних відносин, зокрема до внутрішньопереміщених осіб додалися зовнішні переселенці; категорія людей, які залишились жити на окупованих територіях та не хочуть залишати свої домівки; ситуація з підвищенням цін на оренду житла у відносно безпечних регіонах країни. На яке ставлення заслуговують всі ці люди? Безумовно, що на розуміння та терпимість. На жаль, не завжди ситуація сприймається з розумінням до почуттів інших людей, не всі можуть знайти екологічний спосіб спілкування з оточенням, проявити терпимість, взаємоповагу, усвідомлення різноманіття. Кожний регіон та кожна категорія населення не є однорідними, тому ескалація нетерпимості та агресії потенційно загрожує всьому українському суспільству.

Вирішення окреслених проблем гостро актуалізує питання формування цінностей миру та ненасильницького спілкування, впровадження в систему суспільних відносин толерантності та інструментів миробудування. Без формування культури толерантності у нашому суспільстві вирішити ці проблеми неможливо. Толерантність означає визнання того, що люди за своєю природою різняться зовнішнім виглядом, соціальним статусом, мовою, поведінкою і моральними цінностями та наділені правом жити в мирі й зберігати індивідуальність [2, 31]. Якщо згадати мову старших поколінь, то слова «терпимість» та «миролюбність» зараз є синонімами толерантності. Вже сьогодні необхідно говорити про важливість процесу переходу від реалій воєнної агресії до миробудування та миру для кожного українця та суспільства в цілому.

Український освітній простір має великий потенціал для миробудування та формування в суспільстві принципів толерантності. Позитивний досвід впровадження відновних практик, процедури медіації, інструментів миробудування, що склався в закладах освіти Луганської області в період 2014-2022 років, свідчить про те що необхідно проводити більше роз'яснювальної та виховної роботи починаючи з дитинства. Концептуальна ідея таких освітніх програм як «Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе», «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації», проєктів «Школа миру» та інші, передбачає формування в учнів вміння мирно вирішувати конфлікти, керуватися загальнолюдськими цінностями у спілкуванні з іншими, пропагуючи ідеї миробудування, робити акценти на формуванні таких життєвих навичок: ефективна комунікація, управління конфліктами, толерантність, недискримінація, управління емоціями, формування ненасильницької поведінки, формування цінностей тощо [1].

Принцип сьогодення – це миробудування та толерантність, це впливає на єдність суспільства, є запорукою мирного життя та співпраці у майбутньому світі без агресії та ненависті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирішую конфлікти та будує мир навколо себе. Базові навички медіації однолітків: навч.-метод. посіб. / за ред. Андрєєнкова В.Л. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 200 с.
2. Губань Р. Декларація принципів толерантності і проблеми її імплементації. URL: <http://surl.li/ccapm>.

УДК 159.922.6.37.013.77-053

Корнієнко І. О.

кандидат психологічних наук

старший науковий співробітник

Український науково-методичний центр

практичної психології і соціальної роботи

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТАТИВНОЇ РОБОТИ З БАТЬКАМИ, ДІТИ ЯКИХ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

У практичній діяльності взаємодія психолога з батьками в основному відбувається в рамках психологічної консультації. Необхідність звернення до роботи з батьками в практиці консультування вперше була задекларована в рамках психодинамічного підходу. З. Хол, А. Фрейд, К. Хорні звертали увагу на ранній досвід взаємодії батьків з дітьми та на різні види психічної травматизації у дитячому віці, які можуть ускладнювати психокорекційну роботу в подальшому. Результати, отримані в роботах Т. Адорно, В. Шутц, Дж. Боулбі, Е. Еріксона, М. Ейнсворт та інших підкреслили важливість взаємодії з дітьми з раннього віку і гуманного ставлення до них.

Теорія тривимірної інтерперсональної поведінки В. Шутц відтворює фундаментальне положення про визначальну роль раннього дитинства у розвитку особистості [1, 117]. Згідно з нею кожний індивід має характерні три міжособистісні потреби: потреба включення, потреба в контролі й потреба в любові. Порушення тих потреб може призводити до виникнення психічних розладів. Сформовані в дитинстві поведінкові моделі цілком визначають способи орієнтації особистості у ставленні до реальності. Відносини дитини й батьків є позитивними, якщо вони насичені контактами, і негативними, якщо батьки спілкування з дитиною зводять до мінімуму. Якщо дитина неадекватно інтегрована в сімейну групу, вона може проявляти недостатню або, навпаки,

перебільшену соціальну поведінку, що істотно вплине на тривалість психокорекції негативних емоційних станів, які виникають внаслідок дотичності до військових подій.

Ефективність корекції розладів неповнолітніх визначається, в першу чергу, емоційною підтримкою батьків та їх взаємодією з психологом. Складність цієї ланки психокорекції полягає в тому, що батьки часто самі мають проблеми. Найчастіше це є незнання вікових норм розвитку, невірні виховні установки і уявлення, завищення вимог, що пред'являються дітям. Нерідко самі батьки мають психологічні проблеми. Слід також звернути увагу на особистісні характеристики батьків: авторитарність, егоцентризм, ригідність, недостатня зрілість, тривожність та інші. Окрім цього батьки мають потребу у психогігієнічних рекомендаціях щодо оптимального навантаження, режиму дня, виховання дітей і т. п. [2, 95]

Психолог обов'язково повинен звертати особливу увагу на фактори сімейного життя, які впливають на емоційні проблеми дитини: порушення комунікації і взаємодії всередині родини, порушені емоційні зв'язки тощо [3, 71; 4, 39].

Слід зазначити, що батьки, які мають початково високі показники соціальної адаптації, здатні швидко подолати психогенну ситуацію без вираженої особистісної декомпенсації. У таких сім'ях виникають захисні механізми, які допомагають у подоланні ситуації, що травмує. Консультативна допомога у цьому випадку ефективна при невеликій психологічній підтримці батьків, якщо в центрі роботи знаходяться інтереси дитини [5, 34].

Натомість у батьків, які з дитячих проблем створюють нерозв'язну емоційну ситуацію, відвідування психолога набуває риси додаткової психічної травми і після виявлення проблеми дитини перетворюється в постстресовий синдром.

Таким чином можна сформулювати чотири групи завдань, які повинні вирішувати фахівці при консультативній роботі з дітьми та батьками:

1. створення психологічних умов для адекватного сприйняття батьками інформації про особливості дитини з метою мотиваційної готовності до тривалої роботи по корекції і вихованню;
2. звільнення батьків від почуття провини і стресу через спільне обговорення з ними ходу і результатів корекційної роботи;
3. індивідуальні практикуми з навчання батьків спільним формам діяльності з дітьми, що мають корекційну спрямованість;
4. допомога батькам у розв'язанні їхніх власних проблем і визначення перспектив особистісного саморозвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. пособие. СПб.: Речь, 2004. 244 с.
2. Герило Г. М., Гніда Т. Б., Корнієнко І. О., Луценко Ю. А. Організація соціально-психологічного супроводу дітей, сімей, які постраждали внаслідок військових конфліктів. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 128 с.
3. Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям-жертвам військового конфлікту: практ. посіб. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 152 с.
4. Панок В. Г., Гаркавенко З. О., Карагодіна О. Г., Шапошнікова А. С. Соціально-педагогічна діагностика дітей та родин, які опинились в складних життєвих обставинах: метод. рек. 2-е вид., стереотип. К.: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 76 с.
5. Ткачук І. І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів / наук. ред. В. Г. Панок. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 78 с.

УДК 159.96

Романовська Д.Д.

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник

Український науково-методичний центр

практичної психології і соціальної роботи

Національної академії педагогічних наук України

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ СИСТЕМИ ОСВІТИ ЧЕРНІВЕЧЧИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна росії проти України з 24 лютого 2022 року, введення воєнного стану обумовили виникнення серйозних викликів у професійній діяльності фахівців психологічної служби закладів освіти.

Діяльність практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти в останні роки зазнає чималих трансформаційних впливів. Під час пандемії COVID-19 фахівці психологічної служби спрямовували свою фахову допомогу на гармонізацію внутрішнього стану учасників освітнього процесу, збереження та відновлення психічного здоров'я, що зазнало шкоди внаслідок цієї хвороби та соціальної ізоляції, пов'язаної з карантинном та дистанційним навчанням [1].

До негативних соціально-психологічних наслідків пандемії COVID-19, які відчули на собі діти та дорослі, повномасштабна війна додала гострих стресових реакцій і травматичних впливів у значної частини громадян України. Стрімко зросла потреба у першій психологічній допомозі і кризовій підтримці. Враховуючи запити суспільства щодо психологічної допомоги, 224 практичних психологів і соціальних педагогів закладів освіти Чернівецької області об'єдналися у фахову спільноту з чіткою метою – особистісно-фахової підготовки до надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу та дітям, сім'ям вимушено переміщених осіб (ВПО) в умовах війни.

З метою особистісно-професійної підготовки фахівці долучалися до різноманітних вебінарів, які проводили психологи, психотерапевти з різних країн світу, пройшли навчання з методики надання першої психологічної допомоги (ППД). Усі фахівці пройшли навчання тілесно-орієнтованим технікам заземлення, дихання, психоемоційної стабілізації в ситуаціях гострого стресу. Більшість фахівців (150) пройшли навчання методам самопомоги, простукування травми та оволоділи технологією відновлення стану «Basic-Ph» в рамках курсів підвищення кваліфікації при Інституті післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області. Частина фахівців пройшли навчання за програмами «Діти та Війна: навчання технікам зцілення», яка стала в нагоді під час роботи з дітьми ВПО, які тимчасово проживали і проживають на території закладів освіти, або у територіальних громадах області.

Були ефективними у системі методичної підготовки та фахової підтримки діяльності практичних психологів, соціальних педагогів щодо надання психологічної допомоги та кризової підтримки учасникам освітнього процесу, ВПО навчально-методичні онлайн сесії та методичні коворкінги «Психологічна підтримка та допомога під час війни». За науково-методичного супроводу Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України, обласний центр практичної психології та соціальної роботи Чернівецької області Інституту післядипломної педагогічної освіти організував та провів для фахівців психологічної служби Чернівецьчини 5 навчальних сесій (12-годинне навчання):

1 сесія (09.03.2022) – «Психологічна підтримка та допомога під час війни: алгоритми дій». У ході коворкінгу було представлено покроковий алгоритм дій для організації допомоги і підтримки здобувачам освіти під час війни.

2 сесія (16.03.2022) – «Психологічна підтримка та допомога під час війни: практичні техніки». Представлено техніки кінезіологічної корекції та дихальні вправи для зняття емоційної напруги, тривожності, відновлення самоконтролю.

3 (23.03.2022) – «Екстрена психологічна допомога та кризове втручання в період війни». Представлено алгоритм дій педагогічного працівника в умовах

надзвичайної ситуації та техніки роботи з дітьми дошкільного, молодшого шкільного віку, техніки самодопомоги і ресурсні арт-терапевтичні вправи.

4 (30.03.2022) – «Психологічна підтримка та допомога під час війни: технології збереження та відновлення психічного здоров'я». Представлено психологічні вправи, відео-хвилинки для зняття стресу, опрацьовано арт-техніку для відновлення ресурсів «Дерево життя».

5 (06.04.2022) – «Психологічна підтримка та допомога під час війни: техніки стабілізації гострого стресового синдрому». Представлено прості техніки психоемоційного заспокоєння, опрацьовано протоколи ASSYST-I, ASSYST-G (техніки «Обійми метелика», «Сканування тіла» «Білатеральна стимуляція», дихальна вправа «Повітряна кулька в животі»).

Підготовлені фахівці протягом березня-квітня 2022 року надали психологічну допомогу та підтримку 4003 внутрішньо переміщеним особам, що складає 46% від усіх, що проживали на території закладів освіти в цей період, з них 1818 (53%) дітей. Постійно надавали і продовжують надавати психологічну допомогу в закладах освіти внутрішньо переміщеним особам 25% практичних психологів та соціальних педагогів; час від часу – 27%; епізодично – 34%.

Найчастіше до фахівців психологічної служби ВПО зверталися в цей час із проблемами: емоційних порушень (тривога) (59%); страхом за близьких (44,5%); втомою та виснаженням (36%); у відновленні почуття безпеки (31%); страхом сирен (30%); допомоги в адаптації до нових умов (27%); агресії, гніву, ненависті (14%); тілесними болями, поганим сном (13,6%); панічними атаками (12,6%); почуттями провини, провинною вцілілого (9,4%); втратою, горем (9%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Каменщук Т.Д., Романовська Д.Д. Сучасні технології підтримки психічного здоров'я здобувачів освіти в умовах пандемії. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realta domestiche: Raccolta di articoli scientifici* «ΛΟΓΟΣ», 2021. Т. 2. С. 96-99. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-14.05.2021.v2.37/>

Подорожний В.Г.
доктор філософії,
асистент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського
Нетичук Ю.М.
здобувач 4 курсу
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

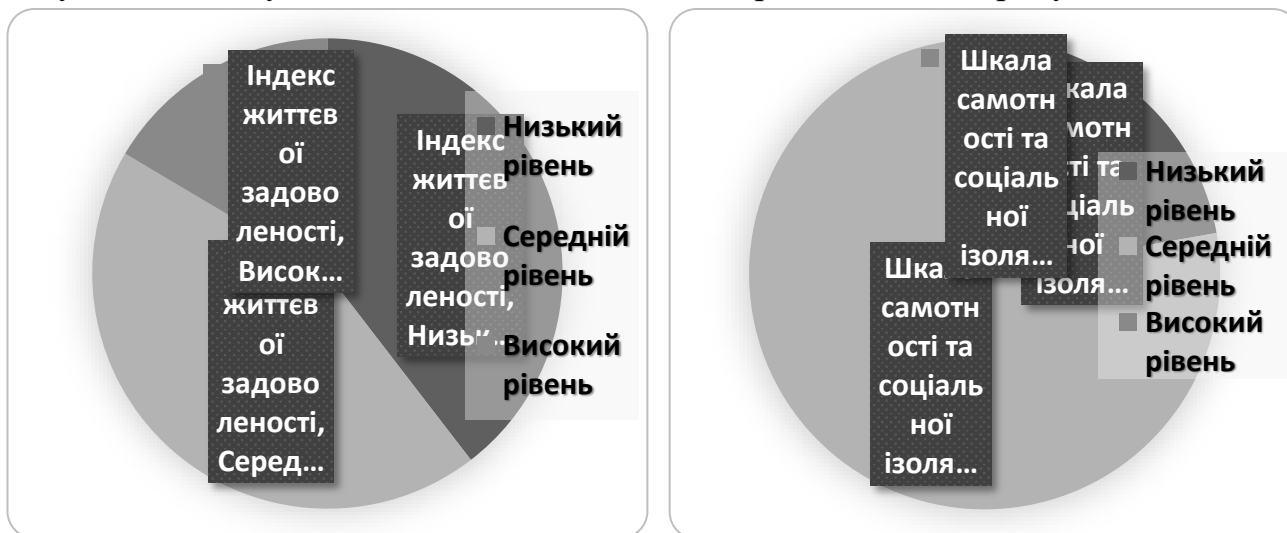
Самотність є універсальним емоційно-психологічним досвідом. Самотність також розглядається як нормальний досвід, що веде індивіда до досягнення глибшого самоусвідомлення, а також час для творчості та можливості самореалізації й пошуку сенсу життя. Самотність є також умовою людського життя, досвідом гуманізації, який дає можливість людині підтримувати, розширювати і поглиблювати свою людяність. За словами Р. Вайса, самотність викликана не перебуванням наодинці, а відсутністю стосунків чи відносин, у яких є необхідність. Самотність завжди є відповіддю на відсутність якогось конкретного реляційного забезпечення, наприклад дефіциту у відносинах, які включають соціальну підтримку [1].

Однак, переживання самотності також є стресовим та неприємним. Самотність також може призводити до занурення у залежні відносини, підкорятися управлінню, наслідувати, бути схожим на інших й прагнути влади та статусу. Надмірні: читання, перегляд телевізора, використання мережі Інтернет, відвідування громадських заходів, вечірок, вживання алкоголю та наркотиків сигналізують не лише про самотність, а й про те, що це також можуть бути деякі адаптивні або дезадаптивні стратегії подолання, які студенти використовують для подолання неприємного й тривожного досвіду самотності [3]. Науковцями доведено, що юнаки відчують більше самотності, ніж будь-які інші вікові групи. У пізньому підлітковому віці та ранній дорослості (тобто студентському віці) особливо високим є ризик переживання самотності. Університет – це перехідний період від підліткового віку до дорослого життя. Це період для студентів університетів, щоб шукати та реалізувати своє почуття індивідуальності і, водночас, шукати та будувати соціальні й особистісні стосунки з іншими. Часто студенти через навчання покидають домівку, а також своїх рідних та друзів, адже починають навчатися у іншому місті.

Відокремлення студентів від їхніх домівок, за першого часу може викликати почуття сумніву, розгубленості та тривоги [2]. Після вступу до університету вони починають вчитися працювати з переживаннями прихильності та розлуки, процесами міжособистісних ситуацій, які відбуваються у нормальному психологічному зростанні і починають створювати власний неповторний Я-образ. Відсутність соціальної та емоційної підтримки студентів, може призвести до переживання соціальної та емоційної самотності.

Здебільшого попередні дослідження самотності, як правило, зосереджувалися на індивідуальних та особистісних факторах юнаків або відсутності соціальних контактів [1]. Однак, якщо погодитися з передумовою, що переживання самотності є показником особистісного ставлення до соціуму, то можна зазначити, що спосіб організації соціальних відносин у суспільстві призведе до варіацій у тому, як люди переживають самотність.

Проблема переживання самотності постала особливо актуально спочатку в умовах карантинних обмежень в Україні, а згодом і з початком війни в Україні. Наше дослідження мало на меті дослідити особливості переживання самотності у юнацькому віці у період війни. Для дослідженнями нами були обрані наступні методики: «Методика Індекс життєвої задоволеності (А. Нугартен, адаптація Н. Паніної)» для визначення рівня та особливостей задоволеності життям досліджуваних та «Методика суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Ферг'юсон)» для діагностики рівня самотності та соціальної ізоляції. Результати опитувань за даними методиками представлені на рисунках 1 та 2.

Рис.1. Дослідження індексу життєвого задоволення
Рис.2. Дослідження за шкалою самотності та соціальної ізоляції

Аналізуючи результати (рис.2) можна відзначити, що домінуючим рівнем переживання самотності виявлено середній (78% респондентів). Що відповідно до вищевикладеного можна пояснити тим, що за теперішньої ситуації більшість студентів перебувають у колі власних родин і почуттів сумніву, розгубленості та тривоги з огляду на це вони не виявляють. Проте цікавими виявилися результати за іншою методикою (рис.1), відповідно до яких 40% досліджуваних мають низький рівень індексу життєвого задоволення, що дозволяє припустити, що перебування у теперішній соціальній ситуації повністю їх також не задовольняє. Вищезазначене потребує більш детального та ґрунтовнішого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. DiTommaso E, Brannen-McNulty C, Ross L, Burgess M: Attachment styles, social skills and loneliness in young adults. *Personality and Individual Differences* 2003, 35:303-312.
2. Weiss RS: *Loneliness: The experience of emotional and social isolation* London: MIT Press, 1973.
3. Yeh MC: *Loneliness, Alcohol and Marijuana Use among Male College Students*. University of Connecticut, 2002.

УДК 159.923.2

Скрипник Н.Г.

викладач кафедри психології

*Харківського національного педагогічного
університет імені Г.С. Сковороди*

ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зміни у всіх сферах життя українського суспільства через початок збройної агресії Росії торкнулися і сфери вищої освіти. Значна кількість закладів вищої освіти задля захисту життя та здоров'я здобувачів і викладачів перейшла на дистанційне навчання, яке в умовах воєнного стану ускладнюється тим, що частина студентів перебуває на прифронтових і окупованих територіях, у студентів різні можливості доступу до мережі Інтернет, виникають проблеми з приєднанням до відеоконференцій в певний час тощо.

Питання, пов'язані з організацією дистанційного навчання, визначенням психологічних чинників і передумов успішної адаптації студентів до навчання в дистанційній формі набули значної актуальності у зв'язку з пандемією

коронавірусу та впровадженням карантинних заходів [1; 4; 6; 7 та інші]. Під час воєнного стану в Україні ці питання ще більш загострилися.

Останнім часом проблематика адаптації все частіше розглядається з точки зору ресурсів, що її забезпечують, зокрема особистісних адаптаційних ресурсів. А.І. Галян особистісні ресурси адаптації визначає як індивідуально-психологічні особливості особистості, «утворені внаслідок взаємодії мотиваційно-ціннісного, регуляторного та емотивного особистісних ресурсів, що без надмірних енергетичних затрат сприяють успішній адаптації» [2, 51-52].

До особистісних ресурсів адаптації студентів до умов дистанційного навчання різні автори відносять: індивідуально-типологічні особливості, рівень тривожності та суб'єктивного контролю, психофізіологічний стан, соціальну фрустрованість [5], високу самоорганізацію, прагнення до здобуття знань, опанування новітніми інформаційними технологіями та вміння працювати з комп'ютером [1], розвиненість професійних, навчально-пізнавальних мотивів і мотивів творчої самореалізації в структурі навчальної мотивації, здатність до планування діяльності, моделювання її умов, оцінки результатів, регуляторну гнучкість і самостійність, адекватний рівень домагань [3], певні термінальні та інструментальні цінності, автономну каузальну орієнтацію, осмисленість життя, самоприйняття, відкритість ставлення до себе, самоповагу [6].

Метою нашого дослідження стало вивчення психічного стану, поведінки, ставлень до різних явищ студентів із різним рівнем адаптованості до дистанційного навчання в умовах воєнного стану. Дослідження проводилося у квітні 2022 р. у режимі онлайн за допомогою короткого варіанту «Методики визначення домінуючого психічного стану» Л.В. Кулікова.

У дослідженні брали участь студенти ХНПУ імені Г.С. Сковороди, розділені на дві групи відповідно до результатів, отриманих при визначенні рівня адаптації до навчання у ЗВО з використанням методики «Адаптованість студентів у виші» Т.Д. Дубовицької та А.В. Крилової. До першої групи увійшли студенти з високими показниками адаптованості до навчальної діяльності (48 студентів), до другої групи – студенти з низькими показниками адаптованості до навчальної діяльності (71 студент).

Порівняння результатів, отриманих за обома групами студентів із застосуванням критерію Манна-Вітні, показало, що у студентів, які характеризуються високою адаптованістю до навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання порівняно зі студентами з низькою адаптованістю більш високими виявилися показники активного ставлення до життєвої ситуації ($p < 0,01$), задоволеності життям в цілому ($p < 0,05$), позитивності образу самого себе ($p < 0,01$). За іншими показниками між групами досліджуваних статистично значущих відмінностей не визначено.

Отримані дані дозволяють припустити, що особистісними ресурсами адаптації студентів до дистанційного навчання в умовах воєнного стану виступають: виражене активне, оптимістичне ставлення до життєвої ситуації, готовність до подолання перешкод, віра у свої можливості, задоволеність життям у цілому та власною самореалізацією, позитивне ставлення до себе, прийняття себе з усіма своїми недоліками, що в ситуації стресу, викликаного воєнними діями і їх наслідками, підвищують адаптивні можливості студентів зокрема щодо навчання в дистанційних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бужинська С.М., Стрюкова С.Є. Адаптація студентів ЗВО до дистанційного навчання: психологічний аспект. *Наукове забезпечення технологічного прогресу XXI століття*: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чернівці, 1 травня 2020 р. Чернівці: МЦНД, 2020. Т.3. С. 58–60.
2. Галян А.І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Луцьк, 2016. 188 с.
3. Єжела О.В., Абсалямова Л.М. Особистісні ресурси адаптації студентів до навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей)*: зб. наук. пр. за матеріалами V міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 28-30 жовтня 2021 р. Харків, 2021. С. 104-107.
4. Єжела О.В., Абсалямова Л.М. Психологічні аспекти дистанційного навчання. *Priority directions of science and technology development: The 10th International scientific and practical conference*, Kyiv, Ukraine, June 13-15, 2021. Kyiv, 2021. С. 574-577.
5. Сабліна Н.В. Особистісні чинники адаптації до навчання студентів медичного коледжу: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 219 с.
6. Скрипник Н.Г. Особистісно-регуляторний компонент адаптаційного потенціалу студентів із різною успішністю адаптації до навчання в дистанційній формі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2021. Т. 32 (71), № 1. С. 126–131.
7. Фальштинська Ю.В. Підготовка майбутніх викладачів іноземних мов до організації дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 302 с.

Подорожний В.Г.
доктор філософії,
асистент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського
Почвірна А.В.
здобувач 4 курсу
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

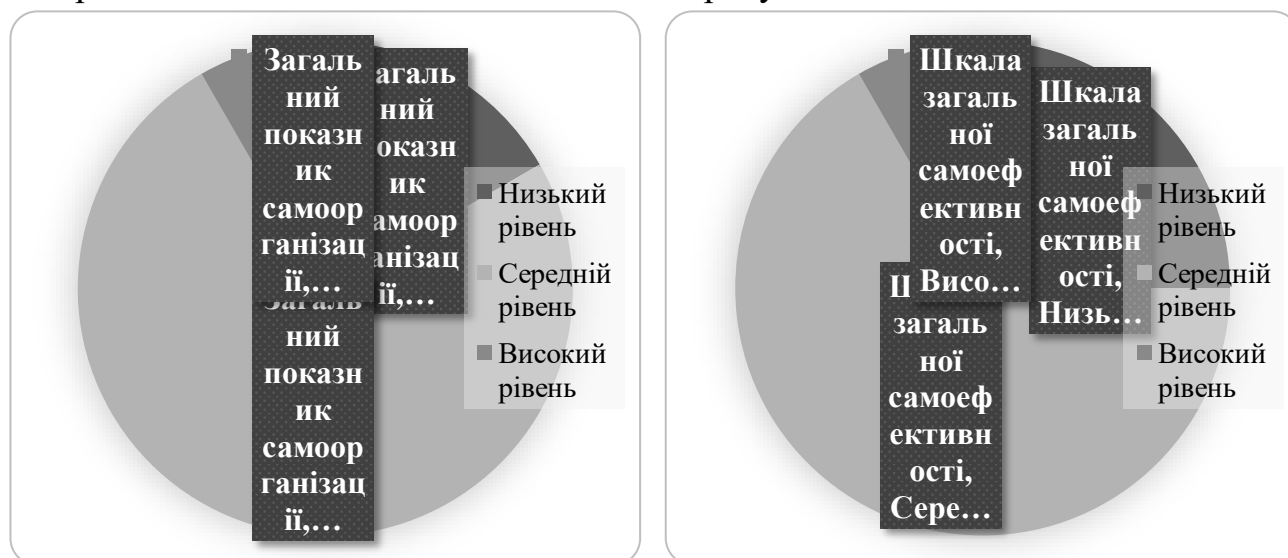
Навчальна діяльність в університеті кардинально відрізняється від діяльності в школі. С. Чалапатія з колегами припустили, що перехід від школи до університету може викликати багато проблем для студентів, особливо першокурсників. Щоб досягти успіхів в навчанні, студенти повинні набути певних змін для того, щоб ефективно адаптуватися до нової групи, взаємодіяти з викладачами та однокурсниками, навчальною програмою, методами викладання та навчання, новим способом життя та університетським середовищем [1].

Б. Аллен досліджував адаптацію студентів до системи нових навичок, таких як: особисте використання часу, навички академічної діяльності та інші якості, такі як вибір форм та методів навчання, зміст навчання, академічні та професійні поведінкові звички. Т. Волгіна вивчала та оцінювала адаптацію учнів через: оцінку учнями навичок, набутих у школі, з точки зору придатності для майбутньої кар'єри; розуміння студентами першого курсу майбутньої професії; концепції, погляди та ставлення студентів щодо майбутньої професії. [3]. Деякі дослідники цікавилися чинниками, що впливають на адаптацію учнів до навчальної діяльності. Б. Барисова та М. Брусев зрозуміли, що студентам буде легше адаптуватися до навчання в університеті, якщо вони будуть мотивовані вибрати правильну кар'єру. Маючи таке ж відкриття, Н. Інаво та А. Клеремов вважали, що адаптивне навчання є складним і багатогранним процесом психологічного життя. Швидкість адаптації була тісно пов'язана з їх мотивацією навчання [2]. О. Піскун зазначав, що труднощі в адаптації студентів до навчальної діяльності пов'язані не лише з емоційним або соціальним оточенням, але і з обмеженнями в інтелектуальному розвитку, особливо у контексті логічного, просторового та технічного мислення. Правила навчання, відмінності в стилях викладання та навчання, зміни в стилі життя також є

одними із факторів, які ускладнюють студентам інтеграцію та адаптацію до нового навчального середовища.

Варто відзначити, що при вивченні факторів, що впливають на адаптацію та інтеграцію студентів у навчальну діяльність автори розглядали різні фактори, у тому числі суб'єктивні та об'єктивні. Узагальнюючи результати вищенаведених досліджень, можна відзначити наступні фактори, що впливатимуть на адаптацію до навчання: суб'єктивні фактори (мотивація до навчання, зацікавленість навчанням, розуміння нового навчального середовища, індивідуальні характеристики особистості, методи навчання студентів); об'єктивні фактори (зміст, методи навчання, методи оцінювання в університеті, психологічно-педагогічна підтримка; академічне середовище, умови та засоби навчання).

Починаючи з 12 березня 2020 року, відповідно до рішення Уряду в Україні був введений карантин для всіх навчальних закладів, який з незначними перервами відповідно до регіонів та епідеміологічної ситуації продовжує діяти дотепер. У зв'язку із карантинними обмеженнями спочатку, і воєнним станом тепер, майже всі студенти України перейшли на дистанційну форму навчання. З огляду на нетрадиційну форму навчання, а відповідно і нетрадиційний процес адаптації для дослідження особливостей адаптації студентів до навчальної діяльності нами були обрані наступні методиками: «Опитувальник самоорганізації діяльності (ОСД) (Е. Мандрикова) та «Шкала загальної самоефективності (GSE)» (адаптація В. Ромека). Результати діагностики вибірки за даними методиками наведені на рисунках 1 та 2.

Рис.1. Дослідження загального показника самоорганізації
Рис.2. Дослідження за шкалою загальної самоефективності

Аналізуючи результати, наведені на рисунках, можна відзначити, що загальний показник самоорганізації у переважній більшості (75% респондентів) виявлений на середньому рівні (рис. 1). Показник загальної самоефективності також був виявлений здебільшого на середньому рівні (67% опитаних), проте у 25% досліджуваних виявлено низький рівень загальної самоефективності (рис. 2), що відповідно до трактування методики, супроводжується відповідними соціальними наслідками: погіршення психічного та соматичного здоров'я, зниження показників досягнень та погіршення соціальної інтеграції. Виявлені показники викликають інтерес та потребують більш комплексного та детальнішого дослідження особливостей адаптації студентів до навчальної діяльності в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Carragher, J., & McGaughey, J. (2016). The effectiveness of peer mentoring in promoting a positive transition to higher education for first-year undergraduate students: a mixed methods systematic review protocol. *Systematic Reviews*, 5(68).
2. Tammy J. W., Sara B.O., & Yesenia, O. (2017). Mental health and academic performance of first-year college students. *International Journal of Higher Education*, 6(3), 178-187.
3. Volgina T.Iu The adaptation of students with learning activities in school pedagogy, 2007.

УДК 159.955

Кузнецов О.І.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології*

Харківського національного педагогічного університету імені

Г.С. Сковороди

Єфімова Т.Ю.

здобувач другого (магістр) рівня вищої освіти,

Харківського національного педагогічного університету імені

Г.С. Сковороди

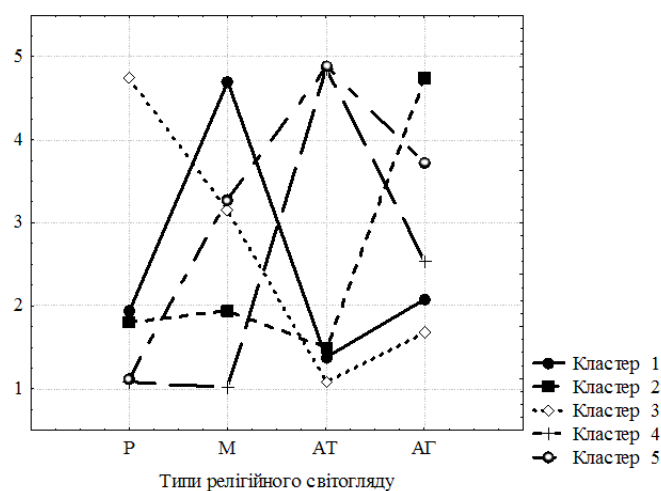
РЕЛІГІЙНИЙ СВІТОГЛЯД ЯК ФАКТОР ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ОСМИСЛЕНОСТІ ЖИТТЯ

Світогляд є структурним компонентом особистості, що позначається на її спрямованості, самосвідомості, самоставленні та ставленні до світу, є системою поглядів та уявлень про світ та себе у ньому. Змістом світогляду є сукупність ціннісних орієнтацій, ідеалів, переконань, знань, норм, оцінки, вищі почуття, які утворюють ціннісну картину світу особистості та визначають його тип і форму.

Провідними психологічними функціями світогляду є регуляція та організація поведінки і діяльності особистості, формування цілісності і суб'єктності особистості, її ціннісно-сислової наповненості та орієнтації, сприяння рефлексії та реалізації власного Я, оцінка об'єктів дійсності через формування картини світу та моделі «світ і Я». Релігійний світогляд відображає міру релігійності особистості, представлений вірою у Бога чи вищі сили, ідеалістичними уявленнями, пов'язаними із духовно-релігійними цінностями та регулює релігійну поведінку особистості. Альтернативними релігійному є містичний, агностичний та атеїстичний типи світогляду. Проблема релігійного світогляду є новою у сучасній психології. Н. Савелюк [3] визначила типи релігійної дискурсивності особистості, І.Е. Соколовською [4] було описано інваріанти релігійної ідентичності молоді, І.М. Богдановською [1] виявлено типи смислової організації релігійного досвіду, проте виявлення типології релігійного світогляду та відмінностей в екзистенційній наповненості життя в осіб з різними типами релігійного світогляду здійснено не було.

Вибірку досліджуваних склали 366 осіб, віком від 15 до 65 років у рівному співвідношенні чоловіків (184, 50,2%) та жінок (182, 49,8%). У дослідженні було застосовано авторську методику виявлення типу релігійного світогляду [2].

За результатами дослідження за нашою авторською методикою визначення типу релігійного світогляду (наведено у додатку) лише 9,5% досліджуваних характеризуються «чистими» типами, зокрема 19 осіб відносяться до «атеїстів», 5 осіб мають «містичний» тип світогляду, 7 осіб відносять до «агностиків» за типом світогляду, 4 особи з релігійним типом світогляду. Кластеризація показників релігійного світогляду показала існування п'яти типологічних профілів релігійного світогляду досліджуваних (рис. 1).

Рис. 1. Кластерні профілі релігійного світогляду

Кластер 1 – високі показники містичного типу – низькі показники інших типів релігійного світогляду – «Містичний тип релігійний світогляд»;

Кластер 2 – високі показники агностичного типу і низькі показники інших типів світогляду – «Агностичний тип релігійного світогляду»;

Кластер 3 – високі показники власне релігійного типу світогляду та низькі показники інших типів релігійного світогляду – «Релігійний тип світогляду».

Кластер 4 – високі показники атеїстичного типу та низькі показники інших типів релігійного світогляду – «Атеїстичний тип релігійного світогляду»;

Кластер 5 – високі показники атеїстичного та середньо-високі показники агностичного типів релігійного світогляду – низькі показники інших типів релігійного світогляду – «Атеїстично-агностичний тип релігійного світогляду».

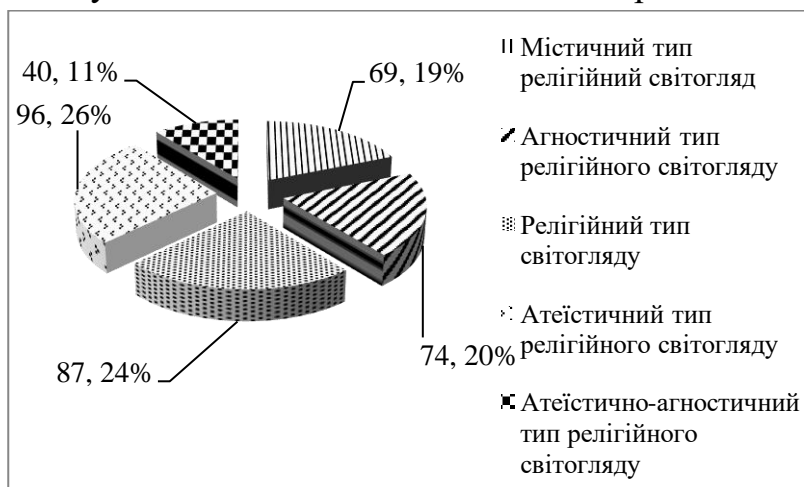

Рис. 2 Розподіл досліджуваних за типами релігійного світогляду

Отже, у результаті емпіричного аналізу було визначено п'ять типів релігійного світогляду: власне релігійний, містичний, агностичний, атеїстичний та агностично-атеїстичний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдановская И.М. Смысловая организация современного религиозного опыта личности. Дисс. ...к.психол.н. 19.00.01. СПб, 2002.
2. Кузнецов О. І. Фоменко К. І. Психологічна структура релігійного світогляду особистості. *Психологічні технології ефективного функціонування та розвитку особистості : монографія* / [за ред. : С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019.
3. Савелюк Н. Психологія розуміння релігійного дискурсу. К. : КНТ, 2017.
4. Соколовская И.Э. Социальная психология религиозной идентичности современной российской молодёжи. Дисс. ... д.психол.н. 19.00.05 - социальная психология (психологические науки). МГППУ. Москва, 2015.

РОЛЬ ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ У АДАПТАЦІЇ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО НОВИХ УМОВ ЖИТТЯ

Внаслідок бойових дій, що тривають в Україні, значна кількість людей змушена залишати місця свого проживання, переселятися у нове для них соціальне середовище, адаптуватися до іншої системи цінностей. Сам процес адаптації внутрішньо переміщених осіб до зміни умов життя вимагає від них значних зусиль, наявності психологічних ресурсів, які визначають реалізацію продуктивних стратегій реагування в складних життєвих ситуаціях.

Входження вимушеного переселенця в інше соціокультурне середовище досліджується багатьма науковцями як процес акультурації, завдяки якому змінюються норми, ціннісні орієнтації, соціальні установки та досягається певна відповідність новій культурній дійсності [1].

Процес акультурації внутрішньо переміщених осіб в Україні має свої особливості. Існує культурно-психологічна подібність переселенців із Східного регіону з громадами Західного регіону, що приймають, проте є й відмінності соціокультурного характеру, зокрема у звичаях, цінностях, традиціях тощо [1]. Дані дослідження Л.Й.Гуменюк, А.О. Бреус свідчать про збереження молодими переселенцями зі східноукраїнських регіонів своїх регіональних культурних цінностей і про деяку подвійність у самовизначенні: прагнення до злиття з українським етносом і водночас виокремлення від нього [2, 120]. Виникає необхідність у взаємному пристосуванні шляхом безпосередньої взаємодії, в результаті формується нова соціальна ідентичність, адекватна новим умовам життя. Найчастіше вимушені переселенці стикаються з такими основними проблемами, як фрустрація їх базових потреб, і неприйняття їх членами громади, що приймає [4, 96].

Акультурація вимушених переселенців є стресогенним процесом і супроводжується психологічним потрясінням при зіткненні з іншою культурою, що отримало назву «культурний шок». Сутність культурного шоку – конфлікт старих і нових культурних норм і орієнтацій переселенця на рівні індивідуальної свідомості [7]. Виникає дана реакція внаслідок нездатності зрозуміти, проконтролювати та передбачити поведінку інших людей. У зв'язку з цим виникає тривожність, доки не сформулюються нові когнітивні конструкти для розуміння іншої культури і вироблення відповідних моделей поведінки [1].

Дж. Беррі для опису стресу, який відчувають переселенці в новому соціокультурному середовищі запропонував використовувати поняття «стрес акультурації»[6]. Спочатку стрес акультурації розглядався як форма аномічної депресії, тобто втрати цінностей і норм, пізніше, як окремий синдром, що містить у собі депресивні, параноїдні та тривожні симптоми. Як прояви стресу акультурації дослідники називають кризу соціальної, особистісної ідентичності.

Дослідники все більше акцентують увагу на вивченні психологічних ресурсів особистості вимушених переселенців, що допомагають адаптуватися їм у складних життєвих ситуаціях, слугують чинником протидії стресу [5].

Особистісні ресурси є потенціалом, що забезпечує високий рівень реалізації активності вимушених переселенців, досягнення певних цілей. Більшість дослідників як особистісні ресурси розглядають такі риси, як воля, сила «Я», локус контролю, життєстійкість. Інші виділяють такі особистісні риси, як емоційна стійкість, самостійність, сміливість, здатність контролювати власні бажання, адекватність, а також усвідомлення цілей та смислу життя. До особистісних ресурсів переборення стресу відносяться самооцінка, самоповага, самодостатність, позитивне і раціональне мислення, активна життєва установка.

Л.В. Куліков до найбільш вивчених особистісних ресурсів відносить активну мотивацію подолання, ставлення до стресів як можливості отримувати особистісний досвід і можливості особистісного росту [3]. Л.І. Ларіонова та інші вважає, що особистісні риси можуть виступати не тільки в якості ресурсів, але й психологічних бар'єрів, обмежувати можливості використання особистісних ресурсів, вирішення життєвих ситуацій. Відтак, особистісні ресурси грають неоднозначну роль у процесах адаптації. Тому в процесі акультурації вимушених переселенців важливо активізувати позитивний й нейтралізувати негативний характер ресурсів. Також важливим є висвітлення опановуючої поведінки, або копінг-поведінки, що спрямовується на адаптацію до стресових ситуацій, прогнозування стресової ситуації і способів її подолання. Копінг-поведінка дозволяє вимушеному переселенцю забезпечувати підтримку психічного здоров'я та самопочуття.

Отже, вимушений переселенець в процесі адаптації до нового соціокультурного середовища представлений власними особистісними якостями, системою власних спонукань, діяльними характеристиками. При цьому потреби лише надають особистісний сенс новим умовам життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О.Є. Психологічні чинники стресу акультурації мігрантів. *Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південногонеаучного Центру НАПН України*[гол. ред. О.Я. Чебикін]. 2010. № 3/LXXXX, квітень. С.12–16.

2. Гуменюк Л.Й., Бреус А.О. Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців в Україні. *Науковий вісник ЛДУВС*. 2017. № 2. С. 108-122.
3. Ларионова Л.И. Проблема ресурсного підходу в психолого-педагогічній літературі. *Психологія. Історико-критическіе обзори и сoвременные исследования*. 2017. Т. 6. № 6А. С. 50-58.
4. Леонова І.М. Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців в Україні. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. №4(29). С. 94-100.
5. Погуляйло Т.О. Ресурсний підхід у дослідженні адаптації внутрішньо переселених осіб у приймаючих громадах України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 1(49). 2021. С. 44-50.
6. Berry IW. *Immigration, Acculturation and Adaptation*. Ontario. 1996. 321 p.
Furnham A., Bochner S. *Culture Shock: Psychological reactions to unfamiliar environments*. L.&.N.Y. 1994. 240 p.

УДК 159

Каменюк Т. Д.

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами,
Український науково-методичний центр практичної психології і
соціальної роботи*

Жук Т. В.

*кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник
лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами
Український науково-методичний центр практичної психології і
соціальної роботи*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ

Важливим, на сьогодні, є чітке розуміння проблеми у відсутності системної психологічної підтримки дітей з інтелектуальними порушеннями з внутрішньо переміщених сімей. Організація допомоги дітям цієї категорії стала новим викликом для фахівців-психологіву місцях їхнього нового проживання. Психологічна підтримка внутрішньо переміщених сімей, останнім часом, отримує все ширший прикладний попит в межах усунення психологічних наслідків, викликаних подіями триваючої війни росії в Україні.

Під час військових конфліктів однією з найуразливіших та беззахисних категорій цивільного населення є діти та підлітки. На їхніх очах відбуваються страшні події, і більшість з дітей перебуває у стресі. Більшість з них не можуть прийняти нову реальність, у яку вони потрапили, найбільше це стосується дітей з інтелектуальними порушеннями. Вони відчують значні труднощі при контакті з новими дорослими та однолітками, переживають стрес від зміни форми спілкування зі своїми педагогами, складно прийняти нові умови проживання. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку є особливо вразливими до цих страшних подій. Вони здригаються від вибухів, не розуміють нове переміщення у безпечне місце (укриття, бомбосховище), опиняються в ступорі або виявляють істерики під час сирен повітряної тривоги, відчують постійний страх, розгубленість, тривогу та мають інші негативні психічні прояви. Всі ці фактори негативно впливають на рівень психологічного благополуччя дітей.

В силу того, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку мають обмежені можливості пізнавальної діяльності, не можуть швидко та правильно реагувати та обробляти інформацію з навколишнього середовища, важливим є застосування необхідної підтримки та допомоги таким дітям під час війни, враховуючи максимально їхні інтелектуальні можливості з метою мінімізувати у них наслідки психологічної травми.

Фахівець-психолог має працювати в чотирьох напрямках: в межах психологічного усунення загроз порушення психологічного благополуччя та забезпечення емоційного комфорту, врівноваженості та впевненості[2].

Враховуючи, що однією з базових цінностей в житті людини є безпека, то робота фахівця першочергово має бути спрямована на досягнення стану спокою та підсилення рівня безпеки серед дітей зазначеної категорії. Наша свідомість наповнює зміст значення терміну «безпека» багатомірністю – диференціюється на загрози фізичного існування, загрози психологічного благополуччя і загрози соціальної ізоляції [1].

Психологи рекомендують, не зважаючи на складні обставини війни, варто пояснювати дітям у доступній формі щодо подій, які відбуваються навколо, сприяти формуванню у дітей реального сприйняття світу, заспокоювати їх, запевняти у тому, що ворог зазнає поразки і незабаром усі повернемося до мирного життя[3, 7].

Над вирішенням цієї проблеми працюють наукові співробітники лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, які організували наукові експериментальні майданчики на базі Інклюзивно-ресурсних центрів. Науковці беруть участь у розробці різного контенту для підтримки, як дітей з інтелектуальними порушеннями, так і для фахівців, які працюють з такими

дітьми наразі, використовуючи різні форми навчання (очну, дистанційну, змішану). А також реалізують заходи практичного спрямування з внутрішньо переміщеними сім'ями [3, 7, 8].

Консультаціями та порадами батькам дітей з особливими освітніми потребами, які потребують підтримки та допомоги, допомагають співробітниками відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка. На підтримку та екстрену допомогу дітям з ООП розроблено пам'ятки рекомендаційного характеру, які містять певний алгоритм дій при стресі чи інших нервово-психічних розладах у дітей з особливими освітніми потребами. Пам'ятки містять певні алгоритми, як діяти в тій чи ситуації та надати допомогу, яку потребують діти та підлітки. На вебсторінці відділу постійно викладається корисний та цікавий матеріал для дітей з порушеннями інтелектуального різного віку, в тому числі, із особливими освітніми потребами для можливості дорослим заспокоїти дітей, створити психологічний комфорт [4, 5].

На місцях фахівці Інклюзивно-ресурсні центри, які згідно з чинним законодавством покликані вирішувати питання психологічного супроводу цієї категорії дітей, вирішують проблеми щодо отримання корекційних послуг дітьми з інтелектуальними порушеннями з внутрішньо переміщених сімей, та ситуативно реагують на різні обставини пов'язані зі значним потоком сімей з місць, де ведуться активні бойові дії в Україні. Однак у роботі цих Центрів виникають нормативні колізії, оскільки вони мають обслуговувати дітей з визначеної території проживання, а якщо звертаються батьки з інших громад, то звідти надходять кошти за їхнє обслуговування. Питання мало б бути вирішеним за умови внесення змін до Положення про Інклюзивно-ресурсні центри. Також місцеві фахівці мають значне навантаження по кількості охоплення місцевих дітей і не можуть змінити графік роботи. Питання можливо вирішити лише за умови введення додаткових ставок психологів та корекційних педагогів в установі, що також – неможливо [3].

Питання фактичної допомоги вирішується завдяки залученню психологів з вузько спрямованих громадських організацій, які до початку воєнного стану надавали послуги психологічного змісту дітям з синдромом Дауна, з розладами по аутистичному спектру та ін., та волонтерів-психологів.

Однак, враховуючи кількість внутрішньо переміщених сімей, наприклад у Вінницькій області зареєстровано 170 тис осіб, з них 51 тис діти – забезпеченість психологічною підтримкою дітей з інтелектуальними порушеннями залишається невирішеною і, швидше за все, – не напрацьовується механізм реалізації цієї допомоги. Маємо діючу практику збору та фіксації соціально-психологічних потреб цієї категорії осіб, що накопичуються і відкладаються на певний час,

оскільки маємо певні труднощі в їх забезпеченні, однак не враховується те, що система потреб, які задовольняє людина є ієрархічною і динамічною системою, яка не є лінійною системою, а є своєрідною індивідуальною особливістю людини, що зумовлена змінливими умовами життя і діяльності.

Таким чином, не втрачає своєї актуальності соціальне замовлення на надання психологічної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій. Соціально-економічні зміни в країні вимагають від кожного фахівця-психолога не пасивно очікувальної сутовиконавчої позиції, а випереджального діяльнісного підходу, спрямованого на якнайширшу реалізацію в локальних масштабах системи психологічної підтримки дітей з інтелектуальними порушеннями, досвід якої в майбутньому поширюватиметься на національному рівні. Як бачимо, наука йде на випередження вирішення першочергових питань завдяки наявному науковому потенціалу якісних та професійних кадрів. При цьому, практика – вимагає законодавчих змін та офіційної появи додаткових фахівців на місцевому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова Л. Н. Стратегія формування личностної захищеності при оказанні психологічної допомоги. Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості: кол. моногр. / О. Лазорко, Ж. Вірна, Л. Акімова [та ін.]; за заг. ред. Ж. Вірної. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 50-72.
2. Іванашко О., Вірна Ж. та Сіпко Л. Психологічні показники емоційної безпеки батьків дітей з особливими потребами. *Психологічні перспективи*. 2022. № 39 (травень). URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-39-iva>.
3. Каменщук Т.Д. Сучасні підходи у державній політиці до питання навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип.44. Т.2. С.55-59. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/44/part_2/11.pdf
4. Порадник батькам: практичні рекомендації під час дистанційного навчання дітей з інтелектуальними порушеннями / навчально-методичний посібник / О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко, С.В. Трикоз, І.В. Бобренко, О.І. Мякушко, І.В. Сухіна. За заг. ред. О.В. Чеботарьової. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 154 с.
5. Чеботарьова О. В. Учні початкових класів із порушеннями інтелектуального розвитку: навчання та розвиток: навчально-методичний посібник / О.В. Чеботарьова, І. В. Гладченко. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 128 с.
6. Трикоз С.В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С.В. Трикоз, Г. О. Блеч. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
7. Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з інтелектуальними порушеннями/навчально-методичний посібник / авт.: О. В. Чеботарьова,

Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, І.В. Сухіна, Н. А. Ярмола. За наук. ред. О.В. Чеботарьової. К., ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2018. 123 с. 8. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т.Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук]; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ: Ніка-Центр, 2020. 122 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/723324/1/posibnyk-grupovi-formy.pdf>

9. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції: кол. монографія / авт. кол.: Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, Т. Д. Каменщук, А. Г. Обухівська, Г. В. Якимчук; наук. ред. А. Г. Обухівська, Т. Д. Ілляшенко. Київ: Ніка-Центр, 2020. 113 с.

УДК 159.923.2

Меднікова Г.І.

*кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

Колісник М.

*аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

СТРУКТУРА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНОЮ ВИРАЖЕНІСТЮ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИХ ЖИТТЄВИХ СМИСЛІВ

Зміни у всіх сферах життя суспільства через початок військових дій на території України вимагають від представників всіх верств населення постійно адаптуватися до нових умов, що призводить до додаткових стресових перевантажень. Водночас у складних сучасних умовах люди схильні знаходити нові екзистенціальні смисли свого життя, фокусуватися на неминущих цінностях, що сприяє духовній трансформації, послабленню впливу на особистість негативних зовнішніх чинників [1].

Метою нашого дослідження стало визначення специфіки структури ціннісної сфери особистості студентів із різною вираженістю екзистенціальних життєвих смислів. Дослідження проводилося за допомогою «Методики вивчення ціннісних орієнтацій» М. Рокіча в адаптації Д.О. Леонтьєва. При математико-статистичній обробці даних використано кореляційний аналіз за методом Пірсона.

У дослідженні брали участь 120 студентів ХНПУ імені Г. С. Сковороди. На етапі формування вибірки дослідження із використанням методики

В. Ю. Котлякова «Система життєвих смислів» було відібрано три групи студентів. Найбільш представленою серед студентів виявилась група, що характеризується нейтральністю екзистенціальних життєвих смислів. До неї увійшли 53,4 % досліджуваних. До другої за чисельністю групи увійшли студенти, в яких екзистенціальні смисли входять до категорій провідних життєвих смислів (25,8 %). Найменш чисельною виявилася група студентів, у яких екзистенціальні смисли входять до категорій життєвих смислів, що ігноруються (20, 8 %). Отже, студенти трьох досліджуваних груп відрізняються виразністю потреби надавати цінність самому процесу проживання життя, мати свободу вибору, переживати любов у всіх її проявах [2].

Аналіз структури ціннісних орієнтацій студентів здійснювався за такими показниками: кількість груп термінальних цінностей та їх змістовне наповнення; інструментальне забезпечення груп термінальних цінностей; наявність інструментальних цінностей, які одночасно виступають засобом реалізації термінальних цінностей однієї групи й перешкодою для реалізації цінностей іншої групи, що розглядається нами як показник конфліктного смислу; наявність інструментальних цінностей, які одночасно сприяють реалізації цінностей різних груп, тобто полівалентних цінностей.

Важливість аналізу протиріччя, які виникають між різними групами цінностей, обумовлена тим, що дані протиріччя можуть долатися через вирішення задачі на конфліктний смисл, дозволяючи особистості визначити пріоритетні життєві сфери самореалізації. При однаковій привабливості груп цінностей, що вступили у протиріччя, воно може бути подолано за рахунок зміни способу життя людини таким чином, щоб обидві групи цінностей могли реалізуватися, що призводить до актуалізації або розвитку необхідних для цього якостей особистості. Такі якості набувають полівалентності, виступаючи одночасно засобами реалізації різних груп цінностей.

За результатами кореляційного аналізу в структурі ціннісних орієнтацій студентів із різною вираженістю екзистенціальних життєвих смислів визначені групи термінальних цінностей, що містять в собі конкретні цінності, а також групи, зміст яких складають виключно абстрактні цінності. Усі групи цінностей виявилися інструментально забезпеченими за винятком однієї групи в структурі цінностей студентів зі схильністю до ігнорування екзистенціальних життєвих смислів. Дану групу термінальних цінностей утворюють цінності пізнання, продуктивного життя, краси природи й мистецтва.

Інструментальні цінності, що характеризуються конфліктним смислом, визначені за всіма групами студентів, але їх кількість найбільша за групами студентів, для яких екзистенціальні життєві смисли виявилися провідними і нейтральними. У ціннісних структурах студентів даних груп також визначені

полівалентні інструментальні цінності. У структурі цінностей студентів зі схильністю до ігнорування екзистенціальних життєвих смислів полівалентних інструментальних цінностей не визначено.

За результатами проведеного дослідження підтверджено наявність відмінностей структури ціннісної сфери особистості у студентів із різною вираженістю екзистенціальних життєвих смислів. Встановлено, що більш розвинутою та сформованою структурою відрізняється ціннісна сфера студентів, для яких екзистенціальні життєві смисли виявилися провідними і нейтральними. Саме за цими групами визначена найбільш розгалужена структура ціннісної сфери, найбільша кількість інструментальних цінностей, що характеризуються конфліктним смислом, полівалентні інструментальні цінності.

Найменш розгалуженою з точки зору зв'язків між цінностями виявилась структура ціннісної сфери студентів, схильних до ігнорування екзистенціальних життєвих смислів. За даною групою студентів визначена інструментально незабезпечена група термінальних цінностей. І саме за цією групою студентів не визначено полівалентних інструментальних цінностей, що, на нашу думку, може свідчити про брак послідовності в прояві особистісних якостей при реалізації значущих цінностей, що вказує на достатньо гостру проблему, пов'язану зі становленням автентичності як властивості особистості, яка проявляється в її сміливості бути собою, здатності довіряти самій собі, іншим людям, світу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркавенко Н. Екзистенційно-психологічний аналіз духовності. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (69). С. 62-65. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-12>
2. Котляков В.Ю. Методика «Система жизненных смыслов». *Вестник КемГУ. Психология*. 2013. № 2 (542), Т. 1. С. 148-153.

Предко В. В.

*доктор філософії в галузі психології,
старший науковий співробітник
Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Життєдіяльність сучасної особистості пронизана безліччю труднощів та небезпек, однак російська агресія, а саме воєнне вторгнення повністю порушило звичний спосіб існування, знищила спокій та лад, змусила швидко реагувати та виживати, знаходити способи мінімізувати тривогу та формувати власний сенс задля успішного подолання труднощів.

Відновлення освітнього процесу у закладах освіти, значною мірою позитивно позначилося на всіх його учасниках. Зокрема, воно надало змогу переключити увагу, сублімувати страх та тривогу, що своєю чергою, сприяло відчуттю психологічної безпеки, а також забезпечило соціальну залученість, комунікацію та можливість задоволення афіліативних потреб, постійний інтелектуальний та психологічний розвиток. Таким чином, відновлення освітнього процесу сприяло прояву життєстійкості особистості, стало основним чинником її розвитку.

Поняття життєстійкості в поняттєвий апарат психологічної науки було введено американськими психологами Сьюзен Кобейса та Сальватором Мадді. Життєстійкість (*hardiness*) розглядається як психологічні, світоглядні переконання людини, які перешкоджають негативним наслідкам стресу, дозволяють їй залишатися активною та впевненою у сприятливому вирішенні ситуації, надають надію та мотивують до вирішення проблеми [1]. С. Мадді запропонував модель життєстійкості, яка складалася із трьох автономних компонентів: а) залученість, яка характеризується ініціативністю, забезпечує активну соціальну участь та інтерес до життя, в той час як відсутність подібної якості породжує почуття відкинутості, відчуття себе «поза» життя; б) контроль, здатність регулювати власну емоційну сферу; в) прийняття ризику або виклик – переконаність людини в тому, що все те, що трапляється, сприяє її розвитку за рахунок знань, які отримуються з досвіду, і неважливо, позитивного чи негативного [1]. Життєстійка особистість ставить до життя як до можливості набуття досвіду, вона готова діяти, навіть за відсутності надійних гарантій на успіх, задля подальшого розвитку, який здійснюється через засвоєнні з досвіду знання, зокрема подальше їх використання. Варто зазначити, що рівень вираженості цих компонентів

впливає на загальний рівень прояву життєстійкості і, відповідно, перешкоджає виникненню внутрішньої напруги, допомагає подолати будь-які труднощі, надає можливість адаптуватися та здійснювати ефективно будь-яку діяльність навіть у складних життєвих ситуаціях.

Життєстійкість впливає на оцінку актуальної ситуації особистості – завдяки готовності активно діяти, наявності внутрішньої впевненості у можливості впливати на ситуацію, вона може сприйматися як менш травматична. Відповідно, життєстійкість сприяє активному подоланню труднощів, пришвидшує психічний розвиток та формує внутрішню силу, постає певною протидією напруги та стресу, перешкоджає пасивній регресії. С. Мадді розрізняє регресивне та трансформаційне подолання стресу та складних життєвих ситуацій [1]. Трансформаційне подолання, на відміну від регресивного, ґрунтується на психологічній готовності активно діяти у стресовій ситуації, відкритості до нового здатності проявляти творчі, креативні рішення, толерантності до невизначеності. С. Мадді підкреслює важливість всіх трьох компонентів для збереження здоров'я та оптимального рівня працездатності та активності в стресогенних умовах [1]. Аналізуючи поведінку учасників освітнього процесу в актуальній воєнній стан, можна припустити, що залученість проявляється завдяки можливості поринути в навчальну діяльність, обміну інформацією, встановленню контакту, пошуку нових знань та розвитку нових навичок, бажанню вдосконалюватися навіть за часів війни, що в свою чергу, забезпечує емоційне благополуччя. Контроль реалізовується за допомогою переключення уваги, саморегуляції емоційно-вольової сфери, сублімації тривоги у творчій та інтелектуальній активності. Прийняття ризику або ж виклик проявляється як прагнення реалізуватися, знайти новий сенс у власній життєдіяльності, здійснити переоцінку цінностей, правильно розставити пріоритети, реалізувати власний потенціал навіть попри наявний негативний досвід, усвідомлення нових смислів, а головне можливості досягнути вищої мети – передати знання наступному поколінню, або ж отримати знання та навички, які є необхідними для подальшого особистісного становлення та бажаного майбутнього.

Отже, життєстійкість не просто психологічним феноменом, вона є найважливішим внутрішнім ресурсом, який людина може осмислити та проявити, це те, що надає людському життю цінності та сенсу в будь-яких обставинах. Вона є основою позитивного світовідчуття, підвищення якості життя, рушійною силою для подолання перешкод та джерелом особистісного зростання та розвитку навіть за часів війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. 2004. Apr.4. P. 279 – 298.

Богуславська І. В.
науковий співробітник Українського
науково-методичного центру
практичної психології і соціальної роботи

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ КОРЕЛЯТИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ВЖИВАННІ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН ТА ЗАСОБИ ДЛЯ ЇХ УНИКНЕННЯ

Наркотики характеризують групу речовин, які мають величезний потенціал серйозно впливати на здоров'я та благополуччя людини та суспільства [1]. Попередні дослідження показують, що вживання наркотиків і зловживання ними є найвищими в період дорослішання, що може призвести до підвищеного ризику розладів, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин у подальшому житті [2].

У той же час колективне ставлення людей до наркотиків стало більш м'яким і особливо ліберальним до експериментів з канабісом. Вважається, що часткова причина такої зміни ставлення пов'язана із спостережуваним збільшенням кількості соціальних стосунків, які мають люди з особами, які регулярно продають або вживають наркотики. Припускається, що особисте спілкування з споживачами наркотиків може зменшити страх і занепокоєння, які зазвичай пов'язані з наркотиками та вживанням наркотиків [3].

Повторне вживання заборонених або навіть певних легально дозволених наркотиків може завдати шкоди їхнім споживачам і мати багато негативних наслідків: крім того, що вони шкодять здоров'ю, вони збільшують ймовірність нещасних випадків та причетності до злочинної діяльності, і можуть зашкодити соціальним стосункам та фінансовому становищу людей [4].

Надмірне вживання наркотиків може призвести до подальших проблем, таких як неправильне прийняття рішень та додаткових залежностей, через можливу зміну функцій мотиваційної схеми мозку. Більше того, проблеми з вживанням наркотиків, які починаються в підлітковому віці, з більшою ймовірністю зберігаються і в дорослому віці [5].

Встановлено, що різні теорії припускають потенційний зв'язок між структурою сім'ї та проблемами з наркотиками серед молоді. Теорії соціального контролю припускають, що люди утримуються від девіантної поведінки через соціальні зв'язки [6]. Сімейні зв'язки є важливими джерелами соціального контролю, оскільки сім'я служить агентом соціалізації, який передає цінності та переконання, які в кінцевому підсумку формують індивідуальну поведінку підлітка, включаючи утримання від вживання психоактивних речовин. Процеси

сімейної соціалізації можуть мати більш потужний вплив на запобігання наркоманії молоді у сім'ях з двома батьками порівняно з молоддю, яка росте в неповних сім'ях, частково тому, що повідомлення передаються двома батьками, а не одним [7].

Теорія соціального навчання припускає, що молодь у неповних сім'ях, на відміну від молоді в повних сім'ях, є більше пов'язаною з девіантними групами однолітків і піддається їх негативному впливу, що збільшує ризики вживання незаконних наркотиків через «соціальне навчання» від однолітків-девіантів [8].

Багато підлітків починають вживати наркотики під тиском однолітків, тому що їхні друзі вживають наркотики або вони змушені їх приймати, боячись втратити дружбу. Більшість батьків вважають, що тиск однолітків є основною причиною вживання наркотиків підлітками, а дві третини підлітків називають причиною тиск з боку однолітків. У більшості досліджень, які одночасно вивчали вплив батьків і однолітків на вживання підлітками психоактивних речовин, було виявлено, що однолітки мали більший вплив, аніж батьки [9].

Крім того, підлітки з неповних сімей частіше стикаються з обмеженими ресурсами та іншими життєвими стресами, що може поставити під загрозу їх реакцію на подолання даних труднощів та підвищити ризики до вживання незаконних наркотиків та вчинення інших правопорушних форм поведінки. На основі проведених досліджень встановлено, що в порівнянні з підлітками із повних сімей, підлітки у неповних сім'ях частіше вживають заборонені наркотики і мають більший ризик зазнати певні розлади від вживання наркотиків [10].

Дослідження щодо вживання конкретних видів заборонених наркотиків виявили подібні закономірності щодо зв'язку між структурою сім'ї та вживанням наркотиків молоддю. Наприклад, молодь у сім'ях, де немає двох батьків, частіше вживає марихуану, кокаїн та крек, а також зловживає ліками, що відпускаються за рецептом, ніж молодь у сім'ях із двома батьками [8; 10].

Дослідження Nakawaki та Crano (2015) з використанням національних даних показало, що рівень батьківського моніторингу був нижчим у неповних сім'ях, ніж у сім'ях з двома батьками, що було пов'язано з більш високим ризиком приєднання до девіантних груп однолітків, що згодом призвело до більш високого рівня ризику вживання наркотиків [11].

Підлітки, які описують своє сімейне життя як неспокійне і відчують відчуження від сім'ї у віці семи років, частіше вживають і зловживають наркотиками в підлітковому віці. Це разом із відсутністю нагляду дорослих, проблемами в шлюбі та фізичним і сексуальним насильством – все це позитивно корелює зі зловживанням психоактивними речовинами.

Відсутність батьківської прихильності, турботи, участі, традиційного моделювання та керівництва є центральними факторами впливу сім'ї на вживання

психоактивних речовин підлітками, а низький рівень батьківського контролю пов'язаний з участю підлітків у вживанні психоактивних речовин і торгівлі наркотиками.

У наукових дослідженнях успішно розпізнаються сімейні фактори ризику зловживання наркотиками підлітками, які включають неприйняття з боку батьків, вживання наркотиків батьками та сестрами, розлучення в сім'ї та конфлікти в сім'ї, порівняно з тими, хто не зловживає наркотиками. Деякі дослідження підтверджують гіпотезу про те, що поведінка, як-от куріння, вживання алкоголю, вживання наркотиків і фізична бездіяльність, частіше зустрічається серед підлітків із неблагополучною сім'єю [9].

В результаті проведеного дослідження соціально-психологічних корелят адиктивної поведінки підлітків, встановлено, що є необхідність врахування структури сім'ї при розробці відповідної політики та програм, які скеровані на профілактику наркоманії серед молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mitchell S. G., Gryczynski J., O'Grady K. E., & Schwartz R. P. (2013). SBIRT for adolescent drug and alcohol use: Current status and future directions. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 44, 463–472. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jsat.2012.11.005>.
2. Moss, H. B., Chen, C. M., & Yi, H. Y. (2014). Early adolescent patterns of alcohol, cigarettes, and marijuana polysubstance use and young adult substance use outcomes in a nationally representative sample. *Drug and Alcohol Dependence*, 136, 51–62. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.12.011>.
3. Hakkarainen, P., Karjalainen, K., Raitasalo, K., & Sorvala, V. M. (2015). School's in! Predicting teen cannabis use by conventionality, cultural disposition and social context. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 22, 344–351. DOI: <http://dx.doi.org/10.3109/09687637.2015.1024611>.
4. DeLisi, M., Angton, A., Behnken, M. P., & Kusow, A. M. (2015). Do adolescent drug users fare the worst? Onset type, juvenile delinquency, and criminal careers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(2), 180–195. DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/0306624X13505426>.
5. Balogh, K. N., Mayes, L. C., & Potenza, M. N. (2013). Risk-taking and decision-making in youth: Relationships to addiction vulnerability. *Journal of Behavioral Addictions*, 2, 1–9. DOI: <http://dx.doi.org/10.1556/JBA.2.2013.1.1>.
6. Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley, CA: University Press, of California.
7. Boyas, J. F., Villarreal-Otálora, T., & Marsiglia, F. F. (2019). Alcohol use among Latinx early adolescents: Exploring the role of the family. *Journal of Alcohol and Drug Education*, 63(2), 35–58.

8. Zhang, S., Lim, Y., Boyas, J. F., and Burlaka, V. (2020). Family structure and youth illicit drug use, use disorder, and treatment services utilization. *Child. Youth Serv. Rev.* 111:104880. DOI: 10.1016/j.childyouth.2020.104880
9. Begum, F., & Mahmood, S. I. (2019). Exploring psychological correlates of peers and fathers of drug addict adolescents. *Dhaka University Journal of Biological Sciences*, 28(1), 9–20. DOI: <https://doi.org/10.3329/dujbs.v28i1.46489>.
10. Vaughan, E. L., Waldron, M., De Dios, M. A., Richter, J., & Cano, M.Á. (2017). Childhood family characteristics and prescription drug misuse in a national sample of Latino adults. *Psychology of Addictive Behaviors*, 31(5), 570–575. DOI: <https://doi.org/10.1037/adb0000278>.
11. Nakawaki, B., & Crano, W. (2015). Patterns of substance use, delinquency, and risk factors among adolescent inhalant users. *Subst Use & Misuse*, 50(1), 114–122. DOI: <https://doi.org/10.3109/10826084.2014.961611>.Patterns.

УДК 159.9+376

Якимчук Г. В.

наукова співробітниця

*Український науково-методичний центр
практичної психології і соціальної роботи*

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДИТИНОЮ З ОСОБЛИВИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОТРЕБАМИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У період військових дій діти з особливими освітніми потребами (ООП) становлять найвразливішу категорію населення. Відчуття постійної небезпеки, переміщення із зони активних бойових дій в інші умови проживання може викликати труднощі соціальної адаптації і ускладнити уже наявні особливості розвитку дитини. Тому діти з ООП потребують особливої уваги фахівців в цей період щодо мінімізації тих психотравмивних наслідків, що спричинені військовими діями, та організації дистанційної корекційно-розвиткової роботи в безпечному місці [1; 2].

Розглянемо психологічні засади організації дистанційної роботи з дитиною з особливими мовленнєвими потребами в період війни.

Насамперед, для успішної організації дистанційної корекційно-розвиткової роботи з дитиною слід брати до уваги, що навіть невеликі психотравмивні ситуації можуть позначитися на загальному та мовленнєвому її розвитку. Вимушена розлука з кимось із членів сім'ї, зміна звичного місця та умов життя, тривожність членів родини в сукупності із призупиненням освітнього процесу (відсутністю

систематичної логопедичної і психологічної підтримки) [2] може значно загострити мовленнєві труднощі у дітей. Фіксують непоодинокі випадки появи або посилення заїкання у дітей різного віку, чи навіть виникнення мутизму – повного зникнення мовлення внаслідок психологічної травми. Емоційне напруження часто призводить до погіршення уваги, запам'ятовування, агресивності, дратівливості, зниження мотивації, втрати сформованих навичок.

Зокрема, у дитини з порушеннями мовлення емоційне напруження може призводити до надмірного або недостатнього тону м'язів як усього тіла, так і артикуляційного апарату, порушення дихальної функції (за типом поверхневого дихання), що позначається на якості мовлення: нечіткій вимові, заміні звуків схожих за артикуляцією, переставлянні звуків та складів в усному та писемному мовленні тощо.

Усі названі негативні зміни в психоемоційному стані дитини з порушеннями мовленнєвого розвитку, як і її вікові та індивідуальні особливості є визначальними в організації дистанційного освітнього процесу.

Насамперед, для емоційної підтримки дитини дуже важливо долучати до процесу онлайн-занять батьків / опікунів, попередньо надавши їм рекомендації щодо використання спеціальних засобів, форм і методів виконання тих чи інших завдань.

В умовах онлайн-занять необхідно зважено визначати обсяг і складність вправ і завдань, які пропонуються дитині. Під час онлайн-навчання стає більше вербальної взаємодії. Тому ступіть розуміння зверненого мовлення дитиною буде одним із критеріїв оцінки можливості проведення дистанційного заняття.

Значною перешкодою у навчанні з логопедом онлайн є неможливість тактильного контакту: фахівець не має можливості проводити спільну роботу з предметами, здійснювати механічну постановку звуків або логопедичний масаж. Це компенсується загостренням уваги на доступних каналах сприйняття, насамперед – слуховому і зоровому. Якщо для відновлення фізичної присутності можна винайти певні ритуали (наприклад, доторкнутися пальчиком до екрану одночасно, або «дати п'ять» долонькою), то проведення маніпуляцій із постановки звуків механічним способом можливо організувати лише за допомогою батьків.

У дітей із порушеннями мовлення, як правило, порушений фонетико-фонематичний слух і зайвий шум навколо педагога додасть труднощів із розпізнаванням зверненого мовлення. Тому слід продумати використання аудіогарнітури. Для забезпечення якості звуку можна скористатися мікрофоном без шнура, що вбудований в навушники. Використання навушників дитиною можливе, проте не є обов'язковим, і потребує її згоди та врахування індивідуальних особливостей. Основною умовою має бути комфортне самопочуття дитини.

Для дистанційного логопедичного заняття важливою є якість освітлення приміщення, з якого ведеться трансляція. Обличчя логопеда, артикуляція, міміка має бути чіткою і добре розрізняваною дитиною. З цією метою краще використати ввімкнене додаткове освітлення. Проте якість зображення більше залежить від вебкамери, яку використовують у роботі спеціалісти, і швидкості Інтернет з'єднання усіх користувачів. Важливо знати, що через особливості передачі відео зображення вебкамерою, або через особливості її налаштування, все, що відбувається в реальному часі, може транслюватися дзеркально. Це слід врахувати при пред'явленні безпосередньо в камеру матеріалів з читання, письма, орієнтування в координатах «ліво-право» тощо.

Важливо подбати і про те, яке саме зображення позаду логопеда буде транслюватися під час заняття, оскільки розглядання фонового зображення може відволікати дитину.

Отже, для успішної дистанційної логопедичної роботи надзвичайно важливим є як дотримання усіх названих умов здійснення онлайн-заняття, так і залучення батьків до освітнього процесу, консультування їх щодо особливостей виконання запропонованих завдань та їхньої участі в цілому у процесі організації навчання на відстані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 року № 957. Дата оновлення: 26.04.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
2. Про організацію освітнього процесу : Лист Міністерства освіти і науки України від 6 березня 2022 року № 1/3371-22. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/3032-nov-rekomendats-mon-shchodo-organzats-osvtnogo-protsesu-pd-chas-vyni>

*Куцак Д.
студентка 4 курсу спеціальності
«Психологія»,
ВДПУ ім. М. Коцюбинського
Науковий керівник - Чухрій І.В.
доктор психологічних наук,
професор,
ВДПУ ім. М. Коцюбинського*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Актуальність проблеми. Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури, присвяченої різним аспектам визначення психологічних проблем міжособистісних стосунків та міжособистісної взаємодії в соціально-психологічному вимірі, свідчить, що це багатокomпонентне поняття і на даний час немає єдиної думки щодо їх визначення [1; 2; 4].

Міжособистісна взаємодія є процес, який характеризується спільністю комунікативного простору та взаємним впливом суб'єктів сумісної діяльності у значенні детермінант спілкування та міжособистісних взаємин [1; 4]. До основних механізмів, що забезпечують формування міжособистісного простору належать: взаєморозуміння, координація, узгодження намірів та інтересів сторін.

Міжособистісні стосунки у підлітків з обмеженнями життєдіяльності є дуже складним процесом, який формується багатьма факторами, які пов'язані із порушеннями функцій опорно-рухового апарату часто поєднується зі зниженою самооцінкою, невпевненістю в собі, що безумовно, впливає на міжособистісну взаємодію з оточуючими.

Мета статті – дослідити психологічні особливості міжособистісної взаємодії підлітків з порушеннями функції опорно-рухового апарату в інклюзивному середовищі.

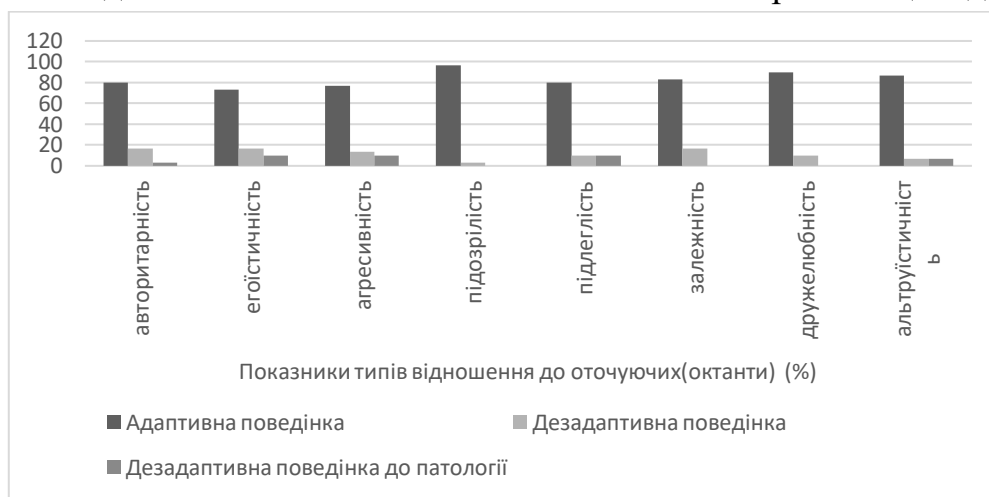
Структурований виклад основного матеріалу. За результатами теоретичного аналізу проблеми було визначено вектори психодіагностичного дослідження.

Експериментальне дослідження комунікативної сфери підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату проводилося у 2021 році на базі Вінницької державної установи комплексної реабілітації дітей з інвалідністю «Промінь». У дослідженні прийняли участь 30 підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату зі збереженим інтелектом.

Було скомпоновано психодіагностичний комплекс методів, до складу якого увійшли: методика діагностики міжособистісних відносин Т.Лірі; Тест «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки» С.А Будассі; Методика самооцінки «Дерево» (Д.Лампема в адаптації Л. Пономаренко).

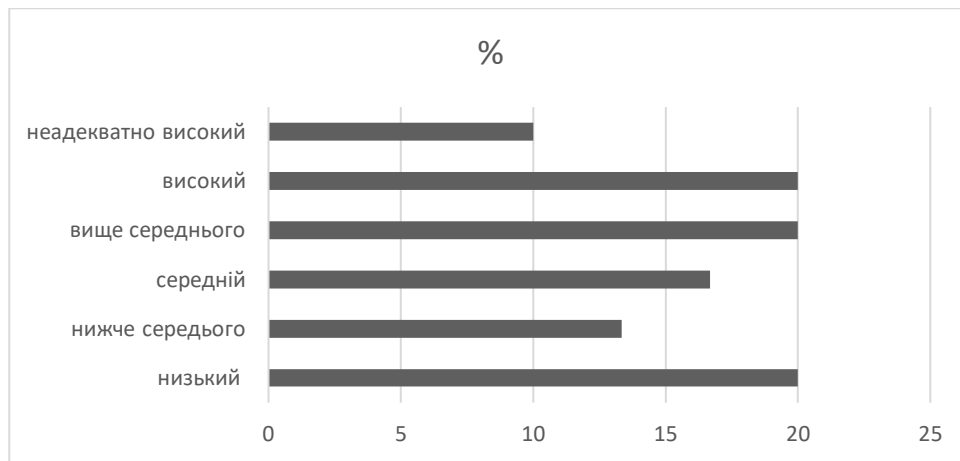
Для дослідження комунікативної сфери у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату ми провели методичку діагностики міжособистісних відносин Т.Лірі. Результати дослідження особливостей міжособистісних стосунків у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату представлені на рис. 1.

За результатами дослідження, можна зробити наступні висновки: у колективі підлітків переважає адаптивна поведінка, тобто члени групи враховують думки, можливості, бажання інших членів групи та респонденти з цікавістю відповідали на задані питання і по можливості намагалися робити це відверто.

Рис. 1. Дослідження міжособистісних стосунків підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату за методикою

Для дослідження самооцінки у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату ми використали також Тест на «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки» за С.А. Будассі (Рисунок 2.).

Рис. 2. Дослідження кількісного вираження рівня самооцінки у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату

Встановлено, що у досліджуваних підлітків переважає низька самооцінка, є не значний відсоток неадекватно високої самооцінки, що можна пояснити негативним вихованням підлітків батьками, за принципом гіперопіки, що зумовлено наявністю у підлітків обмежень життєдіяльності.

Для дослідження рівнів самооцінки у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату ми використали проєктивну методику самооцінки «Дерево» (авт. Д.Лампем, в адаптації Л.П. Пономаренко) (Таблиця 1.).

За результатами проведеного дослідження виявлено, що найбільший відсоток підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату за показником «Я-реальне» обрали наступні характеристики: установку на подолання перешкод, кризовий стан, «падіння в прірву» та відстороненість, замкнутість, тривожність, що свідчить про низьку самооцінку та внутрішньо особистісні проблеми розвитку. Трохи менший відсоток набрали такі характеристики як стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість, що може бути зумовлено впливом фізичних вад опитуваних.

Таблиця 1.

Дослідження самооцінки у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату за проєктивною методикою «Дерево»

№ шкал	1,3,6,7	2,11,12,18,19	4	5	9	13,21	10,15	14	20	16,17
Я-реальне (%)	16,67	13,33	6,67	13,33	6,67	16,67	10,0	10,0	3,33	3,33
Я-ідеальне(%)	20,0	23,33	6,67		13,33		26,67		10,0	

Такі характеристики як товариськість, дружня підтримка, стійкість положення та комфортний стан, нормальна адаптація також набрали значний відсоток, що може свідчити про відносно гармонійний розвиток та прийняття

свого Я-реального. Найнижчі показники набрав показник «установка на лідерство», що може свідчити про завищену самооцінку.

Як видно з таблиці 1, у колонці Я-ідеальне найвищі показники набрали такі характеристики як комфортний стан, нормальна адаптація, установка на лідерство, товарицькість, дружня підтримка, установка на подолання перешкод та мотивація до розваги, що свідчить про бажання підлітків бути кращими, змінити своє положення на більш комфортне, підняти свій статус тощо.

За результатами кореляційного аналізу показників представлених методик встановлено: що такі показники типів відношення до оточуючих як авторитарність, підозрілість, залежність та дружелюбність мають негативний кореляційний зв'язок з самооцінкою, що свідчить про те, що зростання цих показників призводить до зниження самооцінки у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

Позитивний кореляційний зв'язок виявлено за шкалами егоїстичність, агресивність, підлеглисть особистості та з самооцінкою. Можна припустити, що ці октанти суттєво не впливають на самооцінку так як зазначені значення не мають суттєвої значущості.

Такий октант як альтруїстичність має позитивний кореляційний зв'язок з самооцінкою, так як бажання допомагати іншим, піклуватись про когось може піднімати самооцінку у підлітків з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Саме такі підлітки краще ніж інші ідентифікують себе з слабкими, хворими людьми, тощо.

Таблиця 2

Кореляційне співвідношення октант з самооцінкою підлітків

Октанти (типи ставлень до інших)	Показники кореляції з самооцінкою підлітків
1 авторитарність	-0,02852
2 егоїстичність	0,065053
3 агресивність	0,031841
4 підозрілість	-0,27769
5 підлеглисть	0,051266
6 залежність	-0,26033
7 дружелюбність	-0,24787
8. Альтруїстичність	0,13943*

Примітка: * - вказує на рівень значущості, $p > 0,05$

Укладені методичні рекомендації попередження і конструктивного вирішення міжособистісних конфліктів підлітків з порушенням функцій опорно-рухового апарату в інклюзивному середовищі. Дані поради передбачають розширення

репертуару базових соціальних умінь, які дозволять особистості з порушеннями функцій опорно-рухового апарату яка знаходиться в інклюзивному середовищі більш гнучко орієнтуватися в стратегіях поведінки і не допускати міжособистісних конфліктів.

Висновки. Міжособистісна взаємодія підлітків з порушенням функцій опорно-рухового апарату в інклюзивному середовищі має бути побудована на соціальній адаптації, оцінці їх життєвих перспектив та створення недискримінаційного, інклюзивного середовища всупільстві [3]. Важливим показником успішної адаптації та самооцінки є альтруїстична поведінка, що обумовлено соціально-значущими потребами. Для створення якісних міжособистісних відносин необхідна ґрунтовна робота над загальним розвитком, освітою та удосконаленням соціальних навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабяк О. О. Психологічні особливості міжособистісних стосунків у підлітків із ЗПР. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: науково-методичний збірник [за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої. К., 2011. Випуск 2. С. 6-15.
2. Коваленко А.Б. Психологія міжособистісного взаєморозуміння. К.: КНУ імені Т.Шевченка, 2010. 208с.
3. Чухрій І. В. Соціальна адаптація молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Екологічна психологія. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2019. Вип. 48, Т. VII. С. 236-446.
4. Subrahmanyam K., Greenfield P. Online communication and adolescents relationships. The future of children, Vol.18, 1, 2008. www.futureofchildren.org

Ковальчук Ю.Ю.

студентка 4 курсу

спеціальності «Психологія»

ВДПУ ім. М. Коцюбинського

Науковий керівник -Лящ О.П.

доктор психологічних наук,

професор кафедри психології та соціальної роботи

ВДПУ ім. М. Коцюбинського

ПРОЯВ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ ЮНАКІВ

Стресові ситуації є значним випробуванням для осіб юнацького віку, в ході розв'язання ситуації в кожного переважає різна копінг-стратегія. Хронічне перебування в стресовій ситуації стало викликом для багатьох людей, зокрема для юнаків. Копінг-стратегію прийнято розуміти, як сукупність когнітивних, емоційних та поведінкових зусиль, які направлені на вирішення стресової ситуації.

Емоційні стани юнаків у кризовій ситуації зумовлені соціальними умовами існування і мають особистісний характер. Якість переживань, зумовлених почуттями, залежить від того особистісного змісту і значення, яке має для людини певна подія. Звідси почуття пов'язані не тільки із зовнішніми властивостями об'єкта, що сприймаються безпосередньо, а й з тими знаннями і поняттями, які має людина про нього, яка спрямована на подолання або опанування стресовою ситуацією [1].

В юнацькому віці копінг-поведінка в стресових ситуаціях вже в більшій мірі має бути сформована, однак як приклад можуть виступати значимі дорослі та ті люди, які є авторитетом для юнаків.

Важливо буде зауважити, що в юнацькому віці стресові ситуації пов'язані з швидким розвитком особистості. Тому стресостійкість є важливим критерієм для даного віку, адже вона впливає на процес психологічної адаптації та здатності емоційного та поведінкового самоконтролю.

В стресових ситуаціях у осіб юнацького віку може проявлятися різна копінг-поведінка, на вибір стратегії виходу та вирішення впливають різні фактори, однак виділяють основні копінг-стратегії у стресових ситуаціях:

Якщо у особистості переважає копінг-поведінка спрямована на «*вирішення проблеми*» то всі її дії будуть спрямована на те, щоб якомога швидше впоратися з стресовою ситуацією та швидко знайти ефективні шляхи вирішення.

Особам, у яких спостерігається копінг-поведінка, яка спрямована на «*пошук соціальної підтримки*» притаманно шукати допомоги та підтримки в оточуючих людей, це можуть бути рідні, знайомі, друзі, або ж колеги, таким людям важлива

взаємодія з іншими, адже так вони відчують менше відповідальності і як результат у них зменшується стрес. Коли така людина отримує допомогу, або пораду від інших їй легше братися за виконання поставлених перед нею завдань, у неї підвищується впевненість в собі, у власних силах та можливостях.

Копінг-поведінка орієнтована на «уникнення» говорить про те, що особи, намагаються уникати та відкладати вирішення тих справ, які викликають у них стрес. Така стратегія дає можливість зменшити стан емоційного напруження, до тих пір, поки не зникне чинник стресу, або допоки стресова ситуація не пройде, або її не вирішить хтось інший. Таким людям притаманна низька мотивація на вирішення завдань [4].

І. Скотнікова, П. Єгорова, Ю. Дубинська, Л. Жиганов в ході дослідження виявили, що під час стресової ситуації у половини досліджуваних переважають низькі показники гнучкості саморегуляції, активності, прослідковуються високі показники тривожності. Дослідники виділили такі незалежні фактори як: емоційний інтелект, рефлексію, самопочуття, настрій та саморегуляцію, дані результати свідчать про те, що особам в стресових ситуаціях складно взяти себе в руки та почати виконувати поставлені перед ними завдання [2].

В Харківському медичному університеті проводили опитування серед студентів, метою опитування було визначити, які чинники впливають на психічний стан юнаків в стресових ситуаціях. У 95% учасників виявили тривогу, яка пов'язана з страхом перед невизначеністю, наступним є страх перед хворобою або власною смертю, або ж смертю когось з рідних. Для 65% опитаних вагомим фактором в стресовій ситуації є певні обмеження які можуть бути викликані у зв'язку з певною подією. Надзвичайно важливим є саме соціально-економічний стан, адже його погіршення негативно впливає на всі сфери життя і не може не турбувати людей, що в свою чергу може вплинути на психічне та емоційне благополуччя[3].

Теоретичний аналіз впливу кризових ситуацій на копінг-поведінку в осіб юнацького віку показав, що у юнаків простежуються стани тривожності, прояви стресу, страх за власне життя та життя близьких людей, роздратування, переважає негативний настрій, низька саморегуляція та знижена активність. Стратегія вибору копінгу пов'язана з особистісними властивостями, та тією ситуацією в якій перебуває юнак, а також рівнем складності проблемної ситуації. Найбільш поширеними стратегіями подолання стресових ситуації є абстрагування від ситуації, використання агресії, відреагування емоцій, а також стратегія спрямована на взаємодію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нартова-Бочавер С.К. «Coping behavior» в системі понять психології личности. *Психологический журнал*. 1997. Т. 18, № 5. С. 20-30.

2. Сирота Н. А., Ялтонский В. М. Преодоление эмоционального стресса подростками. Модель исследования. *Обзорение психиатрии и медицины им. В.М. Бехтерева*. № 1. 1993. С. 53-61.
3. Скотникова И.Г., Егорова П.И., Огаркова (Дубинская) Ю.Л., Жиганов Л.С. Психологические особенности переживания неопределенности при эпидемии covid-19. *Социальная и экономическая психология*. 2020. Том 5. №2. С. 156-168.
4. Степова А.С. «Психологічні особливості стресостійкості осіб юнацького віку.» *Молодий вчений*. 2018. 9 (2). С. 314-319.

УДК 159

Чала Т.І.

*старший викладач кафедри психології
Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
імені К.Д. Ушинського*

ВНУТРІШНІЙ ДІАЛОГ ЯК СПОСІБ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

В умовах війни в Україні, запровадження комендантської години, постійних або частих обстрілів, тимчасового перебування або постійного життя в укритті; в умовах, коли ще важливими є правила убезпечення інфікування Covid-19 та іншими вірусами; в умовах боротьби за життя – постає питання як вижити особистісно. Як зберегти набуту особистісну якість, внутрішню самоцінність і зовнішню користь. Із особистого досвіду скажемо – дуже складно. Коли зустрілися із страхом смерті, навіть неможливо. І тільки, оживаючи, поступово, дуже повільно повертаємося до себе самих нових. Лишаючись наодинці з собою, мимовільно говориш десь там всередині себе, тому що зв'язок з іншими обірваний. Не всі люди знають, що відновлюватися можна самостійно, поки не з'являться зовнішні можливості. Людина шукає спосіб самопідтримки, не помічаючи як відгукується на Світ, Інших, озвучує особисті дії, прислуховується, зважує, робить вибір, рефлексує. І згодом помічає, що жива.

Добре, що у нас є ще один світ – внутрішній. Основний інструмент для збереження психічного здоров'я особистості під час обмежень є внутрішній діалог. За висновками Альфріда Ленгле, є люди, які за своїми природніми особливостями, постійно ведуть внутрішній діалог; є люди, які тільки мають уявлення про говоріння і слухання себе; і є люди, які не допускають навіть такої думки.

Відомо, що термін «діалог» є словом іншомовного походження, яке утворене із префікса «діа...» [грец. dia – через], що означає наскрізний рух,

розділення, посилення, завершеність частини складних слів «...лог» [грец. logos – слово, думка] – що відповідає поняттям «слово», «мова». У дослівному перекладі з грецької діалог [dialogos] – бесіда, розмова. Часто при визначенні етимології слова «діалог» його розглядають як таке, що утворене від префікса «ді...» [грец. di – двох]. Словотвірний аналіз вказує на те, що діалог це розмова, яка має у своїй основі особливі ознаки: наскрізний рух, розділення, посилення, завершеність [4, 7]. Здійснюючи аналіз процесу говоріння всередині себе, можемо зазначити, що актуальна потреба, наприклад жити, присутня при внутрішньому розділенні, сумнівах і ваганнях, посиленні єднання і цілісного завершення особистості. Виявлені ознаки характерні зовнішньому і внутрішньому діалогу.

Тему діалогу в сучасній українській науці досліджують Л.Д. Владиченко, Н.І. Гринчишин, О.П. Котовська, Л.В., Петроє та ін. Із європейських учених, які працюють у темі внутрішнього діалогу, відомий австрійський психотерапевт, професор Альфрід Ленгле. Він вважає, що зустріч із собою сприяє розширенню внутрішньої свободи. Для збереження особистості є цікавими питання чотирьох вимірів екзистенції:

Перший вимір. ПРОСТО БУТИ.

Чи можу я сісти спокійно і пережити спокій?

Просто дихати, нічого не робити, окрім глибоко дихати і давати всьому бути: собі, іншим, світові.

Я тут, я дихаю, я в моєму тілі, я в особистих почуттях. Чим більше я сиджу, тим більше виникає спокій.

Давати бути – це активність.

Другий вимір. Я СОБІ ПОДОБАЮСЯ.

Чи я до себе добрий?

Якщо ні, то, можливо прийшов час бути добрим до себе, берегти себе, піклуватися про себе.

Чи подобається мені моє життя?

Чи люблю я жити?

Що робить мої стосунки із собою складними і чому?

Третій вимір. Я ЦІНЮ САМОГО СЕБЕ.

В чому моя особистісна цінність?

Чи почуваю я себе у злагоді з собою?

Чи глибоко в душі я почуваю себе винним, в боргу перед собою чи іншими людьми? Можливо, мені варто вибачитися, покаятися і прийти до ладу з собою. У період відновлення це можливість посприяти еволюції.

Четвертий вимір. ЖИТТЯ СЬОГОДНІ.

Заради чого я прожив ранок, день, вечір?

Цей час – для чого він корисний?

Можливо це матиме невеликий сенс, але можна знайти сенс у будь-якому дні, у будь-якій ситуації.

Чи можу я так жити?Продовжувати жити у такий спосіб?

Чи є те, заради чого я жив учора, цінним для мене сьогодні? [3, 9-10].

У процесі внутрішнього діалогу впродовж усіх чотирьох вимірів можуть заявити про себе особистісні проблеми і ми змушені будемо переживати. Тут нам допоможе усвідомлюваність проблем. І цей процес потребує затишку, сповільнення, слухання себе, описування, замальовування, озвучення. «Там у мені не зовсім спокійно, а як?» можуть з'являтися емоції, метафори, порівняння, відчуття в тілі, почуття, думки. І їх варто озвучувати.

Дієвимзасобом у веденні внутрішнього діалогу є записи в особистому щоденнику. Утворенням такого внутрішнього діалогу є відновленнясамоцінності особистості, цінності життя сьогодні, виявлення сенсу життя, планування на завтра, як «далеко надалі» є досить індивідуально.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринчишин Н.І. Принцип діалогу як світоглядна парадигма морально-ціннісних орієнтацій та самовдосконалення людини.*Аксіологічні аспекти трансформації сучасного українського суспільства*: матеріали Всеукр.наук.-практ.конф. Івано-Франківськ, 2007. С. 162-164.
2. Котовська О.П. Діалог як метод пошуку істини в українській філософській традиції: автореф. дис. ...канд. філос. наук: 09.00.05/ Львів. нац. ун-т. ім. Івана Франка. Львів, 2008. 20с.
3. Ленгле А. Екзистенційні питання сьогодення та персональна відповідь особистості. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: збірник тез наукових доповідей III Всеукраїнської конференції з міжнародною участю, присвяченої 75-річчю Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (Київ, 31 березня 2020 року)/ред. С.Д. Максименко. Київ, 2020. С. 117-127.
4. Петрос О.М. Поняття «діалог» у термінологічній традиції зарубіжної та вітчизняної наукової думки. *Державне управління: теорія та практика*. URL: <https://scholar.google.com.ua>
5. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень/уклали: О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.

Анищенко Л.О.

*старший викладач кафедри психології
Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти ім.К.Д.Ушинського*

Бієнко Н.А.

*старший викладач кафедри психології
Чернігівського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти ім.К.Д.Ушинського*

ІСПИТ НА ЛЮДЯНІСТЬ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Як тільки ви перестанете вносити свій вклад, ви почнете вмирати.

Елеонора Рузвельт

Початок військової агресії 24 лютого 2022 року, став початком змін у житті більшості громадян України. Військове вторгнення Росії на територію незалежної України змусило людей тікати від обстрілів, тікати з окупованих територій, втрачаючи близьких та рідних, втрачаючи оселі та майно. За цей час, втративши місце проживання, відірвавшись від звичайного оточення, люди стали свідками смерті та катастрофічних руйнувань.

Саме тому значна частина населення України перетворилася або на внутрішньо переміщених осіб, або на біженців за кордоном. Більшість шукала безпечні місця на території України, на початок квітня це близько 7,1 млн. осіб. А за підрахунками Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з України виїхали понад 5,1 млн осіб станом на 23 квітня 2022 р. Ці люди зазнали неминучих змін у житті, зазнали різних життєвих втрат. Втрачено почуття особистої безпеки, гостро відчувається невизначеність, непередбачуваність свого майбутнього та існування взагалі. Можна сказати, що кожен українець отримав не тільки власну, а й колективну травму.

Зрозуміло, що всім цим людям, які залишили дім та рідну землю, залишили свою роботу, родичів та друзів – необхідна психологічна допомога при адаптації до нових умов життя.

Євросоюз передбачає надання громадянам України право жити, працювати, отримувати медичну допомогу, житло та освіту на термін до одного року. Відповідно до рішення Ради ЄС від 4 березня 2022 р. активовано Директиву 2001/55/ЄС. «Європа стоїть поруч із тими, хто потребує захисту, – заявила президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляйєн. – Всім, хто тікає від путінських бомб, раді в Європі. Ми забезпечимо захист тих, хто шукає притулок, і допоможемо тим, хто шукає безпечну дорогу додому».

Доречним у цьому контексті буде окреслити коло функцій психологів, залучених до роботи з переселенцями. По-перше, психологічна адаптація, яка передбачає психологічну допомогу при важких стресових станах, та допомогу у сприйнятті незворотних змін, інтеграцію отриманого досвіду та створення нових життєвих перспектив. По-друге, соціальна адаптація до нового місця проживання, до нового середовища.

Проблема надання психологічної допомоги біженцям чи їх психологічний супровід такого масштабу не має відповідного досвіду у вітчизняних фахівців.

Автори публікації досліджували це питання спираючись на власний досвід перебування на території держав ЄС у якості біженців, здійснюючи психологічну підтримку постраждалих співвітчизників на волонтерських засадах.

Серед основних запитів наших співгромадян є:

- надзвичайна чутливість сенсорних систем осіб, що пережили бомбардування;
- порушення меж на тілесному особистісному, індивідуальному, інформаційному рівні;
- психосоматичні розлади: специфічний дискомфорт у тілі, м'язові болі, загострення хронічних хвороб;
- поведінкові розлади у дітей;
- травма свідка особливо у осіб, що бачили смерть інших;
- відчуття тривоги та страху, панічні напади.

Адаптація переміщених осіб значною мірою залежить від готовності іншої сторони прийняти вимушених переселенців як нових повноцінних членів суспільства, а не просто тимчасових мешканців, з повагою поставитись до їхнього минулого.

Велика роль підтримки України країнах ЄС для подолання убіженців кризи довіри. Як формування, так і подолання кризи довіри значною мірою залежить від соціального оточення людини.

Навіть вибір країни обумовлено передусім наявністю в ній родичів або знайомих (48 %), а також близькістю до Батьківщини.

Наприклад, на сьогодні спеціальні візи в Чеській Республіці отримали близько 345,2 тис. громадян України, дві п'ятих з них – діти. А в Королівстві Нідерланди зареєстровано понад 27 тис. українських біженців.

Показова реакція на перебування біженців з України за кордоном. Приплив біженців з України до Європи є найчисленнішою міграційною хвилею з часів Другої світової війни. Разом із тим це загрожує європейській єдності, а навпаки, її посилює.

Позитивне ставлення до українців шукаючих прихисток у інших країнах є, передусім, наслідком усвідомлення небезпеки, яку має для Європи агресія Росії.

Широка громадська підтримка прийняття українських переселенців значною мірою зумовлена культурною близькістю, численними послідовними діловими, родинними зв'язками, досвідом спілкування з українцями завдяки багаторічній трудовій міграції до ЄС. Співчуття викликає також склад біженців – майже 90 % яких становлять жінки та діти. Треба враховувати ще й високий рівень освіти та кваліфікації українців, знання мов, що значно збільшує шанси їх вдалої адаптації та інтеграції в країнах перебування.

Перебуваючи в Чехії, можна зазначити позитивний досвід цієї країни, яка виділила 300 мільйонів крон на субсидії муніципалітетам та неприбутковому сектору в межах програм для біженців з України, таких як навчання чеської мови та інтеграція біженців у життя громади. Також у Празі запрацювала радіостанція, яка допомагає адаптуватись українським біженцям.

Перспективи українських біженців за кордоном залежать, безумовно, не лише від політики країн перебування, а насамперед від ситуації в Україні – скільки триватиме небезпека, як швидко відновлюватиметься країна. Кризові події нашого життя також пробуджують найкращі людські ресурси, зокрема ресурси співчуття, підтримки, взаємодопомоги.

Кожен українець несе свій тягар цієї війни. Ми усі схожі! Ми усі різні! Поруч з нами наші сусіди, які запросили нас у свій дім!

Нам всім дуже важко, але кожному по-своєму. Наша сила у підтримці та допомозі, які ми надаємо один одному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (United Nations High Commissioner for Refugees). URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>
2. Конфлікт в Україні змушує все більше людей залишати свої оселі. URL: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1333-konflikt-v-ukrajini-zmushue-vse-bilshe-lyudej-zalishati-svoji-oseli>.
3. Лазос Г.П. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму). *Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник*. К.: ТОВ "Видавництво «Логос». 206 с. С.26–46.

Коломійцев Г. А.

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Янов Р.І.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

САМОРЕГУЛЯЦІЯ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Проблема саморегуляції спортивної діяльності привертає все більшу увагу науковців, оскільки сьогодні спорт стає значним соціокультурним явищем, що охоплює великі пласти населення, набуваючи статусу не тільки професійної діяльності спортсменів, а й особливого виду активності людини – дозвіллевої та рекреаційної. У багатьох дослідженнях, які присвячені питанням психологічної підготовки у спорті, підкреслюється важливість психічних станів та їхньої саморегуляції для спортсменів. У спорті саморегуляція станів як особлива здатність суб'єкта загалом виступає детермінантою якісної спортивної діяльності. Це пов'язано з характером виконуваних дій, ефективність яких залежить не тільки від фізичних якостей спортсмена, але і таких параметрів саморегуляції спортивної діяльності, як зібраність, зосередженість, активність, рішучість, налаштованість, здатність до концентрації уваги, вміння долати стани тривожності, здатність до планування та програмування дій, спроможність адекватно оцінювати їх ефективність та вчасно змінювати стратегію і тактику спортивної діяльності.

Базовою концепцією, на яку в основному спираються сучасні дослідження індивідуальних особливостей саморегуляції, у тому числі спортивної діяльності, є положення В. І. Моросанової [1] щодо стильових особливостей процесу особистісної саморегуляції, згідно якої особливості особистості впливають на діяльність через сформовані індивідуальні форми саморегуляції довільної активності [2].

Слідом за О. О. Конопкіним (1980), В. І. Моросанова розуміє саморегуляцію як системний багаторівневий процес психічної діяльності особистості щодо постановки та управління досягненням цілей. Процес саморегуляції виступає засобом, який зв'язує і інтегрує динамічні і змістовні компоненти особистості, її усвідомлені і несвідомі аспекти [1]. При цьому автор підкреслює, що усвідомленість проявляється в міру необхідності.

В. І. Моросанова [2] доводить існування індивідуальних відмінностей у побудові процесу саморегуляції, що проявляється у відмінності його структурно-функціональних ланок. Автор виділила в окрему категорію суб'єктний рівень саморегуляції, до якого відносяться такі риси: гнучкість, відповідальність,

наполегливість, надійність. Ці характеристики та їх співвідношення у межах типологічних профілів особистості спортсмена мають неабиякий евристичний потенціал для вивчення особливостей саморегуляції спортивної діяльності підлітків. Виходячи з розуміння саморегуляції у науковій школі В.І. Моросанової[1], саморегуляцію спортивної діяльності ми можемо визначити як багаторівневий процес ініціацій суб'єкта з побудови психічної діяльності та управління нею для досягнення особистого розвитку та відповідно прийнятих цілей спортивної діяльності.

Попри все зазначене, на сьогоднішній день у психології спорту недостатньо розробленою є проблема зв'язку саморегуляції спортивної діяльності та оптимальних психічних станів спортсмена, які вона покликана забезпечувати.

Останнім часом популярності у психологічній теорії і практиці набуває теорія потоку М. Чіксентмігаї[3], яка на наш погляд пояснює феномен – стан потоку, – зміст якого дотичний до опису психічного стану спортсмену, який досягається через активізацію усіх його здатностей до саморегуляції спортивної діяльності. Оптимальний стан свідомості або оптимальне переживання (потік) – це внутрішня впорядкованість, яка настає, коли увага суб'єкта спрямована на розв'язання конкретного реалістичного завдання й коли його вміння відповідають вимогам, які висуваються цим завданням. Процес досягнення мети впорядковує свідомість, оскільки суб'єкт змушений концентрувати свою увагу на виконанні поточного завдання, відсікаючи все, що не стосується справи. Моменти подолання труднощів і боротьби з ними породжують переживання, які приносять суб'єкту діяльності найбільшу радість.

Виходячи з того, що М. Чіксентмігаї[3] виділяє свободу як важливий елемент якісного людського життя і детермінанту стану потоку, у саморегуляції спортивної діяльності велике значення відіграє автономність саморегуляції. Автономний стиль саморегуляції спортивної діяльності юних баскетболістів призводить до більшого рівня та частоти прояву стану потоку порівняно з іншими спортсменами, які виявляють нижчий рівень внутрішньої саморегуляції. Утім, питання про зв'язок між здатностями до планування, програмування, оцінки результатів, гнучкості та самостійності у структурі саморегуляції спортивної діяльності та такими формами детермінації спортивної діяльності, як зовнішня та внутрішня, залишається відкритим [4].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Моросанова В. И., Бондаренко И. Н. Диагностика саморегуляции человека. М.: Когито-Центр, 2015.
2. Моросанова В. И. Саморегуляция и индивидуальность человека. М.: Ин-т психологии РАН; Психологический институт РАО; Наука, 2010.

3. Csikszentmihalyi M. Flow and the Foundations of Positive Psychology. Dordrecht: Springer, 2014.

4. Rochniak A., Kostikova I., Fomenko K., Khomulenko T., Arabadzhy T., Viediarnikova T., Diomidova N., Kramchenkova V., Scherbakova O., Kovalenko M., Kuznetsov O. Effect of young basketball players' self-regulation on their psychological indicators. *Journal of Physical Education and Sport*. 2020. Vol. 20 (3), Art 219, 1606 – 1612.

УДК 159.9

Ковтун Е. Є.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОМАШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЮДИНИ

Останнім часом все більш гострою постає проблема функціональності предметного середовища особистості, а в умовах пандемії – домашнього середовища.

При описі життєвих середовищ людини векологічної психології відзначають або об'єктивні властивості цього середовища (функціональність, зношеність), або суб'єктивні (ступінь того, наскільки привабливою, безпечною і приємною для суб'єкта вона є) [2].

Інакше кажучи, не існує універсального середовища, яке буде зручним для усіх, що і пояснює невдачі природнього і архітектурного моделювання, яке здійснювалося без звернення до думки не професіоналів-обивателів, які мають потім у цьому середовищі жити. У домашньому середовищі з'єднується функціональне і емоційне, переплітаючись, взаємно посилюючись і відбиваючись в поведінці мешканців будинку [1].

Тому для отримання необхідної інформації про якість домашнього середовища, з одного боку, необхідно володіти об'єктивною інформацією про те, для чого вона придатна, з іншого – не забувати питати самого суб'єкта, що живе там, наскільки вона йому подобається і чому. Очевидно, що оцінка дружності середовища вимагає використання двох інструментів: один з них повинен задаватися об'єктивними характеристиками будинку, інший – переживаннями суб'єкта, пов'язаними з житлом.

«Феномен затишку проявляється не стільки в наповненості житла матеріальними слідами і знаками, скільки почуттями і смислами людей ... Весь

процес обживання можна уявити собі як поступове перетворення оточення в середу, все більш повну асиміляцію в ній речей, людей, а також спогадів, образів ... Стан, коли проживати середовище існує одночасно звивіреної по відношенню до неї позитивної рефлексією, можна назвати станом затишку», – пише архітектор А.А. Високовський [3].

Дружність середовища є ключовим терапевтичним фактором. Оскільки в ситуації розлуки зі звичним місцем проживання посилюється почуття туги і прихильність до рідного місця, нове середовище має бути організоване з урахуванням національних, соціальних та інших особливостей людей. Тільки тоді людина зможе адаптуватися до нового місця швидше.

Виділяють механізми взаємодії людини із середовищем – сигніфікація і персоналізація.

Людина активно сприймає об'єкти зовнішнього світу, налаштовуючись на їх інваріанти (Gibson, 1979), розпізнаючи певні припущення (англ. affordances) середовища, які, в свою чергу, «повідомляють» індивіду, який вплив він може зробити.

Персоналізація – це процес, фундаментальне завдання якого отримання абсолютного розуміння соціального життя оточуючих. У результаті цього людина зможе виступати в соціумі гідної і затребуваною особистістю.

Сигніфікації (англ. meaning) визначених атрибутів середовища обумовлена індивідуальними характеристиками людини (Coolen, 2008), які направляють повсякденну діяльність людини [4].

Дружність життєвого простору залежить від ступеня забезпечення цієї діяльності (або задоволення потреб, досягнення цілей) припущеннями середовища [5].

Потреби, цінності і цілі людини можуть формуватися залежно від тієї чи іншої соціальної ситуації розвитку, задаючи певну діяльність. Необхідно відзначити і такі поняття психології середовища, як приватність, особистий простір, територіальність, – це особистісно-середовищні характеристики, що визначають особливості взаємодії індивіда з іншими людьми в певному просторі.

Отже, проблема функціональності домашнього середовища є новою і потребує розробки психодіагностичного та розвивально-корекційного інструментарію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочавер А.А. Метафора дома как отражение личностной идентичности. *Личностная идентичность: вызовы современности: материалы Всерос. психол. науч.-практ. конф. (с иностранным участием)* / Под ред. З.И. Рябикиной и В.В. Знакова. Краснодар:

Кубанский гос. ун-т, Майкоп: Адыгейский гос. ун-т; М.: Изд-во “Институт психологии РАН”, 2014. С. 182–183.

2. Нартова-Бочавер С.К. Теория приватности как направление зарубежной психологии. *Психологический журнал*. 2006. Т. 27. № 5. С. 28–39.

3. Чеснокова Л.В. Gemütlichkeit (уют) как один из ключевых концептов немецкой культуры. *Философия и культура*. 2013. № 8. С. 1121–1130.

4. Coolen H. *The Measurement and Analysis of Housing Preference and Choice*. N.Y.: Springer, 2011.

5. Kytta M. The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments. *Journal of Environmental Psychology*. 2004. Vol. 24. P. 179–198.

УДК 159.9

Ковтун Т.

*здобувач другого (магістр) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Поєзднік О.

*аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету*

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ У ПСИХОЛОГІЇ

Феномен соціальної креативності сьогодні привертає увагу все більшого числа науковців [5]. Соціальна креативність – це такі творчі здібності, що виникають у соціальних взаємодіях або соціальній діяльності. Зокрема, це стосується індивідуальних характеристик, які людина використовує для вирішення соціальних проблем оригінальними, унікальними та адекватними ситуації способами [6]. Соціальна креативність – це континуум двох параметрів: міжособистісна соціальна креативність, представлена людьми у процесі роботи з особистими стоунками (наприклад, індивідуальне керівництво в повсякденному житті), та соціальна креативність, що впливає на важливі аспекти соціального життя (наприклад, соціальна креативність видатних релігійних або політичних лідерів); соціальна креативність є найпоширенішим типом креативності, поєднанням пізнання, дії та відповідних рис особистості, сформульованих на основі основних адаптивних навичок [7].

Це важлива здатність до висунення та вирішення всіх видів соціальних проблем, що вміщує та організовує суспільне життя, забезпечує ефективні соціальні рішення та підтримує хороше психічне здоров'я. Соціальна креативність не зводиться до соціальних навичок, здібностей, що спрямовані на вирішення соціальних проблем, або навичок соціального лідерства, оскільки перші дві визначають загальну соціальну адаптацію людини, доцільність та корисність методів вирішення проблем, тоді як соціальне лідерство підкреслює індивідуальну здатність керувати та організувати міжособистісні відносини. Натомість соціальна креативність є більш високим рівнем та більш комплексною характеристикою, що включає здатність до підтримки всіх типів міжособистісних стосунків та вирішення соціальних проблем [2].

Соціальна креативність проявляється в нестандартному вирішенні особистістю соціальних завдань, дозволяє створювати щось нове у сфері міжособистісної взаємодії і властива здебільшого соціально адаптованим особам, які не відчують ситуаційної напруги в соціальній взаємодії (Макаренко, 2008).

Соціальна креативність є багатовимірною, складною структурою, представленою комунікативно-особистісним потенціалом, певними характеристиками самосвідомості, соціальними перцепціями, мисленням, уявою і уявленнями, здатністю до моделювання соціальних явищ, розумінням людей та їхніх рушійних мотивів [2].

Х. Таджфель і Дж. Тернер [9] визначили соціальну креативність як одну із стратегій, що використовується особистістю для звернення або збереження позитивної відмінності для груп чи соціальних категорій, з якими вона ідентифікує себе. Замість того, щоб шукати шляхи покращення статусу в групі за допомогою соціальної конкуренції – наприклад, відкритої ворожості – з відповідною зовнішньою групою, соціальна креативність ґрунтується на переосмисленні або переозначенні міжгрупового порівняння у сприятливий спосіб.

Окремим питанням постає визначення структури соціальної креативності. У роботах Є. Яковлевої [4] описана трикомпонентна структура соціальної креативності, що містить: 1) пізнавальну систему, представлену розвиненим соціальним інтелектом, соціальною компетентністю, здатностями соціального мислення, зокрема до проблематизації, трансформації та імплікації соціальних ситуацій; синергічністю та інтуїцією; дивергентними характеристиками соціального мислення: швидкістю, гнучкістю, оригінальністю, розвиненою уявою, створенням образів неіснуючих моделей соціального світу, його оригінальних комбінацій і форм; 2) поведінкову систему, представлену надситуативною активністю, виходом за межі соціальної ситуації, активним соціальним пізнанням, пошуком нового досвіду взаємодії з соціальною реальністю; трансгресивними

діями, що розширюють і перетворюють соціальний простір особистості, неригідністю в поведінці і незалежністю від соціальних норм і стереотипів; 3) афективною системою, представленою соціальним інтересом, почуттям цікавого, що спонукає до соціальної активності, творчим ставленням до простору соціальних явищ, дивергентним відчуттям і гнучким емоційним ставленням до соціального світу.

На думку А.Є. Ільїних[1], структура соціальної креативності містить:

- мотиваційний компонент, представлений творчою позицією особистості, її прагненням до самовдосконалення, особистісного зростання;
- когнітивний компонент, представлений вербальною оригінальністю та її нестандартним застосуванням у спілкуванні, особливостями словникового запасу, пошуком нових мовних зворотів у повсякденній комунікації;
- комунікативний компонент, представлений різними видами сензитивності – вербальною, невербальною і поведінковою, що дозволяють адекватно інтерпретувати поведінку інших людей, а також використовувати різні поведінкові стилі у взаємодії з іншими людьми;
- емоційний компонент, представлений продуктивною взаємодією з людьми, прагненням зрозуміти і відчувти емоційний стан партнера; емпатією як структурним компонентом, що супроводжує міжособистісну взаємодію, сприяє підтримці оптимального емоційного фону в умовах соціальної творчості;
- екзистенційний компонент, представлений автентичністю особистості, наявністю у неї життєвих цілей, свідомістю життя і відчуттям часових перспектив.

Структура соціальної креативності виступає багатofакторним гетерономним утворенням особистісної природи, а в її структурі більш вагомо проявляються чинники низького рівню особистісної тривожності, вираженої сили «Я», гнучкості поглядів, схильність до незалежності; низького рівню агресивності, розвиненої емпатії, легкості у спілкуванні, схильність до самопрезентації, низька конфліктність, емоційна стійкість у спілкуванні, схильність до маніпулювання, експресивність, комунікативна компетентність [3].

Вивчення компонентів соціальної креативності є нагальним завданням сучасної психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильиных А.Е. Социальная креативность личности: психологическая структура. *Известия Саратовского университета. Сер. Философия. Психология. Педагогика.* 2011. № 11. 3. С. 76–87.
2. Куницына В.Н., Казаринова Н.В., Погольша В.М. Межличностное общение: учеб. для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2003.
3. Саврасов М.В., Єрмоленко К.В. Психологічний аналіз теоретико-методологічних передумов дослідження соціальної креативності майбутніх

психологів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. Миколаїв: МНПУ, 2016. № 1 (16). С. 188–192.

4. Яковлева Е.Л. (1996). Развитие творческого потенциала личности как цель образования. *Мир психологии*. 1996. № 2. С. 104–105.
5. Baer J. *Creativity and divergent thinking*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1993.
6. Gu C. *Social creativity psychology*. Peking: China Social Science Press, 2011.
7. Mouchiroud C., & Lubart, T. I. Social creativity: A cross-sectional study of 6- to 11-year-old children. *International Journal of Behavioral Development*. 2002. № 26. P. 60-69.
8. Mouchiroud C., & Bernoussi A. An empirical study of the construct validity of social creativity. *Learning and Individual Differences*. 2008. № 18. P. 372–380.
9. Tajfel H., & Turner J. C. An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.). *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole, 1979.
10. Gu C., Hu B.J., Ngwira F., Jing Z., Zhou Z. The Effect of General Creative Personality and Freedom of Task Choice on Adolescents' Social Creativity. *The Journal of Creative Behavior*. 2014. P. 1-18.

УДК 159.9

Ландарь Е.

*здобувач другого (магістр) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Савостіна П.

*здобувач другого (магістр) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Задоя І.

*здобувач другого (магістр) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

СТАВЛЕННЯ ДО СВОГО ТІЛА ТА ЗОВНІШНОСТІ У ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

У сучасному суспільстві проблема незадоволеності людей власною зовнішністю досягла істотних масштабів. Багато в чому це пов'язано із впливом соціокультурних факторів на формування образів ідеальної зовнішності,

культивуванням певних стандартів поведінки в догляді за зовнішністю, ототожненням привабливої зовнішності з життєвою успішністю, заможністю, благополуччям.

Гострота проблеми ставлення до власної зовнішності в суспільстві, наслідки підвищення значущості зовнішності в житті людей різних вікових груп, зокрема і представників юнацтва, обумовлюють спрямованість наукових досліджень, в яких негативне ставлення до власної зовнішності розглядається серед чинників розладів харчової поведінки, зловживання дієтами, естетичною хірургією (Л. М. Абсалямова, Л. Т. Баранська, Л. Ф. Бурлачук, М. Ю. Дурнєва, І. Г. Малкіна-Пих, Я. Б. Наровська, М. О. Полянїна, О. О. Сац, О. Т. Соколова, О. О. Скугаревський, А. О. Тіунова та інші). Водночас ставлення до власної зовнішності визнається ресурсним компонентом особистості, здатним стимулювати її самореалізацію, підвищувати ефективність в різних сферах життєдіяльності, піклуватися про власне здоров'я, обираючи безпечні засоби догляду за зовнішністю (А. В. Єрмолаєва, Є. А. Варлашкіна, С. А. Хазова).

Відмінності впливу ставлення до зовнішності на якість життя людини та її психологічне благополуччя дослідниками все частіше пов'язується з рівнем розвитку суб'єктності особистості або окремих її складових (О. В. Белугіна, Є. А. Варлашкіна, О. В. Капітанова, В. О. Лабунська, Т. С. Леві, І. М. Левицька, Ю. Г. Павлік, О. О. Сац, О. Б. Станковська, А. Г. Фаустова, А. Г. Черкашина та інші), доводиться залежність між поведінковими і особистісними проявами, пов'язаними з зовнішнім виглядом, і суб'єктними характеристиками особистості (Л. Ф. Бурлачук, Я. О. Василенко, В. О. Крамченкова, В. Є. Луньов, В. М. Панфьоров, Д. М. Туркова, Т. Б. Хомуленко, В. І. Шебанова та інші). У більшості досліджень предметом вивчення стає ставлення до зовнішності осіб жіночої статі, що відображає загальні тенденції у вивченні феноменів, пов'язаних із зовнішнім виглядом, оскільки вважається, що невдоволеність та стурбованість зовнішністю більш притаманна жінкам різного віку порівняно з чоловіками.

Враховуючі вищезазначене, а також зважаючи на те, що рядом дослідників ставлення до зовнішності визнається складовою ставлення особистості до себе (Т. С. Леві, І. М. Левицька, О. О. Сац, О. Б. Станковська та інші), а ставлення до себе розглядається як складова суб'єктності особистості (Л. В. Алексєєва, О. М. Волкова, А. О. Кальонов, І. А. Серьогіна, М. О. Щукіна та інші), перспективним представляється вивчення ставлення до власної зовнішності в структурі суб'єктності, зокрема в структурі суб'єктності дівчат юнацького віку.

Сучасні культурні стереотипи чоловічої й жіночої зовнішності виступають регуляторами формування ставлення до власної зовнішності у представників різних вікових груп, зокрема і представників юнацького віку. Представники

жіночої та чоловічої статі перебувають при цьому в дещо різних умовах, на що вказують у своїх доробках науковці, які займаються даною проблематикою.

І. С. Кон, підкреслюючи важливість зовнішності для підлітків і юнацтва, зазначає, що у самоописах хлопців на першому місці стоять характеристики, пов'язані зі здатністю до виконання певних дій або діяльності в цілому, а у дівчат – характеристики, пов'язані із зовнішнім виглядом, із чого дослідник робить висновок, що зовнішність відіграє для дівчат більш важливу роль, ніж для їх ровесників чоловічої статі [2].

Н. М. Єршова і Л. А. Мясникова виділяють такі варіанти ставлення жінок до свого тіла, включаючи зовнішність: відчуження від тіла, нормування тіла, подвійність тіла, прийнята тілесність [1]. До відчуження від свого тіла призводять особливості процесу соціалізації, у ході якого жінка засвоює, що повинна приховувати й виправляти своє природне тіло, а також культивована в суспільстві значущість погляду Іншого, який формується із чоловічого уявлення про ідеальне жіноче тіло. Нормування власного тіла проявляється в прагненні жінки відтворити собою культурні стандарти стрункості, самоконтролю, ефективності в досягненні цілей. Автори, з одного боку, вбачають у подібному нормуванні погрозу для незалежності й цілісності особистості жінки, з іншої, вважають, що, якщо жінка, орієнтуючись на соціокультурні стандарти, сама «створює» своє тіло, яке їй подобається, у такому випадку тіло буде сприйматися нею не як «моє», а як «Я сама» [1, с. 33]. При подвійному ставленні до тілесного образу жінка по різному ставиться до різних його частин, що дозволяє незадоволеність однією частиною компенсувати позитивним ставленням до іншої частини й сприяє позитивній оцінці зовнішності в цілому. Такими частинами, зокрема, виступають обличчя і тіло. Зрілим варіантом ставлення до тіла Н. М. Єршова і Л. А. Мясникова вважають прийняту тілесність, яка характеризується прийняттям своєї унікальності й неповторності, включаючи і тілесні недоліки [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Ершова Н.М., Мясникова Л.А. Путь к себе: женщина между полом и тендером. Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного университета, 2007. 192 с.
2. Кон И. С. Психология ранней юности. Москва: Просвещение, 1989. 255 с.

Лунченко Н.В.

*здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного
Університету імені Г. С. Сковороди*

Панок І.В.

*здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти,
Харківського національного педагогічного
Університету імені Г. С. Сковороди*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОСМИСЛЕНОСТІ ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

Проблема безпеки в сучасному світі є актуальним і широко обговорюється у всіх сферах суспільства. Дослідження психологічної безпеки доводять своє значення для психічного розвитку дітей, якості підготовки та соціалізації, подолання труднощів, у тому числі у професійній сфері [3; 8; 15]. Поряд з дослідженням психологічної безпеки фізичних осіб або безпеки на індивідуальному рівні вивчаються різні аспекти психологічної безпеки середовища [2], організації і групи [9]. Дослідники визначають психологічну безпеку особистості через ступінь, в якій люди відчувають себе комфортно, приймаючи позитивні міжособистісні ризики [15]; як здатність підтримувати стабільність у середовищі з певними параметрами, у тому числі з психотравмуючими ефектами, досвід своєї безпеки / невпевненості в конкретній ситуації життя [2]. Психологічна безпека на індивідуальному рівні визначається як відчуття, що людина зручна, щоб виразити себе і бути самим собою, а також поділитися своїми проблемами та помилками, не боячись збентеження, сорому, висміювання або відплати [14]; Ппереконання, що висловлювання, ідеї, питання, побоювання або помилки не будуть покарані [10]; суб'єктивне сприйняття легкості та безпеки, ніякої турботи про негативні наслідки самовираження та готовності до ініціативи [15]; сприйняття навколишньої реальності як безпечне місце для поведінки, пов'язаної з ризиком (у контексті ризику у вирішенні професійних завдань) [12].

Психологічна безпека відіграє важливу роль, допомагаючи людям подолати бар'єри для навчання та зміни в складній міжособистісній ситуації [8]. Дослідження доводять вплив психологічної безпеки на особисту ефективність [9], її значення для розвитку спільної роботи та запобігання проблем [12]. Дослідження в галузі організаційної психології визначають психологічну безпеку як важливий чинник у розумінні того, як люди співпрацюють для досягнення загального

результату (Edmondson, 1999). Порушення психологічної безпеки негативно впливає на продуктивність праці [11], загалом на продуктивність навчання та наукового діалогу [14], пов'язане із ціннісною сферою особистості [1; 4]. Попри вищевказані визначення психологічної безпеки, вони не розкривають її сутнісні характеристики, що вимагає окремого дослідження, яке уможлиблюється впровадженням психолінгвістичного експерименту.

В емпіричному дослідженні, проведеному на вибірці дорослих (n=122, рівномірно представлених за статтю) нами було використано адаптований опитувальник психологічної безпеки та опитувальник СЖО Д. Леонтьєва. У результаті кореляційного аналізу було показано, що загальний показник осмисленості життя корелює із загальним показником психологічної безпеки (0,67, $p < 0,0001$), який у свою чергу позитивно корелює із субшкаламисмисложиттєвих орієнтацій: цілями життя (0,44, $p < 0,0001$), результатами життя (0,54, $p < 0,0001$) та локусом контролю життя (0,65, $p < 0,0001$).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркаева Н.И. Формирование смысложизненных ориентаций у студентов-психологов как фактор психологической безопасности личности. *Концепт*. 2015. № 2. С. 96-100.
2. Баева И.А. Психология безопасности как направление психологической науки и практики. *Национальный психологический журнал*. 2006. № 1 (1). С. 66-68.
3. Баева И.А. Психологическая безопасность образовательной среды как ресурс психического здоровья субъектов образования. URL: <https://psyjournals.ru/psyedu/2012/n4/57717.shtml>
4. Просвирнина Н.Н. Формирование ценностных ориентаций как условие психологической безопасности подростка. *Концепт*. 2015. № 1. С. 6-10.
5. Тылец В.Г., Красянская Т.М. Психолінгвістическе дослідження концептів «безпека» і «безпека» в мовному свіданні студентів. *Вопросы психолінгвістики*. 2020. № 1 (43). С. 84-97.
6. Ценностные основания психологической науки и психология ценностей / Отв .ред . В .В . Знаков, Г. В. Залевский . М .: ИП РАН, 2008. 342 с.
7. Edmondson A.C. Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*. 1999. № 44 (2). P. 350–383. DOI:10.2307/2666999
8. Edmondson A.C. et al. Understanding Psychological Safety in Health Care and Education Organizations: A Comparative Perspective *Research in Human Development*. 2016. № 13 (1). P. 65-83. DOI:10.1080/15427609.2016.1141280
9. Edmondson A.C., Lei Z. Psychological Safety: The History, Renaissance, and Future of an Interpersonal Construct. *Annual Review of Organizational Psychology and*

Organizational Behavior. 2014. № 1. P. 23-43. DOI:10.1146/annurevpsych-031413-091305

10. Greene M.T., Gilmartin H.M., Saint S. Psychological safety and infection prevention practices: Results from a national survey. *American Journal of Infection Control*. 2020. №. 48 (1). P. 2-6 . DOI:10.1016/j.ajic.2019.09.027

11. Obrenovic B. et al. Work-Family Conflict Impact on Psychological Safety and Psychological Well-Being: A Job Performance Model. *Frontiers in Psychology*. 2020. № 11. P. 475. DOI:10.3389/fpsyg.2020.00475

12. O'Donovan I. R., Van Dun D. McAuliffe E. Measuring psychological safety in healthcare teams: developing an observational measure to complement survey methods. *BMC Medical Research Methodology*. 2020. № 20, P. 2-17 <https://doi.org/10.1186/s12874-020-01066-z>

13. Song Y., Peng P., Yu G. I. Would Speak Up to Live Up to Your Trust: The Role of Psychological Safety and Regulatory Focus. *Frontiers in Psychology*. 2019. № 10. P. 29-66. DOI:10.3389/fpsyg.2019.02966

14. Torralba K.D., Jose D., Byrne J. Psychological safety, the hidden curriculum, and ambiguity in medicine. *Clinical Rheumatology*. 2020. № 39. P. 667-671. DOI:10.1007/s10067-019-04889-4

15. Wanless S.B. The role of psychological safety in human development. *Research in Human Development*. 2016. № 13 (1). P. 6-14. DOI:10.1080/15427609.2016.1141283

16. Zeng H., Zhao L., Zhao Y. Inclusive Leadership and Taking-Charge Behavior: Roles of Psychological Safety and Thriving at Work. *Frontiers in Psychology*. 2020. № 11. P. 62. DOI:10.3389/fpsyg.2020.00062

ІСТОРИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

УДК 374: 811.161.2

*Шкіцька І.Ю.,
доктор філологічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ОНЛАЙНОВИХ КУРСАХ ДЛЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Із початком загострення російської-української війни в багатьох закладах вищої освіти Західної України були організовані безкоштовні курси з розмовної та ділової української мови для переселенців зі східної та центральної частин країни. У Західноукраїнському національному університеті такі освітні послуги надавалися постраждалим від бойових дій у березні-квітні 2022 року дистанційно — за допомогою платформи «Zoom».

Курси з вивчення ділової української мови в період воєнного стану в Україні мають на меті не тільки підтримку жертв російської агресії та допомогу тимчасово переміщеним особам у пошуку роботи й подоланні мовних і культурних бар'єрів, але й слугують згуртуванню українців, підвищенню престижності української мови та її популяризації.

Метою нашої розвідки є формулювання рекомендацій із покращення якості викладання на онлайн-курсах із ділової української мови для внутрішніх переселенців, виявлення типових помилок, яких найчастіше припускаються викладачі, та окреслення способів запобігання їх виникненню.

Уважаємо за потрібне перше заняття на курсах присвятити знайомству зі слухачами та з'ясуванню їхніх очікувань із приводу мовних курсів з української ділової мови. Проте це не завжди можна успішно реалізувати за умов дистанційної форми навчання [5]: особи, які пережили сильне емоційне потрясіння й перебували тривалий час у стані стресу, неохоче вмикають відеокамери на заняттях і важко йдуть на контакт. З огляду на це викладачі курсів повинні мати навички роботи з гетерогенною аудиторією (людьми, різними за віком, соціальним статусом, із неоднаковим життєвим досвідом, рівнем володіння державною мовою і т.д.), розуміти особливості комунікації з такою категорією слухачів, бути гнучкими, емоційно стійкими й водночас виражати глибоку повагу, емпатію та доброзичливе ставлення до осіб, які вимушено залишили свої домівки, зазнали

поневірянь у зв'язку з воєнними подіями в Україні й виявили бажання поглибити свої знання з української ділової мови в умовах воєнного стану.

На нашу думку, на початкових заняттях слід коротко висвітлити основні події з історії української мови, не обминаючи питання лінгвоциду щодо української мови. Після цього цілком логічно зупинитися на функціях мови, зокрема її ролі в державотворенні. Говорячи про функції мови, варто застосовувати метод коучингу, що дає змогу розвинути критичне мислення, аналітичні й комунікативні навички слухачів, зокрема ставити питання, які б стимулювали їх до самостійного висвітлення теоретичного матеріалу та пошуку релевантних прикладів із реального життя. Альтернативною формою роботи є наведення викладачем прикладів реалізації тої чи тої функції мови чи подання її дефініції, після чого він пропонує слухачам самостійно сформулювати її назву.

Наступні заняття слід присвятити вивченню лексичних, морфологічних і синтаксичних норм української ділової мови. Не варто ускладнювати матеріал лінгвістичними термінами й деталізованими поясненнями сутності тих чи тих мовних явищ. Орієнтуватися слід на типові помилки, яких припускаються носії мови в писемному й усному діловому мовленні. Уважаємо за доречне проведення аналогій із російської мови, а також окреслення сучасних тенденцій розвитку української мови.

Розгляд репрезентації синонімії, антонімії та паронімії в діловому мовленні буде не тільки цікавим, але й корисним для осіб, які в побуті не послуговуються українською мовою. Окремої уваги потребує поняття так званого «смакового виправлення» та розмежування правил і рекомендацій уживання мовних засобів.

Не можна оминати увагою також питання сучасних змін у правописі. Висвітлюючи це питання, викладач повинен пояснити причину та доцільність таких змін, роблячи екскурси в минуле й допомагаючи слухачам віднайти закономірності, щоб легше запам'ятати нові правила.

Якщо більшість слухачів курсів є особами, що мають добре розвинені навички писемного ділового мовлення, доцільно приділити більше уваги удосконаленню їхніх комунікативних навичок, що в умовах онлайн-навчання є доволі складним завданням. З одного боку, цього можна досягнути діалогізованим викладом навчального матеріалу, активізацією слухачів до обговорень, стимулюванням їх до висловлення своєї думки, наприклад із приводу ролі мови в державотворенні, мовної політики в країні, сучасних тенденцій розвитку української мови і под.

З другого боку, виробленню навичок вільного спілкування українською мовою в ситуаціях ділової інтеракції сприятиме вивчення таких тем, як «Усне ділове мовлення» та «Етика ділового спілкування» тощо. Під час їх вивчення варто застосовувати метод кейсів. Обговорення неоднозначних і конфліктних

ситуацій, що можуть виникати під час ділової інтеракції, зазвичай є найкращим способом заохотити слухачів до розмови та дискусії. Ідеться про ситуації запізнь на збори, затяжних нарад, необхідності переривання співрозмовника, вираження незгоди, реагування на неправильно складені низхідні документи і под. Велике зацікавлення у слухачів викликають і питання, що стосуються телефонних розмов, електронного листування, обміну повідомленнями в месенджерах (Вайбер, Телеграм та ін.) і соціальних мережах тощо.

Доцільно також детальніше зупинитися на мовних конструкціях, що мають великий конфліктогенний потенціал. Плідним матеріалом для обговорення стануть питання «Типові помилки під час електронного службового листування» та «Типові помилки у висвітленні новин на сайтах установ».

Відзначимо, що слухачі курсів виявляють інтерес не тільки до усної та писемної ділової мови, — їх також цікавлять особливості комунікативної поведінки осіб у регіоні, до якого вони приїхали. Формальні та неформальні відповідники типових мовних зворотів, уживаних носіями мови в різних ситуаціях ділового спілкування, викликають невідомий інтерес слухачів до української культури загалом і місцевих традицій зокрема. Ідеться передусім про різну функційність етикетних формул привітання, прощання, вибачення (наприклад, *Добрий день!*, *Доброго дня!*, *Добридень!*, *Здрастуйте!*, *Вітаю!*), форм звертання (наприклад, *ім'я + по батькові, пан / пані + ім'я, пан / пані + фак / посада, пан / пані + прізвище* і т.д.).

Для охочих удосконалити рівень володіння українською мовою важливими є також знання правил оформлення службових документів. З огляду на це необхідно ознайомити їх із сучасними тенденціями розвитку діловодної сфери, зокрема цифровізацією та глобалізаційними процесами, результатом яких є узгодження національних стандартів із міжнародними та запозичення великої кількості англіцизмів. Для обговорення на заняттях варто взяти тексти управлінських документів, що найчастіше складають на робочих місцях, а також документи, укладання текстів яких вимагає творчого підходу. Ідеться передусім про заяви, пропозиції, довідки, акти, протоколи та витяги з них, службові записки, клопотання, листи, накази, розпорядження, резюме і мотиваційні листи тощо.

Серед типових помилок, яких припускаються викладачі на курсах з української ділової мови для переселенців, є такі.

Несхвальне ставлення до російськомовних українців. Педагоги повинні надавати максимальну підтримку особам, які, незважаючи на складні часи й емоційні потрясіння, знайшли в собі сили стати слухачами курсів, виявивши бажання поглибити свої знання з української мови, підвищити свою грамотність та покращити свої комунікативні навички. До того ж, позитивні емоції є необхідним складником для сталого розвитку позитивної мотивації [2, 42].

Авторитарний підхід у викладанні та монологічність. Деяким викладачам, які звикли працювати з гомогенною студентською аудиторією, важко уникнути моралізаторства і застосовувати партнерський підхід під час інтеракції із цільовою аудиторією. Серед слухачів курсів чимало досвідчених осіб зрілого віку, які мають свою думку стосовно явищ, що відбуваються в сучасному суспільстві. Педагогоцентризм повинен замінити студентоцентризм [3, 414]. Переміщення фокусу уваги з викладача на слухача дасть змогу, по-перше, безпомилково визначити, яких знань з української ділової мови бракує цільовій аудиторії [4], а по-друге, — допоможе максимально залучити слухачів до діалогу. Запровадження методів викладання сучасних мов, що «стимулюють незалежність думки, судження та дії у зв'язку із соціальними вміннями та відповідальністю» [1, 132] є перспективним у сучасній педагогічній науці.

Переобтяження слухачів теоретичним матеріалом і спеціалізованою лексикою, брак ілюстративного матеріалу та прикладів із реального життя. Як уже йшлося, діалогізований виклад інформації, використання для пояснення загальноновживаних слів, проведення паралелей із російською мовою зроблять заняття більш динамічними та захопливими. Фокусування уваги на найцікавіших і найскладніших аспектах слововживання в діловій сфері допоможуть уникнути переказування сухого теоретичного матеріалу з лексики та граматики української мови.

Несистематизований виклад інформації й ухилення від теми. Частково запобігти цьому може складена з урахуванням мети і завдань курсів й належним чином обговорена з колегами програма курсів.

Витрачання багато часу на ознайомлення з нормативно-правовими актами. Як показує практика, тимчасово переміщені особи добре знають нормативно-правову базу діловодної сфери, натомість мають потребу в підвищенні грамотності та покращенні навичок усного ділового спілкування.

Вибіркове залучення слухачів до інтеракції під час занять. На жаль, це одна з найпоширеніших помилок педагогів, які навчають студентів дистанційно. Для того, щоб вирішити цю проблему й залучити до обговорення якомога більше осіб, викладач повинен намагатися запам'ятати імена слухачів, ставити їм адресні запитання з урахуванням інтересів і рівня володіння державною мовою, а також виявляти інтерес до кожного учасника навчального процесу.

Таким чином, проведення курсів із вивчення української ділової мови для тимчасово переміщених осіб є поліфункційним і має на меті не тільки допомогу переселенцям у подоланні культурних бар'єрів і пошуку роботи, але й слугує консолідації нації та підвищенню престижу української мови як державної. Думка про те, що особистість носія мови, його людські якості, інтенсивність використання державної мови в різних життєвих ситуаціях, дбання про її чистоту

чинять істотний вплив на престижність і статус мови, безпеку держави та гарантують її зміцнення й процвітання, повинна стати наскрізною на всіх заняттях курсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тадеєва М. Розвиток сучасної мовної освіти дорослих в США і Великій Британії. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: наук.-метод. зб. Вип. XXX. Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2006. С. 127-132.
2. Тарнопольський О. Б., Кабанова М. Р. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
3. Тимофєєв В. А. Імерсійний метод під час викладання іноземних мов на мовних курсах. *Молодий вчений*. 2017. № 9. С. 411-415. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_9_94 (дата звернення 13 травня 2022 року).
4. Komorowska E. Błędy nauczycieli na kursach języka polskiego jako obcego w biznesie. *Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*. 2015. № 22. С. 173-187.
5. Russell V., Murphy-Judy K. *Teaching language online: A guide to designing, developing, and delivering online, blended, and flipped language courses*. Routledge, 2020. 328 с.

УДК 070

*Біловус Л.І.,
професор, доктор історичних наук,
Західноукраїнський національний університет
Яблонська Н.М.,
викладач, кандидат філологічних наук,
Західноукраїнський національний університет*

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ

Завдання журналіста в умовах збройного конфлікту – виконувати свої професійні функції.

Кількість злочинів проти журналістів збільшується. За даними Міжнародного комітету захисту преси за останні 10 років у світі було вбито 458 журналістів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю. Перуанська журналістка Соня Гольдберг назвала це «цензурою смерті» [4].

За 2021 рік по всьому світу було вбито 45 журналістів, а 365 досі перебувають за ґратами. Показники по Європі, на жаль, теж невтішні. За статистикою

Європейської федерації журналістів (ЄФЖ), тільки у Європі торік було вбито 6 журналістів, ще 95 перебувають у в'язницях [7].

Попри те що загальна кількість смертей журналістів порівняно з 2020 роком зменшилася, вбивств через помсту за професійну діяльність залишилося приблизно стільки ж. Це свідчить про те, що журналістів продовжують розглядати як мішень [8].

Повідомляється, що значно зросла і кількість випадків фізичного насильства. 2021 року на Спеціалізовану платформу Ради Європи із захисту журналістики внесли 242 серйозні порушення свободи преси, зокрема 74 випадки фізичних атак. Найбільші хвилі насильства були зафіксовані в Туреччині, Франції, Україні, Греції, Грузії, Іспанії та Нідерландах [7].

28 журналістів загинули від обстрілів російських окупантів з початку їхнього широкомасштабного вторгнення в Україну у 2022р. З них – сім журналістів під час виконання ними професійних обов'язків та 21 – як учасники бойових дій або внаслідок російських обстрілів, не під час виконання журналістських обов'язків. Таким є дані Інституту масової інформації (ІМІ) станом на 19 травня 2022 р. [1]. З 24 лютого до 24 квітня 2022 р. ІМІ зафіксував 243 злочини рф проти медіа та журналістів з початку широкомасштабного вторгнення в Україну [2].

Проблемою безпеки журналіста за умов збройного конфлікту займаються фахівці у різних країнах світу. У Лондоні проводяться семінари для людей, які виїжджають на війну. Цю школу проходять журналісти багатьох західних компаній CNN, NBC, BBC, які не відпускають своїх журналістів у гарячі точки без закінчення спецкурсу [4].

Існує два фактори виживання та продовження журналістської діяльності в екстремальній ситуації в зоні військового конфлікту – вміння правильно поводитись у такій ситуації та безпосередня підготовка (володіння навичками невідкладної медичної допомоги, наявність аптечки тощо). Але і юридичні аспекти також є дуже важливими. Хоча тут основні завдання вирішуються не окремими репортерами, а керівниками ЗМІ та відповідних державних структур. Свого часу провідні міжнародні компанії та інформаційні агенції об'єдналися навколо проблеми забезпечення безпеки журналістів, які висвітлюють «небезпечні теми» [4].

При висвітленні збройного конфлікту ідеальним є відображення ЗМІ позицій обох сторін конфлікту. Цей принцип має поширюватися і на інформацію, бо прикладів його порушень є чимало. Наприклад, майже всі ЗМІ країн колишнього СРСР під час громадянської війни в Таджикистані дотримувалися позицій лише однієї, урядової сторони, ніяк не відбиваючи погляду на події опозиції. У російських ЗМІ, особливо телевізійних, ця тенденція збереглася й досі.

Не потрібно створювати міфів, не романтизувати війну, бо війна – не звитяга. Наприклад, шахіди – насправді, це слово в перекладі означає «мученик». Через надмірну романтизацію такого мучеництва діти ще протягом досить тривалого часу хотіли йти на війну і бути мучениками, які вмирають за велику ідею.

Сучасний світ поділений на сфери впливу. Про жодну нейтральність держав говорити не доводиться. Більше того, міжнародне гуманітарне право, створене з метою регулювання та «гуманізації» воєн і конфліктів, сьогодні має радше рекомендаційний характер, ніж є обов'язковим для виконання. Тим не менш, журналісти мають знати принципи міжнародного гуманітарного права. Це необхідно для того, щоб уловити приховану динаміку конфлікту, об'єктивно висвітлюючи міжнаціональні та міждержавні суперечності.

Країни, що перебувають у стані війни, знають, як можна і як не можна чинити. Безперечно, це не є гарантією дотримання ними норм міжнародного гуманітарного права. Однак у випадку, якщо журналіст має правові знання в цій галузі, йому легше контролювати та висвітлювати такі процеси. Відповідно, виникає ситуація, коли сторони конфлікту під тиском преси змушені відповідати стандартам міжнародного гуманітарного права. Так було у В'єтнамі, так було в Афганістані.

Останнє – це так звана «медіатизація» міждержавних конфліктів, тобто інтенсивний вплив ЗМІ, зазвичай позитивний, на розвиток суперечностей етнічного, релігійного, соціально-політичного характерів.

Саме такий стан, коли ЗМІ, міжнародні громадські організації та міжнародні політичні інститути є посередниками у міждержавних та міжнаціональних суперечках, можна ідентифікувати з реалізацією норм міжнародного гуманітарного права, інакше кажучи, «гуманізацією» суперечностей. Такий процес може розвиватися за трьома напрямками: ЗМІ як механізм миротворчості; ЗМІ як посередники; ЗМІ як суб'єкт конфлікту, який об'єктивно висвітлює його розвиток та причини.

Журналісти, професійний обов'язок яких перебувати там, де відбувається збройне протистояння, та брати безпосередню участь у висвітленні цих подій, розглядаються як цивільне населення та особи, які опинилися на території збройного конфлікту. Норми міжнародного гуманітарного права говорять про те, що цивільні особи можуть втратити право на захист, якщо вони вступають у збройні формування, якщо вони беруть до рук зброю і навіть якщо вони знаходяться поряд із різними військовими об'єктами, оскільки в цьому випадку ніхто не зможе гарантувати їм життя, тому що військові об'єкти будуть уражатися насамперед.

Існує кілька видів захисту, що надає міжнародне гуманітарне право журналістам. Стаття 79 Додаткового протоколу № 1 регламентує захист, який

надається журналістам, зокрема, як цивільним особам. Після Другої світової війни ООН зі свого боку пропонувала прийняти певні положення про захист журналістів, наприклад, створити спеціальні розпізнавальні знаки для журналістів, запровадити певний облік журналістів, створити базу даних, створити міжнародну організацію, яка б регулювала направлення журналістів у різні «гарячі точки» [4].

Проте самі журналісти, міжнародні журналістські організації виступили проти ініціатив ООН. Однією з причин було побоювання, що подібний захист насправді буде певним інструментом тиску на журналістів, перешкоджатиме їхній професійній діяльності у зоні збройних конфліктів.

Єдине, що сьогодні реально надає захист журналістам у зоні збройного конфлікту, це норми міжнародного гуманітарного права, які говорять про те, що журналістові надається захист, як і будь-якій цивільній особі. Таким чином, на журналіста поширюються ті норми міжнародного права, які поширювалися б на кожную цивільну особу. Тобто якщо журналіста захоплюють у полон, йому має бути обов'язково надано захист, судові гарантії, що при першій нагоді він має бути виданий тій державі, якій він належить, тощо.

Журналісти часом забувають про інше положення міжнародного гуманітарного права, яке вказує, що журналіст втрачає право на захист як цивільна особа, якщо він стає комбатантом, тобто починає брати участь у збройних діях, або перебуває поряд із військовими об'єктами. Те саме може бути віднесене і до бажання журналістів використовувати військову форму, камуфляж.

Наступне питання, яке теж дуже актуальне і злободенне сьогодні, – це свобода переміщення журналіста в зоні збройного конфлікту. Кожне командування намагається встановити з цього приводу якісь обмеження: наприклад, запроваджує комендантську годину або спеціальні перепустки. Багато збройних формувань, наприклад, вимагають від журналіста проходити процедуру акредитації, тобто акредитуватися при тому чи іншому штабі, при тій чи іншій політичній групі або при тій чи іншій армії для того, щоб його контролювати.

Стаття 79, «Заходи захисту журналістів», говорить: «Журналіст, що у небезпечному відрядженні у районі збройного конфлікту, будучи цивільною особою, користується у повному обсязі захистом, наданим міжнародним гуманітарним правом цивільним особам» [5]. Існує так зване посвідчення журналіста, який перебуває у небезпечному відрядженні. Це посвідчення вважається загальноновизнаним міжнародним документом і дозволяє ідентифікувати особу журналіста у зоні збройного конфлікту. Його можна отримати у різних журналістських організаціях чи міжнародних гуманітарних організаціях, щоб легше було зрозуміти, що це саме журналіст, а чи не шпигун чи розвідник [5].

Важливе питання, яке теж потребує висвітлення, це питання про використання нової сучасної техніки для збирання та передачі інформації. Навряд

чи у когось викликає сумнів констатація того факту, що ми давно вже живемо в епоху інформаційних, психологічних воєн. Існує безліч прикладів, коли повідомлення призводило до величезних жертв або створювалася атмосфера паніки. Цього ж можна досягти і за допомогою більш досконалих засобів збору та передачі інформації, які за своїм впливом можуть викликати більші наслідки, ніж, скажімо, пряме застосування традиційних озброєнь. Така проблема може призвести до того, що Женевські конвенції та Гаазькі конвенції будуть незабаром переглянуті та доповнені спеціальними положеннями, які регулюватимуть саме застосування інформаційних та психологічних засобів ведення війни.

Отже, журналіст, будучи цивільною особою в умовах збройного конфлікту, балансує на межі дотримання міжнародних гуманітарно-правових норм та зазіхань на державну та міжнародну безпеку, політичні інтереси тощо. А тому необхідно знати та використовувати правила та рекомендації щодо поведінки в подібній ситуації.

Звичайно, універсальних порад, як вести себе та якими правилами керуватися майбутньому репортеру у місцях збройних конфліктів немає. Безсумнівно, що досвід та чуття журналіста відіграє значно більшу роль в ефективній діяльності у складних та динамічних умовах перебігу екстремальних форм політичного процесу. Але напрацьований практичний досвід, помножений на знання основних правових норм міжнародного гуманітарного права та спроектований на наукові розробки в галузі мас-медіа, допоможуть підвищити професіоналізм журналістської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. 28 журналістів загинули в Україні внаслідок російського вторгнення. URL: <https://imi.org.ua/news/28-zhurnalisticiv-zagynuly-v-ukrayini-vnaslidok-rosijskogo-vtorgnennya-imi-i45665>
2. 243 злочини проти журналістів та медіа скоїла росія в Україні за два місяці війни. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/243-zlochyny-proty-zhurnalisticiv-ta-media-skoyila-rosiya-v-ukrayini-za-dva-misyatsi-vijny-i45175>
3. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. К.: «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с.
4. Князев А. Журналістика конфлікту: посібник. URL: <http://evartist.narod.ru/text3/10.htm>
5. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
6. Нетреба М.М., Непомняца К.А. Робота журналіста в екстремальних ситуаціях. *Держава та регіони. Серія соціальні комунікації*. 2016. № 1. С. 93–97.

7. У світі за рік вбили 45 журналістів, у Європі – шістьох.
URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3380444-u-sviti-za-rik-vbili-45-zurnalistiv-u-evropi-sistoh.html>

8. У світі 2021 року через свою роботу загинули щонайменше 27 журналістів.
URL:<https://zmina.info/news/shhonajmenshe-27-zhurnalistiv-zagynuly-cherez-svoyu-robotu-2021-roku-cpj/>

УДК 02+930.25+069]:[32.019.5:316.485.26](477)

Гула Р.В.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії,
Харківський університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба*

Передерій І.Г.

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства,
культури та документознавства,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

ПЕРЕПISУВАННЯ ІСТОРІЯ ЯК ОДИН З КЛЮЧОВИХ СКЛАДНИКІВ КОНСЦІЄНТАЛЬНОЇ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ)

У сучасних умовах повномасштабної фази російської збройної агресії проти України з новою силою проявилася давня загроза розмивання культурного ядра та світоглядних констант українського суспільства внаслідок послідовних маніпулятивних технологій пролонгованої дії з боку нашого супротивника.

Консцієнтальна війна у науковому дискурсі розглядається дослідниками як одна з найефективніших форм смислової війни. Цепоняття було введено до наукового обігу ще 1996 р. Ю. Крупновим та Ю. Громико [9]. На нашу думку, **консцієнтальна війна** – це війна психологічна за формою, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами, метою якої є знищення або деструкція інтелектуального ресурсу нації та руйнування її універсальних настанов [6, 252]. Її **головними об'єктами суб'єктами** стає «культурний капітал» суспільства: людина, культурна спадщина, інституції культури (бібліотеки, музеї, архіви) [1, 60]. До **ключових складників** консцієнтальної війни ми відносимо так звану археологічну війну та «переписання історії».

«Переписування історії» – вид соціального впливу, використовуваний для свідомого викривлення історичних подій шляхом фальсифікації фактів історії, їх специфічного тлумачення, інтерпретації, які стають відмінними від прийнятого на цьому просторі раніше та часто суперечать самим історичним фактам. Російська влада послідовно протягом останніх десятиліть використовує історичну політику як останній інструмент для політичної мобілізації населення, підтримання рейтингів першої особи, а також з метою дезінтеграції українського суспільства.

На нашу думку, форми такого складника консцієнтальної війни, як «переписування історії», на сучасному етапі російсько-української війни можна умовно поділити на *наступальний та оборонний блоки*.

Агресивна державна історична політика рашизму (путінізму, сучасного російського фашизму) [2; 3] має відверто *наступальний характер* і в умовах війни реалізується у таких формах:

1. *Войовничий неоміфологізм*. У сучасній Росії активне використання історії характеризується найвищим градусом політизації та міфологізації історичних сюжетів і наративів, а також крайнім ступенем агресивності державної історичної політики.

2. *Свідома історична автаркія*. Спроба створення альтернативних платформ інтерпретації процесів цивілізаційного розвитку людства, виходячи із маніпулятивних «історичних» кліше. Це проявляється у жорсткому імперативному регулюванні процесів фондування бібліотек, як на території РФ, так і на окупованих територіях, створенні штучних музейних експозицій, які ретранслюють офіційні, далекі від об'єктивних, відверто заідеологізовані історичні наративи, зокрема, росієцентризму (чого вартий лише Мультимедійний музей нової хронології у Ярославлі, що просуває псевдонаукову теорію радикального перегляду всесвітньої історії авторства А.Т. Фоменка) [10]. До цього можна віднести також ініційований В. Путіним «проект» альтернативної російської Вікіпедії («Вікіпутії») [4].

3. *Замовчування та ігнорування ролі та місця України у світовому історичному процесі*. Імперативний тиск з боку державних інституцій РФ на академічну спільноту й видавничу галузь з метою недопущення використання терміна «Україна» в сучасних посібниках історії Росії [7].

З метою захисту національного історичного простору, збереження ментальних констант українського громадянського суспільства в умовах війни, наша держава ефективно використовує форми *оборонного блоку*. Це насамперед:

1. *Послідовна практика відкритості архівів з метою розвінчання маніпуляцій і фальсифікацій історичної політики рашизму (путінізму, сучасного російського фашизму)*. «Українські архіви є одними з найбільш відкритих, тоді як у РФ саджають лише за спробу відкрити таємниці радянського режиму. Архіви в Росії

обслуговують політичну еліту та російську пропаганду, в Україні – допомагають історикам», – зазначив Голова Державна архівна служба України А. Хромов [5].

2. *Оновлення музейних експозицій на основі поповнення фонду установ за наслідками російсько-української війни* [8].

3. *Розширення мережі безкоштовних електронних бібліотек з військово-патріотичною тематикою.*

Отже, консцієнтальна війна це синтез соціального, інформаційно-психологічного й культурно-духовного впливу, безпосередньої військової агресії та інших дій, що вживаються задля насаджування/відстоювання протилежних за сутністю моделей цивілізаційного розвитку з використанням, у тому числі, й маніпулятивного інструментарію «переписування історії».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдые П. Формы капитала. *Экономическая социология*. М., 2005. № 3. Том 6. С. 60–74.
2. Гула Р.В., Передерій І.Г. Путінська росія: «Третій рим» чи «Четвертий райх»? (Аспекти політологічного аналізу). *Суспільно-політичні процеси. Наукове видання Академії політичних наук України*. Київ: Видавництво Політія, 2022. Випуск 19. С. 171–195.
3. Гула Р.В., Передерій І.Г. Російський фашизм. *Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України.: Додатковий том. Кн. 1: А–Я. К.:В-во «Наукова думка», 2019. С. 773. URL: http://www.history.org.ua/?termin=rosijskyj_fashyzm*
4. Демина Е. В. России появится альтернатива «Википедии». *URA.NEWS*. 05 мая 2022. URL: <https://ura.news/news/1052550971>
5. Інтерв'ю А. Хромова телеканалу «Рада» 16.05.2022. URL: https://www.facebook.com/minjust.official/videos/968791180460816/?extid=NS-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C
6. Гула Р.В., Дзьобань О.П., Передерій І.Г., Павліченко, О.О., Філь Г.О. Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти: монографія. Київ : „Каравела”, 2020. 288 с.
7. Из учебников "Просвещения" требуют убрать упоминания Киева и Украины. Радио Свобода. 23 апреля 2022. URL: <https://www.svoboda.org/a/iz-uchebnikov-prosvesheniya-trebuyut-ubratj-upominaniya-kieva-i-ukrainy/31817625.html>
8. Катаєва М. У столиці музейну виставку про російсько-українську війну відкрили для відвідувачів. *Вечірній Київ*. 10 травня 2022. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/66211/>
9. Крупнов Ю.В. Как Россия сможет предотвратить пятую мировую войну. Консциєнтальная война. Персональный сайт Юрия Крупнова. 2002. 17 марта. URL: <http://kroupnov.ru/pubs/2005/02/09/10403> (дата звернення: 09.04.2022).

10. Мультимедійний музей нової хронології. URL: <https://www.yarmnh.ru/> (дата звернення: 20.05.2022).

УДК 316.734(477+438)"71"

Чередник Л.А.

*кандидат філологічних наук,
доцент, Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»*

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ: МИНУЛЕ Й СЬОГОДЕННЯ

«У всій Слов'янщині немає двох народів, котрі б із погляду політичного і духового життя так міцно зрослися між собою, так пов'язані численними узами і, незважаючи на це, так довго цуралися один одного, як поляки та українці» [3], – саме такими словами ще у 1894 році розпочав свою статтю «Взаємини польської та української літератур» видатний класик української літератури Іван Франко.

Якщо у політичних питаннях упродовж усієї історії України та Польщі бували різні стосунки, іноді навіть надзвичайно складними, то в сфері культури між державами ситуація була значно кращою і простежувалася на різних рівнях.

Передовсім виділяються мовні зв'язки, щопочинаються ще з часів Київської Русі. Польська й українська мови постійно зазнавали значних взаємовпливів. На думку мовознавців, цей процес був найбільш виражений у XVI ст., після чого почав дещо спадати, однак із здобуттям Україною незалежності мовні контакти відновлюються й продовжують інтенсивно розвиватися. Окрім того, обидві мови відіграли значну роль у становленні обоїпільних діалектів. Безумовно, витоки мовних зв'язків криються в історичних контактах українського й польського народів, що сягають, як уже зазначалося, ще X-XI ст. Варто наголосити, що українсько-польські мовні взаємовпливи простежуються чи не на всіх мовних рівнях: фонетичному, граматичному, лексичному й фразеологічному. Навіть можна знайти сліди польської мови в українській графіці. Понад 70 % лексичного складу обох мов є однаковою. Більший вплив мала польська мова, однак частку української у взаємних контактах недооцінювати не слід. Загалом, мовні контакти мали позитивний вплив для обох мов, оскільки збагачували мовну структуру, словниковий склад й усували одноманітність та традиційність, що була притаманна давнім українській та польській мові.

Не менш плідними були й літературні взаємини. Відомо, що чимало українських письменників XVI і XVII століть писало польською мовою, зокрема

Мелетій Смотрицький, Петро Могила, Йоаникій Галятовський, Лазар Баранович та ін.

У вищезгаданій статті Іван Франко називає польських діячів, які створювали свої твори українською, серед них Тимко (Томаш) Падура, Павлин Свенціцький та ін.

Постать родоначальника нової польської літератури Адама Міцкевича тісно пов'язана з Україною. Українські поети і письменники, такі, як Тарас Шевченко, Петро Гулак-Артемівський, Іван Франко, Леся Українка, високо цінували його творчість. Одна з кращих його збірок, «Кримські сонети», що вразила читачів красою пейзажних картин, була написана під впливом подорожі до Криму. Ще за життя А. Міцкевича його сонети почали перекладати українською. На думку Максима Стріхи, українського науковця, громадського та політичного діяча, перекладача, написана поетом під час еміграції й «сповнена віри в містичну месіанську місію Польщі «Книга польського народу і польського пілігримства» стала взірцем для «Книги буття українського народу», написаного Миколою Костомаровим, головного ідеологічного документу кирило-мефодіївців» [2].

Варто також нагадати, що переклад великої поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш», який здійснив був ще в середині 1920-х Максим Рильський, одноголосно визнаний фахівцями за найкращу інтерпретацію поеми іноземною мовою.

Відомо також, що Іван Франко був глибокий знавець польської мови і польської літератури. Він писав польською мовою, бажаючи ознайомити широкі кола польської громадськості з важливими суспільними питаннями українського і єврейського народів. У творчому доробку митця є два великі романи, написані польською: «Лель і Полель» та «При домашньому вогнищі». Значимо, що роман «Лель і Полель» Франко написав на конкурс, оголошений видавництвом «Кур'єр Варшавські». Прикметно, що Президент Польщі Анджей Дуда під час свого виступу у Верховній Раді України 22 травня 2022 року не тільки подякував українцям за опір, який вони чинять рашистам, а й процитував рядки з поезії І. Франка «Вічний революціонер»: «Дух, що тіло рве до бою, Рве за поступ, щастя й волю» [1]. Ці слова лунають надзвичайно актуально в умовах нашого лихоліття.

Аналізуючи сучасні відносини між обома державами, слід нагадати важливий для всіх нас факт: Польща першою визнала незалежність України в 1991 році. Нині країни сприймають одна одну як стратегічні партнери.

Особливо під час російської агресії, що загрожує всьому цивілізованому світу, відносини між Україною і Польщею набувають особливого значення, а щира допомога польського народу українцям відкриває нову сторінку в спільній історії двох країн. Від початку конфлікту Польща стала важливим хабом для надання Україні міжнародної підтримки, включаючи гуманітарну, матеріальну та

військову допомогу. Польща прийняла на власній території понад 2 мільйони українських біженців, переважно – жінок і дітей, що вимушені рятуватися від російських бомб. При цьому громадяни Польщі відкрили для українців свої серця та свої домівки.

Отже, ми стаємо свідками, що міжкультурний діалог України та Польщі активно розвивається й матиме подальше продовження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виступ Володимира Зеленського та Анджея Дуди у Верховній Раді України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1cvc8SNFB-8>
2. Стріха Максим. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням (до постановки питання). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Strikha_Maksym/Ukrainskyi_khudozhnii_pereklad_mizh_literaturoiu_i_natsiietvorenniam.pdf
3. Франко І. Взаємини польської та української літератур. URL: <https://www.i-franko.name/uk/HistLit/1894/VzajemynyPolskTaUkrLit.html>

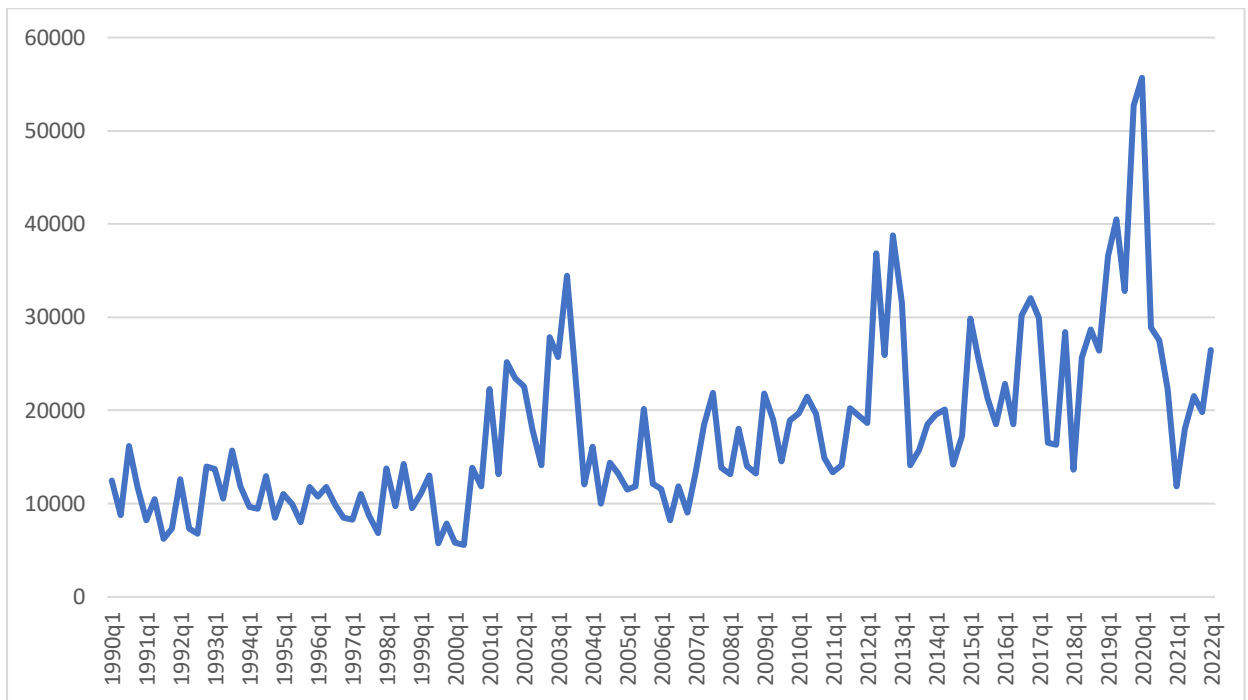
УДК 339.98

Длугопольський О.В.

*доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет*

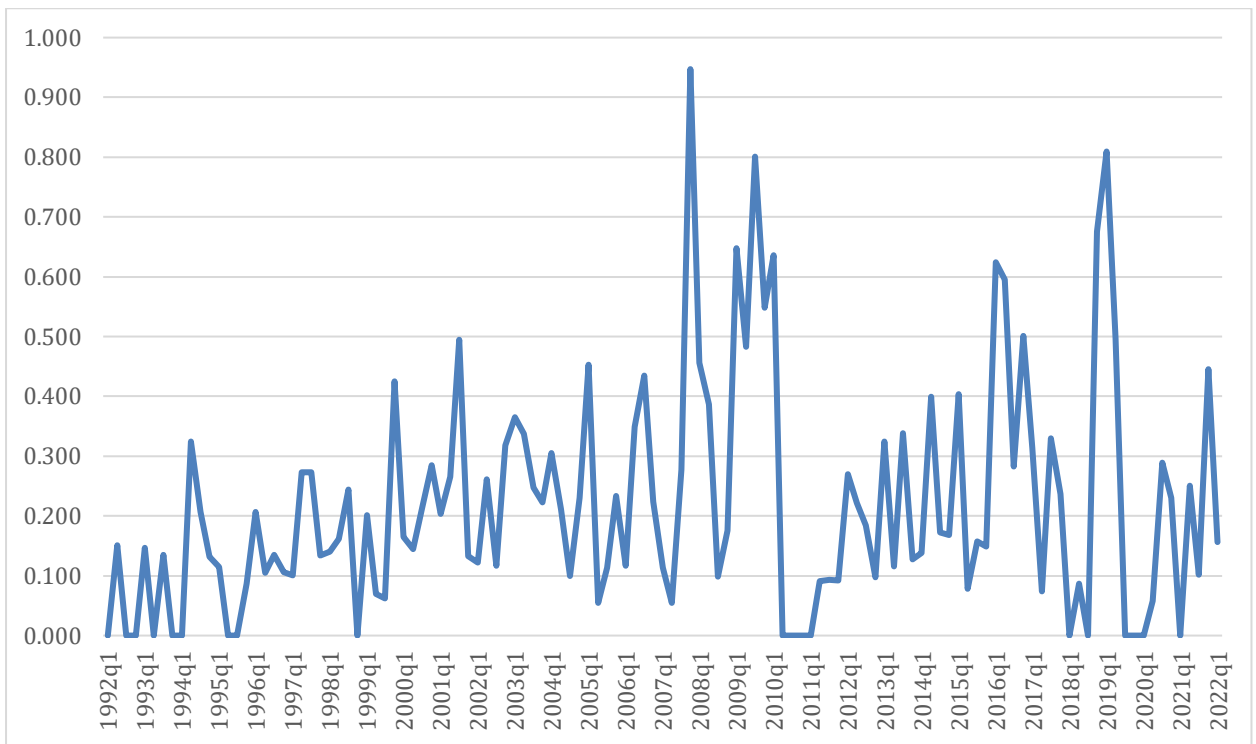
НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Враховуючи перманентну нестабільність соціально-політичного та фінансово-економічного розвитку світової економіки через глобальні пандемії, фінансові та торговельні катаклізми, війни, різні вчені розробили численні індикатори для оцінки глобального чи локального ступеню невизначеності [1; 2; 3]. Протевчені Г. Ахір, Н. Блум та Д. Фурцері [4], узагальнюючи розрізнені методики, запропонували комплексний індекс світової невизначеності (WorldUncertaintyIndex– WUI) для 143 країн на основі AI-аналізу частоти слова «невизначеність» у щоквартальних звітах країн про економічні та політичні події (рис. 1).

Рис. 1. Global World Uncertainty Index 1990-2022 [5]

Стосовно України, слід відзначити, що динаміка цього індексу відрізняється від світових трендів. Так, для світової спільноти найбільша невизначеність була характерна через військовий конфлікт в Іраку 2003 р., фінансово-економічну кризу США та кризу суверенного боргу Європи 2012-2013 рр., і, звичайно, коронавірусну кризу 2020 р. Тоді як Україна, маючи досить незначні значення індексу (рис. 2), найбільшою мірою турбувалась щодо невизначеності розвитку під час світової економічної кризи 2008-2009 рр., АТО на Донбасі 2015-2016 рр. Оскільки нових поквартальних значень індексу ще не отримано, то, зрозуміло, що масштабна війна Росії проти України, яка розпочалася 24.02.2022 р., матиме суттєвий вплив на динаміку невизначеності розвитку не лише вітчизняної економіки, але й світу загалом.

Рис.2. UkraineUncertaintyIndex 1992-2022 [5]

Сьогодні Україна, на жаль, несе суттєві ризики, пов'язані з військовими діями. По-перше, основними статтями товарного експорту України є продукція сільського господарства, яка займає близько 40%, мінеральні продукти –12%, недорогocінні метали та вироби з них –23%. З початком війни 2022 р. обсяг експортних потоків в Україні катастрофічно знизився, що поставило під загрозу продовольчу безпеку в Україні та багатьох країнах світу. По-друге, ведення бойових дій РФ на території України погіршує екологічну ситуацію, вимушено збільшує викиди, а також створює загрозу ядерної катастрофи для всього світу внаслідок злочинного ставлення загарбників до проблем з радіацією. Окупація та перебування загарбників на ЧАЕС, а також ракетні удари та обстріли поблизу інших атомних електростанцій України створили реальну загрозу навколишньому середовищу України та багатьох інших країн світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Fernández-Villaverde, J., Quintana, P.G., Rubio-Ramirez, J.F., Uribe, M. (2011). Risk Matters: The Real Effects of Volatility Shocks. *American Economic Review*, Vol.101(6), 2530-2561. <https://doi.org/10.3386/w14875>
2. Bontempi, M.E., Frigeri, M., Golinelli, R., Squadrani, M. (2021). EURQ: a New Web Search-based Uncertainty Index. *Economica*, Vol.88(352), 969-1015. <https://doi.org/10.1111/ecca.12372>
3. Graziano, A.G., Handley, K., Limão, N. (2021). Brexit Uncertainty and Trade Disintegration. *The Economic Journal*, Vol.131(635), 1150-1185. <https://doi.org/10.1093/ej/ueaa113>

4. Ahir, H., Bloom, N., Furceri, D. (2022). The World Uncertainty Index. *NBER Working Paper*, 29763. <https://worlduncertaintyindex.com/research>
5. World Uncertainty Index (2022). <https://worlduncertaintyindex.com>

УДК 316.776

Палеха Ю.І.

*кандидат історичних наук, професор
кафедри інформаційно-аналітичної
діяльності та інформаційної безпеки,
Національний транспортний університет*

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЇ В ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Економіка ХХІ ст. перетворюється на систему, що функціонує на основі комунікацій, під якою розуміємо обмін інформацією, знаннями, інтелектуальною власністю. Особливої ваги комунікація набуває у суспільстві, що глобалізується. Останнє характеризується революційним розвитком інформаційних технологій, які використовуються на всіх рівнях, у всіх сферах, галузях, територіальних і часових просторах соціального управління.

Сьогоднішній рівень документально-інформаційного забезпечення діяльності організацій та установ залежить не тільки від наявності інформаційних ресурсів, а й від можливостей впровадження інновацій, впорядкування інформаційних потоків, розбудови системи керування документаційними процесами підприємства, від вирішення проблем його ефективною інформаційною взаємодією з суб'єктами ринку.

Проблеми теорії комунікації активно розробляються у сучасній науці. Разом з тим до теперішнього часу особливостям документально-інформаційних комунікацій в них приділяється недостатня увага як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

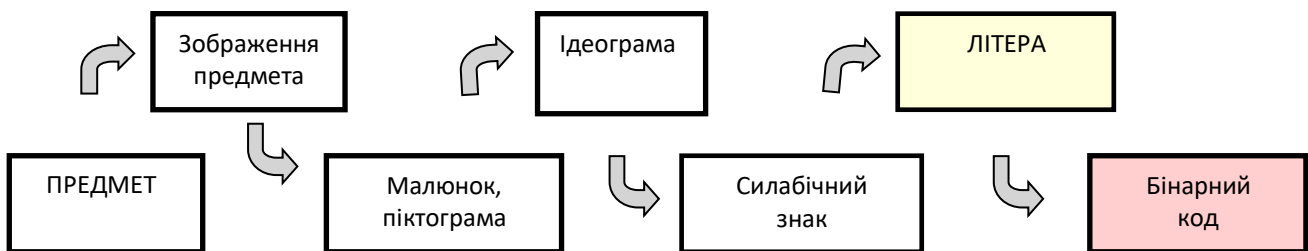
Метою статті є аналіз процесів еволюції засобів передання інформації та її носіїв, дослідження процесу документально-інформаційної комунікації, його основних сфер, побудови документно-комунікаційної системи.

Загальновідомо, що для того, щоб глибоко і всебічно осягнути сутність і значення будь-якого суспільного явища і його дефініції, потрібно повернутися до витоків цього явища, зрозуміти первісне його визначення, вивчити основні етапи його розвитку та усвідомити його сьогодишнє фахове тлумачення.

У еволюційному розвитку людини та соціуму фігурують такі взаємопов'язані поняття як сприйняття, розуміння, мова й документ. Дійсно, без сприйняття не було б розуміння, без розуміння не розвинулась би мова, без документа мова б не вдосконалювалась. У міру того, як уявлення про навколишній світ розширювалось, а промисловий досвід збагачувався, усний спосіб передачі інформації поступово ставав недостатнім. Недоліки нефіксованого способу передачі інформації, неможливість зберігання її в просторі й часі поставили людство перед необхідністю побудови документально-інформаційних комунікацій, тобто фіксування інформації на матеріальних носіях, що здатні тривалий час її зберігати.

Процес еволюції засобів документально-інформаційних комунікації можна подати у вигляді ланцюга: предмет – його зображення – малюнок – ідеограма – силабічний знак – літера – бінарний код.

Способи передання інформації

Носії інформації

Засоби

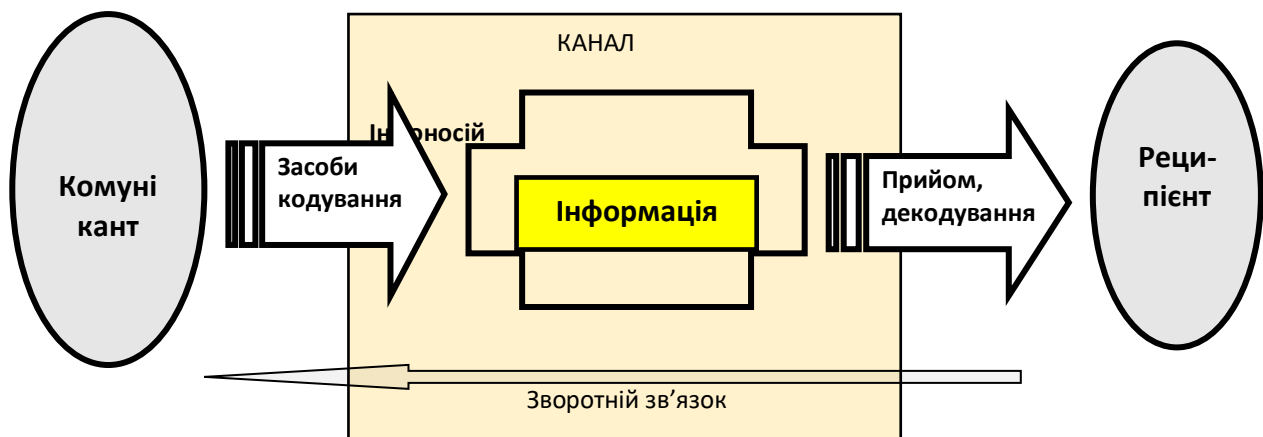
Рис. 1 Процес еволюції способів, носіїв і засобів передавання документальної інформації [авторська розробка]

На рис. 1 умовно подано розвиток способів комунікації, починаючи від періоду з досить умовною назвою – «предметне» письмо – та завершуючи буквенно-звуковим. Потяг до вдосконалення комунікації, способів і засобів передачі інформації, як наголошує знаний документознавець доктор історичних наук проф. С.Г. Кулешов [1], майже ніколи не порушувався, бо «кожен носій інформації перед своєю кончиною готував своїх послідовників».

Документально-інформаційна комунікація, як зазначає у посібнику проф. І. М. Ломачинська [2], – це комунікація, опосередкована документами в соціумі та побудована на їх обміні між двома або більше споживачами інформації. У своїй основі процес документально-інформаційної комунікації становить процес руху інформації в ланцюзі “комунікант– комунікат (канал) – реципієнт (одержувач)”.

Авторська модель документально-інформаційної комунікації подана на рис. 2.

КОМУНІКАТ

Комунікант – відправник інформації.

Інфоносій – матеріальний носій (для традиційних) чи файл (для електронних) документів.

Канал – шлях, по якому передається інформація (традиційна пошта), телекомунікаційний канал (електронні засоби зв'язку, інтернет тощо).

Комунікат – медіапростір, мережеве середовище для передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків чи повідомлень будь-якого роду проводовими, радіо, оптичними або іншими електромагнітними системами.

Реципієнт – одержувач інформації.

Кодування – певні мови, якими представлено зміст інформації.

Декодування – розшифрування коду, що може вимірюватись від 0 до 100%.

Рис. 2. Модель документально-інформаційної комунікації [авторська розробка]

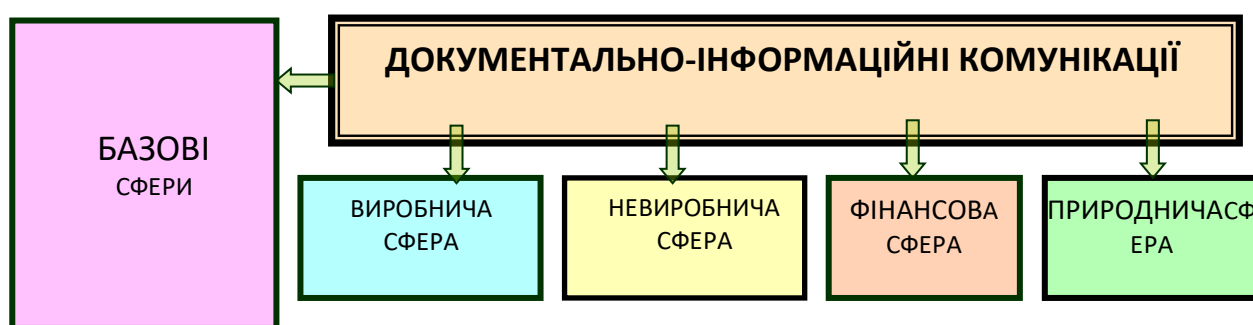
Мета комунікації, як відомо, це передача знань, емоцій, вольових стимулів від комуніканта до реципієнта, тому умовно можна сказати, що в документах, як і в повідомленнях, містяться знання, емоції, вольові дії. Разом з тим в документі (як і в повідомленні), як формі існування інформації, знаходиться тільки набір сигналів, знаків, що можуть стати знанням у свідомості реципієнта. Тому вірним є твердження проф. Г.М. Швецової-Водки: у документі немає знань (емоцій, вольових дій), а є тільки інформація, яка є результатом комунікації, тобто тим, що одержує реципієнт, і поки він не одержить інформацію (не ознайомиться з документом), не можна сказати, що комунікація відбулася й що документ виконав своє призначення [3].

Документ сприймається споживачем інформації (реципієнтом) як певна річ, матеріальний об'єкт, який для нього є джерелом інформації. Не завжди в його уяві документ пов'язується з особою комуніканта, який розпочав комунікаційно-інформаційний процес.

З позиції реципієнта документ може сприйматися також як повідомлення, тобто як сукупність сигналів, знаків, що потребують декодування і мають перетворитися в знання, емоції, вольові дії в свідомості людини, яка їх сприймає.

У процесі документально-інформаційної комунікації, як відомо, відтворюється складний, діалектичний взаємзв'язок між поняттями «інформація» та «знання», тобто між відомостями, які складають зміст повідомлення, що потребує декодування і може перетворитися в знання, котрі являють собою сукупність навичок, необхідних для діяльності в будь-якій сфері.

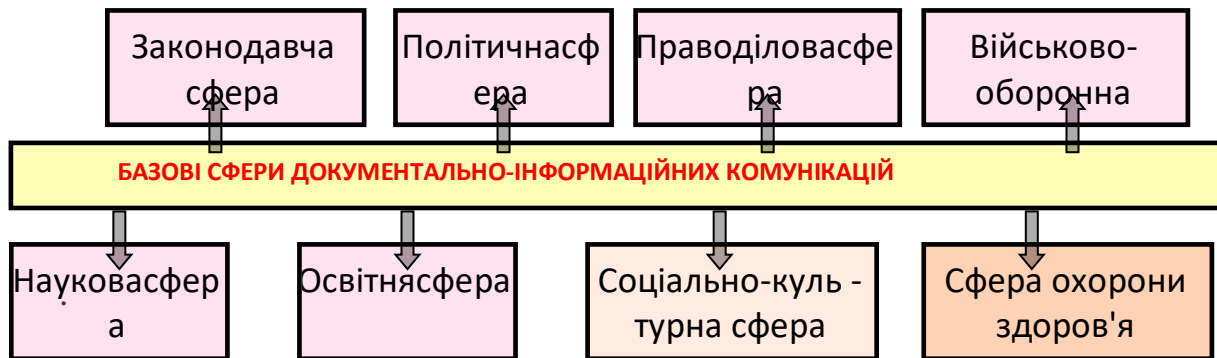
Із загалу документально-інформаційних комунікацій соціуму можна виділити комунікації, що відбуваються як в базових сферах життя суспільства, так і в господарській (економічній), фінансовій, праводіловій та природничій сферах (див. рис. 3).

Рис. 3. Сфери документально-інформаційних комунікацій [авторська розробка]

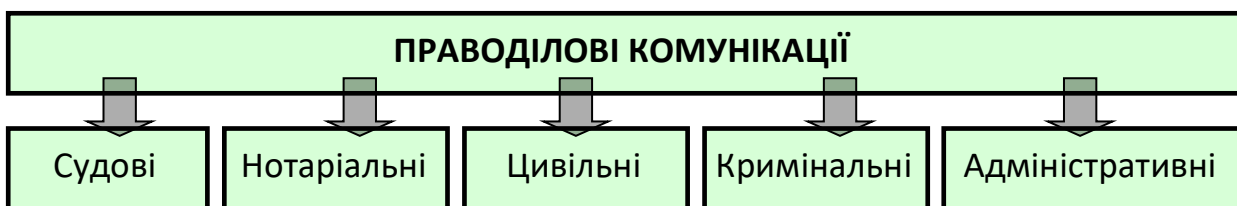
Кожну із зазначених сфер документально-інформаційних комунікацій в свою чергу можна поділити на підвиди. Так, наприклад до комунікацій в базових сферах належать: законодавчі, політичні, військово-

оборонні, праводілові, наукові, освітянські, соціокультурні та комунікації в сфері охорони здоров'я (див. 4).

Рис. 4. Основоположні (базові) сфери документально-інформаційних комунікацій [авторська розробка]

Праводілові документально-інформаційні комунікації, як це видно з рис. 5, відбуваються в судовій, нотаріальній, цивільно-реєстраційній, кримінально-процесуальній, кримінально-виконавчій та сфері адміністративного права.

Рис. 5. Сфери праводілових комунікацій

Серед комунікацій у господарській (економічній) сфері можна виділити комунікації у виробничій сфері (на будівництві, в машинобудуванні, на транспорті, в аграрному та енергетичному секторі, в житлово-експлуатаційних установах тощо).

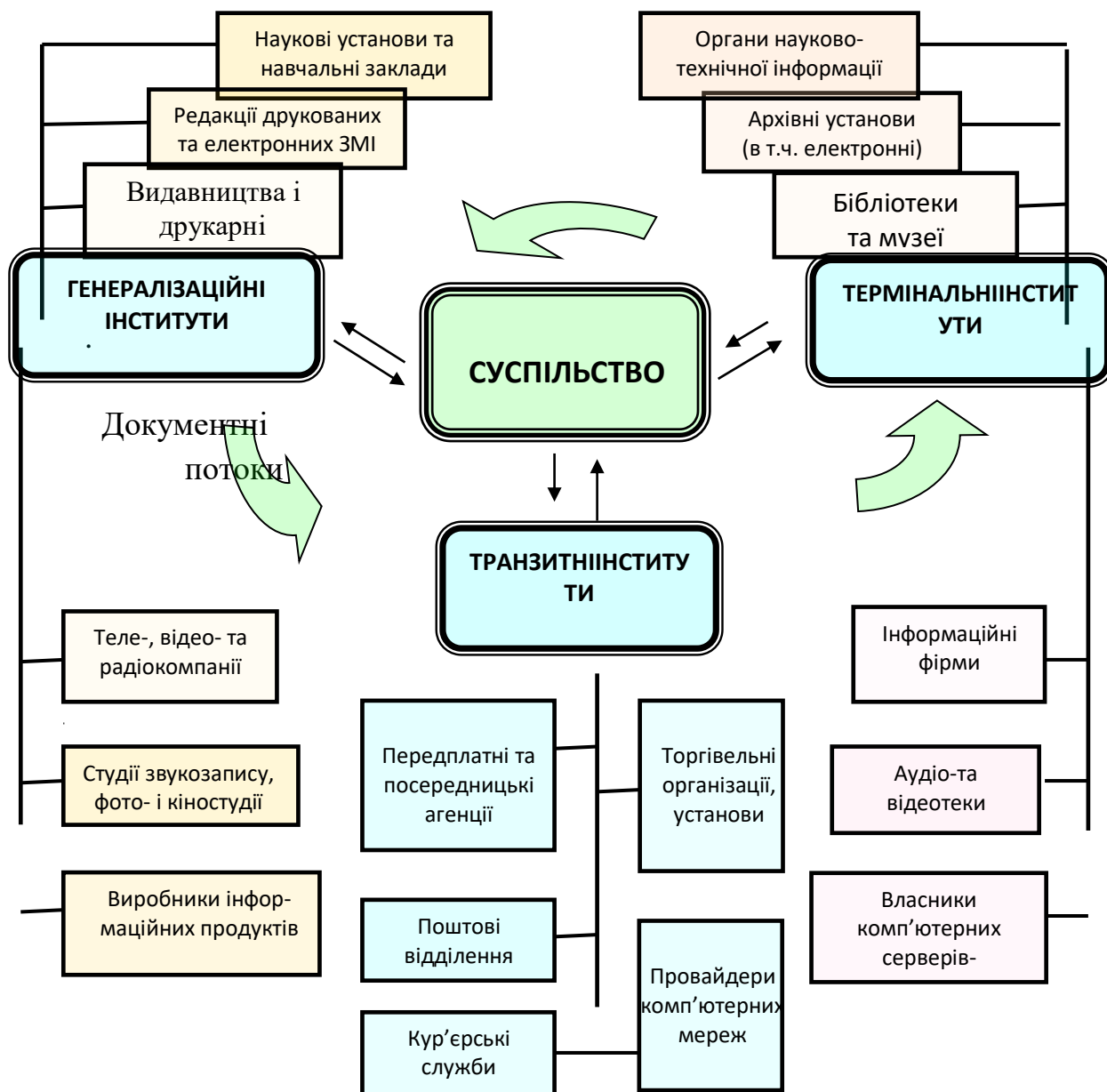
Серед документальних комунікацій у невиробничій сфері – комунікації у фінансових установах, банках, внутрішній та зовнішній торгівлі, митних установах. Фінансові комунікації також різнопланові: сюди відносяться банківські, фінансові комунікації, комунікації в страхових товариствах, ломбардах тощо.

До природничого блоку комунікації, як підсистеми більш широкої системи інформаційних комунікацій, можна віднести комунікації в екологічній, картографічній, геодезичній, гідрологічній, ґрунтознавчій, метеорологічній галузях знань, що забезпечують суспільний розвиток.

Функціонування процесу документальних комунікацій в кожній сфері життя суспільства опікує міжнародна (глобальна) та загальнонаціональна документно-

комунікаційна система, яка являє собою сукупність генералізаційних, транзитних та термінальних інститутів, що сполучені між собою та суспільством відповідними документально-інформаційними каналами (див. рис. 6).

Рис. 6. Складові документно-комунікаційної системи [авторська розробка]

Зазначена на рис.6. схема відповідає закону документаційного супроводу соціальних комунікацій, сформульованого проф. Ю.М. Столяровим: «Кожна соціальна комунікація обов'язково опосередковується документом і всі соціальні інститути за своєю сутністю є документними, оскільки кожен з них зайнятий або виробництвом, або транспортуванням, або одержанням, обробкою та зберіганням документа, наданням його користувачам тощо».

Інакше кажучи, документно-комунікаційна система є сукупністю всіх документів, всіх споживачів документально зафіксованої інформації і всіх відносин між ними, обумовлених як внутрішніми властивостями системи, так і зовнішнім середовищем та умовами її суспільного функціонування. Вона забезпечує створення, аналітико-синтетичну обробку, зберігання, розповсюдження і використання документів як носіїв соціальної інформації.

Запропонована схема наочно демонструє безперервність роботи документно-комунікаційної системи, своєрідного «вічного двигуна», виділяючи в ній складові частини, та головну системоутворюючу складову – суспільство (користувачів), яке активним чином впливає на діяльність всієї системи. Про цей взаємозв'язок говорять показані на схемі взаємопрямовані вектори від «суспільства» до відповідних інститутів і від них до «суспільства».

Складові документно-комунікаційної системи є невідірваними, що створює необхідні передумови для здійснення будь-якого моніторингу (бібліографічного, статистичного та ін.) тих процесів, що відбуваються у документально-інформаційному забезпеченні діяльності організацій та підприємств.

Необхідність виваженого розгляду завдань, форм і методів документально-інформаційного забезпечення діяльності організацій та підприємств, яке залежить не тільки від наявності інформаційних ресурсів, а й від можливостей впровадження інформаційних інновацій, впорядкування інформаційних потоків підприємства, від вирішення проблем його ефективної інформаційної взаємодії з суб'єктами ринку, обумовлює актуальність і практичну значущість подальшого розвитку науки про документально-інформаційні комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи. К., 2000. С. 284.
2. Ломачинська І. М. Документально-інформаційні комунікації в системі соціальних комунікацій: навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. редакцією проф. Горбаченко Т. Г. К.: Університет «Україна», 2008. С. 250.
3. Швецова-Водка Г. М. Загальна класифікація документа: зміни та доповнення. *Бібліотечний Меркурій*. 2021. Вип. 2(26). С.143-163.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сьогодні заклади вищої освіти поставлені перед необхідністю самостійно вирішувати свої проблеми, розробляти нові шляхи розвитку і принципи менеджменту у вищій школі. Подальше реформування системи вищої освіти в найближчій і віддаленій перспективі цілком залежить від професійного рівня керівників ЗВО, педагогічного корпусу, від рівня їх підготовки, їхньої особистої причетності до розв'язання різноманітних проблем розвитку освіти [1;2]. Ми акцентуємо увагу також на корпоративній культурі ЗВО, де основними функціями є пізнання, продукування та передача цінностей, соціалізація індивіда, особистісне зростання та самоактуалізація. Корпоративність («corporateness» – почуття приналежності до єдиної групи, в якій індивіди мають спільні погляди і переконання) закладів вищої освіти сьогодні – це певні критерії, фактори, показники, традиції, що об'єднують усіх людей, які здійснюють свою діяльність в освітньому закладі і відданих йому, незалежно від статусу [7].

Основним фактором успіху ЗВО на ринку освітніх послуг поступово стає професіоналізм і висока управлінська кваліфікація керівників цих вузів, чого можливо досягти тільки в результаті спеціальної підготовки. Отже для того, щоб у ЗВО працювали кваліфіковані спеціалісти необхідно формування системи спеціальної підготовки та перепідготовки керівних кадрів, створення для цього необхідних організаційних, інформаційних і методичних передумов. Метою функціонування цієї системи є поява нової категорії менеджерів-професіоналів – людей, які здатні вирішувати складні питання організації і управління вищою школою в нових умовах.

Основними формами професійного навчання керівників закладів вищої освіти можуть бути:

- повноцінне навчання в спеціалізованих навчальних закладах за спеціалізацією «Менеджмент вищої освіти»;
- розробка програм додаткової професійної освіти за спеціалізацією «Менеджмент вищої освіти», що орієнтована на контингент з вищою освітою і досвідом практичної роботи;

- організація додаткових професійних освітніх програм підвищення кваліфікації в рамках власного ЗВО, що можуть проводитись в режимі паралельного навчання.

Тому на сучасному етапі розвитку вищої школи оптимальним, на наш погляд, повинно стати формування системи додаткової післядипломної освіти та додаткових професійних освітніх програм підвищення кваліфікації керівних кадрів закладів вищої освіти. Слід зазначити, що в Україні над проблемою підвищення кваліфікації управлінського персоналу ЗВО працює Інститут вищої освіти при АПН України, розробляє відповідні освітні програми Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти [5].

Так, на наш погляд, представник керівного складу – менеджер вищої освіти повинен:

- знати сутність, основні завдання, функції і методи управлінської діяльності, технологію розробки та прийняття управлінських рішень; правові та економічні основи функціонування вищої школи, основи адміністративного та трудового права, порядок розв'язання цивільних і трудових суперечок; методи ефективного керівництва, систему мотивації і стимулювання праці різних категорій співробітників; закордонний досвід;

- вміти аналізувати стан та динаміку діяльності ЗВО (чи його підрозділу), правильно формулювати цілі і завдання діяльності ЗВО (чи його підрозділу) з урахуванням екологічних і моральних її аспектів; розробляти і оцінювати економічне обґрунтування програм, планів і проєктів розвитку ЗВО та його підрозділів; організувати впровадження інновацій, що спрямовані на вдосконалення освітньої та наукової діяльності; використовувати ведення діловодства на основі інформаційних технологій;

- володіти комп'ютерними методами збору, зберігання та обробки інформації, що застосовуються в сфері діяльності ЗВО (підрозділу); сучасними інформаційними технологіями що застосовуються в управлінській діяльності.

Таким чином, нами запропоновано впровадити методіку комплексної оцінки якості викладання викладача закладу вищої освіти на основі оцінки рівня його кваліфікації – професійної компетентності, тобто його майстерності та професіоналізму. Запропоновано систему параметрів для оцінки особистості лектора і його професійної педагогічної майстерності, які розглядаються на трьох рівнях: домінантному, периферійному (другорядному) і професійно неприпустимому (негативному). Практичне застосування запропонованої методіки зводиться до визначення рівня майстерності: вищий за середній, середній і нижче середнього. При цьому визначальною є сума домінантних якостей, а наявність периферійних чи негативних якостей відповідно підвищують, або знижують підсумковий рівень професійно-педагогічної майстерності.

Отже, на даний час необхідна сучасна концепція управління персоналом закладів вищої освіти, ефективна система підготовки і використання кадрового потенціалу вищої школи для того, щоб вона повною мірою була здатна відповісти на вимоги часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про інформацію: Закон України №2658–ХІІ [Чинний, поточна редакція від 11.05.2004]. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. С.650. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
2. Про вищу освіту: Закон України [Чинний, поточна редакція від 01.01.2015]. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. С. 2004. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Про освіту: Закон України [Чинний, поточна редакція від 01.04.2014]. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 34. С.451. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
4. Медведь В. В. Розвиток управлінської культури в професійно-технічному навчальному закладі: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 /Центральний ін-т післядипломної педагогічної освіти АПН України. К., 2007. 284 арк. Бібліогр.: арк. 209-229.
5. Освітній менеджмент: навч. посібник / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. К.: Шкільний світ, 2013. 400 с.
6. Палеха Ю. І. Ключі до успіху, або Організаційна та управлінська культури: навч. посібник. 2-ге вид. доп. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. 337 с.
7. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія. К.: МАУП, 2005. 440 с.: іл.

УДК 811.261.923.7

Онуфрієнко О.П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови, літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКИХ МОВОЗНАВЦІВ П. ЖИТЕЦЬКОГО, І. ОГІЄНКА ТА М. ЖОВТОБРЮХА В КОНТЕКСТІ КУРСУ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО»

«Загальне мовознавство» – підсумковий курс циклу лінгвістичних дисциплін, який викладається для студентів-філологів і дозволяє зрозуміти мову як

неповторне і своєрідне явище, що формує і людину, і суспільство. Становленню і розвитку українського мовознавства сприяла наукова подвижницька праця багатьох учених, викреслених з історії української культури і фізично знищених, або несправедливо забутих. До цих учених належать П. Житецький, І. Огієнко та М. Жовтобрюх.

Одним з тих, хто закладав і формував засади українського мовознавства, був Павло Житецький, який вивчаючи Пересопницький Євангеліє довів його українське походження. Наукова діяльність цього мовознавця пов'язана з лексикографією. П. Житецький організував групу філологів для укладання словника української мови. До складу цієї групи ввійшли М. Драгоманов, М. Старицький, П. Чубинський, В. Антонович. Також Житецький був перекладачем, фольклористом, працював над удосконаленням українського правопису. Окрім наукової діяльності, він займався також громадською діяльністю, був членом Київської «Громади». Вивчаючи у курсі «Загальне мовознавство» розділ «Фонетика», звертаємо увагу на дослідження Житецького в галузі української історичної фонетики, цей вчений вивчав взаємозв'язок слов'янських мов, його вважають першим істориком української літературної мови. Ще до М. Грушевського, П. Житецький сформулював концепцію безперервного розвитку української мови, яку в той час вважали наріччям російської мови, зіпсованої польською. Він обґрунтовував таким чином безперервний розвиток українського народу і його культури, ще з часів Київської Русі.

Як активний громадський діяч брав участь у створенні недільних шкіл, адже стояв на позиціях викладання шкільних предметів українською мовою, бо вважав, що рідна мова є запорукою розвитку нації.

Спадщина П. Житецького має велике значення і у наш час, адже наповнена прогресивними ідеями, новітніми науковими концепціями, багатим тематичним і фактичним матеріалом, тому і зараховують цього вченого до основоположників української мовознавчої науки.

До найвидатніших постатей української культури, викреслених з неї, несправедливо забутих і належить Іван Огієнко або митрополит Іларіон. Ім'я цього вченого має бути вписане в історію української культури, адже він був видатним вченим-лінгвістом, релігієзнавцем, істориком. Захоплюючись стародруками, занурюючись у текстологію, зокрема вивчаючи творчість Іоанікія Галятовського – письменника, агіографа, публіциста, оратора-проповідника, богослова, який посів почесне місце у розвитку теорії українського красномовства і заклав основи риторичного вчення українською мовою. Згодом ця наукова праця сприяла створенню І. Огієнком історії українського друкарства та нової науки палеотипії.

Іван Огієнко як видавець, політик, науковець, релігійник залишив великий творчий спадок, що може, на думку дослідників, нараховувати понад 100 томів.

Діяльність Івана Огієнка багатогранна. Українською перекладав Біблію, що було мрією його життя і його переклад вважається найкращим, робота над перекладом тривала 42 роки. Архімандрит, а згодом єпископ, Іларіон вважав, що богослужбовою мовою церкви мусить бути жива українська літературна мова, або мова староукраїнська. Повністю переклад Біблії вийшов у Лондоні у 1962 р. За спогадами сучасників, Огієнко називав себе постійним богомольцем за кращу долю українського народу.

Він укладав словники, здійснював конкордацію творів Т.Г. Шевченка, яку виконував двічі, адже перша робота пропала. Ця праця у 4-х томах була видана у Канаді після його смерті.

Цікавий і вагомий енциклопедичний доробок залишив Іван Огієнко. Це: «Історія української культури», «Українська церква», «Історія української літературної мови», «Дохристиянські вірування українського народу», які і сьогодні привертають увагу дослідників і на які посилаються у наукових розвідках вчені.

Сам Огієнко вважав «рідномовну політику» окремою наукою. Він писав, що літературна мова має невичерпне джерело перлин у живій мові. Учений вважав, що літературна українська мова недостатньо вироблена, тому потрібно працювати у цьому напрямку дуже наполегливо. Ще у 20-х роках І. Огієнко довів правильне вживання прийменника «в», а не «на» Україні. Вживання «на» Україні вважав граматичною ознакою нашого колишнього поневолення і рабською формою.

Слід зауважити, що І. Огієнко був націєцентричним вченим, на його думку, мова є культурною ознакою кожної нації і, що народ, який не розуміє сили і значення рідної мови, не працює для збільшення її культури, ніколи не стане свідомою нацією і не стане на шлях державності. Ця його думка стала пророчою на все ХХ століття.

Окремої уваги заслуговує діяльність І. Огієнка як громадського діяча, адже він, очоливши міністерство освіти УНР, провадив українізацію, і як викладач створив понад 20 навчальних книг (М. Тимошик), що вийшли у 1917-1918 рр. десятитисячними накладками. Згодом, саме І. Огієнку доручили скласти український правопис. Опрацювавши основні правила правопису у 1921 році, вчений склав його. Згодом у 1929 р. цей правопис ліг в основу нового українського правопису, але 1933 року він був оголошений націоналістичним і заборонений. На жаль, до сьогодні правопис Огієнка не повернувся.

До громадської діяльності І. Огієнка ще належить його діяльність Міністром віросповідань, де запроваджував українську мову у службу божу. Багато зробила ця обдарована людина і як церковний діяч: керував Українською автокефальною

православною церквою, Іларіон Огієнко сприяв проголошенню Акту об'єднання трьох українських автокефалій за кордоном, і, як пишуть дослідники його діяльності, Огієнко заклав підвалини організаційного оформлення української православної автокефалії та національно-мовної єдності українців діаспори та України.

Іван Огієнко 22 січня організував акт злуки Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою та запропонував вважати цей день державним святом. Цей день став відзначатися із здобуттям Україною незалежності.

До його надзвичайно потрібних начинань належить заснування 30-томної «Бібліотеки українознавства». По собі І. Огієнко залишив і художні твори, і поезію. Цей доробок складає понад 10 томів, але в Україні він не відомий. Так, його ніжно-лірична пісня «Не питає, чого в мене заплакані очі» довгий час вважалась народною, а для поета це найвища шана.

Відомий мистецтвознавець та богослов Дмитро Степовик вважав кожен день життя митрополита (а він прожив 90 років) днем бджоли, що від світання до смеркання носить по краплині мед до свого вулика.

Надзвичайно цікавою постаттю в історії українського мовознавства є Жовтобрюх Михайло Андрійович – мовознавець, що вивчав проблеми сучасної української літературної мови, її історію, історію мовознавства. Досвід викладання української мови у різних педагогічних інститутах України, Узбекистану, Росії (м. Тюмень) сприяв створенню цілої низки підручників з української мови: «Курс сучасної української літературної мови» (4-е видання, 1972) Київ, «Історична граматики української мови» 1980 рік, «Українська граматики» 1986 р. Київ. Він був автором шкільних підручників з української мови, посібників для університетів та педагогічних інститутів. І в решті-решт став завідувачем відділу теорії української мови Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. За час творчої, наукової діяльності він створив монографію з культури писемної та усної мови, звертався до проблем соціолінгвістики, що є актуальним і сьогодні. А його праця з порівняльної граматики слов'янських мов посіла почесне місце серед мовознавчих досліджень.

Увагу дослідників-лінгвістів сьогодні привертають праці: «Мова української преси (до середини 90-х років XIX ст.)», «Мова української періодичної преси (кінець XIX– XXпочаток ст.)». Не випадково вчений звернувся до глибокого вивчення української преси цього періоду, адже Валуєвський та Емський укази заборонили використання української мови, українського друкованого слова у Наддніпрянській Україні, і осередком друку українського слова стає Західна Україна, але навіть надруковані у Західній Україні книжки не дозволялося ввозити в Наддніпрянську Україну. Тому навіть «Кобзар» Т.Г. Шевченка маскували,

пересилаючи у папері для цигарок, так званий «Кобзар» Abadi. Але причину вільного друку українського слова в Австро-Угорщині вчений пояснював тим, що Австро-Угорщина дозволяла певну свободу українству, адже використовувала його проти польськості. Він писав, що «західноукраїнська преса мала всеукраїнське значення і не тільки тому, що в ній брали участь або її підтримували представники передової східноукраїнської інтелігенції, а, головне тому, що вона ставила і розв'язувала проблеми, важливі для всього українського народу». Іван Огієнко згодом підтримав цю думку Михайла Жовтобрюха про маніпулювання австро-угорської влади українським питанням.

Осібне місце у науковому доробку М. Жовтобрюха посідає «Історія української мови. Фонетика», її називають однією з найкращих спроб вивчення історії звукового складу української мови у співпраці з такими науковцями як В. Русанівський та В. Складенко. Це була перша з 4-х книг серії «Морфологія» 1978 р., «Лексика і фразеологія» 1983 р. та «Синтаксис» 1983 р. Ця наукова праця була відзначена премією ім. І. Франка НАН України. Треба зауважити, що саме М. Жовтобрюх дав вичерпний діахронічний опис звукової системи української мови у єдності її фонематичного і фонетичного аспектів.

Вчений залишив великий науковий спадок досліджень різних аспектів української мови, висловив багато думок та ідей щодо національної преси, яка, на думку М. Жовтобрюха, має виходити мовою того народу, для якого призначена. Дослідники зазначають, що і у XXI ст. ідеї та думки українського вченого щодо мови національної преси дуже актуальні.

Отже, постать М. Жовтобрюха має посідати почесне місце в історії українського мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баландіна Н.Ф. М.А. Жовтобрюх як дослідник мови української преси. *Слов'янський збірник*. 2013. Вип. 17. С. 47-55.
2. Казакевич О.М. Педагогічно-наукова та громадська діяльність П.Г. Житецького. К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2005.
3. Пентиліук М. Рідномовний кодекс Івана Огієнка. *Дивослово*. 2007. № 12. С. 38-40.
4. Грищенко А.П., Степаненко М.І. Жовтобрюх Михайло Андрійович. *Енциклопедія сучасної України: У 30 т.: НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України 2001-2020*.
5. Провідники духовності в Україні: довідник /за ред. І.Ф. Кураса. К.: Вища школа. 2003. 783 с.
6. Степаненко М.І. Патріарх українського мовознавства. Полтава: АСМІ, 2005. 113 с.

7. Тимошик М. Смирений богомолець за кращу долю українського народу. К.: Либідь, 1995. С. 7-47.
8. Тимошик М. Шевченкіана Івана Огієнка. *Дивослово*. 2007. № 3. С. 33-37.

УДК 814.161.2'261

Онуфрієнко О.П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови, літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

СУРЖИК І КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Проблеми, означені в назві статті як білінгвізм, суржик і культура мовлення, на жаль, не застаріли і остаточно не вирішені.

Білінгвізм, або двомовність, реальність у сьогodнішній Україні як країні постколоніальній не одне десятиліття, де проводилась русифікація. На жаль, ця ситуація продовжується і сьогodні. Російськомовність українців дала привід Путіну заявити про їх захист, та й самі українці на Сході, особливо на Сході, кричали: «Путин, приди!» Зрозуміло, що це лише привід, але він зіграв свою роль.

Часто на захист двомовності в Україні наводять, як приклад, європейські країни: двомовних – чотири: Бельгія, Білорусь, Ірландія, Фінляндія, а тримовних – три: Боснія і Герцеговина, Люксембург, Швейцарія. Але особливості дво- і тримовності цих країн в тому, що це мови корінних народів, які, об'єднавшись, утворили державу, а певні мови домінують на тих територіях, де переважає народ, який говорить тією чи іншою мовою.

Проблема білінгвізму в Україні залишається гострою. Саме русифікація є однією із складових гібридної війни в Україні: у інтернеті переважає російська мова, вона панує і у владних коридорах, і у побуті можновладців, журналістів та інших прошарках суспільства. Учитель української мови, як правило, виходячи на перерву, теж спілкується з учнями російською. Не вистачає розуміння, що таке становище руйнує державність, немає усвідомлення того, що мова потребує захисту і збереження, потребує культивування, що потрібно у повному обсязі володіти культурою мови і мовлення. Тому така штучна і кострубата українська мова у наших політиків, а ще І. Огієнко стверджував, що велика мовна культура конче веде до великої сили політичної.

На нашу думку, у суспільстві має бути культ культури мови і мовлення, освіченості, щоб Ахматову не називали Ахметовою, а замість вимкнення не казали

виключення. Постійне змішування мов руйнує механізми саморегуляції, самовідновлення будь-якої мови і не дарма вчені б'ють на сполох, стверджуючи, що українська мова може взагалі зникнути до 50-х років ХХІ ст.

Проблема того білінгвізму, який існує в Україні, не лише лінгвістична, а і державна, і політична, ще Вільгельм фон Гумбольдт зазначав, що мова повинна бути і народною, і освіченою, тобто грамотною. Не можна забувати про зв'язок мовної свідомості з національною свідомістю. Тому потужна русифікація була спрямована на витіснення із національної свідомості важливої складової – української мови. Тому, як зазначають лінгвісти, і виникла масова двомовність, що в свою чергу, породила суржик.

Суржик в українській мові і є проявом білінгвізму, масової двомовності. Його зневажливо називають «хохляцьким діалектом», «імперським діалектом», «русскокультурним діалектом» та подібне. Суржик процвітає у різних сферах суспільного життя, він різний: у місті, у селі, у школі, у лікарні, на ринку, у провладних кабінетах, на естраді. На жаль, це багатобарвне та багатолике явище ще не досліджене і тому нашим сьогоденням є російсько-український і українсько-російський суржик, на який не звертають увагу. Це проблема не лише малоосвічених прошарків суспільства, а й освічених, яким байдуже до мовних норм, вони легко втрачають мову, а замінити її на повноцінну літературну не можуть. Тому суржик – це мовна небезпека і його називають «хворобливим станом мови», і як хвороба мови спричинена русифікацією він потребує, на думку Ліни Костенко, і діагностики, і лікування. Мова – душа народу, а спотворена мова спотворює, а то і вбиває, душу.

Вживання суржику тісно пов'язане із культурою мови і мовлення. Явище суржика, вважав Ю. Шевельов, досить давнє і небезпечне для мови. Він писав: «Чи багато з тих, хто активно оперує мовою, усвідомлює, що мова перебуває сьогодні на критичному роздоріжжі...у виборі своєї майбутньої структури, і що кожний з нас, ті чи ті слова й форми, голосує за те, якою вона буде структурно». На цю ж проблему звертав увагу і Іван Огієнко, застерігаючи від уживання русизмів. Оксана Пахльовська писала: «Раби – це нація, котра немає слова, отже не може захистити себе». Не випадково «великая росія» сьогодні на захоплених і окупованих землях починає з русифікації, вводить вивчення, в тому ж Херсоні, російської мови, російської історії, переводить усі предмети на російську мову. «Без мови в світі й нас нема» – написав хтось із поетів, але не будь-якої мови, не суржику, а вишуканої літературної мови, яка об'єднує націю, стверджує її цінності. Тому питання культури мови і мовлення вкрай важливі.

Вчені зазначають, що розвиток культури мови на сучасному етапі відбувається під впливом антропоцентризму, для якого людина є найвищою цінністю. Мова формує людину, а культура мови формує людину культурну,

сприяє її комунікативному розвитку та підвищує рівень культури мовлення. Недарма Сократ казав: «Заговори, щоб я тебе побачив». І справді, мова особи виявляє і її культурний код, і рівень її освіченості, і рівень її інтелекту, і естетичний розвиток, і навіть її душевні якості. Тому питання культури української мови і сьогодні на часі, а без зусиль, спрямованих на зміцнення, очищення мови, її культивування, неможливий поступ української нації і української держави. Іван Огієнко, видатний мовознавець, громадський діяч, історик культури, церкви, мови писав, що Україна розпочнеться тоді, коли на переговори до Москви їхатимуть з перекладачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. К.: Либідь, 1991. 256 с.
2. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посібник. К.: Вид. «Академія», 2007. 300 с.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний Катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. *Слово*. 1991. Ч. 13. Липень. С. 4-5.
4. Сербенська О.А., Волощак М.Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем. К.: Вид. центр «Просвіта», 2001. 204 с.

УДК 316.73:008

Чорний О.О.

*канд. філос. наук, науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України*

ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВІЗМУ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Погляд спостерігача, який не є безпосередньо залученим до події, або надає оцінку з позицій іншої культури, мало коли правильно визначає сутність того, що відбувається, втім, подекуди такий свіжий, відсторонений погляд дозволяє несподівано вдало помічати окремі риси явища.

Відомий у минулому кінорежисер, а в сучасності – один з провідних ідеологів російської антиукраїнської пропаганди, Карен Шахназаров, в одному з телеестерів на початку березня 2022 р. озвучив несподівані для кремлівської риторики тези – про те, що українська нація єдина й розділити її не вдасться. Ідеологічна зашореність не дозволила йому визначити рушійні сили зазначеного феномену (нібито старання «західних кураторів»), втім, мистецьке мислення влучно «схопило» одну з особливостей українського націотворення: «треба віддати

належне: вони за 30 років, зважаючи на все, взагалі сколотили націю». На відміну від націй старої Європи, які «формувався» і «створювалися» протягом століть природним шляхом у дискурсі розвитку європейської цивілізації і окремих держав, коли наукове поняття нації набувало змісту паралельно з об'єктивним процесом визрівання націй модернового Заходу, українська нація свідомо і цілеспрямовано «сколочувалася» зусиллями пасіонарної частини громадянського суспільства і окремих політичних сил.

Характерні риси та особливості української національної ідентичності стали предметом багатьох наукових досліджень, втім, на одну з них, на жаль, українські науковці майже не звертали уваги.

Науковий співробітник «Atlantic Council», видавець журналів «Businessv Ukraine» і «Lviv Today» Пітер Дікінсон ще у 2017 р. звернув увагу на одну з характерних ознак українського інформаційного простору. На тлі звичних таких «звичних» перешкод українському прогресу, як олігархія, nepotизм, корупція, бюрократія, П. Дікінсон викриває «всюдисущого і підступного» ворога – «негатив, що обволікає сприйняття українцями своєї країни» [1]. За слухними, на нашу думку, спостереженнями П. Дікінсона, «більшості іноземців, що проживають в Україні, знайома картина: нескінченні розмови з українськими друзями і колегами, що розглядають прояви оптимізму як чарівну, але дитячу ваду. Завжди чекати гіршого, знаходити шипи на кожній троянді, помічати лише ложку дьогтю – це дуже виснажливе заняття» [Там само]. На прикладі інформаційного супроводу запровадження в Україні безвізового режиму, системи державних закупівель ProZorro, проведення пісенного конкурсу Євробачення П. Дікінсон показує, що практично будь-яка позитивна зміна в Україні пропускається через цинізм і негатив. Підстави, чинники або причини цього загального негативу, зокрема, такі:

- природний механізм самозахисту, заснований на багатостраждальній історії українського народу у радянські часи і перманентних невдачах демократичної та соціально-економічної трансформації суспільства періоду Незалежності;

- історичні травми і втомленість суспільства доповнюються інформаційною політикою окремих українських ЗМІ, яка до російського вторгнення мала по суті диверсійний характер, а також багатьох інших медіа, для яких рейтинги і прибутки за пріоритетом були вищими за соціально-психологічне здоров'я народу: відомо, що сенсації негативного забарвлення найбільше привертають увагу аудиторії;

- українському національному характеру історично властиві такі, зокрема, психологічні риси, як інтровертованість, стриманість, зосередженість на власному внутрішньому світі, підвищена чутливість української душі та її

вразливість. Цікава закономірність, гідна уваги принаймні музичної літератури, полягає у тому, що усі українські пісні-переможці конкурсу «Євробачення» написані в мінорній тональності: «Wild dances» (Руслана, 2004, ля-мінор), «1944» (Джамала, 2016, соль-мінор), «Стефанія» (Kalush Orchestra 2022, ре-мінор). Навіть одна з найоптимістичніших українських пісень, «Червона рута» В. Івасюка, та відомий на весь світ «Щедрик» М. Леонтовича також створені у мінорній тональності (до-мінор і ля/мі-бемоль-мінор).

Масштаби воєнних злочинів, скоєних російськими окупантами в Україні, впливають на формування синдрому жертвине тільки у безпосередніх жертв насильства, але й у народу в цілому, обтяжуючи елементи негативізму в суспільній свідомості.

За підсумками онлайн-голосування з питання перейменування київської топоніміки, одну зі станцій Київського метрополітену було запропоновано назвати «Бучанська». Свідоцтва нелюдських страждань і масової загибелі мирних жителів, воєнних злочинів російських військових у місті Буча облетіли весь світ і назавжди залишаться в історичній пам'яті українського народу. Втім, війна продовжується, і поняття «Буча», на жаль, стало збірним. Перетворювати метрополітен на топонімічний некрополь, чи наповнювати майбутню повсякденність українців світлом, надією та оптимізмом – питання делікатне й чутливе, але важливе, оскільки вирішується одноразово й назавжди.

П. Дікінсон звертає увагу на деструктивні наслідки сумного, меланхолічного, надто скептичного світосприйняття: цей негатив служить функції самосправдуваного пророцтва, позбавляє громадянське суспільство необхідного імпульсу для подолання десятиліть інертності, зміцнює позиції тих, хто виступає за бездіяльність і покірність перед неминучістю, заважає прищепленню почуття гордості за свою країну, до того ж це поганий сигнал для міжнародних інвесторів і партнерів.

Воєнний стан суттєво впливає на якісні риси суспільної свідомості і спричиняє нові соціокультурні виклики, на які українська гуманітаристика має запропонувати релевантні варіанти відповідей. Зокрема, актуальною є розробка й впровадження принципово нової парадигми інформаційної політики. Українцям є про що думати й говорити, окрім корупції, катастроф і насилля, та є чим пишатися, а українському національному характеру притаманні також і такі риси, як впертість у досягненні задумів, здорова амбіційність і наполегливість у здійсненні мрій. Національний спротив російській агресії має започаткувати перевагу волі над мрійністю. Та сама цілеспрямованість і свідомість у затвердженні національної ідентичності, про яку йшлося на початку доповіді, мають бути спрямовані, зокрема, на збільшення частки мажорного забарвлення у суспільній свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дікінсон П. Найстрашніший ворог України. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/dikinson/najstrashnishij-vorog-ukrajini-1166830.html> (дата звернення: 19.05.2022)

УДК: 069(477.44):004

Лебідь Т. П.
аспірантка кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнський національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ (НА ПРИКЛАДІ МУЗЕЇВ ВІННИЧЧНИ)

Музейна установа у сучасному світі – це безцінне джерело інформації й, окрім того, має вагомий освітній та виховний ресурс. Музей виконує функцію збереження культури, історії, ідентифікує Україну серед світових музейних інституцій.

Завдяки збереженим національним пам'яткам у музеях, ми маємо можливість поринути в далеке минуле, побачити надбання цивілізації та отримати відповіді на питання щодо минулого.

Наразі відбуваються трансформаційні зміни музею як соціально-культурної та науково-дослідної установи. Глобальні зміни інформаційних технологій спонукають до застосування не тільки нових підходів задля збереження культурної та історичної спадщини, а й сучасних форм музейної комунікації.

Розглядаючи музей як комунікаційну систему, канадський музеолог Дункан Ф. Камерон вважав її відмінними специфічними рисами візуальний і просторовий характер. Згідно з його трактуванням, музейна комунікація – це процес спілкування відвідувача з музейними експонатами, що є «реальними речами» [7, с. 152].

Сучасне поняття музейної комунікації відображається у системі PRC (PreservationResearch-Communication – зберігання, дослідження, комунікація), що враховує у поняття комунікації виставкову, видавничу і освітню функції діяльності музею [1, с. 23].

Як засіб комунікації музейні установи використовують мережу «Інтернет» для поширення інформації про експозицію музею, виставки, майстер-класи, лекції, конференції, екскурсії тощо. Інтернет дає можливість підтримувати зв'язок з Міжнародною радою музеїв (МРМ), яка створена під егідою ЮНЕСКО, Українським центром розвитку музейної справи, Українським центром

культурних досліджень та ін.

Все більшої популярності набувають соціальні мережі (Facebook, Instagram, Twitter, Youtube) і музеї повинні відповідати викликам часу. Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського має сторінки у соціальних мережах, зокрема у Facebook: <https://www.facebook.com/M.M.Kotsyubynsky.museum/> [2] та Instagram: https://www.instagram.com/m_kotsybinskogo/ [5], де з метою популяризації творчості видатного письменника висвітлюються новини, фото та відео, проводять онлайн-квести, онлайн-проекти та онлайн-марафони.

Незважаючи на воєнний стан в Україні, Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського продовжує онлайн-проект «Такий різний Коцюбинський», який започаткований ще у жовтні 2021 року. Щоб зацікавити підписників та розкрити багатогранність особистості Михайла Коцюбинського був розпочатий проект, у дописах якого можна прослідкувати як ріс, змінювався, якою людиною став відомий письменник, громадський діяч [2]. Онлайн-проект «Такий різний Коцюбинський» розрахований на фоловерів, оскільки матеріали представлені в цікавій, доступній та легкій формі.

У грудні 2021 року Літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського підготував онлайн-квест «Коцюбинський – terra incognita», який спонукав відвідувачів та читачів по-іншому подивитися на творчість відомого Сонцепоклонника, повторити чи прочитати заново його твори [2].

Ще перед повномасштабною війною музей М. Коцюбинського розпочав онлайн-марафон [#ЗнайоміНезнайомці](#), який мав на меті висвітлювати постаті видатних діячів та сподвижників української історії та культури, які тією чи іншою мірою причетні до постаті Михайла Коцюбинського, а також інших видатних особистостей [2]. Не дивлячись на реалії сьогодення, працівники музею й надалі комунікують зі своїми читачами у соціальних мережах, висвітлюючи історію, літературу та культуру українського народу.

Окрім соціальних мереж, які є засобом музейної комунікації, невід'ємною складовою діяльності музею у сучасному світі є використання офіційного вебсайту установи. Наявність офіційної вебсторінки дає можливість популяризувати свою діяльність, залучати нових читачів та відвідувачів. Вміст офіційного сайту музейної установи є структурованим, зрозумілим, логічним, з динамічним контентом та легким для читання. На офіційних вебсайтах Вінницького обласного краєзнавчого музею [4], Національного музею-садиби М. І. Пирогова [6], Вінницького літературно-меморіального музею М. М. Коцюбинського [3] можна познайомитися з історією створення музею, експозиціями, виставковою роботою, науковою діяльністю, друкованими виданнями, державними закупівлями, фотогалереєю, а також контактними

даними. Навігаційні елементи вебсайту музейної установи допомагають користувачам з легкістю знайти потрібну інформацію.

Впровадження нових форм взаємодії з суспільством, застосування комунікативного підходу в музейних закладах дають можливість по-новому сприймати музейну експозицію та колекцію. Враховуючи реалії сьогодення, музеї залишаються хранителями історичного й культурного надбання українського народу, продовжують комунікувати з відвідувачами та орієнтуються на запити суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицька П. В. Музейна комунікація в умовах викликів глобалізації. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jan/7724/6.pdf>
2. Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського. URL: <https://www.facebook.com/M.M.Kotsyubynsky.museum/>
3. Вінницький літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського. URL: <http://kotsubinsky.vn.ua/>
4. Вінницький обласний краєзнавчий музей. URL: <https://vinnytsia-museum.in.ua/>
5. Музей Михайла Коцюбинського. URL: https://www.instagram.com/m_kotsybinskogo/
6. Національний музей-садиба М. І. Пирогова. URL: <http://www.pirogov.com.ua/>
7. Шевченко В. В., Ломачинська І. М. Музеєзнавство: навч. посібник для дистанційного навчання. Київ: Університет «Україна», 2007. 288 с.

УДК 008

Ремез С.М.

студент, 1 курс магістратури,

Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник - Біловус Л.І.,

професор, доктор історичних наук

Західноукраїнський національний університет

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Феномен глобалізації сучасного світу як процес інтеграції людства та посилення його культурної взаємозалежності гостро ставить питання про готовність людей до життя в нових умовах. У результаті розширення міжнародних контактів у більшості етнічних культур проникають інші культурні цінності; у цих культурах починає формуватися нова свідомість. При цьому розширення міжкультурних контактів є складним та суперечливим процесом,

оскільки спричиняє кризи, деструктивні явища, трансформації світогляду, інноваційні пошуки в кожній культурі. У цих умовах дедалі важливішими стають питання формування та розвитку знань, умінь та навичок ефективної міжкультурної комунікації, толерантності, адекватної культурної сенсивності, міжкультурної компетентності.

Міжкультурна компетентність є соціокультурним явищем, яке не зводиться лише до сукупності знань, умінь та навичок, необхідних для успішного міжкультурного спілкування. Вона включає не тільки когнітивний і технологічний компоненти, а й мотиваційний, соціальний, культурний і поведінковий, що виявляються структурно і функціонально з позицій відповідних методологічних установок та аналітичних принципів, що дозволяють розглянути міжкультурну компетентність у теоретичному та практичному аспектах.

В об'єктивній дійсності культура людства існує як безліч локальних етнічних культур, специфічні особливості яких виявляються лише в умовах їх взаємодії. Ці особливості виявляються як діалог між цивілізаціями, етнокультурними групами та індивідами, які є носіями локальних культур. Основною формою діалогу виступає міжкультурна комунікація, що породжує взаємне залучення партнерів з діалогу до культурних здобутків одне одного.

Однак на рубежі у XXI ст. визначальний вплив на діалог культур має процес глобалізації, який значно посилює соціокультурну взаємозалежність окремих країн та народів та започаткував формування нового міжкультурного простору. В результаті взаємодії локальні культури змінюються і вступають між собою в незвичайні комбінації, в яких межі між своїм і чужим стираються.

Міжкультурна компетентність є інтегральною якістю, що об'єднує в собі соціокультурний, комунікативний, мовний (лінгвістичний) та психологічний компоненти [5].

Роль цінностей у міжкультурній компетентності надзвичайно велика, оскільки відповідно до них відбувається добір інформації у процесі спілкування, встановлюються взаємини, формуються емоції та почуття, навички взаємодії. Однак у процесі міжкультурних контактів стає очевидною різниця між тим, як сприймаються одні й ті ж культурні явища і цінності представниками різних культур, що є об'єктивною основою існування різних типів рівнів компетентності.

Ціннісні орієнтації кожної культури у своїй сукупності представляють систему, в якій кожна з них має різний ступінь значущості. Тому можна говорити про ієрархічну структуру ціннісних орієнтацій у кожній культурі, де кожна ціннісна орієнтація ранжується своєю значимістю по відношенню до інших. Являючи собою багатомірне і багатопланове явище, система ціннісних орієнтацій включає різні за походженням типи, основними з яких є вітальні,

соціальні та культурні ціннісні орієнтації. Поєднання ціннісних орієнтацій у різних пропорціях та відносинах утворює певний образ світу, властивий тій чи іншій культурі [2].

Численні крос-культурні дослідження показують, що культурі будь-якого народу властиві національні особливості, які серед іншого виявляються у вербальних, невербальних та паравербальних формах спілкування. Вони становлять семіотично значущі події та вчинки, порушення яких сприймається представниками цієї культури як неадекватна комунікативна поведінка. Тому знання та володіння нормами, правилами і традиціями вербального, невербального та паравербального спілкування як власної, так і іншої культури також є складовою міжкультурної компетентності [4].

Процес формування міжкультурної компетентності починається з сприйняття культурно-специфічних особливостей поведінки, що виражаються у діях, судженнях, реакціях, мовному стилі представників інших культур [1]. Говорити про міжкультурну взаємодію можна лише тоді, коли партнери не лише належать до різних культур, а й усвідомлюють факт культурної «чужорідності» один одного.

Опозиція «свій-чужий» пронизує всю міжкультурну взаємодію, вона визначає значення всіх явищ, які так чи інакше в ньому беруть участь. Тому формування міжкультурної компетентності передбачає розуміння як «своєї», так і «чужої» культури. Однак етноцентристська оцінка культурних відмінностей неминуче призводить до неадекватного сприйняття, нерозуміння партнерів і конфліктів. Причини, що перешкоджають адекватному сприйняттю явищ «чужої» культури, визначаються терміном «міжкультурні бар'єри». За своєю природою і характером вони численні та різноманітні, але найпоширенішими є мовні відмінності, етноцентризм, етнокультурні стереотипи, розбіжності в інтерпретації невербальної поведінки, великі дистанції (відмінності) між окремими культурами та іншими.

Процес формування здатності індивіда до ефективного спілкування з представниками інших культур починається з трансляції соціокультурного досвіду від старших поколінь до молодших і від більш культурно компетентних членів суспільства до менш компетентних та відбувається у формі соціалізації та інкультурації. Насправді процес соціалізації проявляється як виховання, тобто цілеспрямованого впливу на індивіда щодо формування в нього необхідних для життя у соціумі якостей. По суті, у процесі соціалізації формуються потреби, цілі, ціннісні орієнтації особистості, зразки поведінки, які визначають характер та результати її взаємовідносин з навколишнім світом [5].

Сформовані у процесі соціалізації якості та якості особистості становлять основу її соціокультурної компетентності. Для формування міжкультурної

компетентності особистості тут особливо значення набувають обсяг, масштаб і діапазон життєвого досвіду, під впливом яких відбувається культурне самовизначення особистості, вибір нею життєвих перспектив, виробляються критерії оцінки як явищ навколишнього світу, так і власних досягнень. Розглядаючи процес соціалізації в аспекті формування міжкультурної компетентності, необхідно брати до уваги, що він нерозривно пов'язаний із процесом інкультурації, тобто поступовим «вростанням» особистості у своє культурне оточення. У процесі інкультурації у кожного індивіда відбувається формування відповідної картини світу та ціннісних уявлень про окремі явища і події культури, що у сукупності утворюють основу його культурної компетентності. Надалі початкова культурна компетентність розвивається під впливом міжкультурних контактів на етнокультурному та міжособистісному рівнях і стає міжкультурною [4].

Діалоговий характер взаємодії культур обумовлює наявність у структурі міжкультурної компетентності в учасників такої якості, як толерантність. Толерантність як принцип взаємодії народів і культур ґрунтується на існуванні етнічних, соціальних та культурних відмінностей у людських спільнотах та повазі до цих відмінностей. У міжкультурній компетентності толерантність означає, що ті чи інші культурні особливості індивіда чи групи визнаються лише одними з багатьох і не можуть підпорядкувати собі всі інші.

Результати дослідження свідчать про перспективність поглибленого вивчення феномену «міжкультурна компетентність», про доцільність розширення його проблемного поля та збагачення методологічного потенціалу у відповідних наукових дисциплінах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браніцька Т.Р. Міжкультурна компетентність як важливий чинник професійної діяльності фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. ВІПУСК 1 (44). С. 18–22.
2. Коврей Д.Й. Вагомість міжкультурної компетентності для майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/download/7482/7463/>.
3. Міжкультурна комунікація в університетському освітньому просторі: монографія [за ред. Н. І. Ушакової]. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 232 с.
4. Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика: колективна монографія / за наук. ред. Н. Сизоненко. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. 256 с.

5. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій: теоретичний контекст: монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2021. 556 с.

УДК 027.021

Зарубайко М.Г.
студентка, 1 курс магістратури,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник - Біловус Л.І.,
професор, доктор історичних наук
Західноукраїнський національний університет

ІНФОРМАЦІЙНА ТА СОЦІАЛЬНА СУТНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНОЇ РЕКЛАМИ

Необхідність розгляду питання про роль бібліотечної реклами як джерела інформації про рекламно-інформаційні, рекламно-бібліографічні технології обумовлена тим, що в умовах ринку від її ефективності та успішності багато в чому залежить стабільність матеріального становища та престиж бібліотеки. Вирішити проблему дієвої реклами своєї організації, пошуку реальних та потенційних споживачів послуг – значить знайти місце на ринку інформації, в соціумі. Оптимізація бібліотечного обслуговування неможлива без рекламної діяльності бібліотек, без відповідного ресурсного (фінансового, кадрового, матеріально-технічного) оснащення [5, 6, 7].

Бібліотечна реклама – це реклама бібліотечних ресурсів та послуг, здійснювана бібліотекою чи бібліотечною корпорацією, комплекс заходів, що впливають на споживача у бажаному для бібліотеки напрямі та формують її позитивний образ (імідж) [2].

Рекламно-інформаційна бібліотечна діяльність – це діяльність бібліотек з просування до споживачів бібліотечних ресурсів, продукції та послуг, трансляції інформаційної культури [2].

Вітчизняні бібліотеки стали активно займатися рекламою своєї діяльності, яка допомагає їм зайняти гідне місце серед інших громадських інституцій. Сучасна бібліотека, незважаючи на фінансові труднощі, має необхідні умови для позитивного рекламного впливу на свідомість користувача та підвищення свого престижу.

В умовах активного впровадження реклами у діяльність бібліотек головне завдання сьогодні – допомогти бібліотекарю освоїти технологію процесу

рекламування послуг та продукції бібліотеки, зробити бібліотечну рекламу професійною та ефективною.

Інформаційні продукти та послуги виступають як необхідний та актуальний на сьогодні товар. Постачальниками інформаційної продукції в даний час є виробники інформації як державного, так і комерційного рівня. Невід'ємним засобом просування та стимулювання збуту інформаційних продуктів та послуг стала реклама. Рекламна діяльність передбачає проведення ретельно спланованої рекламної кампанії, мета якої – створити позитивний імідж інформаційної організації та запропонувати її продукцію та послуги на інформаційному ринку [3].

Процес обслуговування потребує не тільки технічного, а й змістовного оновлення. Рекламний метод виступає засобом модернізації бібліотек не меншою мірою, ніж комп'ютеризація, дозволяючи добитися оновлення не революційним шляхом (через аварію традицій), а розвиваючи найкращі з них. Поряд із загальнокультурними – це регіональні, історико-етнографічні, зокрема художньо-образотворчі, фольклорні, а також специфічні бібліотечні традиції. Узагальнюючи найцінніші їх елементи, доповнені інноваційною творчістю бібліотекарів, рекламний метод демонструє багатий духовний потенціал суспільства.

Головним змістом реклами є інформація про ресурси та послуги бібліотеки. Текст реклами повинен містити відомості про місцезнаходження та режим роботи бібліотеки та її структурних підрозділів, про розташування каталогів, картотек, бібліографічних вказівників.

Бібліотеки є також головним каналом інформаційного забезпечення наукової діяльності. Основними чинниками вдосконалення бібліотечного обслуговування у цьому напрямку стає пріоритетний розвиток індивідуальних форм та методів роботи зі споживачем. Розширення спектра послуг має залишатися на раціонально-обґрунтованому рівні, що залежить від розвитку фонду, його комплектування, забезпечення безперешкодного доступу до нього та вичерпного обсягу інформації та документів за профілем. Поряд із розробкою маркетингової стратегії виникає питання про бібліотечну кооперацію як можливість виходу із ситуації економічного та інформаційного дефіциту.

Бібліотечна реклама відрізняється від використовуваних у комерційній діяльності аналогів, для яких притаманний наполегливий, агресивний характер. Це – «м'яка», коректна реклама, що просуває не тільки інтелектуальний «продукт» (ресурси та послуги), а й ідеї, спрямовані на реалізацію традиційних просвітницьких і, певною мірою, виховних завдань: розвиток смаку (насамперед художнього), вміння ефективно використовувати інформаційні можливості бібліотек та суміжних з ними організацій, підвищення культури спілкування [9].

Формування маркетингових структур та рекламних підрозділів бібліотек має базуватися на адаптованій до українських умов світовій практиці розвитку маркетингової діяльності, з урахуванням всього різноманіття чинників, що впливають на цей складний процес: самобутність, просвітництво, використання нових інформаційних технологій у просуванні традиційних та нетрадиційних послуг бібліотек [8].

Активне використання реклами в бібліотечній практиці висуває нові вимоги до бібліотекарів, а саме до їх підготовки та перекваліфікації. І тут відповідальність лягає на вищу бібліотечну освіту, яка сьогодні стоїть на порозі серйозних змін. Формування нових навчальних курсів розраховане на забезпечення якісної освіти по всіх напрямках (у тому числі й у сфері бібліотечної реклами).

Склад реалізаторів бібліотечної реклами не винен обмежуватися лише професійними бібліотекарями. Згодом у бібліотеках стане затребуваною посада дизайнера, декоратора, телеоператора, до її партнерів увійдуть рекламні агенції, що вже практикується за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті: матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 23 верес. 2016 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Укр. бібл. асоц. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 184 с.
2. [Булах Т. Д. Рекламна комунікація як невід'ємна складова діяльності бібліотек. *Science and Education a New Dimension*. 2017. V \(19\), 1. S. 36–40.](#)
3. Булахова Г. Перспективи використання інструментарію соціальних медіа для просування бібліотечних продуктів і послуг. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 55. С. 80–91.
4. Кислова О. Рекламна діяльність бібліотек для дітей у 1991–2011 рр. [Бібліотека у форматі Д. 2021. № 3. С.14–18.](#)
5. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
6. Про інформацію: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
7. Про рекламу: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. Самохіна Ж. В. Реклама як складова інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотеки. *Бібліотека. Наука. Комунікація*: в 2 ч. Київ, 2015. Ч. 1. С. 115–118.
9. Fernandez S. Promotion Your Library. URL: <https://www.slideshare.net/sandrafdzh/promoting-your-library>

Вислоцька Н. В.
студентка, 1 курс магістратури,
Західноукраїнський національний університет

БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Важливе місце займають питання дослідження наслідків війни для культури і науки для держав, що були окуповані ворогами. Руйнівні наслідки війни не обмежуються лише матеріальною оцінкою, а є значно ширшими за масштабами і значенням для нащадків. Найпомітнішою темою в історіографії загальної проблеми наслідків війни для культури стало дослідження історії втрат та переміщення культурних цінностей, в тому числі й бібліотечних [5].

Під час російсько-української війни на сьогодні знищено понад 250 культурних пам'яток. Найгірше, що число щодня зростає. Під вогонь окупантів потрапили церкви, музеї, пам'ятники, заповідники, будинки культури, театри, бібліотеки та історичні будівлі. Найбільше пошкоджених пам'яток у Харківській, Донецькій, Київській, Чернігівській, Луганській і Сумській областях.

Під час війни надзвичайно важливим стало єднання всіх для боротьби з ворогом. Сьогодні кожен з нас часткою своєї праці повинен наближати день перемоги. Бібліотекарі у свою чергу тримають інформаційний фронт. Як зазначив доктор філософії В. Чернець, «саме у бібліотеках можна вже зараз спостерігати модель, до якої ми прагнемо: в них не сперечаються, а співпрацюють мови, різноаспектні досягнення регіонів України, закріплені у слові, не протиставляються, а поєднуються, бібліотеки гідно представляють нашу країну, і особливо культурні здобутки титульної нації, у світовому інформаційному просторі» [2, 4].

Надія Тітова, директор Дніпропетровської ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, закликала всю бібліотечну спільноту вести активну інформаційну роботу по розвінчання брехні російської влади, розміщувати на сайтах бібліотек та в соціальній мережі достовірну інформацію про злочини російських солдатів, які стверджують, що ми самі обстрілюємо житлові квартали своїх міст і сіл: «...Кожна інформація, кожна фотографія повинна пересвідчити весь світ в їх карколомних злочинах проти людства. Хай у наших ворогів горить земля під ногами! А ми знаходимося на своїй землі і перемога неодмінно буде за нами!»[4].

В Україні не бібліотеки застаріли, а уявлення про них, вважає Іванна Щербина. Нинішні читальні відповідають викликам часу. Підтвердження цьому – обіди, які вони готують. «Сучасна бібліотека повинна працювати на потреби громади. Коли почалася війна, бібліотеки стали об'єднуючим місцем, тому що

приходили переселенці, люди приносили речі, спілкувалися, передавали щось на схід. Я просто не сприймаю таких слів, що бібліотекарі – «зберігачі книг». Ми чуємо критику, у нас одна відповідь: «А ви давно були в бібліотеці?», – каже бібліотекарка» [3].

Як і в більшості волонтерських центрів, у Рівненській обласній бібліотеці для молоді плетуть маскувальні сітки. Спочатку готові вироби передавали бійцям з «ближніх» територій, та згодом їх переправляли і на Миколаївщину, Донбас та до інших регіонів.

У Центральній міській бібліотеці Тернополя намагаються ознайомити переселенців зі своїм україномовним фондом. Особливо це стосується літератури патріотичного та історичного спрямування. Можливо варто нинішній час слід використати і для того, аби піднести моральний і національний дух людей зі східних областей. Виконуюча обов'язків директора комунальної установи «Тернопільська міська централізована бібліотечна система», Оксана Лехіцька, розповідає: «Ми отримали унікальний шанс відкрити їм нашу історію у більшому спектрі. Адже не факт, що у їхніх книгозбірнях було стільки україномовних книг, як у нас. Ми і виставки великі робимо у бібліотеках, і до кожної державної дати підбираємо літературу. Спільними зусиллями наші установи у Тернополі відкривають для переселенців красивий світ української книги. А це багато значить! Маленькі діти зачитуватимуться українським, говоритимуть українською. А де мова – там і держава»[6].

Отже, демократичне суспільство, до якого прагне наша країна, – це суспільство інформаційне, суспільство знань. Тому роль бібліотек, що забезпечують вільний доступ до інформації всіх верств населення буде зростати і посилюватися. Хотілося б вірити, що усвідомлення й розуміння цієї ролі бібліотек та бібліотекарів українським суспільством і всіма його владними структурами – перспектива найближчого часу[1, 4-6].

Під час війни бібліотеки, як і раніше, залишаються відкритим соціальним центром для співпраці та допомоги усім, хто цього потребує. Бібліотекарі рятують історичну та культурну спадщину України – це таке ж важливе завдання, як і зберегти життя українців. Наш обов'язок – зберегти кожен творчий та інтелектуальний шедевр для майбутніх поколінь, тому що ми не зможемо назвати себе українським народом без наших традицій, звичаїв та культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вилегжаніна Т. Місце публічних бібліотек у соціокультурному просторі регіону. *Бібліотечна планета*. 2007. №2. С. 4-6.
2. Чернець В. Привітання бібліотечних працівників з нагоди Всеукраїнського дня бібліотек. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2006. № 3. С. 4.

3. Бібліотеки і війна. Як у київських читальнях готують обіди для поранених. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28765128.html>
4. Лагута Л. Публічні бібліотеки в реаліях війни. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5687>.
5. Онищенко О. С. Бібліотечний фонд України в контексті другої світової війни та її наслідків. URL: <https://old.archives.gov.ua/Archives/Publication/Onischenko.php>
6. Тут лікують книгами: як бібліотеки Тернополя об'єдналися для спільної допомоги під час війни. URL: <https://te.20minut.ua/dopomahayemo/mistse-de-likuyut-knigami-yak-biblioteki-mista-obednalis-dlya-spilnoyi-11538420.html>

УДК 342 (477)

Ганушкевич І. Б.

студентка 1 курсу магістратури

Західноукраїнський національний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Нормативно-правова охорона культурної спадщини включає в себе перелік законів, які в свою чергу, регулюють правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Один із основних явних законів «Про охорону культурної спадщини» акцентує увагу тавирішує такі головні питання як:

1) Відповідальність за порушення пам'ятко-охоронного законодавства. Від цих порушень страждають і пам'ятки і суспільство. Законом встановлені серйозні штрафні санкції за такі дії. В присвячених цьому питанню статтях прописані конкретні суми штрафів, які прив'язали до неоподаткованого мінімуму доходів громадян. В реальних цифрах це означає, що органи охорони пам'яток мають право оштрафувати юридичну особу максимально на 170 тис. грн., та ще примусити своїм коштом виправити те, що призвело до втрат. Тобто, якщо щось незаконно знесли – відбудувати, якщо збудували – знести і так далі.

2) Закон також передбачає відрахування 10% від прибутків туристичних фірм та організацій, які експлуатують пам'ятки на реставрацію та утримання цих пам'яток.

3) Закон покладає керівництво справою охорони культурної спадщини на Кабінет Міністрів України і на центральний орган виконавчої влади у цій сфері. Цей орган свідомо не названо конкретно. Згідно Конституції, Президент має право ліквідувати, реорганізовувати, перейменовувати міністерства, і якщо буде назване міністерство в Законі, то потім і Закон треба буде змінювати. Передбачалося, що Президент чи Кабінет Міністрів України визначать нарешті цей орган. І зараз у нас існує два центральних органи: Міністерство культури та мистецтв, яке займається пам'ятками історії, археології та монументального мистецтва, та Держбуд, який займається пам'ятками містобудування і архітектури[1].

Слід зазначити, що збереження культурної спадщини, її складових об'єктів, котрі із занесенням у Державний реєстр (списки) набувають статусу пам'яток, себто забезпечуються охороною, стала глобальною світовою проблемою, аджекожний здобуток культурної спадщини є унікальним і зникнення будь-якого з них є безповоротною втратою і непоправним збідненням. Кожна країна, на терені якої розташовані здобутки культурної спадщини, повинна зберігати цю частину «культу» і забезпечити її передачу наступним генераціям. Успіх у цій справі можливий завдяки державній системі та за умови співпраці з міжнародними структурами, залученню значних інтелектуальних сил.

Охорона культурної спадщини включає систему правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню, належному пристосуванню об'єктів культурної спадщини, констатовано в статті 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [2, с. 17]. І ще: у преамбулі Закону наголошено, що охорона об'єктів культурної спадщини є одним з пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Об'єкти культурної спадщини, які знаходяться на території України, у межах її територіального моря та прилеглої зони, охороняються державою. Охорона об'єктів культурної спадщини є одним із пріоритетних завдань органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Сьогодні необхідно розгортати активну політику зберігання культурної спадщини та її органічного включення у життя суспільства. Україна розпочала скоординовану діяльність усіх зацікавлених державних та приватних служб для формування і здійснення такої політики. Варто зауважити, що заходи запобіжного й поправного характеру щодо культурної спадщини мають доповнюватись іншими заходами, спрямованими на забезпечення кожного здобутку цієї функції, яка включала б його в сучасне і майбутнє соціальне,

економічне, наукове та культурне життя народу, до того ж функції, сумісної з культурним характером цього здобутку. У діяльності, спрямованій на захист культурної спадщини, слід використовувати наукові та технічні досягнення усіх дисциплін, пов'язаних із захистом, зберіганням та поверненням вагомості цієї спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: зб. офіц. док. К.: Істина, 2002. 336 с.
2. Принь О.В. Державна система охорони культурної спадщини сучасної України: центральні органи влади. *Праці Центру пам'яткознавства*. Вип. 20. К.: 2011. С. 27-31.

УДК94(438)

Срібняк М.І.

аспірантка Інституту всесвітньої історії НАН України

РЕПАТРІАЦІЯ ПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ З ТЕРЕНІВ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСНОВНІ ГРУПИ ДЖЕРЕЛ

Репатріація полонених українців з теренів Німеччини після Першої світової війни була неординарною та значущою сторінкою історичного дискурсу. Дана тема розкриває різноманітні аспекти міжнародного врегулювання проблем політичного, економічного та соціального значення, міждержавних домовленостей і дипломатичних переговорів, а також матеріальне і соціально-психологічне становище полонених українців. Подібні явища представлені на сторінках міжнародно-правових договорів, діловодних документів і листуванні дипломатичних і допомогових організацій, періодичної преси та особових документах полонених.

Актуальність вивчення теми репатріації полонених українців з Німеччини після Першої світової війни визначається необхідністю розкрити дану неординарну сторінку повоєнної історії України та Центрально-Східної Європи. Дане дослідження наводить класифікацію джерельного комплексу відповідно до родово-видового принципу з теми репатріації українців з теренів Німеччини на завершальному етапі та після Першої світової війни.

З даної теми дослідження ми можемо виокремити: 1) документальні джерела (міжнародні й національні нормативно-правові акти, документи міжнародних і національних організацій та місій, їхня діловодна документація); 2) джерела особового походження (спогади, щоденники, листування); 3) українська (таборова) і зарубіжна періодична (офіційна й неофіційна) преса. Окрім

документів з традиційною паперовою основою, також окрему важливість відіграють електронні архівні ресурси – оцифровані документи різноманітних репозиторіїв архівних та бібліотечних установ.

Ґрунтуючись на джерельному комплексі, представленому міжнародними договорами, протоколами конференцій, звітами та листуваннями діячів дипломатичних і допомогових місій, шпальтами таборових газет, можна простежити головні шляхи евакуації полонених українців з таборів Німеччини, методи їхнього транспортування та способи надання гуманітарної допомоги.

Серед низки міжнародних договорів, звітів і протоколів міжнаціональних конференцій, варто виокремити Брестський мирний договір [4], Комп'єнське перемир'я [8] та Версальський мирний договір [9]; також цінний джерельний потенціал має протокол конференції від травня 1920 р. між німецькими, українськими та радянськими дипломатами за участі міжнародного Червоного Хреста [10]. Вищезгадані документи надали надзвичайно важливий геополітичний контекст для вивчення перебігу репатріації полонених українців та фактори, які впливали на ефективність або навпаки затримку звільнення українців з таборів Німеччини, основні шляхи репатріації, які обговорювалися міжнародною дипломатичною спільнотою, та основних представників, від яких залежали подібні рішення.

Вивчення офіційної документації Союзу Визволення України, Військово-санітарної місії, міжнародного та українського Червоного Хреста [7], дозволяє визначити їхню структуру, завдання та функціональні обов'язки та охарактеризувати їхню дипломатичну діяльність. Інформаційний потенціал звітів, протоколів, справоздань, офіційної та особистої кореспонденції керівників та членів місій забезпечує цілісний огляд процесу звільнення українців з німецьких таборів, а також розкриває досягнення та перепони ведення діяльності організацій.

Звітна документація організацій має вагоме джерельне значення для визначення статистичних даних кількості полонених у німецьких таборах, організаційних досягнень та перепон у веденні діяльності, а також розкриття ключових напрямків гуманітарної та культурно-просвітницької роботи членів даних осередків.

Повсякдення полонених українців в одно- і багатонаціональних таборах Німеччини яскраво описане на сторінках численних звітів та листів дипломатів і членів місій. Також джерела особового походження дозволяють простежити як таборове повсякдення, так і перипетії на шляху організації звільнення українців з полону. Спогади і щоденникові записи культурно-просвітніх діячів, як Зенон Кузеля [5], які провадили діяльність у німецьких таборах Раштатт, Вецляр і Зальцведель, мають цінні свідчення про культурно-просвітницькі ініціативи серед полонених українців. Також спогади видатних полонених на зразок Віктора

Зелінського [2] та Олекси Кобця [3] всебічно розкривають прагнення полонених до звільнення, їхнє таборове повсякдення і проведення перших повномасштабних етапів репатріації.

Шпальти таборових газет ставали для полонених українців найбільш ефективним способом контактувати із зовнішнім світом, дізнаватися поточні новини як про геополітичні зміни, так і про плани та перебіг репатріації. У часи розгортання військових дій полонені отримували інформацію від таких таборових часописів, як «Розсвіт», «Просвітній листок», «Громадська думка», «Вільне слово» [1, 357], натомість з 1919 р. ключовим репрезентатом публіцистичної діяльності полонених стала загальнотаборова газета «Шлях», що видавалася у таборі Зальцведель [6, 120].

Отже, основні джерела з головних шляхів репатріації полонених українців після Першої світової війни, представлені як міжнародними мирними договорами, так і діловодними, епістолярними документами українських дипломатів, діячів місій. Джерела з історії репатріації полонених українців у 1918–1921 рр. з теренів Німеччини містять вагомий інформаційний потенціал для вивчення процесу звільнення полонених, впливу міжнародних нормативно-правових актів на його перебіг; аналізу діяльності дипломатичних і допомогових організацій, гуманітарне забезпечення і культурно-просвітню діяльність українських полонених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залізнюк О., Білименко Л., Швець І. Українські таборові газети Німеччини та Австро-Угорщини 1915-1918 років: історія формування, зміст, тематична насиченість (За матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського*. 2016. Вип. 44. С. 356–368.
2. Зелінський В. Синьожупанники. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2019. 126 с.
3. Кобець О. Записки полоненого: пригоди і вражіння учасника першої світової війни. Мюнхен: «Дніпрова хвиля», 1959. Видання четверте. 414 с.
4. Міровий договір між Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з одної сторони і Українською Народньою Республікою з другої сторони. Бересте-Литовськ, 9 лютого 1918 р. URL: <https://uk.wikisource.org/w/index.php?curid=36917>
5. Мірчук І. Зенон Кузеля в Берліні. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Збірник на пошану Зенона Кузеля. Праці філологічної та історично-філософської секцій*. Париж – Нью-Йорк – Мюнхен – Торонто – Сідней, 1962. Т. CLXIX. С. 52–62.
6. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). Київ, 1999. 296 с.

7. ЦДАВО України. Фонд 3192 (Українська військово-санітарна місія в справах українських полонених в Німеччині, м. Берлін). Оп. 2. Спр. 5.
8. Armistice with Germany. Paris Peace Conference: Senate Document 147. 1919. URL: <https://tinyurl.com/y4xd5e8t>
9. Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles). Paris Peace Conference, XIII: Senate Document 51, 66th Congress, 1st Session, 1919. 198 pp. URL: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000002-0043.pdf>
10. WBHCAW Zespół Akt «Sprzymierzona Armia Ukraińska». Sygnatura I.380.1. Ark. 156–161.

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ФРОНТ: ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ, УСПІХИ

УДК 111.1

Бевз Т.А.

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України*

ІДЕЯ «ЄДНОСТІ» В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, яка уже триває упродовж трьох місяців – це війна проти нашого народу, це війна, щоб зруйнувати все, що робить українців українцями, проти загального об'єднання на основі спільних цінностей, проти всієї об'єднаної Європи. Важливим інструментом припинення війни є дипломатія. З першого дня війни Європейський Союз почав будувати дипломатичний фронт проти російської агресії. Завдяки дипломатії увесь світ знає про Україну, про єдність країни у боротьбі проти ворога. Світ об'єднався навколо нас. Україна бореться на військовому, економічному, інформаційному та дипломатичному фронтах.

За три місяці повномасштабної війни Президент України В. Зеленський виступив у 26 парламентах світу, на засіданні Ради Безпеки ООН, Міжнародній донорській конференції високого у рівня в Варшаві, на врученні нагороди The Atlantik Council «За видатне лідерство», лауреатом якої став український народ, перед студентами провідних французьких університетів, одному із найвпливовіших аналітичних центрів Європи Chatham House, на Всесвітньому економічному форумі в Давосі; звернувся до учасників саміту «Групи семи», до Європейської Ради, до учасників благодійного вечора BraveUkraine народу Великої Британії та народу України, до міністерського круглого столу Світового банку, до італійців, до данського народу у річницю звільнення Данії від нацистів, народу Швейцарії, українців і народів світу, до американських студентів під час онлайн-спілкування з університетською спільнотою США; до кінематографічної спільноти на відкритті 75-го Каннського міжнародного фестивалю, лобіюючи ідеї єдності країн перед зовнішнім ворогом, ідеї загальноєвропейської єдності, ідеї світової єдності, власне глобальної єдності. Завдяки цим виступам, можна констатувати, що «за цей час ми об'єднали Європу, ми об'єднали країни Європейського Союзу вже на новому рівні. Вищому, ніж формальний. Вищому,

ніж міждержавний. На рівні звичайних людей. Мільйонів і мільйонів європейців» [1].

Представляючи свою країну Президент України наголошував, що «ми – одна з найбільших країн Європи. І одна з найбільш строкатих. Але об'єднаних – демократією й повагою до кожної людини, до кожної спільноти» [1]; а ще – «Україна об'єдналася заради миру. І ще заради миру об'єднує світ», апелював до єдності з країнами світу через історію, знаходячи спільне в історії різних країн з Україною, шукаючи точки дотику з кожною країною, аспекти спільності, того, що об'єднує, згуртовує.

На підставі аналізу промов, звернень та виступів Президента України можемо виокремити блок проблем, які він піднімав у всіх виступав: по-перше, це надання необхідної зброї Україні, по-друге, санкції проти агресора, як єдиний засіб, який може спонукати Росію шукати мир; по-третє, план відновлення України після війни й потреба стратегічного міжнародного плану підтримки для України, відбудова країни в майбутньому і пропозиція шефства над регіоном, містом чи галуззю, які потребують відновлення в Україні; по-четверте, ідея миру: мир потрібен Україні, мир потрібен Європі, мир потрібен світу; по-п'яте, вдячність за підтримку наших людей, українських переселенців; по-шосте, потреба підтримки європейських країн для швидкого руху України у Європейський Союз через статус кандидата, який має бути наданий в умовах війни; по-сьоме, ідея United24, яка б змогла оновити глобальну систему безпеки, створити можливості, щоб превентивно або принаймні за 24 години зупинити будь-яку агресію.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба зазначав, що «зусиллями Президента України та дипломатичної команди Європа фактично перетворилася на наш логістичний тил» [2]. Адже дипломатичний фронт пролягає всіма столицями світу і українські дипломати розв'язували три ключові завдання: системне посилення оборони країни; знищення російської економіки; депутатизація світу [3].

Уже на початку квітня міжнародна антиросійська коаліція нараховувала 86 держав і 15 міжнародних організацій. Понад те, 19 країн постачали Україні зброю і бойову техніку, 10 країн надавали макрофінансову допомогу і 22 – гуманітарну. Із 16 країн світу прибували добровольці, які пліч-о-пліч з українським народом боролися з агресором [2]. Дипломати лобіювали якнайшвидше надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, а також працювали над тим, аби дедалі більше країн і компаній відмовлялися від співпраці з агресором.

Однак дипломатичний фронт теж має прорахунки і це пов'язано з пропагандистським впливом Росії, непевністю певних світових політиків. Тому й з'являються публікації на кшталт редакційної статті видання New York Times,

автори якого допустили, що Україна буде змушена поступитись територіями Росії, щоб завершити війну. Подібні висловлювання були й у Президента Франції та інших.

Тому, у світових політиків повинна бути єдність у тому, що постачання Україні важкої зброї – реактивних систем залпового вогню, танків, протикорабельної та іншої зброї – це найкраща інвестиція у збереження стабільності у світі та недопущення багатьох жорстких криз, які Росія ще планує чи вже спровокувала[1], а також санкції, це те, що може зупинити агресора. Виступаючи в Давосі, Президент України В. Зеленський наголосив: і Україні, і країнам Заходу сьогодні необхідна єдність і впевненість у собі.

Підсумовуючи зазначимо, що дипломатичні зусилля в умовах війни мають важливе значення. За три місяці Україна створила прецедент небаченого єднання демократичного світу навколо емоції справжнього захоплення українською сміливістю й навколо розуміння, що за свободу потрібно боротися і зміцнювати загальноєвропейську єдність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Промови та звернення Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches>
2. Дипломатичний фронт України. 06.04.2022. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/politics/diplomaticnij-front-ukraini/>
3. Макуха М. Масштабна кампанія з депутатизації світу. Кулеба про дипломатичний фронт України. URL: <https://thepage.ua/ua/news/kuleba-pro-diplomaticnij-front-ukrayini-2-bereznya>

УДК 32.327.82

Кармазіна М. С.

доктор політичних наук, професор,

головний науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Ф. Кураса НАН України

90 ДНІВ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В УКРАЇНУ: ДИПЛОМАТИЧНІ ЗДОБУТКИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

24 травня минуло 90 днів російсько-української війни. Ці 90 днів були просякнуті зусиллями Президента України Володимира Зеленського і – ширше – української дипломатії, які спрямовувалися на розв'язання низки *найактуальніших* для Української держави (а, отже, і для наукового аналізу) проблем, породжених війною.

Завдання мого **дослідження** полягали в тому, щоб з'ясувати:

по-перше, які інструменти дипломатичного впливу використовувалися Президентом найперше;

по-друге, які проблеми України він піднімав перед лідерами світу;

по-третє, якими виявилися результати дипломатичних зусиль Володимира Зеленського.

Джерельну базу дослідження склали понад 160 виступів, промов, звернень, виголошених українським лідером за період 24 лютого - 24 травня та емпіричний матеріал (розміщених на сайті “ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ЗЕЛЕНСЬКИЙ. Офіційне інтернет-представництво”).

Результати дослідження. Встановлено:

По-перше. А) Найпершим і широко використовуваним Президентом інструментом дипломатичного впливу були численні щоденні телефонні перемовини з лідерами західних держав та міжнародних організацій.

Б) У березні Президент розпочав активно спілкуватися у режимі онлайн з представниками політичної еліти цивілізованого світу. Так, перший виступ В. Зеленського перед зарубіжною аудиторією відбувся 8 березня, коли він виступив у парламенті Великої Британії. Другий виступ, що прозвучав у Сеймі Республіки Польща, відбувся за кілька днів – 11 березня. Тож саме ці дві країни (Велика Британія і Польща) стали «першою надією» українців у боротьбі з російськими окупантами, саме їм першим український очільник розповів про злочини Росії. А далі географія виступів Президента стрімко розширювалася: впродовж березня-квітня очільник нашої держави виголосив промови перед парламентарями та урядовцями країн Європи, Азії, Америки: у середині-кінці березня він звертався до «італійців та всіх європейців», «народу Швейцарії», «народів світу», учасників саміту «Групи семи», виступив у парламенті Канади, перед Конгресом США, у Бундестазі ФРН, у Кнесеті Ізраїлю, у Палаті депутатів Італії, у парламенті Японії, на спільному зібранні Сенату, Національних зборів Французької республіки та Ради міста Парижа, на саміті НАТО, у Риксдагу Швеції, на засіданні Європейської Ради, у Фолькетингу Данії, у Стортингу Норвегії, у парламентах Австралії, Нідерландів, Бельгії; у квітні – у парламенті Румунії, у Генеральних кортесах Іспанії, у парламентах Ірландії та Греції, у Палаті представників Кіпру, у парламенті Фінляндії, у Національній асамблеї Республіки Корея та парламенті Естонії, на засіданні Ради Безпеки ООН. У травні Президент промовляв у Народних зборах Албанії, до данського народу, на міжнародній донорській конференції високого рівня на підтримку України у Варшаві, народу Великої Британії, у Chathamhouse, в Альтингу Ісландії, на відеоконференції «Групи семи», у Національній раді Словаччини, перед студентами французьких університетів, університетською спільнотою США, на врученні нагороди

TheAtlanticCouncil «За видатне лідерство» (лауреатом якої став український народ), на відкритті 75-го Каннського міжнародного кінофестивалю. Таким чином, Президент розширював не лише географію своїх виступів, але й цільові аудиторії – від політичних еліт до студентів, представників світового кінематографа тощо.

В) Важливої ваги у дипломатичній сфері набули приїзди до України (зокрема, на запрошення Президента) керівників зарубіжних урядів, міжнародних організацій. 15 березня першим Україну відвідав міністр закордонних справ Литви Г. Ландсбергіс, за ним – глави урядів Польщі, Чехії, Словаччини, а далі підтримку Україні своїм приїздом та практичними діями засвідчили: очільниця Європарламенту Р. Мецола, президент ПАРЄ Т. Кокс, президентка Єврокомісії У. фон дер Ляєн та віце президент Ж. Боррель, прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон, держсекретар США Е. Блінкен та інші).

Г) Окремим інструментом дипломатії стали переговори України і Росії (відбулося три раунди, «стамбульська» зустріч), які, як зазначив 17 травня радник глави Офісу Президента М. Подоляк, нині припинені.

Д) Спілкування онлайн з елітою Заходу, публікації в зарубіжних засобах масової інформації (представників української влади, послів тощо).

По-друге. У ході аналізу президентських промов мною було виокремлено, як основні, 10 проблем, до яких В. Зеленський вимагав уваги цивілізованого світу: воєнні злочини Росії, злочини проти миру, людяності, злочин геноциду українців; необхідність військової допомоги від Заходу; важливість гуманітарної підтримки українців, які борються; прийняття українських біженців; створення міжнародних юридичних механізмів притягнення Росії до відповідальності після війни; покарання Путіна та всіх російських злочинців; стягнення з Росії контрибуції, репарацій; допомога у відбудові України після війни; сприяння у поверненні депортованих у Росію чи викрадених українців і, зокрема, повернення незаконно усиновлених дітей з України; вступ України до ЄС та НАТО та виключення Росії з міжнародних організацій та об'єднань.

По-третьє. Основними результатами дипломатичних зусиль Президента України стали: фінансова та збройна підтримка України західними партнерами; програма ленд-лізу, надана США; створення антипутінської коаліції; гуманітарна підтримка українців на окупованих територіях та тих, які стали внутрішньо переміщеними особами чи біженцями; ізоляція Росії (економічна та політична); прискорення саморуйнування Російської Федерації та занепаду тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. “ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ЗЕЛЕНСЬКИЙ. Офіційне інтернет-представництво”. URL: www.president.gov.ua

ЛИТОВСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ В ХХІ СТ. У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Формування та реалізація тих чи інших форм культурної дипломатії ще донедавна практично не знаходили свого місця на порядку денному розвитку української держави. Після здобуття Україною незалежності основним завданням стало формування своєї ідентичності й забезпечення впізнаваності на міжнародній арені, яке головним чином полягало у відокремленні від Росії і в розірванні з минулим СРСР. Іншими словами, було вкрай важливо забезпечити іноземну аудиторію певною базовою інформацією про Україну, яка могла б активувати й викликати у свідомості людей певні асоціації, думки, погляди, а відтак скерувати увагу на Україну і її суспільство.

Незважаючи на об'єктивну необхідність інституціоналізації публічної дипломатії України, важливість реалізації елементів публічної дипломатії на офіційному рівні була визнана лише у 2006 р. Тоді у затвердженому Указом Президента України № 142/2006 Положенні про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України були визначені такі основні засади і завдання: сприяння розвитку міжнародного співробітництва України з державою перебування в галузі культури, освіти, науки й техніки, туризму, фізичної культури та спорту; поширення в державі перебування інформації про Україну; ознайомлення громадян держави перебування з історією та культурою України, сприяння вивченню української мови на території цієї держави; підтримання зв'язків з українцями закордоном; поширення інформації про туристичні можливості і привабливість України, сприяння співробітництву з державою перебування в туристичній галузі [1]. Станом на початок 2020 р., згідно із затвердженням у 2006 р. та зміненням у 2008 та 2012 рр. переліком закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри, діє 31 культурно-інформаційний центр, 27 з яких – при дипломатичних представництвах України і 4 – при Генеральних консульствах України [2].

Проте, як зазначають експерти Національного інституту стратегічних досліджень, діяльність таких культурних центрів не можна вважати достатньо ефективною через певні негативні тенденції їх роботи. Зокрема, йдеться про

нечисленність штату й відсутність фахівців із культурного менеджменту, що значно ускладнює презентацію національної культури та її промоцію на міжнародній арені; брак заходів та проектів, що передбачають поширення інформації про Україну та перспектив культурного співробітництва; поширення інформації переважно про минуле Українського народу та його традиційну культуру, що залишає поза увагою розвиток актуальної сучасної культури й громадянського суспільства. Більше того, за даними аналізу експертів, у більшості випадків за дипломатичними угодами криються суто формальні заходи, пов'язані з обмінами делегаціями, що створює лише видимість роботи і ставить під сумнів її змістовну частину й доцільність загалом [3].

Двосторонні відносини України з Балтійськими державами завжди позначались дружнім, конструктивним і взаємовигідним характером співпраці. Ці країни зближують подібні погляди щодо актуальних питань європейської та світової безпеки, спільні прагнення в політичній, економічній, культурній та інших сферах. Країни Балтії, будучи членами НАТО та ЄС, є прихильниками України на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції. Тісні взаємини між ними й Україною визначаються не лише історичними чинниками – входженням українських земель до колись могутнього Великого князівства Литовського та спільною належністю до СРСР.

Отже, посилення інтересу історичної науки до дослідження українсько-литовських відносин у новітній геополітичній системі стало закономірною вимогою часу. Зокрема й через те, що зовнішньополітичний курс «багатовекторності», характерний для перших десятиліть незалежності, на нинішньому етапі все більшою мірою не відповідає своїм основним функціям і демонструє усе меншу спроможність ефективно відповідати на актуальні виклики, зокрема у ході вирішення та усунення насущних проблем міждержавних, міжнародних та міжнаціональних відносин. Наочним прикладом тому є наростання агресивності у зовнішній політиці Російської Федерації щодо пострадянських країн, які обрали проєвропейський шлях розвитку [4, 73].

Останнім часом, розвиток культурно-гуманітарної співпраці між Україною та Литовською республікою спрямовується на інтенсифікацію культурного обміну, активізацію роботи щодо збереження існуючих пам'яток культури і пам'ятних місць у Литві пов'язаних із Україною. Цікавою у цьому плані виявилася зустріч у Кам'янці-Подільському почесних консулів Литовської Республіки в Україні, голів литовських товариств в Україні, представників культури та бізнесу України та дипломатів Посольства Литви в Україні у жовтні 2008 р. Окрім питань, що стосувалися литовців, які проживають в Україні, у міській Ратуші під час круглого столу на тему «Збереження історичної спадщини в Україні та Литві» виступили українські та литовські історики, представники установ з охорони

історичних пам'яток, які обговорювали роль князів Коріатовичів в історії регіону і всієї України, підняли питання збереження історико-культурної спадщини Великого Князівства Литовського. Представник Державної комісії культурної спадщини Литви Й. Глямжа розповів про основні напрями державної політики у сфері збереження культурної спадщини у Литві. З метою популяризації історичної спадщини, під час зустрічі, було вирішено, організувати конференцію істориків, до якої запросити вчених з Литви, України, Польщі, Білорусі, Росії, Угорщини, Румунії, Словаччини та інших країн. Теж визнавались за доцільне проведення у подальшому двосторонніх семінарів, конференцій з різноманітних історичних питань, розвиток співробітництва між музеями [5].

У рамках заходів, присвячених відзначенню 75 роковин Голодомору з 15 по 19 липня 2009 р. на території Литви тривала міжнародна акція «Незгасима свічка». 15 липня у приміщенні Сейму Литви відбулася урочиста офіційна церемонія передачі смолоскипу акції, в якій взяли участь члени литовського парламенту, представники Канцелярії Президента Литви та МЗС Литви, литовська громадськість, представники української громади. Посольство України спільно з Литовським Центром дослідження геноциду та опору провело меморіальний захід «Запали свічку». Відбувся прем'єрний показ документального фільму «Голод», знятого групою литовських тележурналістів в Україні. З травня по серпень у Музеї жертв геноциду м. Вільнюса експонувалася фотовиставка про Голодомор в Україні 1932–1933 рр. «Невідомий геноцид» [6, 163].

Отже, відносини у гуманітарній сфері між Україною та Литовською Республікою насичені неабияким динамізмом. Культурний обмін надзвичайно динамічний, різноманітний по своїх формах і проявах, як на таку порівняно невелику державу як Литва. Присутність України у культурно-інформаційному просторі Литовської Республіки, так як і останньої в Україні був досить помітним, чому поясненням є як давні історичні традиції, так і нинішня взаємна зацікавленість наших країн і народів у «відкритті» одне одному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про культурно-інформаційний центр у складі закордонної дипломатичної установи України : указ Президента від 20.02.2006 № 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142/2006#Text>
2. Про затвердження переліку закордонних дипломатичних установ України, у складі яких утворюються культурно-інформаційні центри : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.04.2006 № 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2006-%D1%80#Text>
3. Розумна О. Оптимізація посилення культурної присутності України в Європі / Національний Інститут Стратегічних Досліджень, аналітична записка. 2014.

URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/optimizaciya-posilennya-kulturnoi-prisutnosti-ukraini-v-evropi>

4. Дацків І. Б. Розвиток культурної дипломатії між Україною та Литовською республікою (кінець XX – початок XXI ст.). *Україна–Європа–Світ // Ukraine–Europe–World* : міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. Вип. 24. С. 72–79.

5. Дні Литви у Кам'янці-Подільському/ Посольство Литовської Республіки в Україні. URL : <http://ua.mfa.lt/popup2.php?ru=bS9tX2F>.

6. Турянця І. А. Українсько-литовські взаємини у політичній та гуманітарній сферах (1991–2011 рр.): Дис... на здобуття наукового ступеня к. істор. наук. Спец. 07.00.01. – історія України. ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2012. 245 с.

УДК 327

Недільський Р.Б.

*Генеральний консул України в Стамбулі,
Надзвичайний і Повноважний Посланник 2 класу*

Недільська Л.Я.

*кандидат політичних наук, перший секретар
Другого територіального департаменту
Міністерства закордонних справ України*

ГОЛОВНІ ЗАВДАННЯ ТА УСПІХИ ДИПЛОМАТИЧНОГО ФРОНТУ УКРАЇНИ ЗА ТРИ МІСЯЦІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ (КІНЕЦЬ ЛЮТОГО– ПОЧАТОК ЧЕРВНЯ 2022)

Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року перед українською дипломатією постав ряд комплексних і невідкладних завдань, зокрема: негайне інформування лідерів світових держав про те, що Україна чинить та буде чинити рішучий опір російській окупації й про успіхи Збройних сил України на полі бою, як незаперечний доказ готовності українського народу захищатися від окупантів; запровадження дієвих, комплексних санкцій проти держави-агресора аж до визнання росії державою-спонсором тероризму; забезпечення постачання до України необхідних для захисту своєї території типів зброї у достатній кількості; гарантування надання у повному обсязі консульської допомоги громадянам України, які виїхали за кордон у зв'язку з початком військових дій на території Батьківщини; організація та логістичне забезпечення доставки в Україну гуманітарної допомоги; захист світового інформаційного простору від російської пропаганди та максимальне

поширення правдивої інформації про події в Україні, у тому числі військові злочини окупантів, що вчинялися на території нашої держави.

Основні завдання зовнішньої політики України в умовах війни визначили *головні виміри «дипломатичного фронту»*, зокрема *політичний* (гарантування збереження прямого двостороннього зовнішньополітичного діалогу керівництва України з лідерами провідних держав світу з метою засудження російської агресії та максимальної ізоляції держави-агресора на міжнародній арені; надання Україні статусу держави-кандидата у члени Європейського Союзу; організація та проведення переговорів «контактних груп» України та держави агресора; визнання дій росії на території України геноцидом українського народу); *економічний* (запровадження санкцій проти росії, що суттєво обмежили б її економічні можливості, у т.ч. в галузі фінансування війни проти України; забезпечення надання Україні фінансової допомоги від міжнародних організацій та урядів іноземних держав з метою збереження платоспроможності українського уряду, в першу чергу у бюджетній сфері та в галузі виконання соціальних зобов'язань; недопущення продажу росією викрадених на тимчасово окупованих територіях України товарів, зокрема українського зерна та металу; організація законних, ефективних і безпечних торгівельних маршрутів для здійснення Україною експорту товарів в умовах війни; створення плану післявоєнної відбудови України тощо); *безпековий* (забезпечення отримання та безперервного постачання зброї до України; недопущення поширення російської дезінформації про події в Україні, протидія російській пропаганді); *гуманітарний* (збереження стабільності роботи консульської служби України в умовах війни; надання максимального сприяння громадянам України, які опинилися за кордоном через бойові дії, шляхом співпраці з урядами іноземних держав та міжнародними організаціями, у т.ч. відповідними спецслужбами ООН).

Головними *успіхами української дипломатії в політичному вимірі* стало повне і беззаперечне засудження російської агресії проти України абсолютною більшістю держав світу. Зокрема, агресивну загарбницьку війну засудила 141 держава світу, які підтримали відповідну Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН від 2 березня 2022 року. Резолюція також містила безпрецедентно жорсткі формулювання, зокрема було наголошено, що світова спільнота вимагає від росії не лише припинити агресію проти України, а й здійснити деокупацію Криму та Донбасу [1].

За даними Офісу Президента України, протягом лютого – травня 2022 року Президент Володимир Зеленський виступив перед депутатами парламентів 28 країн світу, зокрема Глава української дипломатії звернувся до народних обранців Австралії, Албанії, Бельгії, Греції, Данії, Естонії, Ізраїлю, Італії, Іспанії, Ірландії, Індонезії, Кіпру, Пд.Кореї, Португалії, ФРН, Швеції, Швейцарії, Японії тощо [2].

Символічно, що одними з перших країн у парламенті яких виступив Президент України, стали стратегічні союзники та багаторічні партнери України – Сполучені Штати Америки [3] та Канада[4].

Українська дипломатія вела постійне інформування лідерів світових держав про ситуацію в Україні, у тому числі про військові злочини російських окупантів, що вчинялися на тимчасово окупованих територіях, зокрема Київської області, а також про постійні злочини проти людяності й українського народу, що підпадають від визначення «геноцид» (масові вбивства та примусові депортації з тимчасово окупованих територій України цивільного населення, у тому числі дітей; знищення об'єктів цивільної інфраструктури;**системні дії окупантів, спрямовані на створення умов, що розраховані на поступове знищення українського народу через підлив економічного потенціалу та безпеки,** які виявляються в знищенні об'єктів господарської інфраструктури (пошкодження зерносховищ, перешкоджання посівній кампанії, блокада морських торговельних шляхів, руйнування електро- та газотранспортної інфраструктури) тощо. За результатами проведеної українською дипломатією роботи, 12 квітня 2022 року Президент Сполучених Штатів Америки Джоозеф Байден назвав дії російських окупантів «геноцидом українського народу»[5], а вже станом на 28 травня 2022 року ще 5 держав світу, крім власне України, а саме Естонія, Латвія, Литва, Канада, Польща та Чехія, визнали російську агресію проти України геноцидом. Визнання дій росії в Україні геноцидом є важливим у контексті майбутнього притягнення російських військових злочинців до відповідальності за вчинені проти українського народу злочини, а також отримання постраждалими належних компенсацій.

Важливим аспектом політичного виміру дипломатичного фронту України стало забезпечення роботи й зустрічей контактних груп – української та держави-агресора (лютий 2022 року, м. Гомель (Білорусь) та березень 2022 року м. Стамбул (Турецька Республіка). Загалом, протягом досліджуваного періоду було проведено шість раундів українсько-російських переговорів, у тому числі в онлайн форматі (28 лютого, 3 березня, 7 березня, 14–16 березня, 21 березня та 29 березня 2022 року). Водночас, після деокупації території Київської області на початку квітня ц.р. та виявлення звірств російських окупантів там (міста Буча, Ірпінь, Гостомель, Ворзель та інші), переговори контактних груп призупинено. Як зазначив у цьому контексті Президент Володимир Зеленський:«...ніхто не хоче говорити з росією по одній причині. Вони нас вбивали, нас окупували, тому віри нема. Але, я вважаю, що б як не було складно, треба використовувати всі можливості» [6].

Щодо відновлення переговорів між українською і російською делегацією очільник держави зазначив, що:«росія до них не готова. Про це свідчить те, що вона продовжує випускати по українцях крилаті ракети, наступати та

обстрілювати. У таких умовах перемовини неможливі, бо це – як розмова з терористами» [6].

Економічний вимір дипломатичного фронту залишається одним із пріоритетних для українських дипломатів. Зокрема, українська сторона досягнула значних успіхів у питанні запровадження санкцій проти держави-агресора. Протягом лютого – травня 2022 року провідними державами світу (США, Великобританія, Австралія, Канада, Японія та ін., а також Європейський Союз) запровадили проти росії 6 пакетів санкцій, перший з яких було введено в дію 23 лютого 2022 року, тобто ще до початку повномасштабного вторгнення, за незаконне рішення путіна визнати тимчасово окуповані території українських Донецької та Луганської областей окремими незаконними територіальними формуваннями. Найбільш відчутними для агресора обмежувачами аспектами першого пакету санкцій стали, на нашу думку, призупинення сертифікації магістрального газопроводу «Північний потік-2», введення санкцій проти російського суверенного боргу, а також персональні санкції ЄС проти 351-го депутата російської державної думи [7].

Протягом березня – квітня, світовими державами та ЄС було прийнято ще 5 пакетів санкцій проти росії, кожен з яких містив ще більш серйозні обмеження, ніж попередній. 25 лютого 2022 року було схвалено другий пакет санкцій, що додатково містив рішення про зупинення Литвою, Латвією та Чехією оформлення Шенгенських віз росіянам, закриття неба над ЄС для перельотів російської авіації, а також передбачав введення Європейським Союзом, Великою Британією, Канадою, Японією, Австралією та Новою Зеландією персональних санкцій проти путіна.

Важливими успіхами української дипломатії стало включення до третього пакету санкцій проти росії (26 лютого 2022 року) положення про відключення окремих російських банків від SWIFT, четвертий пакет санкцій (14 березня 2022 року), включав, крім іншого, поглиблені індивідуальні санкції проти фізичних та юридичних осіб росії, а п'ятий пакет санкцій (5 квітня 2022) було посилено заборонами на імпорт російського вугілля. За наполяганням української сторони, до шостого пакету санкцій (представлений Президенткою Єврокомісії Урсулою фон Дер Ляен 4 травня 2022 року) було включено заборону на імпорт російської сирої нафти та нафтопродуктів [8].

З метою контролю за ефективністю запроваджених санкцій, з ініціативи української сторони, в травні 2022 року було створено Міжнародну робочу групу щодо санкцій проти росії (відома як «група Єрмака-Макфола»), головними завданнями якої є здійснення спостереження щодо ефективної імплементації санкцій проти держави агресора та надання рекомендацій в частині шляхів їх посилення, а також розробка спеціального механізму, який дозволить

максимально ефективно здійснити відшкодування збитків, завданих агресором. Спеціальний механізм включатиме питання створення компенсаційного фонду з якого, власне, і буде відбуватися відшкодування[9].

Найважливішим успіхом *безпекового виміру* дипломатичного фронту на сьогодні є безперервне забезпечення надходження до України необхідних типів зброї для захисту проти російської агресії. На сьогодні, унікальним моментом в історії є відновлення американської програми ленд-лізу, про що 9 травня 2022 року Президент США Дж.Байден підписав відповідний Закон. Документ, відомий як Закон про ленд-ліз про оборону демократії України від 2022 року, прискорить передачу в Україну важливого військового обладнання. Він дозволяє де-факто дарувати обладнання з положеннями, які передбачають, що країни-одержувачі виплатять їх вартість США пізніше [10].

Окремо слід відзначити створення у квітні Міжнародної консультативної групи з питань оборони України (відомої як «група Рамштайн», за назвою американської військової авіабази у ФРН, де 26 квітня 2022 року відбулося перше засідання Групи) за участі представників 40 держав, а також Міністра оборони України Олексія Резнікова[11].

Протягом квітня – травня 2022 року відбулося два засідання Групи, в ході яких обговорювали потреби України у зброї та шляхи максимального спрощення і прискорення її логістики українських збройних сил.

Станом на початок червня 2022 року Україна потребує термінового збільшення обсягів надання західними партнерами військової допомоги, що залишається одним із основних завдань дипломатичного фронту України, тому важливість запровадження описаних вище заходів важко переоцінити.

Важливим аспектом безпекового виміру української дипломатії є постійне інформування світової спільноти про злочини окупантів на тимчасово окупованих атомних електростанціях України, зокрема Запорізькій атомній електростанції (ЗАЕС). Україна постійно закликає керівництво МАГАТЕ та безпосередньо його очільника, Генерального директора Рафаеля Гроссіподвоїти зусилля з метою віднайдення шляхів якомога швидшого звільнення ЗАЕС від російських загарбників, повернення її під повний контроль України, відновлення безпеки станції, а також вироблення дієвих модальностей направлення на ЗАЕС місії міжнародних експертів під егідою МАГАТЕ/ООН [12].

Прийняття у березні 2022 року резолюції Ради керуючих МАГАТЕ від 03.03.2022 «Наслідки ситуації в Україні для ядерної безпеки, фізичної ядерної безпеки та гарантій» стало, на нашу думку, серйозним успіхом української дипломатії в галузі забезпечення ядерної безпеки, оскільки містить заклик до росії негайно припинити всі дії, здійснені на Чорнобильській атомній електростанції або спрямовані проти будь-яких інших ядерних установок в Україні, щоб українські

компетентні органи могли зберегти та негайно повернути контроль над усіма ядерними установками в межах міжнародно визнаних кодонів України[13].

Гуманітарний вимір української дипломатії був та залишається головним для України. Зокрема, протягом досліджуваного періоду, за посередництва МЗС, а також дипломатичних та консульських установ за кордоном, до України було доставлено десятки тисяч тон гуманітарної допомоги. Як приклад можна навести дані Митної служби України – лише за один день, 25 березня 2022 року, до нашої Батьківщини було доставлено 138 тисяч тон гуманітарної допомоги [14].

За ініціативи Першої Леді України Олени Зеленської, посольствами та консульствами України, було надано сприяння сотням сімей з дітками, що потребували негайного лікування від складних хвороб та поранень у переміщені їх для надання медичної допомоги до безпечних країн, зокрема Італії, Іспанії та Польщі тощо[15].

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що українська дипломатія блискуче виконала комплекс завдань, що постали перед нею через військову агресію росії проти нашої Батьківщини.

Завдяки зусиллям Глави української дипломатії Президента Володимира Зеленського та всіх українських дипломатів, вдалося досягнути повної підтримки України абсолютною більшістю держав світу, що дозволяє нам впевнено рухатися сьогодні до неминучої перемоги України у жахливій та неспровокованій війні проти нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Генеральної Асамблеї ООН від 2 березня 2022 року Про агресію росії проти України. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/3/unga-resolution-against-ukraine-invasion-full-text>.
2. Офіс Президента України. Промови та виступи. URL: <https://www.president.gov.ua/news/speeches>
3. Звернення Президента України Володимира Зеленського до Конгресу Сполучених Штатів Америки від 16 березня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-pered-kong-73609>
4. Звернення Президента України Володимира Зеленського до Парламенту Канади від 15 березня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-u-parlamen-73581>
5. Bidensaysit's «becomeclearer» thatPutinis committing «genocide» in Ukraine. URL: https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-putin-news-04-12-22/h_f75467f438396ed89045f479cc483c92
6. Council Regulation (EU) 2022/263of 23 February 2022concerningrestrictivemeasures in responsetotherecognition of thenon-

government controlled areas of the Donetsk and Luhansk oblasts of Ukraine and the ordering of Russian armed forces into the se areas. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.LI.2022.042.01.0077.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A042I%3ATOC>

7. Russia's aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions>

8. Презентовано план групи Єрмака-Макфолла щодо посилення санкцій проти Росії. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/prezentovano-plan-grupi-ermaka-makfola-schodo-posilennya-sanktsiy-proti-rosii>

9. Конгрес США остаточно схвалив Ленд-ліз для України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/28/7138590/>

10. На базі Рамштайн розпочалася історична зустріч щодо озброєння України. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/na-bazi-ramshtajn-rozpochalasya-istorychna-zustrich-ponad-40-krayin-shhodo-ozbroyennya-ukrayiny/>

11. Коментар Міністерства закордонних справ України щодо окупації росією Запорізької АЕС. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-shhodo-okupaciyi-rosiyeyu-zaporizkoyi-aes>

12. Резолюція Ради керуючих МАГАТЕ від 03.03.2022. URL: <https://www.iaea.org/2022/03/10/rezolyutsiya-radi-keruyuchih-magate.html>

13. За минулу добу Україна отримала рекордний обсяг гуманітарної допомоги. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-minulu-dobu-ukrayina-otrimala-rekordnii-obsiag-gumanitarnoyi-dopomogi-ponad-10-tisiach-tonn-784>

14. «Рятуючи кожне життя, ми рятуємо країну»: Олена Зеленська розповіла про онкохворих дітей. URL: <https://tsn.ua/lady/news/obschestvo/ryatuyuchi-kozhne-zhittya-mi-ryatuyemo-vsya-krayinu-olena-zelenska-rozpovila-pro-onkohvorih-ditey-2025487.html>

15. Зеленський про переговори з Путіним. URL: https://lb.ua/society/2022/06/14/520042_zelenskiy_pro_peregovori_z_putinim.html#:~:text=

Олена Сайтс (Долиняк)
*віце-президент Міжнародної культурно-освітньої асоціації (ICEA, м. Чикаго),
Україно-американської асоціації працівників
вищої школи (UAACE) (США)*

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ПРОСВІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ МИРУ ТА СУЧАСНІ ОСВІТНІ МИРООХОРОННІ ПРАКТИКИ

Війна, яка сьогодні уже триває більше трьох місяців в Україні, стала каталізатором багатьох процесів як на макрорівні, так і мікрорівні. Ця війна визначила не лише український вектор боротьби, але й виступає проти загального об'єднання на основі спільних цінностей, проти всієї об'єднаної Європи. Боротьба України – це боротьба за весь цивілізований демократичний і ліберальний світ, за його цінності та сталий розвиток.

У цьому контексті важливою є консолідація та єднання всіх прогресивних сил світу заради спільного майбутнього, особливо – об'єднання освітнього та наукового фронту у фокусі програми виховання миру, науково-практичного вирішення реальних конфліктів у громаді та підвищення її згуртованості. Нинішня війна, загроза глобального тероризму, триваючі конфлікти, багатоаспектне насильство та дуже неспроможні умови, в яких змушені жити біженці по всьому світу, зробили необхідним на міжнародному та транснаціональному рівнях розробку нових навчальних програм, які стосуються виховання миру.

Чи потрібно навчатись миру? Відповідь дає існуюча світова практика проведення «The Peace Education Programs» – програми виховання миру, яка сприяє зміцненню громад та шкіл, навчаючи молодь і дорослих будувати та підтримувати позитивні стосунки, зменшувати насильство, розвивати чесність і виховувати взаємну повагу, мирно вирішувати конфлікти.

Зауважмо, що 10 листопада 1998 року Генеральна Асамблея ООН одноголосно проголосила перше десятиліття двадцять першого століття «Міжнародним десятиліттям культури миру та ненасильства для дітей світу (2001-2010)». ООН зробила цю заяву спеціально для дітей, оскільки вони є найбільш уразливими особами і, швидше за все, жертвами насильства всіх видів. Якими б уразливими вони не були, діти є нашим майбутнім. Навчаючи їх, ми можемо досягти цієї культури миру та ненасильства. Пройшло 10 років після цієї ініціативи і стало зрозуміло, що сьогодні, як ніколи, необхідно нам усім навчатись миру.

Розглянемо досвід Сполучених штатів Америки [1]. Навчання дітей та дорослих відбувається у динаміці конфліктів та розвитку миротворчих навичок у

домівках, школах, громаді та світі. Виховання миру в рамках традиційних цінностей, таких як справедливість, чесність і відповідальність, заохочує емоційне, інтелектуальне, етичне та соціальне зростання дітей. Методологія навчання Фонду освіти миру будується на тому, що викладач є ключем до успіху програми. Згідно з цією методологією є п'ять стратегій.

Перша фокусує увагу на моделі миротворчих навичок. Педагог сповідує ставлення та практикує поведінку, яку очікують від учнів. Мета полягає в тому, щоб дати останнім знати, як у «реальному житті» застосовувати відповідний набір правил і пов'язані з ними навички, такі як рефлексивне слухання, Я-твердження, управління гнівом та вирішення проблем.

Друга звертає увагу на дії «навчити», тобто навчити учнів, що потрібно робити, дати їм можливість попрактикуватися.

Третя стратегія – «коуч». Мета полягає в тому, щоб учні втілили знання на практиці, тобто допомогти їм правильно використовувати методи в реальних ситуаціях.

Четверта стратегія – «заохочування». Мета полягає в тому, щоб учні використовували відповідну поведінку та розширили свої здібності незалежно від присутності дорослих.

П'ята стратегія – «делегувати та експортувати». Мета – дозволити учням продемонструвати свою компетентність і визнати цінність використання навичок, дати можливість навчати або тренувати менш досвідчених учнів.

Серед навчальних програм: розв'язання конфліктів, посередництво з боку однолітків, припинення знущань, створення турботливих дітей, навички миротворчості для маленьких дітей, розв'язання сімейних конфліктів. Цільовою аудиторією програми є адміністратори, вчителі, консультанти та громадські організації, які працюють з дітьми та підлітками, батьками та членами сімей різного віку.

Виховання миру є основним компонентом класу Монтесорі[2]. Дорослі моделюють мирну та шанобливу поведінку, а оскільки класи Монтесорі складаються з різновікових груп, старші учні є прикладом для наслідування для молодших дітей. У більшості класних кімнат є куточок миру або стіл миру, за який двоє учнів можуть піти, щоб вирішити конфлікт, або одна дитина може піти, щоб заспокоїтися і почуватися спокійно. Однією зі стратегій є використання троянди миру. Діти вчаться по черзі тримати мирну троянду, розповідаючи про свої почуття. Вони залишаються за столом миру, поки не почують один одного і не розв'яжуть конфлікт. З дуже маленькими дітьми дорослі моделюють і навчають дітей словам, які вони можуть використовувати. Старші школярі можуть зробити це самостійно. На початковому рівні, коли розвивається уява, учням подобається рольова гра та розв'язування задач у малих групах. Учні молодшого та середнього

шкільного віку можуть брати участь у громадських зборах, на яких конфлікти обговорюються та вирішуються в групі. Близькою до виховання миру є навчальна програма Montessori Grace & Courtesy. Учні практикують прості уроки, наприклад, як вітати інших, говорити «будь ласка» та «дякую». В основі цих уроків лежить повага до себе, інших та оточення. Учні Монтесорі беруть участь у громадській роботі на всіх рівнях – у класі для молодших школярів і поза класом та у старшій школі.

Розглянемо досвід Канади в навчанні миру. У Канаді тема миру має висвітлюватися в кожному класі початкової школи через цілі та результати програми із суспільствознавства. Вчителі намагаються включати освіту миру в повсякденну роботу в класі, а також робити конкретні плани уроків, що охоплюють теми виховання миру, наприклад, вивчення мирних рухів або окремих осіб, які мали вплив на розвиток миру в світі. Окремі способи розвитку мирної поведінки та взаєморозуміння, встановлення правил у класі в перший день року – це спосіб розпочати створення мирного середовища в класі. Для цього необхідно просити учнів попрацювати над тим, яких правил, на їхню думку, необхідно дотримуватися, щоб у класі було мирне та продуктивне робоче середовище. Викладач може попросити учнів описати або намалювати, як виглядає спокійна класна кімната, а потім це можна використовувати як нагадування. Крім розробки правил, під керівництвом педагога потрібно розбирати наслідки порушення правил. Таким чином, немає непорозуміння щодо того, що є неприйнятною поведінкою, й учні визначили та домовилися про відповідні наслідки порушення правил у класі. Залучаючи дітей до розробки цих правил і наслідків, вони мають можливість брати активну участь у розвитку мирного класу.

У школах Канади часто є програми посередників для однолітків. У кожному класі на верхніх початкових рівнях вчителю пропонується вибрати трьох-чотирьох учнів, які будуть посередниками в цьому класі. Співробітник шкіл, зазвичай консультант, навчає цих однолітків-посередників запобіганню та розв'язанню конфліктів, і вони використовують свої нові навички в класі, на ігровому майданчику, навіть поза школою. Коли між учнями виникає конфлікт, ці однолітків-посередники намагаються допомогти учням вирішити суперечку, перш ніж вона переросте в більшу проблему. Посередники-однолітків працюють з учителями для вирішення конфліктів часто шляхом групових зустрічей між двома особами в конфлікті, вчителем та одним або двома однолітків-посередниками.

Багато канадських шкіл також мають так звану політику нульової терпимості до насильницької поведінки. Це означає, що насильницька поведінка має наслідок, і якщо учень порушує правило, то щодо нього обов'язково будуть уведені санкції, незалежно від причин, навіть якщо учень може вважати, що воно виправдане.

Існують різні способи навчити дітей співчуттю – емпатії – один із яких – це формування у дітей обізнаності про інших людей у світі, а також розвиток розуміння різноманітності та турботи про права людини та справедливості.

Інклюзія є основною метою канадської системи освіти. Класні кімнати в Канаді зазвичай дуже змішані з точки зору етнічної приналежності, релігії, рас і культур. Дуже часто для вчителя в міському середовищі Канади класна кімната складається з дітей з різними здібностями, культурами, родинним походженням, релігіями і навіть мовами. Пропагується включення всіх учнів, тому що це має переваги для всіх учасників. Учень з обмеженими можливостями отримує вигоду від можливості спілкуватися з іншими дітьми, тоді як інші діти набувають досвіду та цінують різноманітність.

Наведені вище ідеї – це лише деякі з маленьких кроків до культури миру, які роблять у школах Канади. Також важливо проводити конкретні уроки на теми, пов'язані з миром, щоб допомогти дітям зрозуміти, чому мирне життя має бути поширене з класу на суспільство та весь світ. Діти є лідерами нашого майбутнього, і саме через них створюють культуру миру.

Канадська асоціація вивчення миру та конфліктів (PACS-Can) надає можливість для канадських вчених, викладачів, дослідників, аналітиків і практиків у галузі дослідження миру та конфліктів, вирішення конфліктів, альтернативного вирішення спорів і правосуддя перехідного періоду можливість поділитися своїми дослідженнями та найефективнішими практиками.

Асоціація прагне надати максимальний розголос

проектів з вивчення миру та конфлікту в Канаді [3]. Асоціація особливо зацікавлена в постійному прагненні до миру та справедливості в Канаді (з особливим акцентом на питаннях корінних поселенців). Як національна організація, PACS-Can віддана принципам інклюзії, різноманітності та міждисциплінарності, а також активному сприянню діалогу та міжкультурному взаєморозумінню як ключовим принципам ненасильницького розв'язання конфліктів. Вітаються члени, які працюють на будь-якій офіційній мові, і є сприяння включенню аборигенів до організації її роботи. На підтримку цих цілей Асоціація проводить регулярні конференції, сприяє спілкуванню та обміну інформацією між членами через активний вебсайт та постійну присутність на різних платформах соціальних мереж.

Варто зазначити, що у Канаді є найбільша у світі програма бакалавра з вивчення миру та конфлікту Канадському університету іменонітів (СМУ), коледжі Менно Саймонса [5]. Акредитовані спеціалісти з впровадження знань та навичок миру – це професіонали своєї справи з новим видом мужності – мужністю нести мир. Подібно до екологів, підприємців, лікарів, юристів, стоматологів, інженерів, солдатів та інших професій, миротворці повинні надати

докази своєї професійної компетентності. Професіонал миру виконує багато тих самих функцій, що й інші миротворці: консультує громади та уряди (інші організації) щодо запобігання, зменшення або подолання насильства в громаді; нагляд за обере участь у моніторингу виборів та/або налагодженні виборчого процесу; допомагає правопорушникам і жертвам вилікуватися за допомогою відновного правосуддя; запобігає насильницьким конфліктам або війнам у громадах і країнах; є посередником між воюючими або ворогуючими сторонами; консультує уряди, навіть на найвищих рівнях, щодо формулювання політики та прийняття критичних рішень (наприклад, брати участь у боротьбі чи шукати альтернативи); керує особливо складними проектами чи ситуаціями, щоб спрямовувати громади чи організації до мирного вирішення розбіжностей (і запобігання вибуху насильства); допомагає сім'ям, організаціям та громадам зцілюватися вдома та за кордоном; спостерігає за мирними процесами та/або насильством (включаючи супровід); направляє суспільство до ненасильницьких способів структурування та самоуправління (можливо, через освіту заради мирних процесів); спрямовує сім'ї, громади, суспільства до культури миру.

Цікавими є міркування Алев Єменічі, асистента кафедри міжнародної комунікації та перекладу з Університету Чанкая в Анкарі (Туреччина) [6].

Науковець пропонує розглянути модель, яка має на меті ввести інший рівень, а саме – клітинний, де можуть виникнути нейробіологічні причини насильства. Модель підтримує поширення інформації про нейробіологічні причини та попередження насильства, а також вплив ранньої травми мозку, що розвивається під час пренатального, пологового та післяпологового періодів. Іншими словами, через навчання дітей, підлітків, і дорослих, модель відкриває клітинний вимір, де насильству можна запобігти. Ця освітня модель сприяє розвитку миролюбного настрою, що потребує підтримки освітнього середовища, яке збагачує мозок, повністю забезпечуючи людину знаннями, навичками, стратегіями, корисним досвідом для створення внутрішнього, національного, міжнародного миру.

Отже, освіта перетворюється на символічний каталізатор, який повинен допомогти суспільству стати суспільством миру, кожен член якого свідомо і добровільно нестиме та сповідуватиме гуманістичні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. URL: <https://peaceeducation.org>
2. Peace Education in the Montessori Classroom. URL: <https://greenspringmontessori.org/peace-education-in-the-montessori-classroom/byKimberlyZerfas>
3. The Peace and Conflict Studies Association of Canada (PACS-Can). URL:

<https://pacscan.ca/en/home/>

4. Canadian School of Peacebuilding (CSOP). URL: <https://csop.cmu.ca/>

5. Civilian Peace Service Canada. URL: <https://civilianpeaceservice.ca/>

6. URL: https://www.allazimuth.com/wp-content/uploads/2018/02/1-Alev-Yemenici-All-Azimuth-Jan2016.pdf?fbclid=IwAR0NMvmg_3UYG6GoW0eQITbGk9SIog7HOu3PjxoTTQhwl79oCUnpuaGS1H4

УДК 327(477:560)

Дацків І. Б.

*доктор історичних наук, професор
професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнського національного університету*

УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКІ ДИПЛОМАТИЧНІ ВІДНОСИНИ У 1917-1921 РР.

В умовах глобалізації міжнародних відносин для новопосталих незалежних держав здобуття дипломатичного визнання з боку світового співтовариства стає чи не найвагомішим чинником утвердження та зміцнення їхньої суверенності, що є закономірним явищем логіки історії, передусім, стосовно тих держав, які виокремилися з колишніх великих і малих імперій.

Українсько-турецьке зближення за новітніх часів розпочалося задовго до відновлення Україною своєї державності на початку ХХ ст. Поштовхом до цього послугував початок Першої світової війни, коли давні прагнення українців до відродження власної державності переплелися зі стратегічними військово-політичними та господарськими інтересами Центральних держав загалом і Османської імперії зокрема [1, с. 19].

З приходом до влади П. Скоропадського внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р., утворилась Українська Держава у формі гетьманату. Гетьман П. Скоропадський, його уряд і зовнішньополітичне відомство, стоячи на ґрунті міжнародно-правової практики підтвердили та визнали чинними успадковані від попереднього керівництва Української Центральної Ради міжнародні угоди та зобов'язання [2, с. 232].

Влада Української Держави ухвалила рішення щодо відкликання призначених Центральною Радою дипломатичних представників Української Народної Республіки. У травні 1918 р. М. Левитського посла у Туреччині було відправлено у відставку. До середини червня посольством Української Держави в Туреччині керував М. Вовк-Вовченко, а потім П. Чикаленко. 10 липня 1918 р. послом до

Туреччини було призначено юриста О. Кістяковського, на ім'я якого навіть вже було підготовлені вірчі грамоту. Однак, із певних причин він так і не виїхав до Туреччини [3, с. 271]. Відтак довелося відмінити дане призначення та шукати іншого кандидата на посланця до Туреччини.

21 жовтня 1918 р. на цю посаду було призначено М. Суковкіна. Крім нього до штату посольства теж увійшли радник Л. Кобилянський, секретарі М. Любимський та князь В. Тенішев, старші урядовці Х. Пономаренко та О. Хоруженко, молодший канцелярський урядовець Я. Москаленко, перекладач Ю. Стеблин-Каменський, військовий аташе полковник В. Васильєв і військово-морський аташе О.Зарудний [4, с. 9–10].

Українська дипломатична місія прибула до столиці Туреччини 1 листопада 1918 р. Першим візитом М. Суковкіна були відвідини Міністерства закордонних справ Османської імперії, послів Німеччини, Австро-Угорщини та Болгарії. Згодом він відвідав османського великого візиря та султана. Турецький султан Мегомед VI прийняв українців із великими почестями, досить приязно привітав посла М. Суковкіна, а потім й особисто кожного з членів представництва, заявивши, що «дуже радий був пізнати нас і бажає нам доброго життя в своїй державі» [5, с. 360; 6].

З даного приводу слушно наголосив турецький дослідник Акдес Німет Курат, який писав: «Хоча після укладення Брестського мирного договору тісні взаємини між Україною та Туреччиною проіснували короткий час, значення цієї події знаходило відгук ще досить тривалий час в середовищі українських націоналістів. Позиція Туреччини згадувалася з вдячністю. Ця угода дійсно пов'язувала обидві країни щирими зв'язками. Незважаючи на пізніше «розрекламований» Договір про дружбу та братерство між Анкарським урядом та УРСР, він ніколи по своєму значенню не дорівнюватиме Брест-Литовському договору» [7, с. 395].

Турецький посол Ахмед Мухтар-бей Моллаогли прибув до Києва під час перебування гетьмана П. Скоропадського з офіційним візитом до Німеччини, тож вірчі грамоти він вручив представникам уряду Української Держави прем'єр-міністрові Ф.Лизогубу. У другій половині вересня 1918 р. на урочистому прийомі у гетьмана побував дипломатичний представник Османської імперії. По прибутті до палацу гетьмана, дипломатів тепло зустріли представники П. Скоропадського.

З приходом до влади Директорії УНР до Туреччини було призначено нового посла О. Лотоцького. Дипломати УНР прибули до Істамбула 23 квітня 1919 р. і відразу стикнулася зі труднощами, що були зумовлені не лише стриманим ставленням до них турецької влади, а й з боку представників країн-переможців – Антанти. Ось як згадував про початки роботи посольства УНР в Туреччині сам О.Лотоцький: «Негативна постава союзної військової влади, невільне положення турецького правительства під союзною окупацією, деструктивна чинність б.

українського посла – все це утворювало обставини дуже несприятливі для діяльності і в першу чергу для самого існування української дипломатичної репрезентації» [8, с.38]. Проте, представникам українського посольства вдалося домогтися свого визнання де-факто турецькою владою, адже О. Лотоцький цілком обгрунтовано вважав, що «Туреччина така ж натуральна союзниця України на півдні, як Польща – на заході» [4, с.12].

Загалом українська дипломатична місія в Туреччині проіснувала до 1920 р., після чого, через недостатній обсяг фінансування, була розформована. Проте доречно зазначити, що Туреччина на той час була не лише стратегічним політичним союзником України, а й потенційно важливим економічним партнером для Києва у причорноморському регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). К.: Дуліби, 2016. 532 с.
2. Дацків І. Б. Українська дипломатія (1917–1923 рр.): монографія. Тернопіль, КРОК, 2013. 621 с.
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914– 1920 рр.). К.: Темпора, 2007. 632 с.
4. Гай-Нижник П. П. Україна–Туреччина: становлення міждержавних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.). *Гілея*. 2020. Вип.157 (№ 6-9). Ч.1. Історичні науки. С. 7–16.
5. Головченко В. І. Суковкін Михайло Акінфійович. *Українська дипломатична енциклопедія*. Т. 2. К.: Знання України, 2004.
6. Кобилянський Л. Українське посольство в Туреччині. *Нова Україна*. 1925. Черв. – лип.
7. Kurat A. Türkiye ve Rusya. XVIII. yüzyıl sonundan Kurtulus Savaşına kadar Türk-Rus ilişkileri (1798–1919). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya yayınları: 1980. 762 s.
8. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 4: В Царгороді. Баунд-Брук, 1966. С. 38.

ЮРИДИЧНИЙ ФРОНТ: ШЛЯХ ДО СПЕЦІАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ РОСІЇ

З першого дня повномасштабного вторгнення росії в Україну та розв'язання агресивної війни проти нашої держави дедалі складніше писати академічної мовою про складні речі. Війна вносить не корективи чи зміни – вона безжалісно руйнує усе, що надбано кожним українцем, змушує вчитись працювати, мислити, висловлюватись по-іншому і в окремих моментах абсолютно з чистого аркуша вибудовувати нову архітектуру органів міжнародного правосуддя. Десь так приблизно світова спільнота юристів-міжнародників розпочала ініціативу створення спеціального трибуналу для росії за війну, яку остання розпочала проти України.

Оскільки наші тези обмежені обсягом викладу, хотіли б зупинитись на ключових ремарках у світлі зазначеної темиз огляду на те, що у нас на сьогодні немає щодо даного питання достатніх доктринальних джерел, законодавчих актів, норм міжнародного права. Звісно, є практика створення Міжнародних кримінальних трибуналів та Міжнародного кримінального суду, однак це окреме питання.

У фокусі сьогодні – створення спеціального міжнародного трибуналу, який має розслідувати злочини російських лідерів, військових командирів та їхніх союзників за військову агресію проти України.

Пропозицію створити Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України було сформульовано 4 березня 2022 року в британському Королівському інституті міжнародних відносин ChathamHouse [1]. Ініціатива зі створення спеціального трибуналу для притягнення Росії до відповідальності за агресію проти України була представлена групою юристів та експертів з міжнародного права – екс-прем'єр Великої Британії Гордон Браун Джон Мейджор, колишній прокурор Нюрнберзького військового трибуналу Бенджамін Ференц та колишній президент Європейського суду з прав людини сер Ніколас Братца. Лідером ініціативи є Філіп Сендс – поважний британський професор, який свого часу працював у Міжнародному суді ООН і Європейському суді з прав людини. Філіп Сендс пояснив, чому Україні буде легше звинуватити Путіна в агресії, ніж довести воєнні злочини в Бучі. «З досвіду – доведення воєнних злочинів, злочинів проти

людяності чи, тим більше, геноциду, забирає дуже багато часу. Тоді як злочин агресії є очевидним. Війна була явно злочинною. Виправдати війну можна лише тоді, якщо її метою є захист. Міжнародний Суд уже ухвалив обов'язкове рішення, щоб Росія припинила війну і залишила територію України. Тож Росія вже порушує розпорядження Міжнародного Суду» [1].

Микола Гнатовський, провідний науковець, професор, а віднедавна суддя ЄСПЛ від України, член робочої групи зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України зазначає, що МКС не має юрисдикції розглядати злочин агресії стосовно посадових осіб Російської Федерації та її громадян, поки РФ не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду. На його переконання, «спецтрибунал – найкоротший, найбільш ефективний спосіб притягнути до відповідальності за злочин агресії вище російське військово-політичне керівництво. Водночас створення такого механізму як спеціальний трибунал жодним чином не перешкоджає юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Від нього Україна чекає рішень щодо злочинів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності» [1].

19 травня 2022 року Європейський Парламент ЄС прийняв резолюцію про боротьбу з безкарністю за військові злочини в Україні. Резолюція містить заклик ЄС вжити всіх необхідних заходів у міжнародних процесах і судах для підтримки переслідування представників російського та білоруського режимів за воєнні злочини, злочини проти людства, геноцид та агресію. Ці розслідування та подальші судові процеси мають також поширюватися на весь особовий склад російських збройних сил та державних службовців, причетних до військових злочинів [2].

У прийнятому тексті йдеться про підтримку створення спеціального міжнародного трибуналу для покарання за злочин агресії проти України, на який Міжнародний кримінальний суд (МКС) не має юрисдикції, а також притягнути до відповідальності російських політичних лідерів і військових командирів та їх союзників. Варто зазначити, що депутати Європарламенту акцентували увагу на оперативному забезпеченні необхідними людськими та бюджетними ресурсами, а також адміністративну, слідчу та матеріально-технічну підтримку, необхідну для створення цього трибуналу [2].

ЄС має вжити швидких заходів, оскільки існує серйозна загроза знищення доказів, пов'язаних із військовими злочинами, через триваючі бойові дії. ЄС висловлює повну підтримку розслідування, проведеного прокурором МКС, і роботи Комісії з розслідування Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а також незалежних організацій громадянського суспільства та органів влади України, які займаються збором доказів.

Важливим кроком є створення міжнародної групи у складі Литви, Польщі та України, яку координує Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері кримінального правосуддя, і в якій братиме участь Офіс прокурора МКС.

Наразі робочою групою обговорюються кілька моделей майбутнього міжнародного військового трибуналу. Це:

- 1) багатостороння угода (Нюрнберзька модель);
- 2) гібридний суд за угодою між Україною та ООН на підставі резолюції Генеральної Асамблеї (за мотивами Спеціального суду для Сьєрра-Леоне);
- 3) гібридний суд за угодою між Україною та ЄС;
- 4) гібридний суд за угодою між Україною та Радою Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. European Parliament resolution on the fight against impunity for war crimes in Ukraine (2022/2655(RSP))

URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2022-0283_EN.html

2. STATEMENT. CALLING FOR THE CREATION OF A SPECIAL TRIBUNAL FOR THE PUNISHMENT OF THE CRIME OF AGGRESSION AGAINST UKRAINE. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf>

УДК 327.019.5

Патряк О.Т.

*кандидат економічних наук, ст. викладач кафедри
інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнський національний університет*

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ

У сучасному світі, де інформаційна потужність часто визначає конкурентні переваги країни, позитивний імідж країни стає питанням стратегічного значення, адже країни світу конкурують між собою за інвестиційний та людський капітал, приваблюючи туристів та генеруючи ставлення глобального суспільства до себе. При цьому інформаційна експансія та поширення власного позитивного іміджу є непростим питанням, адже і у інформаційному просторі ведеться геоекономічна боротьба. При цьому охоплення поширення інформації про країну нині шалене – від найвищого рівня дипломатії до стрічок новин пересічного користувача смартфона.

У соціології, економіці та політиці «ім'я» держави отримало назву національного бренду – стійких (відносно) асоціацій щодо неї. За словами К.В. Шиманської та М.А. Миронюк, «в такому інтенсивному ритмі, щоб не

залишитися «за бортом» світової спільноти, країни мають генерувати нові підходи для свого соціально-економічного розвитку, вміти належним чином позиціонувати себе, просувати свої активи на всіх видах ринку та формувати унікальний конкурентний національний бренд» [3, с. 18]. Тут слід звернутися до визначення, яке дає Всесвітня організація туризму (World Tourism Organization, UNWTO). Його приводить у своєму дослідженні А.Д. Штельмашенко: «бренд країни – це сукупність емоційних і раціональних уявлень, що є результатом зіставлення всіх ознак країни, власного досвіду й чуток, які впливають на створення певного образу»[4]. Тому вважаємо за доцільне розглядати національний імідж в контексті поняття «національного бренду».

До лютого 2022 року позиції України з різним успіхом змінювалися у міжнародних індексах та рейтингах, що значно впливало і на її сприйняття туристами, інвесторами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародних економічних відносин. Більшість інвесторів, які в процесі ухвалення інвестиційного рішення, довіряють інформації міжнародних рейтингових агенцій, аналізували досить широкий спектр показників України, зокрема в частині економічної свободи, політичної стабільності, інституційної зрілості економіки та її структурного потенціалу. А тому втрата Україною своїх позицій у міжнародних індексах і рейтингах знижувала її привабливість для міжнародної бізнес-спільноти та інвесторів, говорячи про досить негативний національний імідж.

Що нині формує імідж України у світі? Ще пів року назад, серед асоціативних слів можна було назвати «корупція» та «Чорнобиль». Але не сьогодні. Як пише видання NBC News Digital, «три місяці тому президент України Володимир Зеленський був все більш непопулярним лідером однієї з найбідніших країн Європи. Сьогодні він став символом битви між демократією та авторитаризмом – тим, хто продовжує підштовхувати світ, щоб утримувати його увагу на війні, яка вже вбила тисячі й якій не видно легкого кінця» [1]. Українські журналісти колективно отримали найпрестижнішу Пулітцерівську премію у галузі літератури, журналістики, музики і театру [2]. Хоча ще нещодавно, нашу незалежну протягом 30 років державу доводилося показувати на карті і говорити про те, що то «не росія». На жаль, саме трагічні події призвели до того, що Україну та українців почали впізнавати та поважати, адже український президент впевнено «крокує» до титулу людини року за версією Times, у київському метро організують концерти культові музичні виконавці, а український прапор став символом непереможності та завзятості у боротьбі за свободу. Це лише окремі свідчення того, що уявлення світу про українців були в один день трансформовані, на жаль, трагічними подіями.

Протетепер Україна асоціюється з виключним героїзмом як українських військових, так і мужністю самого народу України, відданістю демократичним

цінностям, прагненням цивілізованого європейського життя та повагою до прав людини всередині держави.

Формування іміджу України, на нашу думку, слід базувати на концепції брендингу територій (вона може бути застосована як для просування міст, так і для просування навіть регіонів та цілих держав). Сьогодні цей підхід, що має саме маркетинговий характер, буде все більш актуальним, адже національна самобутність України може стати тим продуктом, брендинг якого слід здійснювати. Звісно, такий продукт є специфічним, проте, саме ця специфіка визначатиме «унікальну ціннісну пропозицію», яка може просуватися у світі – і на міжнародних ринках («Україна як виробник»), і на культурно-мистецьких заходах («Україна як колыска унікальної культури»), і на рівні представницької дипломатії («Україна як надійний стратегічний партнер»).

Проте, попереду значна робота з відтворення у людській свідомості по всьому світі образу вільної, незалежної, самобутньої, мирної та сучасної України. Проте, пройти цим шляхом доведеться, мабуть ще і наступному поколінню українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. How Ukraine's Volodymyr Zelenskyu became a global phenomenon / NBC News Digital. URL: <https://www.nbcnews.com/news/world/volodymyr-zelenskyu-become-global-phenomenon-rcna24355>
2. Данилов О. Усі українські журналісти отримали Пулітцерівську премію. *Mezha*. URL: <https://mezha.media/2022/05/10/usi-ukrainski-zhurnalisty-otrymaly-pulittserivsku-premiu/>
3. Шиманська К.В., Миронюк М.А. SWOT-аналіз національного бренду в контексті конкурентоспроможності України на світових ринках. *Агросвіт*. 2021. № 4. С. 17-23.
4. Штельмашенко А.Д. Семантикатермінабрэнддержавивполітології. *Політологічний вісник*. 2015. № 77. С. 233-242.

УДК 94 (477)

Martin Černek

PhDr., Ing., Ph.D., MBA,

The PRIGO University (Czech Republic)

INTERNATIONAL DIPLOMATIC RELATIONS CZECH REPUBLIC - UKRAINE

The thesis deals with historical as well as current diplomatic relations between the Czech Republic and Ukraine. It is an analysis of certain historical, geographical social,

economic, political and socio-cultural starting points of building international diplomatic relations. Ukraine is considered an essential and integral part of the Central European cultural space and is associated with the Czech Republic by a number of historical events. The main areas of discourse are the description of the development of mutual relations, the current state of international agreements between countries and the level of cooperation, and especially assistance to Ukraine, which has found itself in a state of war. These days, the Czech Republic is devoting the maximum possible support and assistance to the Ukrainian nation at the military, material, humanitarian, financial and social levels.

Diplomacy is a means of communication between states. It serves mainly to resolve conflict situations peacefully, ie through negotiations and the resulting agreements and internationally legally binding treaties, etc. Diplomatic activity and diplomatic relations are conceivable both at the interstate level and within various international and supranational organizations. Examples are the European Union (EU) and the North Atlantic Treaty Organization (NATO).

The Czech Republic and Ukraine are bound by geographical proximity, the post-totalitarian past ending with the fall of the so-called "Eastern Bloc" in 1989. The collapse of the Soviet Union in 1991, and last but not least the historically close cultural relations. The Czech expatriate community in Ukraine and the significant Ukrainian minority in the Czech Republic cannot be overlooked. While the Czech Republic began to establish itself as a modern democratic state in the early 1990s, which had ambitions to move closer to Western European countries politically and economically, and which emphasized democratization transformation processes, respect for human rights, etc. Despite various efforts, Ukraine remained a country that lies between the orientation towards Western Europe and the orientation towards Russia, with which it still maintains close relations and which has not only political but also cultural influence on Ukraine.

The destinies of Ukraine and the Czech Republic have been connected for centuries by a number of well-known and minor events, the migration of thousands of Czechs to today's Ukraine and Ukrainians, the work of artists, politicians, scientists and fallen Czechs and Ukrainians who fought common enemies several times in modern history. The following treatise attempts to approach the intensity and diversity of Czech-Ukrainian relations, especially at the end of the 19th and during the 20th century.

Ukraine, one of the largest European countries, is an important part of Czech foreign policy. Ukraine's position on the eastern borders of NATO and the European Union determines its place in the European security architecture. The Czech Republic sees the strengthening of independence and the development of prosperity in Ukraine as a contribution to the strengthening of security and stability in Central Europe. Integration into European structures is considered a strategic priority in Ukraine's foreign policy.

The Ukrainian country has a long history of development Czech interstate relations have been dynamic. The legal framework of the agreements concluded between Ukraine and the Czechia includes more than 50 interstate documents governing foreign trade relations between the two countries. The most important agreements include the Agreement on Friendly Relations and Cooperation between Ukraine and the Czech Republic of April 26, 1995 [1, 41].

Historical experience also binds us to a fundamental position. We still remember the invasion of Soviet troops into Czechoslovakia. Even then, the Kremlin claimed that it was coming to help the citizens of our country, even though it really only wanted to cut off their desire for freedom. Twenty years of totalitarian agony followed, from which we broke up only in 1989. Therefore, we can empathize with the natural effort of Ukrainians to live according to their own ideas, and not according to the wishes of the totalitarian power. At the same time, we see that Ukrainians long for the same values that Czechs and Slovaks dreamed of in 1968, and which they could only fulfill thanks to the Velvet Revolution and, consequently, our membership in NATO and the EU [2, 91].

The Czech Republic supports Ukraine's democratic transformation and Euro-Atlantic integration, both politically and in concrete projects and initiatives. For example, Ukraine is a priority country for transformation cooperation of the Czech Ministry of Foreign Affairs and also a destination country for the International Visegrad Fund and the Czech Technical Cooperation Fund.

The Czech Republic considers Ukraine to be part of the Central European cultural space, and our country has a number of historical ties. This is not the only reason why the Czechia supports the development of civil society, respect for human rights and freedoms and Ukraine's involvement in European structures [3, 750].

Although cultural diplomacy is not a priority, it is an important component of Czech foreign policy. The Czech Republic is relatively active in its relations with Ukraine, especially in view of traditional historical ties [4, 638].

Acknowledgements: The author acknowledges the entire Ukrainian people and nation for the way they are managing the current situation in their country. Their determination, willingness, desire and steadfastness to defend their country against ruthless evil could be a model for other nations as well. Glory to Ukraine!

REFERENCES

1. Lazhnik, V., Maister, A. & Puhach, S. (2019). Spatial differentiations of trade links between Ukraine and Czechia. *AUC GEOGRAPHICA*, 54. 37-47.
2. Sehedá, S., Shevchuk, V. & Pokotylo, O. (2021). The creation of the armed forces of independent Ukraine: military and political background. *Eastern Journal of European Studies*, 12(2), 86-104.

3. Wolczuk, K.(2019)State building and European integration in Ukraine.*Eurasian Geography and Economics*,60:6,736-754.

4.] Musliu V., Burlyuk O. (2019). Imagining Ukraine: From History and Myths to Maidan Protests. *East European Politics and Societies*. 33(3), 631-655.

УДК 37.091.113.07:17.022.1

Бабенко І. В.

*кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри педагогічної майстерності та менеджменту
імені І. А. Зязюна Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Імідж керівника освітнього закладу може бути визначений, як образ керівника, сформований у свідомості представників цільових контактних груп громадськості, який виконує певні функції у межах його професійної діяльності. Імідж поєднує у собі як соціальний статус, соціальні зв'язки керівника, так і його психологічні особливості та якості.

Поняття «імідж» (образ) походить від латинського *imago* (зображення, відображення, видимість), пов'язаного з латинським словом *imitare*, що означає «імітувати»[1].Формуванням іміджу цікавилися ще з давніх часів. Наприклад, античні мислителі виділяли проблему розбіжності поведінки людини та її сутності: якою він бачить її сам і якою вона є насправді. Так, раніше це виражалося в традиції привласнювати красиві імена правителям: Ярослав Мудрий, Річард Левине серце тощо.

Поняття «імідж» пов'язане як із внутрішнім світом людини, так і з її зовнішнім виглядом. Головне у створенні іміджу – це пропорційність, співвідношення зовнішніх та особистісних даних. Для керівника необхідна єдність внутрішнього змісту його діяльності та зовнішнього вигляду. Вони грають важливу роль у побудові іміджу. Імідж – незмінний атрибут кожної людини, перш за все, керівника.

Імідж керівника освітнього закладу має бути гнучким, виявляти певний рівень ситуативності, залежно від конкретних умов, потреб, часу. Під гнучкістю в даному контексті слід розуміти зміну акцентів у структурі іміджу керівника відповідно до вимог його особистості ззовні, адекватно поводити себе в мінливому середовищі, зберігаючи при цьому індивідуальність.

Цілісність іміджу залежить від внутрішньої психологічної узгодженості його соціально-психологічних компонентів (емоційної спрямованості особистості, поведінкових реакцій, проявів характеру, наявних ділових якостей) і позначається відповідно до уявлень про цілі діяльності керівника, засобів вирішення управлінських завдань, вербальних і невербальних компонентів, обов'язково відповідати їм. Очікування оточуючих людей не завжди усвідомлюються керівником, оскільки мають неформальний характер, але вони суттєво впливають на його імідж. Керівнику освітнього закладу треба знати про те, які стереотипи громадської думки заважають людям адекватно оцінювати його діяльність. Керівник часто стикається із ситуацією, коли оптимальний, з точки зору організації вибір, ставить під загрозу його власний авторитет.

Імідж керівника закладу освіти виконує ряд функцій, серед яких можна виділити зовнішні та внутрішні функції. Серед зовнішніх функцій найважливішими виступають представницька та комунікаційна функції. Представницька функція забезпечує діяльність керівника як представника при зовнішніх контактах організації. Тобто, імідж керівника визначає імідж організації. Комунікаційна функція повинна здійснювати оптимальний обмін інформації між організацією та зовнішнім середовищем.

Внутрішні функції іміджу керівника складаються з номінативної, нормативної, мотиваційної та функції соціального впливу. Безумовно, комунікаційна функція, яка розглянута у складових зовнішніх, має і внутрішній аспект (в контексті внутрішніх комунікацій). Номінативна функція виділяє керівника серед інших управлінців, підкреслює його переваги, відмінності, диференціює особистість керівника в середовищі. Нормативна функція полягає у тому, що керівник задає норми поведінки внавчальному закладі, тобто сприяє формуванню соціально-психологічного гармонійного клімату в колективі. Мотиваційна функція іміджу базується на бажанні підлеглих бути схожими на керівника професійними чи соціальними рисами. Мотиваційна функція тісно взаємодіє з функцією соціального впливу іміджу, яка полягає у підвищенні ефективності управлінської діяльності керівника, який має позитивний, чітко емоційно забарвлений та активний імідж[2].

Імідж керівника освітнього закладу надихає своїх підлеглих до продуктивної діяльності, впливає на співробітників у плані їх самовираження, емоційного стану кожного працівника та соціально-психологічного колективу в цілому.

Вищезгадані фактори впливають на ефективність процесу формування іміджу керівника закладу освіти. Йому важливо бути привабливим (всередині та зовні), щоб оточення сприймало його як наставника, друга і радника, висококваліфікованого професіонала, лідера, людини багатого духовного світу, і просто порядну та цікаву особистість. Відчуття того, що тебе сприймають

адекватно, дозволяє стати успішною, впевненою в собі людиною, керуючись позитивними думками, оптимізмом, досвідом і любов'ю до професії та ставати хорошим прикладом для інших. Тому, безумовно, слід попрацювати над створенням свого привабливого образу. Це, звичайно, клопітка й наполеглива робота, яка вимагає постійного і безперервного вдосконалення себе та своєї поведінки. Імідж – це довгий та цікавий шлях до успіху. Нерідко люди, які мають значні можливості (високий творчий, художній чи інтелектуальний потенціал), талановиті та працелюбні, не досягають справжнього успіху саме, через відсутність власного іміджу, оскільки або не вміють створювати його, або не надають цій проблемі належної уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилюк Ф.М., Конверський А.Є., Білик В.Ф. Політологія: навчально-методичний комплекс / Ф.М. Кирилюк, А.Є. Конверський, В.Ф. Білик. К.: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2004. 697 с.
2. Теоретико-практичні засади формування іміджу керівника загальноосвітнього закладу. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:lxa7E1M-ybsJ:https://knowledge.allbest.ru/management/3c0a65625a2ac78a4c43b88521206c36_0.html+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=avast-a-1

УДК327.82

Назимок У.Ю.

аспірантка, Київський університет імені Бориса Грінченка

УРОКИ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ТУРНЕ УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КАПЕЛИ

Сьогодні, як і сто років тому, українська культура є одним із визначальних факторів сприйняття українців окремою нацією. Дослідження українського мистецтва, фольклору, звичаїв – важливий крок для самовизначення кожного українця та усвідомлення себе частиною великого народу. Для іноземців ознайомлення з українською культурою є можливістю дізнатися про існування абсолютно самобутнього народу, який при цьому залишається частиною загальноєвропейського простору.

Застосувати культуру як потужний політичний інструмент вдалося Симону Петлюрі у 1919 році. Боротьба за незалежність УНР була надважкою та всеохоплюючою. Маючи перемінливі успіхи на військовому фронті, Головний отаман військ УНР відкрив ще один – культурний. Симон Петлюра наказує Олександрю Кошицю та Кирилові Стеценку за тиждень зібрати хор для

закордонного туру. Так 24 січня 1919 року був підписаний Закон Української Народної Республіки про утворення Української Республіканської Капели [1, Арк.18].

Протягом всієї мандрівки капеляни зіштовхувалися з негативним ставленням європейців до українців. У записках зі щоденників учасників ми дізнаємося причину – російська пропаганда та москвофільство закордоном. Уже на Закарпатті, що на той час входило до складу Чехословаччини, членів капели було заарештовано на підставі незаконності візи, але претензії жандармів вочевидь стосувалися не лише цього. Так ці події згадував очільник Капели Олександр Кошиць: «Далі перейшли на загальну українську справу. Досталъ і жупан з вершини російських «єдинонеделімських» ідей читали нам лекцію про Пушкіна, Гоголя, Толстого і велику та глибоку російську культуру...почали нас обзивати сепаратистами...» [2, с. 50].

Ситуація з арештом повторилася і у Празі. Проте ставлення до українців кардинально змінилося як тільки розпочалася концертна діяльність Капели. Перший же виступ на празькій сцені продемонстрував європейській спільноті надзвичайно високий рівень і хористів, і диригента, і композиторів, що робили аранжування українських народних пісень – самобутніх і неповторних. «[...]наша пісня створила в Чехії прямо фанатиків української самостійності і в чеських газетах, навіть русофільських давніше, ніхто не посмів відтепер помістити федералістичної статті про Україну, не говорячи вже про «єдину-неделімську...» [3, с. 15], – писав у своїх спогадах учасник Капели Олександр Пеленський.

Окрім Чехословаччини тур Європою включав у себе концерти в Австрії, Швейцарії, Нідерландах, Франції, Бельгії, Великій Британії, Німеччині, Польщі та Іспанії. І всюди Українська республіканська капела здобувала неабиякий успіх в європейського слухача. Схвальні відгуки на концерти друкувалися у великих кількостях у місцевих газетах. Послухати виступ Капели прагнули люди з усіх прошарків суспільства. У пам'ятній книжці Української республіканської капели збереглося чимало підписів відомих людей, наприклад, королеви Бельгії Єлизавети. Зі щоденників О. Кошиця стало відомо, що королева навіть поспілкувалася з композитором і не лише високо оцінила виступ Капели, а й висловила свою підтримку Україні: «Мої всі симпатії на боці вашого народу, я знаю як тяжко він здобуває собі волю...Але ми, монархи –раби політики» [4, с. 159].

Безперечно, результати культурницької місії стали одними з найуспішніших дипломатичних надбань УНР. Поки ворожа пропаганда була спрямована на недопущення будь-яких згадок про існування окремої української нації, поява культурного феномену української народної пісні у виконанні найвищої якості стала переламним кроком у сприйнятті українців європейцями. Уже не було

сумніву, що носії зовсім інакшого, відмінного від російського, культурного надбання мають право на самовизначення та незалежність. І хоча в період Визвольних змагань 1917-1921 рр. уряди більшості країн не підтримали українську самостійність, українське питання нарешті стало видимим у суспільному, культурному та політичному контекстах.

У 2022 році українці досі вимушені боротися за свою незалежність. Новітня російсько-українська війна доводить значимість культури в існуванні нації. Сьогодні Україну підтримують усі цивілізовані країни, а українська пісня знову лунає в усіх куточках світу. Гімн Українських січових стрільців «Ой у лузі червона калина» переспівується музикантами, політиками та пересічними громадянами різних держав. Пісня «Стефанія» гурту «Kalush Orchestra», написана за народними мотивами, перемогла на загальноєвропейському пісенному конкурсі «Євробачення». Так, місія, розпочата Республіканською капелою, продовжується дотепер. Перед сучасними дослідниками поставлено завдання зробити імена Березовського, Бортнянського, Лисенка, Леонтовича, Кошиця та великої кількості інших видатних українських діячів відомими на весь світ і поширювати знання про Україну та нашу неповторну культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО України. Ф. 3965. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 18 ЦДАВО України. Ф. 3965. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 18
2. Кошиць О. З піснею через світ. Подорож Української Республіканської Капелі т. 1. Вінніпег: «Культура й освіта», 1952 р. 196 с.
3. Пеленський О. Світова концертна подорож Української республіканської капели: спомини сучасника. Львів, 1933 р. 167 с.
4. Пересунько Тіна. Культурна дипломатія Симона Петлюри: «Щедрик» проти «руського мира». Місія Капели Олександра Кошиця (1919–1924). Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2019 р. 312 с.

УДК427(73+477)

Лясковець С.

*аспірант кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнський національний університет*

УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ– ПОЧАТКУХХІ СТОЛІТЬ

Беззаперечним фактом є те, що Сполучені Штати залишаються провідною країною в системі міжнародних відносин і одним з основних стратегічних партнерів Європейського Союзу та інших країн, що проводять розбудову

демократії, зокрема України, Грузії та ін. Серед головних напрямків стратегічного партнерства України можна виділити економічну, політичну та військову сфери. Зокрема Україна проводить політику тісного співробітництва із Сполученими Штатами, розвиваючи програми співпраці, які були обумовлені договірно-правовою базою. Договірно-правова база українсько-американських відносин складає 144 міжнародних документів, в т.ч. 128 чинних міжнародних договорів, укладених між Україною та США. Договірно-правова база двосторонніх відносин охоплює широкий спектр галузей українсько-американської співпраці, в т.ч. торговельно-економічну, науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та ін. [1, 27].

Формування договірно-правової бази є необхідною умовою розвитку двостороннього співробітництва, а її повнота – показником рівня й статусу відносин між двома країнами. Становлення договірно-правової бази двосторонніх взаємин припадає на період 1992–1994 рр. і відбувалось у процесі візитів на вищому рівні та як результат цілеспрямованої роботи державних інституцій та зовнішньополітичних відомств. При цьому слід звернути увагу на фактори, які стримували цей процес: суттєва різниця в політико-правових системах і традиціях обох сторін, а для України – ще й відсутність досвіду розбудови міждержавної співпраці. Відтак перші місяці двосторонніх відносин характеризуються відсутністю важливих двосторонніх домовленостей. Перший вагомий пакет міждержавних угод було укладено в період 05 – 09.05.1992 р., під час офіційного візиту Л. Кравчука до США в ході зустрічей з Дж.Г.У. Бушем та іншими високопосадовцями. Вони охоплювали широке коло питань двосторонніх відносин. Передовсім варто виокремити політичну декларацію, котра містила положення про демократичне партнерство та Меморандум про взаєморозуміння. Міждержавна Угода про торговельні відносини започаткувала та окреслила головні принципи співпраці в торговельно-економічній сфері, зокрема й зобов'язання надавати одна одній режим нормальних торговельних відносин. Міжурядова угода про сприяння капіталовкладенням стала першим важливим документом, котрий регулював двосторонні відносини в торговельно-економічній сфері, зокрема передбачав надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі, проведення різноманітних ярмарок, виставок тощо, котрі мали сприяти розвитку двосторонньої торгівлі [2, 359–362].

Також важливе значення для української сторони мала угода від 07.05.1992 р., що передбачала співпрацю у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, визначала механізми співпраці: спільні проекти та програми; консультації та діалог науковців; навчання; обмін інформацією тощо. Міжурядовий Меморандум про

взаєморозуміння від 07.05.1992 р. обумовлював вільне пересування представників дипкорпусу [3, 370–371].

Відтак результатом візиту українського Президента стало закладання документально-правових підвалин міждержавних відносин фактично в усіх сферах. У подальшому відбувається розширення та конкретизація принципів й умов двостороннього співробітництва.

У переліку міждержавних та міжурядових угод 1992–1994 рр. особливе місце належить документам, які обумовлювали співпрацю в безпековій сфері та стосувались передовсім українського ядерного й військового потенціалу. У результаті офіційного візиту до України Держсекретаря В. Крістофера, 25.10.1993 р. підписана міждержавна Угода про надання допомоги в ліквідації стратегічної ядерної зброї. Документ доповнювала Угода між Міністерствами оборони України й США щодо забезпечення України матеріально-технічними засобами, послугами та здійснення підготовки персоналу у зв'язку з ліквідацією стратегічної ядерної зброї (05.12.1993 р.) [4, 660–661].

На кінець 1990-х в американському політикумі активізується дискусія стосовно вимірів національної стратегії безпеки. Зокрема, республіканці пропонують нову стратегію зовнішньої політики США, котра вбачала в США глобального лідера нового століття та передбачала посилення військової складової зовнішньої політики. Проект був реалізований уже за президентства Дж.У. Буша. Разом з тим, на переконання російського американіста А. Уткіна, США мають значний потенціал бути лідером і в ХХІ ст. [5, 211].

Відтак, на фоні вказаних зовнішніх обставин, міждержавний діалог США й України набуває нового формату: у стратегії США простежується зміщення акцентів з ядерної проблематики до питань демократизації та лібералізації економіки України, однак, не втрачає актуальність і співробітництво в безпековій сфері. Стратегія України щодо США розвивається в контексті її багатовекторності, простежується зацікавленість у розширенні торговельно-економічного співробітництва.

Договірно-правова база взаємовідносин 1995–1999 рр. ґрунтувалась на здобутках попереднього періоду та суттєво розширилась й удосконалилась. Передовсім це стосується таких напрямів, як політичне, торговельно-економічне співробітництво, а також взаємовідносини в науково-технічній сфері. Цей процес зумовлювався суттєвою активізацією політичного діалогу на вищому рівні, контактами між міністерствами й відомствами, а також удосконаленням інституційного забезпечення співробітництва США й України.

У визначений період дещо розширюється й договірно-правова база співробітництва в науково-технічній сфері. Укладені угоди насамперед окреслювали головні умови та принципи співробітництва двох держав у цій

царині. При цьому значна увага в усіх документах приділялась захисту інтелектуальної власності [6, 36–39].

Загалом констатуємо результати аналізу договірно-правової бази, варто зазначити, що продовж 1990-х років відбувається її суттєве вдосконалення та структуризація. Насамперед це стосується угод у торговельно-економічній, науково-технічній та енергетичній, зокрема ядерній, сферах. Разом з тим у галузі культурної співпраці у зазначений період вагомі угоди не укладались.

Таким чином, слід зазначити, що жодна важлива подія у світі, сьогодні не обходиться без прямої або опосередкованої участі Сполучених Штатів. Глобалізація світових процесів, приводить до того, що від стану економіки США у великій мірі залежить економічна ситуація в інших державах світу, в тому числі й в Україні. Безперечно, розвиток українсько-американського стратегічного партнерства є надзвичайно важливим для нашої країни і останнім часом воно значно активізувалось.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годлюк А. Стратегічне партнерство в форматі особливих відносин між Україною і США. *Американська історія та політика*. 2016. № 1. С. 27–40.
2. Угода між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки про сприяння капіталовкладенням. *Зібрання чинних міжнародних договорів України: офіційне видання / (за заг. ред. А. Зленка)*. Т. 2. Кн. 1: січень-липень 1992 р. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. С. 359 – 362.
3. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Сполучених Штатів Америки. *Зібрання чинних міжнародних договорів України: офіційне видання / (за заг. ред. А. Зленка)*. Т. 2. Кн. 1: січень-липень 1992 р. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. С. 370 – 371.
4. Угода між міністерствами оборони України й США щодо Забезпечення України матеріально-технічними засобами, послугами та здійснення відповідної підготовки персоналу у зв'язку із ліквідацією стратегічної ядерної зброї. *Зібрання чинних міжнародних договорів України: офіційне видання / (за заг. ред. К.І. Грищенка)*. Т. 3. Кн. 2: липень-грудень 1993 р. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2004. С. 660 – 661.
5. Уткин А. Американская стратегия на следующий век: (стратегия мирового преобладания). *Свободная мысль*. 1999. № 1. С. 49–63.
6. Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері телекомунікацій і розвитку Всесвітньої інформаційної інфраструктури між Урядом України і Урядом США. *Зібрання чинних міжнародних договорів України: офіційне видання / (за заг. ред. Б.І. Тарасюка)*. Т. 5. Кн. 1: січень-червень 1995 р. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2006. С. 36 – 39.

ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Культурна дипломатія стає дедалі більш важливим інструментом презентації країн на міжнародній арені засобами культури й через міжкультурні зв'язки. Культурна дипломатія – це дуже потужний інструмент, який часто, на жаль, сприймають в Україні несерйозно. Вона є важливою складовою зовнішньої політики держави, її «третім стовпом» поряд із безпекою та економікою.

Культурна дипломатія є важливим напрямом державної політики і сприяє соціальному, культурному та економічному розвитку держави, поширенню інформації про країну через проведення культурних і мистецьких заходів, діяльність культурних інституцій, популяризацію мистецтва, культурної спадщини тощо. Культурна дипломатія формує позитивний імідж держави у світі, сприяє розвитку та зміцненню міждержавних відносин. Від того, наскільки ефективно функціонує культурна дипломатія держави, залежить її успіх на міжнародному рівні, захист національних інтересів [1].

Питання культурної дипломатії досліджувались в працях Дж. Віларда, М. Камінгса, Є. Онуха, М. Кілбейна, Дж. Ная, Ф. Тейлора, українських вчених С. Гуцал, Н. Мусієнко, О. Кучмій, І. Сухорольської, Н. Сербіної, Я. Турчин.

Культурне співробітництво є самостійним компонентом міждержавного співробітництва, що сприяє державі досягати конкретних зовнішньополітичних цілей, його реалізація можлива завдяки тісному симбіозу функціонування традиційних дипломатичних представництв та спеціальних культурних установ [2].

За результатами Дев'ятого загальнонаціонального опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 26 квітня 2022 року, 80% опитаних вважають, що справи в Україні рухаються у правильному напрямку. Лише 10% протилежної думки, ще 10% – не змогли оцінити. У всіх регіонах та серед всіх вікових груп продовжує домінувати оцінка напрямку як правильного [3]. За останні 1,5 місяці покращилися оцінки міжнародної допомоги від наших західних партнерів. Зокрема, опитані помітили позитивну динаміку в наданні дипломатичної, гуманітарної та фінансової допомоги. Дипломатичну та гуманітарну допомогу вважають достатньою близько 60% (на початку березня – близько 50%). Фінансову підтримку достатньою вважають 46% (у березні – 39%).

Таким чином, бачимо динаміку до зростання рівня суспільного розуміння та відчуття підтримки культурної сфери України на міжнародному рівні. Відповідно до цих даних можна стверджувати, що український народ відчуває суттєву підтримку міжнародної демократичної спільноти, що особливо важливо в умовах активних бойових дій.

У лютому-березні 2022 року у Вікіпедії вдруге проходив «Місяць культурної дипломатії України». Він був спрямований на створення і покращення статей про Україну та українську культуру якомога більшою кількістю мов.

«Місяць культурної дипломатії України» – ініціатива, присвячена відомим українським митцям кіно, музики, літератури, архітектури, дизайну, які зробили вагомий внесок у світову культуру. Її спільно організували ГО «Вікімедіа Україна», Український Інститут та Міністерство закордонних справ України. За місяць проведення кампанії до неї долучилися 253 учасники та учасниці. 29 з них взяли участь у марафоні вдруге, 224 цього року долучилися вперше. Усього вони написали 3813 нових статей та покращили 262 наявних у 60 різних мовних розділах Вікіпедії. Це у п'ять разів більше, ніж минулого року. Зокрема, під час конкурсу були створені статті про Павла Тичину арабською мовою, про Анну Ярославну фінською, картину «Місячна ніч на Дніпрі» китайською, танець «Гопак» перською, про Український авангард німецькою та повість «Тіні забутих предків» французькою. Багато учасників у такі важкі часи для України, долучилися до висвітлення української історії та культури різними мовами у Вікіпедії [4].

Такі ініціативи як «Місяць культурної дипломатії України» є важливими етапами розвитку та підсиленням висвітлення української культури на міжнародній арені. Мешканці різних країн та континентів можуть з легкістю ознайомитись із історичними даними та культурною спадщиною нашої країни на рідній мові. Тепер, коли Україна перебуває в центрі уваги всього світу, інтерес до її культури також зростає, відповідно така ініціатива полегшує доступ до інформаційних джерел.

Для підтримки наших митців та збереження культурної спадщини, Український культурний фонд запустив фандрейзингову кампанію та закликає наших приватних, закордонних та філантропічних партнерів долучитися до ініціативи. Пропонують підтримати працівників сфери культури, які залишились в Україні, культурно-мистецькі проекти, які спрямовані на популяризацію української культури, українські медіа та діяльність Українського Культурного Фонду [5].

29 квітня відбулась онлайн-зустріч Олександра Ткаченка, Міністра культури та інформаційної політики, з Мартіном Баксою (Martin Baška), Міністром культури

Чеської Республіки. Посадовці обговорили питання інформаційної політики та підтримки української культури. Олександр Ткаченко наголосив на трьох сферах, щодо яких Україна потребує першочергової допомоги: у сфері протидії дезінформації, щодо допомоги у відновленні та захисті культурної спадщини, стосовно підтримки українських митців.

Таким чином, аналізуючи вищенаведене, можемо зробити висновок про надважливу підтримку збереження та популяризації міжнародною спільнотою культурної спадщини України, особливо у такий складний час для нашої держави. Особливо слід відмітити позитивну роль створення польсько-українсько-литовської робочої групи з оцифрування культурної спадщини в Україні, створення цифрових платформ для збереження, охорони, розвитку та популяризації української культури. Важливу роль також відіграють зустрічі в онлайн-форматі з представниками Уряду інституцій США та інших розвинутих країн у сфері культури, де обговорюють шляхи збереження культурних пам'яток та протидії їх знищення в умовах військової агресії Росії.

Отже, культурна дипломатія є важливою складовою зовнішньої політики України в контексті збереження її культурної спадщини в умовах сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луцишин Г., Гончарук А. Особливості розвитку культурної дипломатії України в сучасних умовах. *Політичні науки*. 2017. Vol. 3. No. 1. С. 25–30.
2. Ржевська Н.Ф. Культурна дипломатія України: сучасний стан та перспективи. *Міжнародні відносини*. Серія «Політичні науки». 2018. № 18/19. С. 87–99.
3. Дев'яте загальнонаціональне опитування: оцінки міжнародного партнерства (26 квітня 2022), Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/devyatyy_obschenacionalnyy_opros_ocenki_me_zhdunarodnogo_partnerstva_26_aprelya_2022.html.
4. «Місяць культурної дипломатії України» у Вікіпедії. URL: <https://blog.wikimedia.org.ua/2022/04/14/cultural-diplomacy-month-2022-results/>.
5. Український культурний фонд. URL: https://ucf.in.ua/news/16_04_2022.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО МОБІЛЬНОСТІ У НАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема формування простору соціально-психологічної підтримки населення в умовах війни є актуальною для мешканців усієї нашої країни. В умовах сьогодення ми обов'язково маємо враховувати це й у побудові освітнього процесу, що стосується професійної підготовки майбутніх соціальних працівників [3]. З-поміж існуючих потреб населення в умовах війни, нам було визначено три важливі аспекти, що мають бути актуалізовані як під час лекційних занять, так і у ході практичних/семінарських занять, під час тренінгової роботи, а також у процесі засідань круглого столу для здобувачів усіх курсів та рівнів спеціальності Соціальна робота: розуміння понять «криза», «стрес», «травма»; застосування підходу «резилієнс» для формування навичок роботи з постраждалими; знання про «групу підтримки». Так, наприклад, під час лекційних занять за темами, що стосуються соціальної роботи з різними групами клієнтів, доречним буде використання проблемно-пошукового методу навчання, що полягатиме у створенні добірки наукових публікацій про вплив «кризи», «стресу», «травми» на соціально-психологічний розвиток дітей та дорослих, які опинилися у складних життєвих обставинах (наприклад, внутрішньо переміщені особи тощо). А вже на семінарських або практичних заняття розумову діяльність здобувачів вищої освіти можна спрямувати на пошук механізмів надання соціально-психологічної підтримки клієнтам різних вікових та соціальних груп.

В умовах війни мобільність у наданні соціально-психологічної підтримки представлена інтегрованою діяльністю ряду фахівців: психологів, соціальних працівників, волонтерів, громадських діячів. Таким чином, відпрацювати здобуті навички можна у тренінговій роботі, залучаючи саме представників різних сфер у ролі фасилітаторів/ коучів для проведення сюжетно-рольових ігор, під час ігор-драматизацій або для проведення арт-вправ. У значній кількості наукових праць зазначається, що люди швидше відновлюються від впливу криз, стресів та травматичних ситуацій тоді, коли почуваються в безпеці, мають тісні (родинні) зв'язки, перебувають у спокої; мають доступ до соціальної, фізичної та емоційної підтримки, а також знаходять способи допомогти собі [1, 22]. Таким чином, підкреслимо важливість ознайомлення здобувачів спеціальності соціальна робота з теоретичним аспектом використання підходу «резилієнс», а також

відпрацюванням навичок його реалізації у майбутній професійній діяльності, наприклад, під час засідань круглого столу. У загальному розумінні сутність поняття «резилієнс» – це стресостійкість, життєстійкість, травмостійкість. Воно увійшло до змісту наукових досліджень про людину з механіки, де означало фізичну здатність матеріалу повертатись у вихідний стан. Сьогодні цей термін широко застосовують у психології, медицині, соціальній роботі та інших соціальних науках і розглядають у контексті впливу на людину несприятливих (екстремальних, загрозливих, стресових) умов і здатності до нормального (здорового) функціонування людини та соціальної системи (сім'ї, громади, організації)[2, 24]. Як соціальний конструкт «резилієнс» у своїй дієвості використовує ресурси підтримки на чотирьох рівнях: особа; сім'я; громада; суспільство. Таким чином, підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери має обов'язково висвітлювати специфіку відновлення внутрішніх станів клієнтів усіх зазначених рівнів (розробка алгоритму надання соціально-психологічної підтримки населенню в умовах війни; відпрацювання навичок індивідуального та групового консультивання; ознайомлення здобувачів з профілактичними заходами щодо попередження емоційного вигорання соціального працівника тощо). Такий аспект, як знання про «групу підтримки» є не менш важливим у підготовці майбутніх соціальних працівників. Так, під час освітнього процесу важливо розглянути переваги організації «груп підтримки», що полягають в отриманні інформації та побудові нових життєвих перспектив; у розв'язання проблемних ситуацій через відпрацювання різних стратегій; в емоційній підтримці, що сприяє емоційному вираженню клієнтів. Групи підтримки – це певний колектив людей, які регулярно збираються для надання допомоги один одному у вирішенні проблем, що спричиняє зміни у їх повсякденному житті через обмін досвідом. Зазвичай, ця проблема є спільною для всіх членів групи. В межах продовження вивчення вказаної теми нами планується розробка кейсів для використання у професійній підготовці соціальних працівників саме стосовно розуміння понять «криза», «стрес», «травма»; застосування підходу «резилієнс» для формування навичок роботи з постраждалими; знання про «групу підтримки».

ЛІТЕРАТУРА

1. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: посібник з проведення тренінгу / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко; за заг. ред. Н. Гусак]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ: НаУКМА, 2017. 174 с.
2. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко; за заг. ред. Н. Гусак]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ: НаУКМА, 2017. 92 с.

3. Соціальна психологія: навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна, М. О. Кононець, О. В. Москаленко, О. І. Боковець, Б. В. Андрійцев ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

УДК 378: 37.013.78

Сушко В. В.

*доктор філософії, учитель української мови та літератури
Херсонської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4*

Херсонської міської ради

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Україна є багатонаціональною державою, з поліетнічним складом населення, що детермінує створення полікультурного середовища у закладах загальної середньої освіти. Політико-економічне та соціокультурне трансформаційне сьогодення нашої країни, що спричинено також її інтеграційним поступом у світовий глобалізаційний континіум, зумовлюють важливість формування в учнів відповідної аксіологічної системи, що уможливило б адекватне співіснування, як у середині України, так і за її межами, з представниками своєї та інших націй, народностей, які різняться не тільки зовнішньо-фізіологічно, а також і внутрішньо культуро-аксіологічно.

Однією з ознак високодуховного та інтелектуального розвитку як окремої особистості, так і групи людей, певної спільноти чи соціуму є толерантність [4, 36]. Така високодуховна чеснота, на думку М. Бикової, має велике значення для розвитку соціального клімату, а також впливає на міжособистісні відносини, політику, і є найбільш актуальним завданням для формування й розвитку сучасної людини та її виховання [2, 3]. Формування толерантності науковиця відносить до основних напрямів виховання, що є актуальною задачею сьогодення [2, 4].

Проблеми духовного виховання особистості, зокрема формування в учнів толерантності, у світлі аксіологічної системи розглядали науковці: І. Бех, М. Бикова, А. Молчанова, О. Невмержицька та ін.

Таким чином, питання формування в учнів толерантності в умовах полікультурного середовища є на сьогодні актуальним.

Метою статті є висвітлення питання формування в учнів толерантності як однієї з основних аксіологічних проблем у полікультурному середовищі.

Толерантність ми розглядаємо як духовну цінність окремо взятої особистості і як соціальну норму громадянського суспільства, що надає право бути різними кожному у будь-якому соціокультурному просторі, зокрема в полікультурному освітньому середовищі, що забезпечує створення стійкого гармонійного конектикуму між різними конфесійними, політичними, етнічними та іншими соціальними угрупованнями, ґрунтується на повазі до різноманітності світових культур, цивілізацій і націй, на розумінні людей, які відрізняються зовнішньо, лінгвально, інтелектуально, культуро-аксіологічно, і на готовності до співпраці з ними [4, 36].

Однією з основних умов успішної адаптації випускників у багатонаціональному соціумі є створення цілісного полікультурного, емоційно насиченого освітнього середовища, що позитивно впливатиме на формування толерантності школярів [6]. У полікультурному освітньому середовищі відбувається взаємодія суб'єктів освітнього процесу, де, у залежності від підходу, передбачається: формування в учасників освітнього процесу цінностей міжкультурної взаємодії, прагнення до вивчення культури інших народностей, почуття в учнів відповідальності перед своєю державою і її культурою; створення умов для активної діяльності учнів у сфері міжкультурних відносин, набуття комунікативного досвіду, що сприяє формуванню позитивних емоцій до інших культур [6].

Як зауважують науковці, найкращий вік для початку цілеспрямованого формування толерантності є старший дошкільний вік, адже саме в цей період активно починає розвиватися особистість, саме тоді закладаються ціннісні основи світогляду [2, 4]. А. Молчанова зазначає, що дитина легко засвоює теоретичні знання про терпимість до інших рас, мов, народів, про співчуття до скривджених долею, однак це ще не забезпечує формування толерантності як риси її особистості. На її думку, найкращим способом є реальне навчання дітей толерантності в різних ситуаціях родинного та шкільного життя, примушуючи їх щодня вникати у розуміння іншої, не подібної до себе людини, перейматися до неї співчуттям, пізнавати її проблеми і способи дії, привчатись не тільки допомагати, а й реально взаємодіяти в конкретних ситуаціях. Виховання толерантності має бути метою діяльності усіх соціальних інститутів, включаючи школу і родину [4, 44].

Таким чином, велика відповідальність лягає на вчителя, який має бути високопрофесійним фахівцем, для якого його професія є «справою життя» [3, 66] Саме вчитель як вихователь, будучи сам толерантною особистістю, «...у власній поведінці повинен керуватися тими цінностями, які бажає прищепити вихованцю» [5, 29], повинен «...виводити дітей на ціннісно-смісловий (аксіологічний) рівень осмислення навчального матеріалу; повинен вносити у

будь-який навчальний матеріал вищий духовний сенс, підпорядковувати матерію духу – власній духовності: діяльній любові, добросовісності, безкорисливості, справедливості, вірності, великодушності, милосердю, чесності тощо [1, 266; 267]. Однак, ми погоджуємося також із твердженням О. Невмержицької, що слід максимально уникати нав'язування цінностей, що може негативно вплинути на процес ціннісного становлення особистості, а наслідування є одним із механізмів формування аксіологічної системи [5, 29]. Беручи до уваги думку наковиці, можемо наголосити, що засвоєння учнями базових цінностей надасть їм можливість соціалізуватися в житті та комфортно себе в ньому почувати [5, 29].

Отже, формування в учнів толерантності в умовах полікультурного освітнього середовища на сьогодні є однією з основних аксіологічних проблем. До виховання толерантності мають бути залучені всі соціальні інститути держави, включаючи школу і родину. Учитель має прищеплювати вихованцям ті цінності, якими керується у власній поведінці, спонукаючи учнів до наслідування. Толерантність як одна з високодуховних чеснот може стати запорукою подальшої успішної соціалізації особистості в багатонаціональному полікультурному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

- 1 Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці, 2018. 320 с.
2. Бикова М. М. Проблема подолання інтолерантності у дітей дошкільного віку. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції. м. Суми, 29–30 жовтня 2019 р. Суми, 2019. Т. 1. С. 3–6.
3. Жорова І. Я. Розвиток професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940-і рр. ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01/Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Тернопіль. 2015. 538 с.
4. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ, 2013. 188 с.
5. Невмержицька О. В. Виховання цінностей особистості в епоху культурних змін. *Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Педагогічні науки. Серія: «Педагогіка і психологія»*. Дніпропетровськ, 2015. № 1 (9). С. 25–30.
6. Школа як полікультурне середовище URL: <https://jak.koshachek.com/articles/shkola-jak-polikulturene-seredovishhe.html> (дата звернення 05.05.2022).

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ:
ВИКЛИКИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

2-3 ЧЕРВНЯ, 2022

ТЕРНОПІЛЬ, УКРАЇНА

Підписано до друку 20.06.2022 р.
Формат 70x100 ¹/₁₆. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Умов.-друк. арк. 15,11. Обл.-вид. арк. 14,73

Видавець
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46004

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*